D. TAEVERE, R. MIHHAILOV_AGOONIA

TALLINN - „EESTI RAAMAT" • 1979 248 lk
Venekeelse käsikirja järgi tõlkinud G. Olevsoo Kaane kujundanud H. Polberg

Taevere, D. Mihhailov, R.
T 04 Agoonia. — Tln.: Eesti Raamat, 1979
10604—703 M90K16)—79

Kui 1945 aasta maikuu alguses lendasid üle maailma sõnad «võit», «rahu» ei lõppenud veel paljude nimeste võitlustee. Edasi pidasid lahinguid ka vastuluuremehed, kes jälitasid, peitu pugenud natsidest timukaid ning nende. käsilasi. Sõjajärgses Eestis töötanud tšekistidele sai osaks eriti vastutusrikas missioon - võidelda banditismi vastu. Seda kirjeldavadki värvikalt ning kaasakiskuvalt jutustuse autorid kellele on lähtematerjaliks oma mälestused ja arhiividokumendid.

56—79 0505040000

VALGET LAEVA EI TULE

1. Kuhu kadus resident?

Iga kord kui polkovnik Teras saabus sellesse õdusasse mereäärsesse linna, kus oli sündinud tema ema, võttis ta tunnikese vaba aega, et mööda Pikka tänavat lonkida. Siin köitsid teda keskaegsete majade omanäolised fassaadid, kaunid portaalid ja ukse-koputid. Vaimusilma ette kerkisid nende uste taga ammu elanud inimeste saatused ja kõrvus helisesid aegade rüpest kostvad salajased hääled.

63.3 (2E)

Tavaliselt oli ta selleks valinud aja enne rongi väljumist, kui vanalinn vajus lõppeva päeva varjude ja värvide saladuslikku embusse ning loojangu järel võttis võimust lillatooniline videvik, milles nõrgalt vilkusid laternad.

Ka nüüd, pärast suurt vaheaega Pikal tänaval jalutades, kavatses ta Suurgildi hoone ees ruttamata paberossi tõmmata ja nikerdustega tammepuust ust uurida. Samas aga jõudsid temani kaks möödujat. Silma hakkas jalgu järele vedava mehe laisk samm ja tema kõrval tippivat daami kaunistavate karusnahkade üliküllus. Kõrv püüdis kinni madalatämbrilise naisehäälega pahaselt öeldud sõnad: «Kreus on sinust ette jõudnud, kallis. Ta ostis juba teise Meisseni serviisi.»

Oli sõjajärgne aeg, öeldu ja ka möödujad ise ei äratanud poolehoidu. Ustav harjumusele kõike uut mällu talletada, nentis Teras endamisi: «Need pole rnu toimikust ega paberitest läbi käinud.»

Jalutamine ei pakkunud äkki enam rahuldust. Ta suundus Pagari tänavasse, kus teda oodati üht tänava külge enda alla võtvas majas, ja ulatas töötõendi lubadebüroo aknast sisse. Hetk hiljem väljus koman-

danditoast nooruke leitnant, tervitas ja teatas viisakalt:
«Seltsimees minister ootab teid, polkovnik Teras. Luba pole vaja, ma saadan.»
Püüdes tõsiseks jääda, küsis Teras: «Kui te mu näo järgi ära tundsite, võib-olla teate ka, kui kauaks ma siia jään?»
Vastuse asemel hakkas ohvitser naerma. Kui nad trepist üles sammusid, meenusid Terasele millegipärast sõbrad Leningradist, kellega oli blo-kaadipäevil ja esimestel sõjajärgsetel aastatel koos olnud ning korduvalt koos ohule silma vaadanud. Neevalinna, kus olid möödunud tema tšekistitöö viimased kümme aastat, tõi vist mõttesse vestibüüli seinal rippuv gravüür, mis kujutas Admiraliteedi-hoonet taevasinas ujuva laevukesega tornitipus.
Oodata ei tulnud. Vabariigi riikliku julgeoleku minister kindral Kumm, pikakasvuline särasilmne kõhnapoolne, hõbedaseks tõmbuvate blondide juustega mees, kes oli neliteist aastat kodanliku Eesti vanglates vaevelnud, ootas külalist vastuvõtutoas. Näol lai naeratus, surus minister tugevasti Terase kätt, laskis ta enda ees kabinetti ja sõnas ust sulgedes sekretärile:
«Jutuajamine võib tulla pikk. Kõigi vähem tähtsate asjadega saatke asetäitja juurde.»
Minister sammus laua juurde, pakkus Terasele istet, istus ise tema vastu ja tähendas ilmse huviga: «Teil on silmatorkav välimus, polkovnik. Pikk mees, vetruv samm, murelik nägu... Kuidas te end vaenlase eest varjate?»
«Kasutan oskuslikult maastiku reljeefi,» naljatas Teras vastu.
Kindral puhkes naerma.
«Mind reljeef ei aidanud. Minu advokaadi ühele küsimusele vastas omaaegne Eesti siseminister küüniliselt: «Teie klient on liiga pikk, vabaduses hakkab

ta liialt silma.»» Ta nikutas pead, muutus tõsiseks ja alustas asjalikult:
«Tean teist üht-teist. Kümneaastaselt läksite mõisnikku orjama. Lõite kaasa esimestes komsomolirakukestes. Püüdsite bandiite Krimmis ja fašistide agente Leningradi blokaadi päevil. Julge ja natuke liiga sirgjooneline. Mida ma ei nimetanud, selgub töö käigus. Nüüd aga tunnistage, kas kisub Leningradi.»
«Väga, seltsimees kindral.»
«Tööd tuleb aga teha Eestis, ja mitte üks päev ega üks aasta,» tegi minister tõsiselt kokkuvõtte. Ta tõusis, astus laia eesriide juurde ja tõmbas selle harjunud liigutusega lahti.
Paljastus vabariigi kaart, millel paistsid selgelt nööpnõeltega kinnitatud suured mustad ringid.
«Olukorrast saate üksikasjaliku pildi osakondades,» ütles minister lakooniliselt. «Pöörake tähelepanu nendele rändavatele kabenuppudele!» Ta ütles seda kerge põlgusenoodiga, meelega rõhutades, et mängus on juhitavad nupud. «Need on praegu paised vabariigi ihul, sõja ja fašismi neetud pärand. Teile pole saladus, et metsavennad on hakanud pisitasa mõistma asjade seisu ja tulevad metsast välja. Tahavad tööd teha, maad künda, lapsi muretseda... Kuid mida rohkem on inimesed meie poolt, seda suurema vihaga õiendavad bandejuhid arveid rahulike elanikega.»
Ta hingas raskelt.
«Paradoks . . . Kuulutati välja amnestia: kui tahad ausalt lõppu teha rumala minevikuga, tule metsast välja, võta vasar, peitel, reha, kiiguta järglasi... Sinu väikeste pattude osas paneme silma kinni. Kui sul on maad vähe, anname juurde. Vaata uusmaa-saajaid, neil võib rõõmu silmist välja lugeda... Kõik see pani metsavendade kambad lagunema. Aga

här-rad välismaa luurest ja mõnest meretagusest eesti Marurahvuslaste keskusest otsustasid, et kadunud read tuleb asendada oma agentidega. Nad annaksid

5

palju, et suure kambaga meile tulla ja bandede jäänused ühendada.» Ja ta lisas paljutähendavalt: «Muide, mõned siiski jõuavad.»

Minister heitis pilgu kaasvestlejale, nagu soovides veenduda, kas see oskab kohalikke olusid õigesti hinnata. Iga sõna rõhutades jätkas ta:

«Just nende jõukude ja neid otsivate emissaride pärast, seltsimees polkovnik,» kõneleja tõstis laualt kaardikepi ja vedas kepiga aeglaselt ümber ühe musta ringi, «tuleb teil homsest peale erilist muret tunda. Neid ei tohi olla Nõukogude Eestis, ja üldse pole nendele paika maamunal...»

Kumm hakkas köhima. Pikk jutt oli teda natuke väsitanud, kuid ta jäi kaardi juurde seisma. Tema silmad olid naelutatud paikadele, kus mustendasid «kabenupud».

«Lugege kas või ainult eilse päeva operatiivkoondit,» ütles ta nukralt. «Kooperatiivi esimehe mõrvamine, toiduainetega auto röövimine, kallaletung mii-litsapostile, viljaelevaatori süütamine .. . Kõikjal on mängus piinajate, eilsete esseslaste, hitlerliku Reich'i sünnitiste käsi.»

Ta ohkas raskelt, pani kaardikepi kohale ja tõmbas eesriide kinni.

«Nii, seltsimees polkovnik...»

Teras tõusis ja tõmbas vormikuue sirgeks.

«Arvame, et teeme teile ülesandeks juhtida banditismi ja kodanlik-natsionalistlike põrandaaluste jäänuste vastu võitlemise osakonda,» selgitas kindral. «Otsus on kooskõlastatud vabariigi partei keskkomiteega. Mida arvate teie, seltsimees Teras?»

Teras vastas lühidalt:

«Ma olen sõjamees, seltsimees minister...» Kindral katkestas teda:

«Määramist pole veel vormistatud. Teil on õigus järele mõelda.» Ja lisas siis tõsiselt: «Õigus on, kuid ausalt öeldes aega meil ega teil ei ole.»

6

Teras vaikis. Kummi kulm tõmbus kortsu. «Kas vastutus hirmutab, polkovnik?» Teras elavnes.

«Seltsimees kindral, mul on kombeks endaga kaasa tõmmata mitte ainult veendunud, vaid ka kõhklevaid inimesi. Olen seetõttu mõnegi muhu saanud. Kuid siin nõuab olukord, nagu mulle näib, suuri volitusi selles osas. Kas ma saan need?»

Kindral Kumm ohkas kergendusega.

«Võtsite mure mu hingelt, polkovnik. Volitused saate, aga on parem, kui teie küsimusele vastab teine inimene.» .

Minister tellis auto ja kümnekonna minuti pärast sisenesid nad avara trepikojaga hoonesse, mille akendest paistis puiestee ja Võidu väljak. Neid paluti partei keskkomitee sekretäri kabinetti. Märganud külastajaid, lükkas mees, kes oli kirjutanud suure laua taga, dokumentide kuhja kõrvale, võttis prillid eest ja sammus neile vastu. Teras märkas, et ta pilk oli väga väsinud.

Keskkomitee sekretär surus tugevasti sisenejate kätt ja pakkus istet.

Ta iseloomustas lühidalt olukorda vabariigis, tutvustas majanduse taastamise abinõusid ja eesti küla uut palet. Loomulikult kaldus jutt jõukudele.

«Paljud metsavennad on juba kodukolde ääres ja tunnevad end üpris hästi,» rääkis sekretär. «Hakkame teie abiga, seltsimehed tšekistid, ka ülejäänuid metsast välja tooma.

Keda õnnestub... Nii et ärge tundke end ainult tunnimeeste, vaid ka halastajaõdedena,» märkis ta naljatlevalt, kuid muutus samas kohe murelikuks.

«Ma ei tungi teie operatiivüritustesse, igal elukutsel on oma meistrisaladused. Ütlen ainult, et see, kes tahab rahvast kiiremini fašistlikest minevikuvarjudest vabastada, peab minema rahva juurde. Rahva juurde, see tähendab kaitsma inimeste rahulikku

7

tööd, julgelt kaasa tõmmates partei- ja komsomoli-aktiviste, teadlikke töölisi, uusmaasaajaid, haritlasi, kes meie poole hoiavad, õpetajaid, agronoome, metsnikke. Eriti maal. Aidake neil luua rahvakaitse-salku, veenge neid selles, et rahvahulgad on alati tugevamad bandiidijätistest. Kui on vaja toetada eksinuid, kõhklejaid ja saatusest nurka surutuid, siis mina isiklikult olen selle poolt.»

Talle nähtavasti meenus midagi ja vallatu säde süttis ta silmades.

«Sain ühega kokku . . . Tartu lähedal ... oli istunud kakssada päeva metsas. «Noh, kas oled varjus palju mune välja haudunud?» küsisin ta käest. «Sina oled küll päikese käes olnud, aga mis sa ära oled teinud,» ajas mees vastu. Ütlesin siis talle: «Mune ja linde peaks vist eestlastele jätkuma, aga tööstus toodab nüüd veerandi võrra rohkem kui enne sõda.» Ei uskunud. Võtsin mehe siis autosse ja sõidutasin pool päeva mööda vabariiki. Viisin ühte kolhoosi, andsin võimaluse uusmaasaajatega juttu ajada. Käisime «Ilmarise» tehases. Selle lähedal oli töökoda, kust peremees meid, mind ja teda, omal ajal minema oli ajanud. Seda minu metsameest ei saanud kuidagi turbatöötlemismasina juurest ära. Uuris, kas masin pole Rootsist ostetud. Hiljuti sain temalt kirja: «Päikese käes on siiski parem, sekretär.» Teate, seltsimehed, nemad, need metsa pagenud, peaksid ju mõistma, et me anname neile tagasi kõik elu värvid ... Jah, kõik värvid...»

«Kui teil pole küsimusi, siis asume jälle oma töö kallale,» tegi ta ootamatu kokkuvõtte, kuulnud seinakella löömas. «Tahaksin kõigi tähtsamate vabariigi julgeolekut puudutavate asjadega kursis olla. Jah, veel üks soovitus. . . Vastuvõtutoas ootab Pärnumaa parteikomitee sekretär. Ta on huvitavate seisukohtadega inimene, maakond aga pole, nagu teate, rahulike

8

killast. Tutvustage teda seltsimees Terasele, kindral.»

Hüvastijätul rõhutas ta veel kord: «Minge rahva juurde.»

Teras tundis end sel päeval palju rikkamana.

Partei maakonnakomitee sekretär, rõõmsameelne ja sõbralik mees, endine Eesti korpuse sõjamees ja hitlerlastega peetud lahingutest osavõtja, rääkis palju huvitavat elust maakonnas, esimeste kolhooside ja esimese rahvakaitse pataljoni organiseerimisest. Ta kutsus külla ja andis nõusoleku esineda tšekistide ees.

Tagasiteel ministeeriumi, kui auto Raekoja platsi juures sujuva pöörde tegi, küsis Kumm vaikselt:

«Loodan, et teie kahtlused on hajutatud, polkovnik? »

«Täielikult, seltsimees kindral.»

Kumm suhtus vastusesse kui enesestmõistetavasse, noogutas ja tegi lakoonilise järelduse:

«Tutvuge kõigega ja tehke oma järeldused. Ma palun, et referent otsiks teie jaoks välja materjale natsionalistlike väliskeskuste emissaride kohta. Mul ei lähe peast Sarriste nimi... Ärge küsige miks. Arvatavasti sellepärast, et tema jäljed on kadunud. Kui olete

saanud üksikasjalisema ettekujutuse olukorrast, valige välja oma peamise operatiivgrupi asukoht. Arvan, et see ei tule Raekoja kõrvale.»

«Ei tule,» kinnitas Teras. «Asume eesliini lähedale.»

«Siis on kõik korras,» ütles Kumm. «Töötage kiirustamata, kuid ärge ka venitage. Ja hoidke inimesi! Minu kabineti uks on alati avatud.»

Nii möödus tšekist Terase esimene tööpäev Eestis.

Seejärel asus ta aruannete ja ettekannete kallale. Mitu päeva kulus paberite uurimiseks. Koju ta ei läinudki, magas kabinetis vanal plüüssohval. Keetis kanget teed, lahkus toast ainult ülemate kutsel ja

9

kiirustas tagasi kaustade juurde, nagu kartes, et koridoris võib keegi alustada vestlust kalaretkest või tedremängust. Töökaaslased osakonnas, kellele teda oli tutvustatud, tulid otsusele, et töölesuunatu on kuiv kantseleirott. Oma asetäitjale alampolkovnik Beljajevile, kes tuli saama juhtnööre aruandluse osas, soovitas Teras jääda endise vormi juurde. Teisele asetäitjale major Gavrilovile, kes koordineeris tšektistide tööd Võru—Tartu piirkonnas ja esitas kolm versiooni kohaliku kooperatiivi paljaksröövi-mise kohta, selgitas ta kuivalt: «Tegelge esmajoones selle versiooniga, mis rajaneb kõige kindlamatel andmetel. »

«Pole väga kindlaid andmeid,» turtsatas Gavrilov.

«Kandke mulle siis ette, kui teil on väga kindlad andmed,» tegi Teras jutule lõpu.

Teras mõistis, et tema kinnisus solvab mõnevõrra alluvaid, kuid ta soovis mõista nende iseloomu ja näha nende oskust iseseisvalt tegutseda.

Ettekannete, kirjade ja operatiivkoondite hulgas avastas polkovnik kausta Rootsi, Soome ja Ühendriikide ajalehtede väljalõigetega, milles oli juttu eesti emigrantide avalikest esinemistest. Endiste kodanlike valitsuste liikmed kujutlesid, et nad võivad endist viisi Eestimaa saatust määrata ja rahvavõimu tõsiseid edusamme märkamata valasid krokodillipisaraid, taga nuttes metsas varjuvaid hingesugu-lasi, anudes neid tegutsema, põletama ja tapma. Sarriste nime Teras neist väljalõigetest ei leidnud, kuid kirjutas igaks juhuks üles ametimehed, kes varasemate sidemete tõttu võisid olla kasulikud välisluure residentidele. Nii ilmus tema kausta Rebase nimi. Rebasest oli Teras varemgi kuulnud. Talle meenus, et sakslastelt rüütliristi saanud kolonel Rebane oli koos taganenud okupantidega välismaale putkanud ja pidas ühendust niinimetatud Eesti Vaba-riigi valitsusega eksiilis.

10

Kohanud seda nime uuesti ministrilt saadud materjalides, muutus Teras valvsaks ja uuris asj£ põhjalikult. Selles kaustas olid eelkõige vaenulikus propagandast petetud emigrantide kirjad ja avaldused, milles avaldati soovi kodumaale naasta. Keeg rikkas majas toatüdrukuna teeninud Hilda Käspre oli rahvavõimule ülesnäidatava lojaalsuse märgik repatrieerimisavaldusele lisanud kolonel Rebase adjutandi märkmed, mida tal oli õnnestunud näpata Eestisse naasnud Hilda lihtsameelsus või isegi infan tiilsus, tema poolt kirjapandud täpsed ja üsnag veenvad adjutandi märkmiku varastamise motiivid ka naise ja käsundusohvitseri suhted ise ei andnui alust kahelda, et märkmeid ei ole sokutanud tšekis tidele välisluure ja need on toodud omaniku tead mata. Segaseks jäi aga see, mida adjutant nend ülestähendustega oli taotlenud. Neis välgatas kor lootus peatsele koju jõudmisele, sealsamas aga või ridade vahelt välja lugeda kaaslaste halastamatu

väljanaermist. Üks käsundusohvitseri ülestähendu oli eriti huvitav. Seda rõhutas ka poognaservale üh residendi nime kõrvale ministri käega kirjutatuc «Välja ilmus!»

. . . Kui Rebane sisenes sellesse Stokholmi tillukesse restorani, mis oli kuulus oma hõrgutiste poolest, teatas mantlit rõhutatud viisakusega võttev šveitser sosinal, et härra koloneli oodatakse. Saalist eesriidega eraldatud nurgalaua ääres paremat kätt istus kaks tursket teineteisega erakordselt sarnast meest. Väikesed mustad, natuke kikki keerutatud vuntsid ja väikest laubaarmi kattev pikk juuks- tukk andsid vanema mehe näole kavala ilme, noorema habemetu nägu ja kehaehitus meenutas: maadlejat. See oligi endine rändtsirkuse maadle, Ilmar Sarriste, Eestit okupeerinud hitlerlaste kannupoisi, kogenud luuraja, nüüd ookeanitaguse luu-

11

teenistusse ülejooksnud Richard Sarriste vend ja ohtlike retkede abimees. Kolonel Rebane teadis Richard Sarriste uuest orientatsioonist, kuid uskus, et mehe kavatsetav saatmine Eestisse tuleb kasuks emigrantide kindralstaabile. Teisest küljest olid ka Sarriste uued peremehed huvitatud, et emigrantide sidemed ja kohtumispaigad oleksid nende agendil teada.

Vendade vastas istet võtnud kaks luuretegelast olid sünged ja imesid kõrrega aeglaselt mahla. Rebane hindas olukorda ja mõistis, et jutt ei klappinud. Kolonel tervitas kõiki hooletu peanoogutusega, istus laua äärde ning tellis kelnerilt oma lemmikroa — mulgi kapsaid ja õlut. Rahulikult mäludes pöördus ta vendade poole.

«Kas me pole veel kõiges kokku leppinud, härrad Sarristed? Kas on midagi tänaseks operatsiooniks puudu?»

«Kurat!» kirus noorem vend Ilmar sapiselt. «Need isandad tahavad, et me läheksime metsast ka linna ja koguksime seal andmeid tööstuse kohta.» Ta mõõtis luurajaid põlgliku pilguga. «Aga korralikke passe, härra kolonel, pole meile muretsetud.»

Vanem Sarriste muigas, nagu midagi oodates.

«Kõik saab olema okei, poisu!» pareeris üks luuraja inglise keeles sõbralikult. «Laenate dokumendid ükskõik millisest talust või mõnelt teekäijalt. Minu šeff arvab, et see on parem igast, ka kõige meisterlikumast võltsingust.»

Rebane sekkus ettevaatlikult:

«Härrased, meie Richardi julgus ja oskus andmeid hankida on hästi teada. Aga kas ei pane me tillukese grupi õlgadele liiga rasket koormat? Minu arvates on poliitiline aktsioon, millega nad teele lähevad, meile kõigile esmajärgulise tähtsusega. Mõelge ainult, härrased: ühendada bolševismivastase võitluse rühmad, koondada metsavennad ühtseks võimsaks

12

armeeks...» Ta märkas muiet luurajate nägudel ja kiirustas end parandama: «Ütleme diviisiks . . . Terminoloogia peale ei saa praegu aega raisata . . . Kas see aktsioon ei ole eesmärk number üks?»

Saabus vaikus. Selle katkestas teine luuraja.

«Kolonel, sellel, mida te räägite, on oma mõte. Kuid ma ei varja. Meie šefid ei pea reaalseks oodata suuri muudatusi sovetiseeritud Eestis, igal juhul mitte lähemal ajal. Muidugi on metsavendade ühendamine meelitav. Kuid. . . Enne Sarriste rühma lahkumist küsin täiendavaid juhtnööre.»

Ta pöördus Richardi poole:

«Härra kapten, võib-olla kompenseerime passide puudumise kohustusega saata need teile meie kaubandusesinduse kaudu.»

Richard Sarriste muigas endist viisi kuidagi kohtlaselt. Äkki tõstis ta klaasi ja tõusis. Teised järgisid Sarriste eeskuju.

«Soovige meile pärituult, härrad,» sõnas ta jahedalt. «Richard Sarristel pole kombeks tehtud otsust muuta. Me läheme ja teeme kõik, mis meie võimuses, et need kaltsakad teaksid oma kohta elus. Teilt, härra kolonel, palun täiendavaid kohtumisi Pärnus ja Lavassaares.». Ta pöördus luuremeeste poole: «Härrad, loodan, et saadate meile ka teise radisti. Ootame teda korraliku pilliga kuu aega pärast seda, kui olen teatanud, et oleme kanna kinnitanud.»

Ta mõtles hetke ja lisas rutakalt:

«Ei, ilma minu teateta. Kuu aega pärast meie kohalejõudmist. Kohtume talus, mida nimetasin. Otsin radisti ise üles. Parool: «Kas te olete tädi Regina vennapoeg Mustveest?» Vastus: «Te eksite, Regina on minu vennatütar.»» Sarriste heitis pilgu käekellale: «Niisiis, kohtume täna kell kakskümmend kolm null-null kalasadamas.»

Ta tõstis käe hitlerlaste tervituseks, tõmbas eesriide lahti, kuid pöördus veel tagasi.

«Jah, härrad, ma loodan enne panga sulgemist näha oma arvel kokkulepitud kahtkümmet tuhandet dollarit.»

«Sinna on kantud meie poolt kümme tuhat,» tõusis vanem luuremees kiirustades. «Arvasime, et ülejäänud summa...»

Ta heitis lootusrikka pilgu Rebase poole.

«Minu valitsus tuleb vaevu ots otsaga kokku,» ohkas kolonel.

«Milleks see silmakirjalikkus?» turtsatas luuremees. «Te vedasite ju Eestist välja üsna kenakese kullatagavara.»

«Lõppude lõpuks anname teile oma rahvuskaadrit. See on kallim dollareist,» rõhutas Rebane suureliselt. Richard Sarriste kehitas õlgu. «Kui ma ei saa kella neljaks panga kinnitust, jääme vennaga Rootsi,» katkestas ta nagu muuseas vaidluse.

Richard ja Ilmar lahkusid. Kohalejäänud vaikisid kaua. Viimaks pahvatas vanem luuraja tigedalt:

«See raha tuleb panka maksta. .. Kuid teie, kolonel, öelge omadele... Õppige tõsise partneriga asju ajama. Meieta heidate hinge ...»

«Me pole nuhid,» ägestus Rebane. «Me oleme valitsus, kelle seljataga on iidne rahvas.»

«Võta näpust!» ironiseeris noorem mees. «Teie seljataga on üksnes mälestused. Ja veel teie iidse rahva maad kaitsvad tihedad piirivalvekordonid.»

. . . Jah, märkmeis oli vasturääkivusi.. . Näis, et adjutant nautis kõik', pilkeid, mis olid adresseeritud Rootsi põgenenud võimumeeste pihta. Teras arvas, et see võiks olla isikliku solvangu või emigratsiooni-ringkondades ebaõnnestunud karjääri tulemus. Tundus ju, et autoril pole sümpaatiat rahvavõimu vastu.

Teisi pabereid uurides tuli Terase mõte millegipärast ikka Stokholmi restoranis asetleidnud episoodi juurde. Ta tuhnis kartoteegis ja leidis toimikutes uusi viiteid Sarristele. Siin oli kellegi Sassi

ülestunnistus. Mees oli eestlane, pärit Võrust, omaaegne mehaanikatöökoja omanik, emigrant, kes illegaalselt Sarriste grupis radisti ülesannetes üle piiri tuli, piiril toimunud

tulevahetuses raskelt haavata sai, pärast esimest ülekuulamist haiglasse suunati ja kelle elu ei õnnestunud päästa. Sassi tunnistus oli väljendusrikas.

Keskööl võttis tunnusteta mootorpaat pardale vennad Sarristed ja nende kaks kaaslast, radisti ja majandusdiversandi oskustega majandusmehe, keda Richard kõnetades nimetas üleolevalt üksnes «Arveametnikuks». Kustutatud signaaltuledega paat sõitis merele. Sarriste ja tema agendid seadsid end sisse kajutis, panid käepärast raadiosaatja ja kontsentraadivaru ning hakkasid valmistuma maabumiseks. Oli näha, et see pole neil esimene taoline ettevõtmine. Vennad kontrollisid relvi ja laskemoona, veendusid toiduvarude pakkimiseks mõeldud veekindla kanga korrasolekus. Richard Sarriste tüütas radist Sassi, nõudes, et see nimetaks varupatareide arvu ja kasutamiskõlblikkuse aja, ja käskis siis Arveametnikul taludes määratud kohtumised üles lugeda .. . Läänemeri oli tujukas, kiigutas ja pillutas paati nagu munakoort. Richard Sarriste vaatas kella:

«Kaitseks jumal meid pool tundi, siis hoolitseme juba ise enda eest.»

Kummardudes sisenes kajutisse paadiomanik ja teatas rootsi keeles:

«Kümne minuti pärast jääme triivima. Andke üks mees kummipaati valmis seadma. Ja palun maksta arve reisi ja kummipaadi eest...»

Richard Sarriste pöördus venna poole eesti keeles. Peremees ei saanud aru ja hoiatas süngelt:

«Kui teil peaks olema midagi minu vastu plaanis, siis hoiatab nääl kohe Eesti võime ja teie omi . . . Stokholmis.»

«Mis te nüüd!» läks luuraja nägu laiale naerule.

15

Ta võttis Ilmari käest paberrahad ja andis need kiiresti paadimehele. «Siin on natuke rohkem kui kokku lepitud...» Ja lisas silma pilgutades: «Ettenägematu tormi eest.»

Peremees luges raha üle, noogutas ja väljus kajutist.

Kummipaat oli avar, ruumi oli kõigile neljale. Kui mootorpaat oli asunud tagasiteele, kontrollis Richard suunda kompassi järgi ja andis agentidele korralduse sõuda vaikselt. Torm oli pisut vaibunud, kuid pillutas ometi kummipaati ja viskas vett kogu aeg üle ääre sisse. Kaks meest sõudis, kaks kühveldas paadist vett. Töötati hullumeelse innuga.

«Kas varsti?» küsis radist hingeldades.

Sarriste ei vastanud. Kümmekonna minuti pärast riivas paadipõhi liiva.

«Mis juhtus?» karjatas Arveametnik ehmunult.

«See on su isamaa,» teatas Richard järsult. «Noh, kas vere hääl ei ütle. Tehke kiiresti, poisid. Randa on kilomeetri ringis.»

Paat uputati ja mehed hakkasid rühkima maa poole, raske kandam kõrgel pea kohal. Tibas vihma ja külm pani lõdisema. Tihe udu varjas isegi kahe sammu kaugusel astuvat naabrit. Lõhnas niiskuse ja adru järele.

«Rand,» hoiatas Richard sosinal. «Koiduni on pool tundi, selle ajaga peame läbi murdma. Kõned valmis!»

Ületati niiske liivariba, mindi läbi põõsastest, mis jalgu kraapisid. Tuul kandis kusagilt talust tugevat sooja leiva lõhna. Sarriste nägu läks naerule, ta viipas käega: «Nüüd võib lõdvaks lasta.» Nii astuti paarsada sammu, tundes end väljaspool ohtu. Äkki mängis loodus õela vingerpussi. Lausa silmaga nähtavalt vajus udulinik laiali ja otsekohe hüüdis vasakult nooruslik hele hääl:

«Seis! Kes tuleb?»

«Kurat!» kirus Ilmar südame põhjast. «Üles ärkasid, raisad. Mis teha, Richard?»
«Murda edasi, männikusse!» kamandas Richard Sarriste. «Arveametnik katab meid!»
«Las Sass katab!» röögatas Arveametnik. «Mul on eriülesanne...»
«Neetud tõbras!» sõimas Richard. «Ma topin sulle kõrri sinu eriülesande... Radist on meie pääsmine. Kaevu maasse ja pea nad kinni!»
Ta viibutas korra püstoliga Arveametniku kõrge-sarnalise vihast moondunud näo ees ja viis teised kaksänniku suunas. Piirivalvurid avasid hoiatus-tule. Samal hetkel hakkas tööle Arveametniku automaat. Sass jõudis märgata, kuidas pikakasvuline piirivalvur jooksis Arveametniku poole küljelt, tulistas tema suunas täpse lasu ja kiirustas siis koos kaaslasega neile järele. Nad olid juba metsa ääres, kui Sass tundis äkki teravat valu seljas, miski lõi ta jalust maha ja ta nägi enda kohale kummarduva Ilmari virilat nägu.
«Mis on, mis sul on?» hüüatas Ilmar.
«Ära jäta mind siia,» sosistas Sass. «Tahan elada, Ilmar.»
«Tiri ta metsa!» käskis Richard, kes oli kümmekond sammu eespool.
«Ta on küps, Richard!» Ilmar heitis kiire pilgu kuuliaugule ja vaatas meeleheitel ringi.
«Võta vastuvõtja!» karjus Richard. «Nad piiravad sind.»
Ilmar rebis saatjat Sassi nõrkade käte vahelt. «Ah selline sa oledki!» Sass hakkas nutma. «Lase lahti!» lõugas Ilmar.
Ta andis automaadist valangu jälitajate suunas, rebis Sassilt saatja ja oli mõne hüppega puude vahel.
. . . Sellega radisti tunnistus lõppes. Piirivalvekordoni teade, mille Teras oli üles otsinud, oli lakoo-
17
niline: «Avastatud merepiiri rikkujate grupp, koosseis neli meest, juht Sarriste. Piirivalvurid astusid piiririkkujatega lahingusse, üks piiririkkuja surmatud, teine raskelt haavatud, kahel õnnestus põgeneda. Meie poolel kaotusi pole.»
Jah, oli mille kallal pead murda.
.. . Terase määramisest oli möödas poolteist nädalat. Kui alluvad olid just jõudnud arvamusele, et nende ülem on loid ja siin kaua vastu ei pea, määras ta esimese nõupidamise osakonnas.
Teras palus tutvustada olukorda, tegevusplaane ja nende täitmise käiku. Keegi tegi katset rääkida inimeste ja operatiivandmete vähesusest. Polkovnik katkestas selle jutu.
«Kui ma ei eksi, siis oli teid neljakümne neljandal aastal ainult käputäis, metsavendi aga sadu. Ja kõik nad uskusid, et kodanlikku Eestit taganutvad tegelinskid saadavad mere tagant «valge laeva». Nüüd on neljakümne kaheksas aasta. Meile tuleb järjest uusi inimesi, nõukogude Eesti patrioote, nende read-aga on kokku kuivamas. Kas saab siis kurta kaadri puudumise üle?»
Jutt võttis meeste näod naerule. Pärast väikest pausi teatas Teras:
«Igal mehel osakonnas on oma tegevusplaan. Ärge oodake, et uus ülem hakkab neid muutma või ümber tegema. Aga töömeetod peaks meil muutuma. Kui teil pole midagi selle vastu, ma katkestaksin arutelu. Meile tuli külla partei Pärnu maakonnakomitee sekretär. Kuulame, mida ta räägib.»
Kohtumine oli huvitav. Külaline rääkis elavalt ja asjalikult. Ta teatas, et talurahva meeleolu on hea, uusmaasaajad töötavad innuga oma maalappidel, kuigi need on sageli kehvad. Sekretär luges ette noore talumehe kirja, mis kõlas järgmiselt: «Minu vanematel oli kogu elu ainult kaks hektarit maad. Minul on nüüd 15 hektarit, kaks lehma ja lambad.

18

Meie ei saanud koolis käia, aga minu tütar läks esimesse klassi. Sel aastal olime kogu perega kuurordis. Mina olen selle riigikorra poolt. Palun panna mind rahvakaitse pataljoni nimekirja. Kangas.»

«Oleme uhked selliste kirjade üle,» teatas parteikomitee sekretär. «Me oleme toonud metsast välja palju eksiteele sattunuid, kuid mineviku varjud hulguvad veel ringi .. . Nad rikuvad ära maapeod, ründavad kooperatiive ja kolhoosikontoreid . .. Kui vaja, anname teile abiks kümneid rahvakaitse rühmi. Tulge külla, arutame asja.» Ta kohmetus natuke ja. jätkas: «Mõned seltsimehed maalt palusid teile edasi anda, et metsavendadega saaksime hakkama, aga ässitajad tuleks kahjutuks teha...»

«Kas on midagi konkreetset?» küsis keegi.

«Seni ei ole,» vastas külaline Pärnust ebamääraselt, «kuid külades liigub kumu, et keegi otsivat bandiite . .. Kui kuuleb täpsemalt, teatan kohe.»

Kui sekretär oli lahkunud, võttis nõupidamine ägeda iseloomu. Näis, et kõik olid hästi teadlikud sellest, mida ta oli rääkinud. Kas oli põhjuseks noore uusmaasaaja tundeid virgutav kiri või sekretäri sõnades märgatud varjatud etteheide, kui ta rääkis taludes liikuvast kumust, kuid sõnavõttude toon oli täiesti uus.

Õlakas laia näoga naljahammas Gavrilov, kelle vägilasekasv oli andnud talle hüüdnime Põiksüld, palus sõna, tõusis ja astus maakaardi juurde:

«Meie väeüksused on korduvalt maastikku kamminud. Siin ja, näete, siin... Aga tulemused? Bandiidid on laiali läinud. Kujutame nüüd ette, et iga meie operatsiooni toetavad rahvakaitse rühmad. Kuhu siis metsas varjajad pääsevad? Ausõna, mina teen Võru ja Tartu kandis kõik, et rahvakaitse rühmi tugevdada ja pataljonideks koondada.»

Siis tõusis Beljajev, õbluke ja väikest kasvu. Teras oskas juba hinnata seda pedantset ja kohusetruud

19

vastuluure ohvitseri, kelle versioonid olid väga loogilised.

«Seltsimees polkovnik, seltsimehed,» alustas ta kumedalt. «Juba varemgi, aga eriti nüüd, pärast kõnelust maakonmakomitee sekretäriga, teeb olukord edelarajoonides mulle tõsist muret. Pakun välja niidiotsa: tuleb kinni hakata taludes ringi liikuvaist kuulujuttudest ja proovida seda niiti pidi, nii-öelda, metsloom koopast välja tuua.»

«Andke andeks, seltsimees alampolkovnik,» torkas kohalt Elmar Vertmann, erakordselt vapper ja leid-A lik, kuid väga terava keelega tšekist. «Ma toon teile selliseid kuulujutte igast vallast mitu kilo, et keegi otsib ja keegi on kuulnud. Fakte tuleb analüüsida. Kuulujutte taga ajada on kaardimooride, mitte tše-kistide amet.»

Beljajev heitis rahulolematu pilgu noore ohvitseri suunas ja vastas naljale teravamalt, kui oleks soovinud:

«Nali on kohatu, seltsimees vanemleitnant. Informatsiooni alahindamine, olgu informatsioon kas või kõige üldisemat laadi, ahistab meie võitlust.»

«Uskuge, seltsimees alampolkovnik, ma ei kavatse midagi kitsendada, ja tõestan seda kohe,» vaidles Elmar Vertmann vastu. «Meie külalise oletus sala-vedrudest, mis lükkavad bandede jäänuseid tagant, on hästi teada. Need on emigrantide lubadused, eesti metsavendadele pühendatud Lääne raadiosaated ja nii edasi. Miks mitte korraldada lehtedes ja meie raadio kaudu head vastupropagandat? Kas meie, tšekistid, ei võiks aidata ajakirjandust ja raadiot. See esiteks.»

«Asjalik ettepanek!» elavnes Gavrilov.
«Kas te tahate pista oma vastupropaganda Skandinaaviast tulnud natsionalistliku keskuse agendile pihku?» torkas Beljajev küsimuse.
«Tungite mulle juba liiga ägedalt kallale, seltsimees
20
alampolkovnik,» pööras Vertmann asja naljaks, «pihku talle midagi pista ei kavatse, aga tema käest prooviks kinni haarata. Tegelikult sellest ma tahaksingi rääkida. Arvan, et tuleb ja saab süvendada meie juurde saadetud residentide isoleeritust. Ma panin kirja mõned operatiivüritused, millest lubage ette kanda töökorras. Lühidalt, meie ülesanne on, et ükski resident ei jõuaks bandiitide juurde. Ja mitte ainult Pärnumaal.»
Viimast lauset ta rõhutas. Koosolijad võtsid selle vastu üksmeelse naeruga.
«Kas kõik arvavad nii?» küsis Teras uurivalt. «Võtame siis naeru kui vanemleitnant Vertmanni ettepaneku heakskiitu. Nüüd aga tehke mulle selgeks, miks sellistele residentidele pole osakonnas pööratud vajalikku tähelepanu?»
«Ma pole nõus, seltsimees polkovnik,» oli Beljajev solvatud. «Meie arvel on...»
«Ma ei räägi sellest, mis on arvel,» katkestas Teras tusaselt. «Osakonna arvel on palju klaariks tehtud asju, ja ma ütleksin, et nende seas on üsna keerukaid. Ma mõtlen, kas te teate kas või ettekannete järgi mõnda residenti, kes oma ettevõtlikkusega, põrandaaluste kogemustega ja oma autoriteediga metsas hulkujate seas suudaks banded ühendada?»
Saabus vaikus.
Siis pöördus Teras Gavrilovi poole:
«Omal ajal otsisite te Redlich-Wendti. Kas see on kõigile bandedele sobiv kuju? Kas tema sõna on seadus kõigi jaoks?»
Gavrilov püüdis Terase pilgust välja lugeda tema taotlust, kuid polkovniku silmavaade oli läbitungimatu. Major jäi mõttesse ja tunnistas siis vastu tahtmist:
«Redlich-Wendt, hüüdnimega Must Kinnas, on pigem julm kui tark. Ja ei kõlba ta ka strateegiks.
21
Sellise ülesandega tuleks paremini toime inimene, kes pole ise bandes. Oli siin üks seesugune. . .»
«Miks oli,» päris Teras. «Kas Sarriste on läinud Rootsi tagasi?»
Gavrilov võttis taskuräti, pühkis higist laupa ja muutus süngeks.
«Tema jäljed on kadunud. Küllap ta varjab ennast kusagil ja ootab midagi.» Äkki Gavrilovi nägu selgines, ta ajas pea püsti. «Jah, jah, Sarriste tabamine oleks ka poliitilises mõttes midagi väärt.»
«Võtame siis vastu nii selle kui ka teie ettepaneku,. Vertmann,» naeratas Teras ootamatult. «Ja arvestame ka teie rahutust edelarajoonide pärast, seltsimees alampolkovnik. Aga et millestki tuleb alustada, sest alati on lüli, mille küljes on kogu kett, siis ..'.»
Telefonilaual süttis signaallamp. Teras võttis toru.
«Kuulen, seltsimees kindral... Nii, nii... See on sadistide taktikas midagi uut.. . Võtan teadmiseks ... Jah, arutasime. Tahame alustada Sarristest... Ah et miks temast?» Teras tegi pausi ja ohkas. «Ootan end peitnud vaenlaselt kõige hullemat. Olete nõus? Tänan, seltsimees kindral. . . Ma olen rõõmus, et meie arvamused kokku langevad ... Ei, ei, ka teisi ei jäta me tähelepanuta.»

Polkovnik pani telefonitoru korralikult hargile, vaikis kuuldu üle mõeldes ja selgitas siis alluvatele:

«Bandiidid tungisid Pärnu kandis ühte tallu, vigastasid kommunist Sauli rängalt ja viskasid ta kaevu.. . Mõrvarite välimust ei teata.» Teras tõusis. «Viin operatiivpunkti lõuna poole, seltsimehed. Sõidame juba täna Pärnusse. Palun kõiki tutvuda residendi toimikuga. Asetäitjad jätkavad pooleli olevaid asju. Tugevdage sidet rahvakaitsega kohtadel.»

Talle meenus midagi ja ta pöördus Beljajevi poole:

«Palun kutsuge minu juurde nooremleitnant Alma Lüdig.»

2. Operatsioon «Kornetist»

Metsavaikus, mis neid oma kaenlasse võttis, oli kuidagi ootamatu ja võõras pärast äsja lõppenud laskuderaksatusi.

Vennad tungisid tihnikusse, tõmbasid hinge, määrisid jalatsid teravalt haiseva vedelikuga, et piirivalvekoer ad jälge ei võtaks, ja liikusid siis edasi. Polnud kuulda ei laske ega hääli. Vaevaliselt läbi pilverüngaste piiluv septembripäike valgustas kahvatult metsalagendikku. Paksu kuuse all külili, näsisid mehed kuivikuid, koukisid soome pussiga lahti ja sõid lihakonservi, tühja konservikarbi aga matsid maha. Peale hammustati šokolaadi ja hakati uuesti astuma. Metsas ekseldi kogu päev, õhtuhämaruseni välja.

«Me peaksime olema Lihula kandis,» arvas Richard. «Mul on siinmail tuttavaid.»

Nad lamasid olukorda uurides tunnikese maja taga. Oli juba üsna pime, kui tara äärde ilmus pikk kõhn mees, kelles Richard Sarriste ära tundis talle vajaliku talumehe. Ta tõusis, ulatas automaadi Ilmarile ja astus mõne sammu lähemale.

«Tere, Georg,» alustas Richard võimalikult sõbralikult. «Kas tunned ära?»

Talunik võpatas, kuid võttis end kohe käsile.

«Anna andeks, Richard... Sa ilmusid nagu põrgu põhjast. Ei oodanud . . . Räägiti, et oled Ameerikas.»

«Nagu näed, Eestis,» muigas Sarriste. «Mul on oma kodumaa, milleks mulle võõrast vaja. Kuidas teil siin läheb?»

Georg pobises midagi ebamääraselt. Sarriste kuulis ainult: «Piima tuleb rohkem. . . Kutsuvad kolhoosi ...»

«Mis? Kolhoosi?» ei saanud Sarriste naeru pidada. «Kas su naist ei taheta kolhoosi kasutamiseks?»

Peremees laskis pea longu ja põrnitses altkulmu:

«Tead mis . . . Jäta mu naine rahule.»

Sarriste muutis tooni.

«Ära solvu. Ma tahan sulle ainult head. Kuidas teil kord on? Kas seltsimehed kommunistid pigistavad kõvasti?»

«Kuidas sulle öelda,» Georg vaatas rahutult ringi ja see ei jäänud residendil märkamata. «Minu peret ei puutu, ja naabreid ka.. .»

«Naljakas,» katkestas Sarriste pilkavalt. «Sina ja su naabrid andsid omal ajal komissaridele kõvasti valu. Sind, Georg, peeti kindlaks metsavennaks.»

«Jäta see, Sarriste,» palus talumees vaikselt. «Mulle anti andeks. Elan nüüd rahulikult, vanema tütre panin tublile poisile mehele . . . Mets on mind ära väsitanud, Richard. Ei taha meeldegi tuletada.»

«Aga on mehi, kes võitlevad «valge laeva» tulekuni,» ütles Sarriste ähvardava häälega. «Ja kui nad on Eestile õnne jälle kätte võitnud, siis tuletame nendele meelde, kes kõrvale jäid.»

Georg mudis rahutult pahklikke käsi ja hingas raskelt.

«Tead mis,» võttis ta äkki julgust. «Ära mulle muinasjutte jutusta, Sarriste. Ei ole mingit «valget laeva» tulemas. Nii arvavad paljud. Ütle, mis sul vaja on, aitan vana sõpruse poolest, aga laevast ära uduta ... Ja jätame jutu vanast!»

«Nii...» venitas Sarriste mõttes. «Mis sa kogu aeg ringi vahid? Kas talus on võõraid?»

«Ei ole. Ega sinagi soovi, et sinu käigust rääkima hakatakse.»

Sarriste teatas otsustavalt:

«Võta mind kaaslasega öömajale. Hommikul lähme ära.»

Georg viis nad sauna, tõi alustassitäie kuumi pannkooke ja kannuga piima ega pärinud millegi järele. Sarriste küsimusele, kas siinkandis metsavendi

24

liigub, vastas ta ebamääraselt, et pole kohanud ja ei tea.

Hüvastijätul salvas Richard: «Kas tšekaa teab, et sa alustasid teenistust SS-diviisis koos minuga?»

Georg kahvatas, tõmbas käega üle niiske lauba ja vastas:

«Pea meeles, Richard, et mina ei piinanud kedagi ega müünud ka maha . .. Nii ma ütlesin ka julgeolekumeestele. »

«Aga kes sakslased Kure juurde saatis? Ta varjas vene sõjavange. Kas on meelest läinud? Mees tõmmati vist oksa?»

«Sa ju tead, Richard, et Kurg ei varjanud kedagi. Ta oli provokaator. Ma päästsin sellega hea inimese, kes minu naist enne sõda arstis,» selgitas Georg, värin hääles.

«Küll tšekistid sul seda uskuma jäävad. Muide, mina sellest ka rääkima ei hakka.» Sarriste tegi pika pausi. «Ja sina ole ka meie osas vait. Kui vaja, tulen uuesti öömajale.»

Seejärel mindi lahku.

Järgmise visiidi otsustas Richard teha naisele, keda oli kunagi armastanud. See elas lähedal, kuid Ilmar hakkas millegipärast vastu. Ta torises, et vana armastus on kahtlase väärtusega asi ja isiklikult tema, Ilmar, oma jalga võõrasse majja ei tõsta. Lepiti kokku, et Ilmar jääb metsa venda ootama.

Richard ise aga kartis endale tunnistada, et ei lähe selle naise juurde mitte lootuses saada kõhutäit ja öömaja või kogeda uuesti kunagisi metsikuid hellitusi, millega nad teineteist olid üle puistanud. Ta soovis kontrollida oma kunagise mõju jõudu, selle maa inimeste suhtumist temasse, emigratsiooni saadikusse, kes on sunnitud end peitma, külmetama ja poolnäljas ringi hulkuma, samal ajal kui need kaltsakad magavad soojas voodis, nagu poleks midagi

25

juhtunud, käivad kinos ja kurameerivad, pummeldavad restoranis. . .

Emma Veideorg oli alati otsustavuse poolest silma paistnud. Kui ta tahtis midagi saada, siis ei olnud võimalik teda peatada. Emma isa, valmisriiete äri omanik, oli nõudnud, et tema tütar ei häbistaks perekonda ega oleks avalikult vahekorras ohvitseriga, kes ei kavatsegi temaga abielluda. Sarriste oli juhuslikult pealt kuulnud, kuidas Emma oli ilma

vähemagi ägeduseta nähvanud: «Papa, seksuaaljumalused ei vedele maas. Võin sulle julgelt kinnitada, et ei mamma ega sinu litsikesed suuda sellist armastust kinkida.»

Richard seadis soengu korda, kraapis lõua pardliga puhtaks, pesi end ojas ja seadis alles siis sammud sinna, kus enne sõda olid elanud Veideorud. Juhuks, kui ukse avab võõras, oli tal valmis sobiv põhjendus. Koputusele avas aga Emma ise. See pikka kasvu, peente näojoontega ja Richardis alati erutusvärinat põhjustanud peaaegu läbipaistva roosa nahaga naine polnud üldse muutunud. Ta oli endist viisi kütkestav ja ilus. Richardi tulekule reageeris ta naeratusega. Lahkelt kutsus ta mehe majja, viis oma tuppa ja käänas ukse lukku.

«Nii ei sega meid keegi,» selgitas Emma. «Ma elan koos õe perega, tema tütar lippab iga mõne minuti tagant minu tuppa.»

«Kas sa polegi abielus, Emma?» küsis Richard.

«Ei,» naeris too vastu. «Sõjajärgsed mehed pole minu väärilised. Räägi endast, Riki. Kus elad, mis teed ja kuidas läheb?»

Mehel oli keelel küsimus Emma õemehe kohta. Et kas ei tööta äkki miilitsas, kuid loomupärase ettevaatlikkuse asendas impulsiivne soov ja tuhin ning ta pühendas Emma, kuigi eriliste üksikasjadeta, oma kavatsustesse. Naine kuulas vaikides, kordagi segamata,

36

kuid salapärane naeratus ei kadunud tema näolt. Kui jutt oli lõppenud, küsis Emma:

«Viimase kaheksa aasta jooksul polnud sinu elus kohta minu jaoks. Miks sa mind nüüd vajad? Kas pole kusagil elada või ärkas vana armastus? Tunnista üles, Riki.»

Richard pobises midagi ja teatas siis karmilt:

«Me vajame praegusel hetkel iga tõelist eestlast, Emma. Mul on õigus kuulda sinu seisukohta.»

Naine puhkes suure häälega naerma.

«Seisukoht on hirmus lihtne. Ma olen vaba ja vallaline naisterahvas. Pilguta ainult silma, ja ma heidan sinuga kas või kohe sellele sohvale, minu jumalus. Rohkemaga ära arvesta. Poliitika pole minu asi. Töötame koos õega koolis, anname muusikatunde, õpetame lastele heliredelit ja solfedžot.» Ta kulm läks kortsu. «Ja muide, Riki, ma ei jaga, keda sa esindad. Pole vaja, ära selgita. . . Suudle mind ja astu oma teed.»

Richard ajas end sirgu, tige ja metsik. Ta oli valmis selle naise maha lööma ja tema maja põlema pistma.

«Sellised kui sina,» alustas ta end vaevu talitsedes, «vastutavad kord rahva ees oma lömitamise ja elu-põletamise eest...»

Emma hüppas diivanilt üles, tahtis appi hüüda, kuid miski peatas teda.

«Sellised kui sina,» ütles ta ja mees märkas äkki, kuidas hakkas võbisema naise põskede alabaster, «ei vastuta iialgi kellegi ees ega millegi eest. Seepärast, et teil, härra, pole midagi hinges ega südames. Adjöö, minu jumalus! Sohva jääb ära!»

Richard astus ukse juurde ja peatus.

«Sellest kohtumisest, palun ...»

«Tean, muidu saadad mulle kallale metsavennad. Olen tumm kui kala, Riki. Sellistest sidemetest endast lugupidavad naised ei räägi.»

27

Richard naasis venna juurde, sünge ja rõhutud. Kuidas ka ei proovinud Ilmar vennalt välja uurida Emma Veideoruga toimunud kohtumise üksikasju, vend jäi kinniseks ja tema hämmelduse põhjusi Ilmar mõista ei suutnud.

«Eitesid on igal pool,» tähendas Ilmar sapiselt. «Kas on mõtet südant vaevata?»

Sel õhtul võtsid nad kõvad napsid ja Richard ladus lõpuks oma mõtted lagedale:

«Asi pole Emmas... Kus on need eestlased, kelle pärast me siin padrikus roomame ja hinge vaagume? Kus nad on, Ilmar?»

«Sa kinkisid talle omal ajal hulga kuldehteid,» läks Ilmar ägedaks. «Vilets vend olen, kui ma tema juurde ei lähe ja talle paar sooja sõna ei ütle.»

«Jäta.» Richard oli purjus. «Kui saaksin ta kaasa tõmmata. . . Tal on sidemeid, omaette korter, roosad seinad ... ei, nahk . . . roosa nahk ...»

«Ma aitan sind, Richard,» lubas Ilmar.

Esimene kohtumine siinsete inimestega pärast vaheaega tegi vennad rahutuks ja sisendas neisse ebakindlust. Mõni päev hulkusid nad Lihula ja Pärnu vahel, külastasid kunagisi sõpru, ajasid metsavendade jälgi, said isegi jutule talunikuga, kes oli andnud paaril korral peavarju bandiitidele. Mitte keegi kohalikest ei kiirustanud tunnistama Sarriste üleolekut, keegi ei pakkunud talle võimu ega hoolinud isegi tema soovitustest. Vennad taipasid, et sellise ulatusega põrandaalune võitlus, mida olid neile kirjeldanud Stokholmis Rebane ja tema soosijad, eksisteerib ainult eesti pagulaste kujutluses. Tegelikkus oli palju karmim ja ootamatum. Isegi koos Sarristega hitlerlaste poolel sõdinud mehed ütlesid nüüd lahti minevikust ja olid nõus residendile peatuspaika andma üksnes tingimusel, et see jääb ainult üheks-kaheks ööks.

Kõigest sellest, tõsi küll, ettevaatlikumal toonil,

tahtis resident teatada Stokholmi, kuid ta oli kaotanud radisti. Vennad ise aga ei suutnud kuidagi saatjat töökorda seada. Ilmar väitis, et patareid on niiskust saanud, kuid Richardi arvates oli kokkupõrkel piirivalvuritega raadiosaatjat tabanud kuul vigastanud kondensaatoreid.

Vendadel oli ustav mees, noor talunik, kes elas Sindi lähedal maantee ääres. Kui Richard tegi juttu, et raadiosaatjaga tuleks linnas meistri juures käia, läks mees näost valgeks, vaatas jalge ette ja ühmas:

«Ära saada mind hukka, Richard. Muust ma ei ütle ära, aga saatjaga ma küll linna ei lähe.»

Nädalad läksid, kuid olukord ei muutunud. Residendile lubatud dublant ei ilmunud määratud kohtumispaika. Ringieklemise ajal õnnestus Sarristel hankida mõningaid teateid toitlustusolukorra kohta Eestis ja värvata kooperatiive röövima kaks viha-vimmas meest, kes ei tahtnud minevikule lõppu teha. Mehed lubasid residenti toiduainetega varustada ja teda metsas varjava bandega ühendusse viia. Esimese ülesandega tulid nad hädaga pooleks toime, kuid läbirääkimised bandiitidega ei näinud tulemusi andvat, võõrastesse suhtuti siin kahtlusega.

Lähenes talv. Ilmar otsis Pärnu ja Lihula vahel sobiva paiga punkri jaoks. Koos kaevati süvend, mille mõõtmed olid kolm korda kolm meetrit. Siis kaevati seda veel sügavamaks. Richard saatis venna kaugesse tallu, kus elas tuttav mees. See pidi muretsema metsamaterjali, telliskive ja mõned plekitahv-lid ning jätma need kahe kilomeetri kaugusele punkrist, metsatee ja tuulemurru vahele. Sealt toimetab materjali punkri juurde nende mees Väike-Jaani talust.

Ilmar õppis korraldused pähe ja läks. Tagasi tuli ta järgmisel päeval, ärritatud ja tige. Vennale selgitas vastu tahtmist:

«Kõik nad muudkui magaksid ja õgiksid. Nagu see sinu roosanahaline. . . Materjal tuuakse kohale.»
Ta kartis tunnistada, et oli näinud Emma Veide-orgu ja klohminud selle rusikatega korralikult läbi.
Kui palgid olid kohal, vooderdati auk nendega, tehti kaks ukseava ja laoti ahi. Sissepääsud punkrisse maskeeriti kändude ja okstega. Mehed pugesid maa alla nagu mutid.
«Küll me kevadel näitame,» selgitas Richard vennale. «Ära muretse, me ajame nendel punastel komissaridel niisuguse hirmu naha vahele, et nad ronivad ise punkrisse... Ja vennas, kakskümmend tuhat dollarit on ikkagi meie arvel.»
Ilmar aga sõnas narile ronides nukralt:
«Nüüd ei kuule siis kevadeni ei linnuhäält ega oksa praksumist.»
Richard ei vastanud midagi.
*
Sauli majas oli pärast peremehe surma vaikne. Inimesed rääkisid poolihääli. Sauli seitsmeaastane poeg, kes oli üksi kodus, kui bandiidid sisse tungisid, kinnitas, et ta oli kõrvaltuppa luku taha pandud, kuid ta kuulnud, kuidas võõrad mingisuguseid võtmeid otsisid ja kappides tuhnisid.
Gavrilov, kes poisiga vestles, võrdles tema juttu üle tee mäekünkal asetseva talu elanike tunnistustega. Need olid näinud läbi akna, kuidas bandiidid Saulilt enne tema kaevu lükkamist midagi olid pinninud ja tema taskuid sorinud. Majorile tundus, et naabrid jätavad midagi rääkimata. Sel ööl, kui Saul mõrvati, oli täiskuu, ja naabrid pidid nägema vähemalt, kui palju mõrvareid oli. Täpset seletust inimesed vältisid.
Julgeolekuosakonnas juba teati, et Saul oli kuulunud viimasel ajal maakonna tarbijate kooperatiivide liidu juhatusse ja juhtinud lähemate kooperatiivide varustamist kaubaga. Varem oli ta juhtinud ühte

neist kooperatiivkauplustest. Gavrilov ja uurimisest osa võttev Elmar Vertmann murdsid tõsiselt pead, niis võtmeid olid bandiidid otsinud.
«Kujutlegem, et nad vajasid toiduaineid,» arutles Elmar. «Või sooje riideid. Bandiitidel poleks selleks olnud vaja võtmeid varastada, need oleksid olnud ainult veel üks asitõend. Murra poodi muukrauaga või tungi sinna püstoliga ähvardades ja võta, mida süda ihaldab.»
Gavrilov raputas pead.
«Ei klapi. . . Neil oli mingisuguseid võtmeid vaja, Elmar. Miks nad muidu Sauli pinnisid? Lootsid tema abile? Mõttetu. Ta oli kristallpuhas kommunist. Kogu elu oli ta elanud peost suhu, võidelnud, relv käes, rahvavõimu eest. Bandiidid teadsid hästi, kellega neil tegemist on.»
Elmar võttis taskust võtmekimbu ja kõlistas seda käes.
«Niisiis, teie versioon põhineb võtmetel, seltsimees major? Siis otsime seifi või raudkappi. Kas Saulil need kontoris olid?»
«Ei olnud,» vastas Gavrilov. «Ma küsisin juhatusest. Rahaga polnud Saulil midagi tegemist. Ta vaid kirjutas alla kauba nõudelehtedele ja saatis need keskusesse.»
Elmar tõusis ja keerutas sõrme õhus. Gavrilov tundis seda kommet, noor ohvitser oli saanud mingil ideel sabast kinni ja kartis selle kadumist.

«Nõudelehed . . . allkirjad . . . Hm. .. Seltsimees major,» põrutas ta äkki välja, «kas saaks teada, milliseid kaupu väljastab keskladu ainult pitseriga nõudelehe järgi ja kelle käes on pitsat?»

Gavrilov taipas tema mõttekäiku ja helistas kohe maakonnaliitu. Selgus, et laiatarbekaupu sai Sauli allkirjaga, kuid mitme defitsiitse toote saamiseks tuli esitada pitseriga kinnitatud taotlus. Nende kaupade loetelu ei olnud pikk. Osakond sai sellise nimekirja

31

ja Gavrilov, heitnud pilgu loetelule, kriipsutas punase pliiatsiga alla mõned nimetused: piiritus, jahitarbed ja -püssid, raadioosad. Ta ulatas nimekirja Vertmannile.

«Mis sinu arvates oleks bandiidile metsas hädavajalik?»

Elmar silmitses paberilehte ja kriipsutas alla «villatooted».

«Seltsimees major, kelle käes hoiti pitsatit?»

«Esimehe käes. Kauba vastuvõtu päevadel Sauli käes.»

«Nii ma arvasingi,» arutas Elmar endamisi. «Bandiidid vajasid selle seifi võtit, kus hoitakse pitsatit ja limiteeritud kaupade nõudekirju. Neil võivad automaadid koopas rooste olla läinud või raadiosaatja rivist välja langenud.»

Gavrilov soovitas Vertmannil vaikselt silma peal hoida Pärnu, Tartu ja Rakvere tööstus- ja raadio-kaupade müügikohtadel.

«Lubage kasutada ka usaldusväärsete kaubandustöötajate abi,» palus Vertmann.

«Ainult usaldusväärsete,» rõhutas Gavrilov.

Beljajevile tundus see plaan liiga laialivalguv ja ebareaalne.

«Ma ei saa aru,» kahtles ta. «Bandiidid vajavad kõike, alates villastest sokkidest kuni jahipüssini! Nii tuleb meil kõiki ostjaid küsitlema hakata. Ja pealegi, andke andeks, mis on siin tegemist Sarriste grupiga?»

«Ratsionalist, kuid leidis nõrga koha operatsioonis,» arutas Gavrilov mõttes. «Ja alampolkovnikul on õigus. Kui pole tegemist Sarristega, miks siis raisata püssirohtu ja ajada jalule niipalju kvalifitseeritud tööjõudu? Noh, võiks saata ainult Elmari... või Mürgi üksi... Aga ei, tükime globaalset operatsiooni korraldama... Ja siiski, seltsimees Beljajev, vaist, just vaist on oluline meie töös.» Kuid teine sisehääl

32

vaidles vastu: «Kus on su faktid, mis tingivad vaistu?»

Ta otsustas anda kõik osakonnas arutada. Gavrilov tundis, et kolleegid on pingul, kuna jutt oli ju sellest, kas püstitatud versioon õigustab riski. Teras vaikis, Gavrilov aga hakkas pisitasa oma sisehäälele õigustusi tooma.

«Analüüsigem asja,» alustas Gavrilov aeglaselt ja rahulikult, kuigi tal oli kange tahtmine jätta kaaslastele kõik selgitamata, lihtsalt võtta kogu vastutus endale ja tegutseda. «Mida me teame Sarriste grupist? Seda, et nad kaotasid piiri ületades radisti. Üle aasta pole nad eetris. Kas ettevaatlikkus? Ei usu. Pigem streigib saatja. Sarriste on liiga kogenud konspiraator, ta ise ega kaaslane ei. hakka jõlkuma linnapoodides. Tema plaan on ohutum ja ootamatum: varastada rajooniliidu pitsat ja saata lattu raadiodetailide järele mõni tuttav mees. Kas selline versioon on võimalik?»

Beljajev laiutas käsi. Polnud päris selge, kas see žest väljendas vastuseisu katsele lugeda vastase mõtteid või ei äratanud alampolkovniku arvates arutluse see osa vastuväiteid.

«Veel üks moment,» jätkas Gavrilov. «Sauli naabrid pole üldse argade killast. Alles hiljuti keelduti nendes taludes kahele bandiidile öömaja andmast. Katsuge mulle selgitada naabrite sellist käitumist, kui tallu oleksid sattunud juhuslikud metsavennad.»

Koosviibijad mõtlesid öeldu üle. Beljajev tõusis, kavatsedes kõigi arvates vastu vaielda, kuid istus äkki kohale. Ilma igasuguse üleminekuta alustas aga äkki kiirelt ja tuliselt Elmar Vertmann:

«Mida me veel teame Sarristest? Kaugele ulatuvad eesmärgid, taotlus banded ühendada. Kuid ennast on vaja kuidagi näidata. Kuidas? Rafineeritud metsikusega. Inimkehalt lõigatakse tükke ja ohver heidetakse kaevu. Täna räägitakse sellest kahes rajoonis,

33

homme teab kogu Eesti. Must Kinnas oleks lihtsalt kuuli pähe lasknud, Pikk Ants aga maja tühjaks röövinud ja noorte naistega huilanud. Pole see käekiri, seltsimees alampolkovnik. Olete nõus?»

Beljajev muigas tagasihoidlikult.

«Mis siis ikka,» ütles ta. «Te mõlemad üksnes ei veennud mind, vaid panite lausa põlema.»

«Siis on kõik hästi,» teatas Teras kergendustundega. «Kui aus olla, sõbrad, siis võtsin selle mõttekäigu kohe omaks. Kuid ei tahtnud tegutseda uisapäisa.»

Lõbus naer oli tasuks tema avameelsuse eest.

Kaubandustöötajad said vajalikud juhtnöörid. Vertmann ei unustanud ka raadioparandajaid, sest nende juurde võis samuti ilmuda metsavendade saadik. Kui Gavrilov tundis huvi, kuidas ta oli nii operatiivselt sellist suurt ringkonda informeerinud, puhkes Elmar naerma, kuid lükkas kohe tagasi varjatud etteheite liigsete inimeste asjasse kaasamise osas.

«Seda meie külalist,» selgitas ta naljaga pooleks, «ootab paar kaubatundjat, keda ma tunnen juba mitu aastat, ja ainult üks rahvamaleva grupp. Pole vist paha kontingent, seltsimees major?»

Tšekistid käisid taludes ja ajasid juttu metsavahtidega. Mõrvatud Sauli naabreid rohkem ei tülitatud. Peres oli palju lapsi ja küllap mõrvarid teadsid, kuidas naabrite suu lukku panna. Pealegi, mida uut võis anda inimese tunnistus, kes viibis sündmuskohast kolm-nelisada meetrit eemal?

Möödus kuu. Mehed olid kõhnunud, silmad aukus. Magamata ööd ja alaline pinge andsid ennast tunda. Helistas kindral ja ajas viisakat juttu. Ta ei käinud peale ega nõudnud tähtaegade nimetamist, kuid telefonikõne lõpul küsis irooniliselt:

«Kas te kavatsete Sarriste külasoleku kolmandat aastapäeva tähistada temaga koos või eraldi?»

34

«Püüame tähistada temaga koos, seltsimees kindral.»

«Miks te hääl nii väsinud on?» päris Kumm pehmemalt. «Kas olete täna lõunat söönud? Ausalt, ma kontrollin järele.»

«Pole jõudnud. Söön õhtul tugevamini.»

«Kui teie abilised samuti ei jõua, siis tuleb muuta juhtimisstiili,» tähendas minister kuidagi jahedalt. «Ootan ettekannet.»

Kuid esialgu polnud midagi ette kanda.

Teras kutsus enda juurde Gavrilovi, päris üht-teist ja küsis siis nagu muuseas:

«Millega tegeleb teil praegu Andrejev?»
«Kapten Andrejevil on vastutusrikas ülesanne Võrumaal,» muutus Gavrilov valvsaks. «Aitab seal rahvakaitset organiseerida, ja nii edasi...»
«Rahvakaitset organiseerigu, kuid «ja nii edasi» lükkame tuleviku peale,» tegi Teras ettepaneku. «Ja ärge erutuge, major. Kõik mehed on vabariigis laiali, seda te teate. Kuid meie operatsiooni jaoks tuleks kontrollida Sarriste sõjaeelseid sidemeid.»
«Aga miks just Andrejev?» ei andnud Gavrilov alla.
«Püüan selgitada,» ohkas polkovnik. «Väike Andrejev on meeldiv, intelligentne ja kergesti usaldust võitev inimene. Ta on lõpetanud siin enne sõda gümnaasiumi ja tunneb paljusid. Nendesse kodudesse, mida omal ajal külastas Sarriste, saab minna ainult hea ja peen psühholoog.»
Gavrilov jäi nõusse. Ta kutsus Andrejevi kiiruga kohale.
Seejärel helistati partei keskkomitee sekretariaadist ja tunti huvi Sarriste asja vastu.
«Selline asi on küll, aga Sarristet ennast seni pole,» püüdis polkovnik nalja heita.
Ükskord kui Terasel oli tõesti tõsine plaan tuttavas Peres inimese moodi lõunat süüa, ilmus äkki siia,
35
Märjamaa operatiivpunkti, hingeldav Elmar Vertmann, kes jäi uksele seisma. Sõnu alla neelates raporteeris ta erutatult:
«Seltsimees polkovnik, lubage ette kanda. Mulle helistas Pärnust kultuurikaupade kaupluse direktor. Talle tundus üks blond mees kahtlasena.. .»
«Kus ta on?» päris Teras lakooniliselt.
«Kas blond mees?» küsis ehmunud Vertmann, Äkki taipas ta, et oli oma kiirustamise õnge läinud ja pahvatas naerma. «Palun vabandust. Direktor on väljas, meie autos.»
«Kutsuge ta minu juurde.»
Lõbusameelne ja elav, mitte just eakas, kuid mitte ka väga noor kultuurikaupade kaupluse direktor August Lauri jättis tšekistidele hea mulje. Mees oli teravmeelne ja tähelepanelik. Nagu selgus, oli ta kogu elu huvi tundnud saladuste ja uurimiste vastu ning kadestanud salamisi kriminaliste, tšekiste ja kunstivõltsinguid paljastavaid eksperte. Ise ta aga oli töötanud kogu aeg müüjana, alles hiljuti oli ta edutatud direktoriks.
«Olen mitu korda kavatsenud ametit vahetada,» naljatas Lauri. «Korduvalt olen mõelnud: «Sulle ju pakub huvi jälgida, kuidas inimesed ostavad meeldima hakanud asju.» Kas teate, kuidas neil nägi muutub. Üks tuleb, teine läheb. Rahval on nüüd raha rohkem, teenivad paremini. Ostmine on neile pidulik toiming, aga minule, ärge ainult naerma hakake, minule on see lausa kino.»
Asjast rääkis Lauri arukalt ja väga täpselt. Kaupluses oli käinud võrdlemisi pealetükkiv raadioamatöör. Õigemini, algul oli ta jalutanud lihtsalt letist mööda, võtnud riiulilt silmahakanud korneti, tõstnud selle huultele ja lasknud vaevata kõlada ülemisel dol, millega hämmastanud müüjat, kes tunneb muusikute võimeid. Seejärel jätnud mees pilli ükskõikselt sinnapaika, torisenud, et kornetil võiks olla ka
36
parem väljanägemine kui samovaril, ja seadnud siis sammud raadiokaupade poole. Leidmata, mida otsis, küsinud ta luba tuhnida praakdetailide hulgas. Samal hetkel tulnudki Lauri müügisaali ja kuulnud, kuidas müüja seletanud, et praakdetailid saadeti eelmisel päeval poest lattu. Lauri tundnud huvi, millist osa mees otsib. See aga vastanud kõrvale vaadates sapiselt, et samovaritoru. Ja lahkunud kohe.

«Milline on mehe välimus, kasv, nägu, hääletämber?» esitas Teras tavalisi küsimusi. Ise tõmbus ta aga sisemiselt pinguli, nagu valmistuks võitluseks tundmatuga.

Lauril oli kõik hästi meeles. Pikka kasvu, kõhn, blond, ärajoonud või unetuse all kannatava inimese näoga. Vasakul põsel sünnimärk. Kõrgetämbrilise nariseva häälega. Nimeta sõrmes risti kolme kaarti meenutav rubiinidega sõrmus.

«Kas saate minu abi kasutada?» küsis Lauri, hääles lootus.

«Te oletegi juba asjaosaline, seltsimees Lauri,» hakkas Teras naerma. «Arvan aga, et see pole meie viimane kohtumine. Aitäh abi eest.»

Lauri lahkus õnneliku näoga.

«Kui vähe on selleks vaja, et inimesele rõõmu teha,» ütles Elmar mõtlikult. «Ta ei tule mõttelegi, et mõni meie seast ihkaks sellist rahulikku ametit kui tema oma...»

«Ega ometi teie, püsimatu Elmar, tiku tema kohale?» küsis Teras. Mõlemad pahvatasid naerma.

Osakonna järjekordne koosolek kutsuti kokku kiiruga. Kavandati põhjalikult plaani, mis pidi tagama blondi mehe leidmise, kellel sünnimärk põsel ja rubiinidega sõrmus nimeta sõrmes.

«Kõigi heleda peaga eestlaste läbisõelumist ärge pakkuge,» heitis Teras nalja. «Seda me tegema ei hakka.»

«Võib-olla peaks sõrmuse omanikku kullasseppade

kaudu otsima?» pakkus Gavrilov, kuid andis kohe tagasikäigu. «Muide, sõrmuse võisid tuua Eestisse ka sakslased.»

«Just nimelt,» kahtles ka Vertmann ja naksutas sõrme. «Kuid kuulge, kas ei võiks ära kasutada seda et see raadiohuviline on kornetist?»

«Miks mitte? Võib küll. . .» toetas Teras. Ja äkki tungis möödunust mällu siniste silmadega kaunis mehenägu, mille omanik oli võimeline naeratades vanureid kägistama, kuid valas pisaraid viiulikont serdil.

«Ma lahutaksin teie meelt ühe looga. . .»

Kõik see oli juhtunud kolmekümnendal aastal Alles algaja Volli Teras komandeeriti Krimmi võitlema retsidivistide ja salakaubavedajatega. Tollal lõi laineid oma saatanlike tegude poolest kuulus bandiit Sarko Saprõkin, kes tegutses üksinda ja kelle nimega hirmutati ulakaid lapsi. Sarko oli pettuse, väljamõeldiste ja avantüüride meister. Kui piirivalvurid bandiidi teolt tabasid, kuulutas ta: «Ilusasti võtsite kinni, ilusasti lasen ka jalga.» Tõepoolest, bandiit põgenes vanglast, jätkas röövimisi ja mõrvu ning külastas jultunult kuurorte. Üks tšekist, kes teadis Sarko meeletut nõrkust viiulimuusika vastu, tegi ettepaneku panna Feodossija restoranis mängima viiuldajate kvarteti ja meelitada Saprõkin sinna Lõks ei töötanud seekord rumala juhuse tõttu, kuid püüdis bandiidi kinni naaberkuurordis.

Operatiivtöötajad reageerisid Terase jutule väga elavalt, ettepanekuid tuli kui küllusesarvest.

«Kust te leiate virtuoosist kornetisti, kes huvitaks publikut? Kus on garantii, et teie raadiohuviline elab Pärnu lähedal ja saab kuulda hiilgavast muusikust?» esitas Beljajev küsimusi metoodilise järjekindlusega.

«Andke andeks, meil ei ole garantiid tagav kindlustusagentuur,» vaidles Gavrilov.

«Ja pealegi proovima peab,» lisas Elmar muiates ja kujutles juba, kuidas ta ootab tundmatut kontserdilava juures.

«Kornetisti muretsemise võtan enda peale. Ta elab Tallinna vanalinnas,» teatas Teras.

Kahekümnendatel aastatel oli Teras selle mehega tutvunud kommunistlikus ülikoolis. Tema sõber ja nimekaim Voldemar Vask, elukutselt peenmehaanik, teenis omal ajal keiserliku kaardiväe polgu muusika-komandos. Ta mängis kornetit sakslaste kuulide all rünnakutel ja sai hulljulguse tasuks polgukaaslastelt kingiks uue kuldmonogrammiga korneti. Vask ja Teras mängisid väikeses üliõpilasorkestris. Hiljem aga ei näinud Teras sõpra palju aastaid. Ootamatult kohtusid nad Tallinnas Raekoja platsil, embasid kõvasti teineteist ja Vask kutsus endale külla. Teras lubas minna, kuid polnud veel lubadust täitnud.

Nüüd oli ta kitsal ja kõveral tänaval, mille ääres kõrgusid teravaviiluliste kivikatustega majad. Teras ronis mööda kitsast kriuksuvat treppi katusekambri poole.

Kui Vask ukse avas, turtsatas Teras tahtmatult: endise kaardiväemuusiku lihav kere täitis kogu ukseava. Vask liigutas lopsakaid võitud vuntse ja laskis kuuldavale võimsa hääle:

«Ahaa, jälle ei meeldi sulle minu kõht? Suur sinu arvates? Vaata ennast peeglist, kõrend! Luu ja nahk, selle pikkuse juures. Sul on vist plaanis korvpalli-koondisse trügida. Või hakkad liiklusereguleerijaks? Mitme kvartali taha näha...»

«Pea nüüd, Volli,» naeris Teras. «Mäletan su teravat keelt ülikoolipõlvest. Ütle parem, kas sa pilli veel mängid.»

«Ohoh, kas sa tulid pillimängu kuulama?» Vask hakkas tantsisklema. «Vaat see on sõbra moodi!»

Ta võttis seinalt konksu otsast ettevaatlikult alla Pillikasti ja avas selle, silitas kornetit nagu last, tõstis

mänguriista huultele ja tuba täitsid rütmikad marsihelid «Aidast».

«Kas sa mäletad meie üliõpilaslaulu?» läks Vask seejärel põlema.

Kaua aeti juttu möödunud aegadest.

Kornetist ei saanud kohe aru, mida talt tahetakse. Kui ta aga taipas, et tal tuleb paar nädalat või isegi terve kuu kuurordirestoranis mängida, ajas ta silmad punni, liigutas rahulolematult vuntse ja müristas:

«Teras, kas sa oled arust ära!? Miks ma peaksin oma tehase maha jätma ja mingisse restorani tööie minema? Rahahäda mul pole. Oige mul vaja vahtida neid joobnud tegelinskeid ja südamevõrgutajaid... Vabanda väga, vennas. Mul on oma kodu ja oma ase...»

Teras läks rünnakule.

«Sul on sellepärast oma kodu, Vask, et lõime siit natsid välja. Omal ajal aga ütlesid sa mulle, et sinu jaoks pole kallimat muusikat kui sõna «kodumaa» ...»

«Pea, pea,» katkestas Vask. «Kelle mängu sa mängid?»

«Nõukogude mängu, sõbrake.»

Teras selgitas asja sedavõrd, kuivõrd muusikamehel oli vaja teada. Palus üksnes, et too ei ehmuks ega keelduks, kui tellitakse «vanu eesti» lugusid ja igasuguseid mandunud viise. Asi on ajutist laadi ja sellega tuleb leppida.

Vask mõtles kaua ja käratas siis äkki:

«Näita oma tunnistust, kes sa oled. . . Siis annan vastuse...»

Luges dokumendi läbi, õnnitles polkovniku auastme puhul, nohises veel raskelt ja turtsatas:

«Olgu, vii sinna. Püüan su paadialuse võrku...»

Peagi levis Pärnus ja lähikonnas kumu, et linna parimas restoranis on uus, suurepäraste pillimeestega orkester. Räägiti ka kornetistist, kes meeleldi täidab külastajate soove ja esitab ka «vanu eesti» viise.

40

Enne uue kornetisti saabumist oli Terasel veel üks kohtumine, sedapuhku nooremleitnant Lüdigiga Temperamentne silmatorkav satään, kes alati oska: käituda vabalt ja kindlalt, oli äsja Tallinnast Pärm jõudnud ja määratud kohtumispaiga üles otsinud Ta kandis nüüd Terasele ette valmisolekust alustad; kahevõitlust, millest polkovnik teda, oli pealinna: informeerinud.

«Ega teil siin tuttavaid pole?» küsis Teras.

«Üldiselt pole, kuid kuurordis võib alati ette tulli ootamatusi. Mõistate seda isegi, seltsimees Teras.»

«Mina muidugi mõistan,» kordas Teras rahulolematult. «Aga mida mõistab meie raadiohuviline, ku laua juurde astub teie sõbranna ja nimetab teie mitte Elgaks, vaid Almaks, või lisab veel ka õige perekonnanime?»

«Sellisteks puhkudeks, seltsimees polkovnik,» vas tas Alma-Elga, ja ta silmad naersid, «soovitavac meie instruktorid hoida püstol valmis või kangekael selt kinnitada, et mina pole mina ja sõbratar peal mind kellekski teiseks.»

«Välja õpetatud,» muigas polkovnik mõrult. «An< nan teile abivahendi, saate oma isamaalisust näidata Te võite kornetistilt tellida igasugust meloodiat Arvan, et Dunajevski «Entusiastide marss» ei ärat; bandiitides erilist entusiasmi.»

Naine taipas ja langetas pilgu. Teras silmitses tähe-lepanelikult vestluskaaslast.

«Mul on kahju, Alma, kuid püstol ja muu taolini tuleb jätta operatsiooni ajaks minu hoolde. Pärnu, viibides peate minuga sidet Lauri kaudu. Minu arva tes on ta usaldusväärne inimene. Korrake, palun, om; ülesannet operatsiooni «Kornetist» esimesel etapil!:

«Jõuda raadiohuviliseni,» alustas naine kergel punastades. «Äratada temas huvi enda vastu. Võit; usaldus poliitilises osas. Kartmatult minna kutse kor rai kõrvalisse kohta.»

41

Polkovnik laiutas käsi.

«Norida pole millegi kallal. Tõsi, kõrvalist kohta tuleb siiski karta. Kuid ka sinna peab tungima, seltsimees Alma.»

Ta astus sammu kaaslasele lähemale ja vaatas talle silma.

«Sellistel hetkedel tungiksin ma kõige parema meelega ise bandiidiurkasse, kuid peab saatma tütarlapse ...»

«Teil on väga silmapaistev välimus, seltsimees polkovnik,» heitis naine nalja, korrates teadmatult kindrali sõnu.

«Kokkuvõttes saadame teid päris põrgusse,» ütl^s Teras. «Kas soovite midagi kellelegi edasi anda?» küsis ta võimalikult kuivalt, püüdes varjata erutust.

Naine jäi mõttesse.

«Kui midagi juhtub, siis emale: «Elus ei lähe kõik tellimist mööda. Kuid sa andsid mulle palju. Aitäh kõige eest.» Tütrele, kui ta on kasvanud suuremaks: «Ole julge ja aus, ära peta kunagi iseennast.»

Polkovniku hääl värahtas:
«Kui vana tütar on?»
«Viiene. Kahe aasta pärast saadan kooli.»
Teras jalutas edasi-tagasi ja jäi siis seisma.
«Ühesõnaga, seadke end sisse. Ootan teid võiduga, Elga Jürissoo.»
Oli möödunud kolm nädalat. Peaaegu iga päev külastas Elga (ta oli selle nimega juba harjunud) galantse «austaja» August Lauri saatel restorani. Istuti hilisõhtuni. Kuid noriv raadiohuviline ei näidanud nägu. Teras ei soovitanud kelnereid jootrahaga hellitada ja need kaotasid varsti huvi vaikse paarikese vastu. Kuid restorani alalised külalised heitsid pilke kena koketi poole, kes lobises lõbusalt õhtusöögi ajal ja paistis silma laudade vahele surutud tillukesel tantsupõrandal.
Aeg-ajalt telefoneeris Lauri Terasele:
42
«Kristus pole end rahvale ilmutanud.»
«Tänan,» oli Terase lühike vastus. «Jätkake vanas vaimus. Muide, Eestimaal on kombeks südamedaami koduukseni saata. Kuhu aga teie eile kadusite kvartal enne tema elukohta?»
«Te näete ka kõike,» naeris Lauri vastu. «Mulle tundus, et nurga taha käänas minu blondiin...»
«Seda vähem oli põhjust talle järele joosta. Teile oleks võidud esimeses kõrvaltänavas vastu kukalt koputada.»
Teisel juhul aga soovitas polkovnik:
«Ärge istuge sageli ühe laua äärde. Miks jätta kahtlust, et kedagi jälgitakse?»
Teras närveeris ja püüdis vältida Beljajevi pilku. Ainult Elgat teel hotellist restorani jälgivale Elmarile tunnistas ta:
«Kui arvestus oli vale, siis ei anna ma endale eales andeks... Ja vaata ette, ära kahma blondiini käest kinni, see on inetu komme.»
«Haaran tal jalast kinni,» heitis Elmar nalja.
Viimaks saabus oodatud telefoniteade Laurilt:
«Ilmus välja . .. Näib, et on vaimustatud kornetist! mängust. Vahib ainult teda. Juba tellis «Ema süda».»
«Kas Elgale pilke heidab?» küsis Teras rahulikult ja vajutas samal ajal häirenupule, et koguda kõiki kohalviibijaid.
«Pole veel jõudnud ... Me alles tulime ja võtsime istet tema naabruses.»
«Palun, August, olge loomulikud,» tuletas polkovnik meelde. «Ei mingeid liialdusi.»
Operatiivtöötajad said selged ülesanded. Elmar Vertmann pidi koos mõne osava mehega jälgima heledapäist meest kesklinnas, kapten Nikolai Kudi-nov aga kõrvaltänavatel.
Tund aega hiljem teatas Lauri:
«Tellis «Eestimaa, mu isamaa...» Teate seda
43
marurahvuslikku isamaalaulu? Tundub, et kornetist ei julge mängida...»
«Las Elga tellib, siis ta mängib. Ja kummardab Elga poole. Ega blondiin pole teie laua vastu huvi tundnud?»
«Senini mitte, kuid pilke heidab.»
«Teatage, kuidas reageeris «Eestimaale» . . . Tänan teid.»

Teras pani ükskõikse näoga telefonitoru hargile ... Kuid töökaaslased teadsid juba, mis selle välise ükskõiksuse taga peitub. Siis esitas ta küsimuse:

«Aga, õigupoolest, miks peaks ta lähenema Elgale?»

Ja äkki teatas meeste suureks imestuseks alampolkovnik Beljajev, keda küll keegi ei kahtlustanud erilises usus plaanitusse, täiesti veendunult:

«Seltsimees polkovnik, huvitav neiu on kaks korda kütkestavam siis, kui ta on hõivatud. Pealegi peaks teie käik «Eestimaa, mu isamaaga» kandma vilja. Ja lõpuks, teda kinni võtta pole kunagi hilja.»

«Praegu ei tohi võtta,» arvas Teras. «Võime kaotada residendi. .. Juhul kui blondiin on sidepidaja.»

Möödus veerand, siis pool tundi, lõpuks terve tund. Telefon aga vaikis.

3. Kapten Andrejevi versioon

Neis paigus olid möödunud tema lapsepõlv ja noorusaastad. Tootsis oli ta lõpetanud algkooli, Pärnus gümnaasiumi. Vanaema Mailis oli jäänud talle meelde igavesti noorusliku lõõritajana, kelle häält ja elutarkust tundis kogu vald. Kus kandis ka pidu ei peetud, ikka laulis vanaema kauneid eesti rahvaviise või jahutas tuliseid meeli. Vanaemalt oli Andrejev kuulnud palju eesti rahvajutte ja -laule. Õpetajast ema pärandas suure luulearmastuse ja üliviisakad kombed, isalt oli pärit vene perekonnanimi Andrejev,

armastus Venemaa avaruste vastu ja mitmed käsitööoskused.

Andrejev oli olnud vaikne, alati naeratav poiss. Tal oli ikka palju sõpru, kellesse ta oli kiindunud ja kes ka teda hoidsid. Poiss armastas nokitseda ja lauamänge mängida. Luuletused köitsid teda juba päris lapsena ja keegi ei osanud ennustada talle sõjaväekarjääri. Kui hitlerlased Eestisse tungisid, õnnestus vanemal Andrejevil naine ja poeg kaasa võtta ja viimase laevaga Leningradi jõuda. Eestisse saabus noor Andrejev tagasi koos Nõukogude vägedega. Sõjakaaslased kutsusid teda vabal hetkel Vjatšesla-viks või Slavaks, sest nii tundus lihtsam, teenistuse ajal aga «seltsimees vanemleitnandiks». Nad olid harjunud noort ohvitseri alati nägema tähelepaneliku, sageli naeratava ja äärmiselt tagasihoidlikuna. Keegi ei võinud arvata, et ta oli käinud Pärnu-Jaa-gupi lähedal talus, uurinud kõike saksa fašistide käsilaste poolt hukatud vanaema Mailise viimaste elupäevade kohta, heitnud seejärel heinakuhja ja halanud kaua, midagi enda ümber nägemata ja kuulmata.

Noormehe mehisust ja leidlikkust lahinguolukorras oli juhtkond hinnanud. Kapten Andrejev oli saanud väljaõppe erikoolis ja jätkas teenistust riikliku julgeoleku organeis. Kui ministri asetäitja noore tšekis-tiga vesteldes temalt küsis, miks ta andis taotluse ületoomise kohta, vastas Andrejev tagasihoidlikult ning kuidagi pehmelt ja korrektselt:

«Seltsimees polkovnik, ma loodan tuua siin rohkem kasu kui riviüksuses.» Ta jäi hetkeks mõttesse. «Pealegi, kui ma sain teada, et vanaema Mailise andsid natside söödaks inimesed, kes praegu ennast varjavad, tahtsin ma need ja nendetaolised üles otsida. Mitte kättemaksu, vaid õigluse nimel.»

Major Gavrilovi rühmas oli ta lahti harutanud mitu keerulist «lõngakera» ja toonud metsast välja Paarkümmend talumeest. Seda tegi ta ilusate kombi

natsioonidega, abiks olude hea tundmine ja talle omane loomupärane võlu. Ta ei jäänud enne rahule, kui oli hoolealused tööle pannud ja veendunud, et| töö on neile tõesti kallim kui sihitu hulkumine metsas.

Kui ta Märjamaa operatiivpunkti kutsuti, võttis ta ülesande lihtsalt ja kergesti vastu, naeratas ja heitis naljaga pooleks:

«Räägitakse, et kodus aitavad ka seinad. Ja siin olen ma kodus. Niisiis, sel etapil te mulle abilisi vist ei anna?»

«Taibukas poiss,» kiitis Gavrilov. «Kuid pea meeles, et kõikide etappide peale kokku pole aega kuigi palju antud. Ja üldse, kapten, räägime otsekoheselt: see on loterii. Kes esimesena Sarristeni jõuab, on õnnesärgis sündinud.»

Andrejev alustas otsinguid. Alustas sellest põhjalikust ja mõnevõrra tüütust tööst, mida luurajate tegevust käsitlevates põnevusfilmides tavaliselt ei näidata. Ta uuris kaua Sarriste toimikut, kuigi kaust oli üsna kõhnuke. Nõudis siis osakonnast Rootsis ilmuvaid emigrantide lehekesi, otsis lisaks veel paksud kaustad rootsikeelseid lehti ja asus neid uurima. Ta püüdis pagulasvalitsuses ministriportfellide ümber purelevate pretendentide kiidukõnede ja suurustle-miste hulgast leida midagi, mis viitaks Eestist jalgalasknud Richard Sarristele. Jälgi polnud ja see oli selge märk.

Siis võttis ta käsile saksa okupatsiooni päevade lehed. Luges neid nii, et silme ees läks kirjuks ja peened ptiikirjas või koguni nonparellis laotud read sulasid must-valgeteks vöötideks, sellisteks, milliseid näevad vähese kogemusega reisijad lennukil ülekoormuste hetkil.

Tal vedas, sest kohtas kahel korral, tõsi küll, ilma eesnimeta, Sarriste nime. Üks tilluke artikkel teatas tsirkuseetendusest saksa ohvitseride kasiinos, teiste

seas oli ka maadleja Sarriste nimi. Teises artiklis vandus samanimeline esseslasest ohvitser truudust füürerile ja kutsus Pärnumaa elanikke üles «annetama sooje asju suure saksa rahva soldatitele, kes külmetavad Venemaa lumehangedes».

Ülestähendused ei andnud õigupärast midagi uut, kuid esseslase Sarriste pöördumine ühe maakonna rahva poole oli huvipakkuv ja kapten tuli mõttele, et see võib viidata residendi sõjaeelsele kodukandile.

Kui ta lisaks kõigele ka sõjaeelsed aadressi- ja telefoniraamatud läbi lappas, oli kirjas mõnigi aadress, mis vääris kontrollimist.

Andrejev alustas Tõstamaa kandiga, kus partei maakonnakomitee sekretäri sõnade kohaselt töötas tubli aktiiv, kommunistid ja kommunistlikud noored, ja ka rahvakaitselased olid alati löögivalmis.

Rahvakaitselased, kes varsti pärast ülesande saamist hakkasid tooma andmeid, polnud muidugi taolistes asjades kogenud. Vaenlast olid nad harjunud kohtama avalikus lahingus. Ja vaatamata ootustele, oli Andrejev tõsiselt üllatatud, kui rahvakaitselane, valla täitevkomitee sekretär, lühike jässakas, suurte töömehekätega noormees, pani ettevaatlikult nagu kristallklaasi tema ette lauale täiskirjutatud paberilehe ja hakkas seda kumedal häälel kommenteerima.

«Käisin neljas peres. Nii nagu te soovitasite, tundsin huvi, kas majas on kõigile küllalt ruumi ja kas ei ole mingeid muresid. Vastu võeti hästi. Kaks perekonda olid alles hiljaaegu siiakanti elama tulnud, ei tea nad teie Sarristest küll midagi. Ühes peres olen veel kindel: need on küll vist samast soost, aga võitlesid nõukogude võimu eest ja

reetureid nende seas pole. Aga neljas, see keerutab. Et ei mäletavat sugulasi, ei olevat nendega sidet pidanud. Muide, ta on neis paigus elanud juba enne sõda.»

«Mis ametit ta peab?» tundis Andrejev huvi.

47

«Ei saagi jagu. Räägib, et peab rätsepaametit, ag ma tean ise, et ta teeb remonti naabrite õmblusmasinatele ja priimustele, teritab ka nuge.»

«Aitäh. Ausalt öeldes olete ülesande täitnud detektiivi moodi,» tähendas Andrejev.

Siis tuli kommunistlike noorte sekretär. Päeval oli ta kooperatiivipoes tööl, õhtuti pidas noortele vestlusi, oli eestvedaja uute laulude ja rahvatantsude selgeks õppimisel, öösel käis kooperatiivi juures valves.

«Kas magamiseks ka aega jääb?» tundis Andrejev huvi.

«Üle öö,» naeris sekretär, kelle nimi oli Peeter.

Ta ladus oma andmed välja. Ühes kohas oli mainitud ohvitseri, kes käinud vahel kooliõpetajal külas. Nimi olevat olnud nagu Sarriste. See oli meenunud apteekrile, kes sellest rääkis. Kuid rääkija ei olevat kindel olnud. Kooliõpetaja pidavat nüüdki vanas kohas elama.

«Kas tunned sellist mängu, «kuum — külm»?» ohkas Andrejev. «Külmavõitu on. Keegi külastas kedagi, aga nimi pole kindel.»

Igaks juhuks küsis ta siis:

«Ja kus see külastatu elab?»

«Lihula külje all,» selgitas Peeter.

Andrejev märkis aadressi üles ja ütles noormeest tänades:

«Mine tea, äkki veab sellega.»

«Kui veab, öelge siis mulle ka,» välgutas Peeter valgeid hambaid.

«Olgu nii,» lubas Andrejev.

Kõigele vaatamata oli kapten rahul, sest andmed olid küllaltki asjalikud. Et neid kohapeal isiklikult täpsustada, muretses Andrejev endale kindlustusagendi tunnistuse.

Kontrollimine oli vaevarikas. Üle päeva helistas Andrejev Märjamaale ja kandis lühidalt ette, et

48

uudist pole, kuid asi susiseb. Telefoni teises otsas oli kas Teras või Gavrilov, kas just parajasti kohal oli. Nad olid nagu kokku leppinud ja vastasid ühtemoodi: «Sul susiseb seal juba ammu, aga tuld pole näha. Me ootame.» Jõudis kord ka Lihula kätte. Muud vajalikud käigud käidud, otsustas Andrejev lähemat huvi tunda ka Peetri mainitud naisõpetaja vastu. Kohale saabus ta varakult, et saaks inimesed kätte enne tööd. Otsustas algul sisse astuda naabrite juurde. Need olid armsad inimesed, noorpaar. Kapten vabandas varase sissetungi pärast ja selgitas, et kavatseb perega siia kanti kolida ja on huvitatud muusikaõpetajast tütre jaoks. Keegi olevat talle juhatanud seda maja. «Oi, siis olete uksega eksinud,» naeratas perenaine sõbralikult. «Muusikaõpetaja elab maja teises otsas, sinna pääseb aia kaudu. Aadress anti teile õige, sest sealt te leiate koguni kaks muusikaõpetajat. Need on õed.»

Naine vaatas mehe poole ja mõlemad hakkasid millegipärast naerma. Need inimesed äratasid usaldust. Kõik viitas siin mugavusele ja perekonnaõnnele. Koduselt mõjusid ka noore naise märgatavalt punnis kõht, soojad pilgud, mida saatsid abielupooled teineteisele, ja nende vastastikune tähelepanelikkus. Andrejevi usaldust aitas võita isegi

raamaturiiul, kus oli teoseid kolmes keeles, nende seas ka venekeelne luulevalimik. Naisele tundus naer kuidagi kohatu ja ta tõttas selgitama:

«Vabandage ... Me ootame last. Juba ammu tegime otsuse, et kui saame tütre, sus paneme ta klaverit õppima õdede Veideorgude juurde.»

«Miks just nende juurde?» küsis Andrejev nagu muuseas, kuid jäi ise tähelepanelikult vastust ootama.

«Seepärast et nad on toredad ja minu arvates hea südamega,» vastas perenaine küresti. «Ega paljudele ei meeldi ju, kui äsja saabunud naabrid kogu aeg

49

küsivad ja laenavad midagi. Minu mees käib ehitustööl ja tuleb hilja koju, a§a vahel unustab soola, tikud või petrooleumi pstmata... Nemad aitavad alati välja, vahel tulevad ise pakkuma ... Ja veel...» Ta tõstis käe, kohendamaks jämedat nisuvärvilist juuksepalmikut. «Nad on ikkagi naabrid ja tüdrukutirtsul pole vaja kaugele minna.»

Abikaasad vahetasid õnneliku pilgu.

«Kas nende mehed ei ole õpetamise vastu?» küsis Andrejev ja tundis kohe, et soolas üle.

Naise otsmikule tekkis kurd, mees aga sõnas pahase häälega:

«Vanemal õel on tütar. Mees oli vist kalur ja kord pärast tormi ei tulnud tagasi. Mõlemad hoiavad last üliväga.»

Ta vaatas juhukülalisele otse silma ja jätkas: «Meil pole põhjust arutada nende elu.» Andrejev tõusis.

«Vabandage veel kord nii varase tülitamise pärast. Kui hakkame lähestikku elama, on mul hea meel selliste kenade tuttavate üle. Soovin teile tütreõnne. Mõistan, et te just teda ootate.»

Mõlemad naeratasid ja saatsid teda kerge kummardusega.

Andrejev väljus ja mõtles endamisi: «Mis põrgu päralt ma peaksin tülitama neid häid üksildasi õdesid!?» Ja edasi käis peast läbi: «Kui palju meil on sõbralikke inimesi, kes räägivad nii kenasti naabritest!» Ta astus metsatukani, kuhu oli jäänud auto, kuid naasis siis ja hakkas silmitsema õdede aknaid. Kardinate taga liikuvad varjud andsid tunnistust, et tubades ollakse juba ärkvel.

Andrejev sammus otsustavalt iluaia suunas.

Uks avati esimese koputuse peale. Pikk kiitsakas naine, kelle kastanpruunides juustes sädeles hõbe-niite, juhatas külalise väikesesse puhtasse eestuppa, pakkus istet ja jäi ise äraootavalt seisma.

50

«Mu tütar pole veel päriselt ärganud,» teatas ta, nagu vabandades, et ei kutsu külalist kaugemale. «Mida soovite, härra...»

Andrejev oli valmis vanduma, et naise silmis vilksatas kahtlusesäde, kuid arvas selle põhjuseks meeste puudumise majas.

«Ma otsin ühte inimest,» alustas mees otserünnakut, kuna oli arvamusel, et keerutamine annab vaevalt tulemusi selle muredest vintsutatud lese juures.
«Ta elas kusagil siinkandis enne sõda ja käis teie pool. . . Sarriste on ta nimi. Kas te ei tundnud sellist meest?»

Naine raputas pead.

«Isamajas käisid paljud . . . Tal oli riideäri. Kuid isa ei tutvustanud oma kundesid.»

«Aga kas teie õde ei võiks tunda seda inimest?» küsis Andrejev kõhklevalt.

«Vaevalt küll,» sõnas naine tuhmilt ja ükskõikselt, vaadates seejuures jalgade ette maha. «Vabandage, õe tervis on paha, ta on voodis . .. Muide, kõik meie tuttavad on olnud ühised. Me oleme suured sõbrad ja ma oleksin teadnud... Aga kust te pärit olete?»

«Millest selline rõhutatud ükskõiksus?» päris mees endalt. Ja leidis samas vastuse: «Elab üksi, meheta, lapsega pole kerge, õde haige...»

«Ma elan Pärnus.» Ta tõusis ja kummardas viisakalt. «Palun vabandust. Juhul kui õele tuleb see nimi meelde, siis palun kirjutada mulle Pärnu postkontorisse Mart Aasa nimele.»

Kõik kirjad selle aadressiga võttis kohe ära osakonna operatiivtöötaja.

Koputati ägedalt uksele ja eestuppa tormas suure reisipaunaga lühikest kasvu poksija moodi mees.

«Kes te olete? Mis? Kust te tulite?» küsis ta kraaksuval häälel, pani reisipauna põrandale ja astus Andrejevi nina alla.

51

«Rahune, Eerik,» peatas meest perenaine. «Härra Aas otsib ühte vana tuttavat.»

«Ja mis meil sellega asja on? Mis on meil sellega tegemist?» päris «poksija». Ta kõrvad läksid veripunaseks ja silmad puurisid võõrast. «Mis te huigute varahommikul võõrastes majades? Teile vastati ja hakake astuma!»

«See on mu onupoeg,» selgitas perenaine. «Elab Tartus ja tuli külla.»

«Kas hakkad nüüd terve, suguvõsa elulugusid jutustama?» kriiskas onupoeg. «Me ei tunne teid, härra Aas. Ja me ei taha kedagi näha. Head teed!»

Andrejev naeratas ja väljus. «Kena kodu,» rahustas ta ennast. «Laps, muusika, nüüd veel ka hoolitsev onupoeg Tartust.. . Lesk rääkis ausalt ega varjanud ka härra Veideoru äri. Kõik ausalt. See pagana apteeker rääkis Peetrile mingist austajast vist küll vintis peaga. Kust ta pidigi apteegis pulbreid segades teadma, kes Veideorgude pool käib? Kas sel ohvitseril oli silt taguotsal, et ta on Sarriste? Tõsi küll, väikestes asulates teatakse üksteisest kõike... Ei, rahul ei saa ma olla...»

Apteekrit läks ta külastama lihtsalt selleks, et teda oma silmaga näha. See oli turris mees, kelle sarv-raamidega prillid ninajuurel aeg-ajalt üles hüppasid, sest iga kolmanda sõna tõi mees kuuldavale fortissimo, kusjuures öeldut kinnitas jalakõpsutus vastu põrandat. Apteeker võttis külalise meeleldi vastu, ja kui kuulis, et tegemist on kindlustusagendiga, kelle! on vaja üles leida mitu inimest, muutus eriti rõõmsaks.

«Ma olen kui teadetebüroo.» Jalg kõpsas vastu põrandat, prillid hüppasid üles. «Kõik tulevad minu juurde, ma olen ju siin vana elanik.» Kõps. «Ja teate, mälu on mul erakordne.» Jälle kõps vastu põrandat.

Paar nime, mida Andrejev nimetas, ei avaldanud

52

apteekrile mõju. Kui aga nimetati Sarriste nime, siis turtsatas ta, haaras prillid ninalt ja pahvatas naerma.

«Kiidukukk ohvitser.» Seda saatis kaks kopsu vastu põrandat. «Käis siin naabervallast, kleepis Emma-kesele külge. Ja vaatamata vana Veideoru skandaa-litsemisele, sai tüdruku kätte.»

«Kuidas te selle nime teada saite? Kas nad olid kihlatud?»

«Võta näpust!» kisas apteeker. «Kas sellised paabulinnud abielluvad? Lõbutses ja laskis jalga.» Kõps-kõps. «Nime sain juhuslikult teada. Tuli see ohvitserike kord minu juurde

unerohtu saama.» Kõps. «Mul on kombeks üles märkida, kellele kangema rohu annan. Ta ütles oma nime, kas Sarriste või Saaliste või Saareste . . .».
«Heldeke,» ohkas kapten. «Ja te veel kiitlete oma mäluga.»
«Noormees,» müristas apteeker. «Ma töötan siin veerandsada aastat.» Kõps-kõps. «Korrutage, kui te toime tulete, kakskümmend aastat kolmesaja kuuekümne viie päevaga. Ja siis keskmiselt saja kliendiga päevas .. . Aga nüüd öelge grand merci, et mul teie kindlustatu nimest kas või «s» tähtki meeles on...»
«Grand merci!» sõnas Andrejev naeratades. «Aga kas te võiksite selle ohvitseri välimust kirjeldada?»
«Kõik nad olid parajad paabulinnud,» purskas apteeker ja kõpsutas jälle jalga. «Ülesmukitud, pikk, kuid mitte väga, nägu ilus nagu präänik. Parem küsige Emmalt, ega ta ole unustanud ...»
«Räägitakse, et Emma olevat haige.»
Apteekri nägu läks pilve, ta turtsatas ja laskis kuuldavale vile.
«See on midagi uut. Nende onupoeg oli äsja minu juures. Palus sidet, vatti, salvi marraskil naha jaoks... Ütles, et enda jaoks. Kummaline.»
Andrejev jõudis otsusele ja jättis hüvasti. Alevi-

nõukogust telefoneeris ta operatiivpunkti, veenis kaua polkovnikut, korrates sõnu: «Ega nad asjata onupoega teisest ilma otsast siia kutsunud.»
Sel korral avas talle käratsev onupoeg, kes püüdis ust kohe kiiresti kinni tõmmata. Kuid Andrejev jõudis jala ukse vahele torgata. Seejärel oskas ta uksehoidja ettevaatlikult kõrvale lükata ja end eeskotta poetada. Siis ütles ta rahulikult:
«Kas ma tõesti olen bandiidi või mõrtsuka moodi. Olge mõistlik, härra Veideorg.»
«Ma pole Veideorg, vaid Riis!» röökis väike mees. «Mis on teil siit vaja? Kurat võtaks, kui te olete inimene, siis halastage ometi ärahirmutatud ja vaevatud naiste peale!»
Kisa peale sööstis kohale vanem õde. Tundnud ära sissetungija, ohkas ta vaikselt ja vaatas mehele äraootavalt otsa.
«Selleks ma tulingi, et teada saada, kes neid hirmutas ... või mida veel, seltsimees Riis.» Nüüd pöördus ta naise poole. «Olen kapten Andrejev Riikliku Julgeoleku Ministeeriumist. Palun veel kord vabandust tülitamise pärast, amet on selline. Esialgu lühidalt: kas saan millegagi aidata?»
Naine toetus vastu uksepiita.
«Me pole abi palunud.»
«Kas te räägite enda või õe nimel?»
«Mõlema nimel,» vastas naine kõrgilt.
«Kahtlen,» sõnas Andrejev jahedalt. «Parem on meie poole pöörduda, enne kui on hilja.»
Toast kostis nõrk hääl.
«Las see mees tuleb sisse, Katrin.»
«Näete, kellelgi on mind vaja,» tähendas kapten.
«Kas oled arust ära!» karjatas Riis. «See jutt saadab meid hukka, küll ta tuleb veel tagasi.»
«Kes tuleb tagasi?» küsis Andrejev range häälega. Et vastust ei järgnenud, jätkas ta: «Kui jutt on metsavendadest, siis on vaevalt parem, kui teid hakatakse

süüdistama kui kaasosalisi. Te olete ju korralikud nõukogude inimesed, naabrid peavad teid headeks ja tarkadeks õpetajateks. Teil on huvitav ja vajalik töö...»

«Me peame oma tööst lugu,» tähendas Katrin.

«Seda enam,» rõhutas kapten väsinult. «Pole mõtet vastu vaielda, katsume kokku leppida.»

Vestlus õdedega kestis mitu tundi. Kapten nägi, et nende hirm muutub kohati meeleheiteks. Viimaks muutus Emma ometi avameelseks. Jah, Sarriste oli kurameerinud temaga enne sõda ja hiljuti tulnud naine talle uuesti meelde. Emma ei rääkinud kohtumise üksikasju ja Andrejev ei hakanud neid pärima, sest ta aimas ähmaselt, kuidas see jutuajamine võis lõppeda.

«Kas ta ei rääkinud, kus ta kavatseb talve veeta?» küsis kapten ettevaatlikult.

«Minule, kes lükkas tema ettepaneku tagasi?» torkas Emma salvavalt. «Mis te nüüd, seltsimees kapten! Ta ähvardas mind, et kui ma ainult mainin tema nime... Ja nüüd olen ma rikkunud oma eetilist kohust...»

«Eetika ja patriotism ei saa konkureerida,» katkestas teda Andrejev. «Pole õige akord, lugupeetud muusikud...»

«Olen nõus,» tähendas Emma. «Ja ikkagi armastas ta mind. Aga mina reedan ta. Paljudel põhjustel. Ma olen tüdinud. Tema vend, ma arvan, et tema teadmisel, passis mind metsaserval, tiris puude vahele, nõudis kahetsemist. Noh ja siis...»

Emma tõstis tekiääre üles. Ta oli üleni sidemeis, millest oli veri paiguti läbi imbunud.

«Issand, milliseid kohustusi võib olla lurjuste ees!» Ta purskas võõrast häbenemata nutma.

Oodanud hetke, küsis kapten, kas noorem Sarriste oli üksi. Selgus, et üksi, kuid Emmale olevat paistnud, et just enne seda, kui Sarriste oli teda hüüdnud,

tuli talle vastu poisike, Emma endine õpilane. Poiss tulnud metsatukast majade poole. Emmale tundunud kummaline, et Heino hulgub õhtuvidevikus mets; Sarriste sõjaeelseid sõpru ja tuttavaid naine ei tundnud ja selles osas abistada ei saanud.

«Aitäh sellegi eest, et julgesite asjast rääkida.»

Heino Lukke elas lähedal talus, kuid enne külaskäiku sinna kogus Andrejev andmeid tema perekonna kohta. Päevavalgele tulid kummalised asjaolud. Heino vanemad olid kaduma läinud okupatsiooni ajal, neljakümne kolmanda aasta juulis. Käis kumu, et Võrtsjärve lähedal, kus Lükked tollal olid elanud, oli maandunud venelaste dessant, kellele talupere keeldunud varjupaika andmast. Selle eest olevat Lükked maha lastud.

Andrejev päris Tallinnast täpsemaid andmeid, vahepeal aga selgitas välja, et Heino elas tädi, see on isa õe juures, keda aitas ka talutöös.

Esimene tutvus poisiga leidis aset koolis, kuid ei andnud midagi. Haridusosakonna uue inspektoriga, kellena Andrejev esines, rääkis Heino sõnaahtral sünge ilmega ja isegi nagu valvel olles. Kui talt küsiti, kas talle meeldib jalutada, vastas ta eitavalt. Siis küsis kapten, mida poiss tegi metsaservas, kui teda kohtas muusikaõpetaja. Kogu poisi ilmest paistis hämmeldust, tedretähniline nägu aga muutus laiguliseks. Kuid midagi pidi ju vastama ja Heino pobises, et korjas sõbraga seeni. Polnud küll seeneaeg, kuid Andrejev arvas, et poisi nurka surumine pole parim moodus tõele jälile saamiseks.

Heino kodus kurtis tädi, et poiss elab sõpradeta, talust välja ei taha minna ega käi isegi kinos, vaid paneb raha kõrvale.

Järgmisel päeval oli vastus kapteni järelepärimisele Tallinnast käes. Kõik oli teisiti kui rahva jutus. Heino Lukke isa ja ema olid tõepoolest langenud langevarjudessandi maandumise ajal Võrtsjärve

56

lähistel. Talupere oli dessanti signaaltuledega metsalagendikul vastu võtnud ja asunud langevarjureid ohtlikust piirkonnast välja viima, kui satuti sakslaste piiramisrõngasse. Koos langevarjuritesalgaga hukkus ka abielupaar Lukke, nõukogude võimule ustavad inimesed.

Nüüd oli Andrejevil teema vestluseks poisiga.

See õhtu jäi mõlemale meelde. Andrejev rääkis, poiss kuulas. Kapten luges talle kirja ette, poiss vaikis. Siis peatus Andrejev karmil võitlusel, mis käib Eestimaa pinnal, kuid Heino ei vastanud midagi. Alles siis, kui kapten oli Heinole rääkinud üksikasjaliselt vanaema Mailise traagilisest hukkumisest, tõstis poiss silmad ja küsis Andrejevile otsa vaadates:

«Onu, kas teie vanaema oli ka partisan?»

Selline oli Heino poliithariduse esimene tund. Poiss jäi Andrejevist maha hämmeldunud ja mõttes. Kapten jättis päeva vahele, et valmistuda uueks kohtumiseks. Seekord küsis ta:

«Kuule, kes sulle rääkis, et venelased sinu isa ja ema tapsid?»

«Onu Oskar,» lipsas poisi suust, ent samas heitis ta ehmunud pilgu akna suunas ja jäi vait.

Andrejev ei hakanud Heinot pinnima. Ta tegi kiire järelepärimise Tartu kolleegidele, et need teataksid, kas Lukkede endise elukoha läheduses elab Oskari-limelist meest. Vastus oli eitav. Ent Andrejev leidis Oskar Külje Heino praegusest elukohast kolme kilomeetri kaugusel asuvast talust. Kahjuks ei olnud teada, kas poiss seda talu külastab. Uusi seltsimehi operatsiooni tõmmata aga Andrejev ei söandanud. Siis otsustas ta jälle rahvakaitselt abi otsida, ja läks vümast korda poisiga vestlema. Ta polnud asjade käiku Emma Veideoru eest varjanud ja õpetaja pakkus nüüd end ise kaasvestlejaks.

«Heino oli minusse üsna kiindunud,» selgitas Emma. «Ka muusika köitis teda väga. Ta on erakordselt

57

võimekas, sõrmed on nagu klaveri jaoks loodud. Aga äkki tõmbus poiss enesesse ja jättis muusikal kooli pooleli.»

Andrejev võttis pakkumise vastu. Et Emma oli juba voodist välja roninud, ütles kapten, et ta võib sõidutada naise autoga kohale. Katrinile see plaan ilmselt ei meeldinud, kuid ta ei seganud vahele.

Kui kapten oma vana villise Heino koduõue juhtis, oli juba videvik. Mees astus autost välja ja lõi autoukse kinni, kavatsedes minna appi sõidukaaslasele ja see autost välja aidata, kui tundis järsku kohutaval lööki kuklasse. Silmis värelesid millegipärast kollakad vöödid ja kapten kuulis kähedat häält: «Said nüüd mis tahtsid, nuhk!»

Hetk hiljem, kui talle kallale tunginud mees oli autost välja rebinud kooliõpetaja ja keerutas naisele köit ümber, leidis Andrejev endas jõudu küünitada käsi pintsaku põuetaskusse, võtta välja püstol, sihtida autorataste vahelt kaitsetut naisekeha taguvat jalga ja suruda päästikule. Roimar karjatas, viskus murule ja hakkas vääneldes röökima.

Majast jooksid välja Heino ja tädi, naabertalust kiirustasid pärimäge mitu meest.

«Pidage bandiit kinni!» Iga sõna kajas kapteni peas kõuemürinana. «Heino, päästa õpetaja lahti. Vett. ..»

Kapten tõsteti üles ja kanti majja. Pea pesti verest puhtaks ja seoti. Andrejev pandi lamama. Heino pomises midagi nuuksumise sekka.

Kui majja oli toodud seotud kallaletungija, ütles Andrejev ainult:

«Heino, siin on see hea onu Oskar.»

Poisi silmad välgatasid ja ta küsis üleni vabisedes:

«Onu Oskar, kes tappis isa ja ema? Onu Oskar?»

«Ära aja jama!» kähistas Oskar Külg. «Kutsikas on välja õpetatud.»

«Jätke. Külg!» Andrejev tundis, et pressib sõnu

58

välja hädavaevu. «Rumal poiss, miks sa küll eile tema juurde läksid?»

«Ma tahtsin teada, küsida..., mida teab see metsamees,» alustas poiss kiirustades. «Noh, see, kellele onu Oskar palke vedas . . . mida ta teab minu vanematest. Ja kas võib või ei või onu Oskarit teiega rääkima kutsuda, seltsimees inspektor.»

«Kutsuge miilits!» hüüdis Andrejev, kuid talle vaid tundus, et ta karjub, sest ta rääkis sosinal.

Emma kummardus kapteni kohale. Naise näonahk oli läbipaistvalt roosa.

«Te olete minu kahekordne päästja, kapten.»

Kapten Andrejev ei kuulnud seda. Ta lamas šoki-seisundis.

1. Lahing soos

Elga oli saatnud kirjakese juba veerand tundi tagasi, kuid kornetist ei näinud kavatsevat tema palvet täita. Orkester mängis fokstrotti, siis tangot. Elga tantsis Lauriga, ja kui nad möödusid blondi mehe lauast, keda partner oli tantsu ajal näidanud, tabas neiu pilgu, mis näis väljendavat tähelepanu, kuid võis olla ka joodust lõkkele köetud. Lauri väljus eesruumi ja Elga uskus, et naaber kutsub ta tantsima, kuid too ei tõusnud kohalt.

Orkester lõpetas mängu ja mikrofoni ette astus kornetist.

«Daamid ja džentelmenid,» müristas ta vurrude liikudes. «Üks meeldiv olevus soovis kuulda vana meloodiat. Laul pole küll päris minu repertuaarist, kuid noorus ja ilu peavad saama, mida tahavad.»

Ta mängis «Eestimaa, mu isamaa». Saalis oli vaikus. Elga heitis pilgu naaberlauda. Blond mees istus liikumatult. Ainult põsk tõmbles ja huuled saatsid muusikat.

59

Viis lõppes, Vask tegi sügava kummarduse Elga suunas. End natuke toolilt kergitades saatis neiu pillimehele õhusuudluse. Saalis plaksutati. Heledapäine mees vaatas hämmastusega Elga poole, kuid kohalt ei liikunud.

«Kutsuge tantsima keegi teine daam,» sosistas Elga Laurile. «Võib-olla paneb see ta liikuma?»

Lauri sammus täidlase brüneti ette, kes istus seltskonnas kokkulükatud laudade taga, ja palus selle viisakalt tantsule. Nõusolek anti. Elga jälgis neid hajameelselt. Äkki kostis tema kõrva ääres:

«Ma oleksin õnnelik, preili, kui te oma üksiolekut minuga jagaksite.»

«Ärge kiirustage,» oli Teras öelnud: «Talle peab mulje jääma, et ta ise näitas üles initsiatiivi.»

Elga naeratas kelmikalt.

«Uus värskendab alati. Nii ütlevad prantslased. Kuid minu sõber on armukade.»

«Siis ta läks selle raskekaallanna juurde suure armukadeduse sunnil,» naeris blond mees. «Kas mk ei võiks lihtsalt tantsida, kaugemaid eesmärke silmas pidamata? »
Elga taipas, et mees oli neid jälginud. Millise eesmärgiga? Tantsu ajal selgitas too seda ise.
«Te olite ju enne sõda päris plikake. Ja äkki tellisite vana viisi. Hämmastav!»
Elga selgitas, et lapsepõlves pandud ta muusikat ja keeli õppima, sest peres olevat olnud taolised traditsioonid.
Tantsupartner, keda Lauri lausa rabava täpsusega oli kirjeldanud, tutvustas end Jaan Puusepana, kesj olevat olnud varem pillimees, nüüd tööl kontoris. Mees esitas Elgale ettevaatlikult küsimusi tema perekonna ja ameti kohta. Elga oli vastamiseks valmis. Ta ütles enese olevat laborandi Tartust. Ühtlasi andis ta tädi aadressi, kelle juures Pärnus elab ja lubas end sobival hetkel külastada.
60
«Aga teie sõber?» küsis mees.
«Meil on suur vanusevahe,» tähendas Elga ja kehitas õlgu. «Oleme lihtsalt tuttavad.»
Lauri jõudis allkorruselt helistada Terasele ja sai korralduse blondi mehe juuresolekul Elgaga tülli minna. Kui Puusepp palus Elga teisele tantsule ja neiu andis selleks nõusoleku, ütles Lauri rahulolematult:
«Te tulite siia minuga, Elga.»
«Mitte selleks, et te jätaksite mind üksi mingi võõbatud meesteküti pärast,» salvas neiu ja läks Puusepaga saali keskele tantsupõrandale.
Naastes avastasid nad laualt tasutud restoraniarve.
Kelner teatas:
«Teie kaaslane palub vabandada, ta tundvat end halvasti.»
Kelner lahkus. Elga ütles Jaanile ehmunult: «Milline lollus! Ja kas te märkasite, ka seda brünetti pole. Need tänapäeva mehed ...»
«Ma tean ka teistsuguseid mehi,» kostis Puusepp viisakalt.
Ta palus neiu oma lauda. Nad veetsid õhtu lõbusalt ja vabalt. Vestluse teemaks olid peamiselt filmid, mida üks või teine oli näinud, ning see, kus saab maitsvalt süüa ja meeldivas õhkkonnas tantsida. Ainult hetkeks, kui laua juurde astus üksik restorani-külastaja ja küsis, kas kolmas koht on vaba, nähvas Elga järsult: «Kas te siis ei näe, et kinni!» Lauanaabri üllatuse peale seletas ta:
«Ma läksin endast välja, Jaan. Isegi ei tea miks. See tüüp tuletas mulle väga meelde uurijat, kes käis meie kodus läbi otsimas. Isa peale kaevati ja teda süüdistati spekuleerimises. Nüüd on ta kinni.»
«Kuidas on teie perekonnanimi?» küsis Jaan kohe.
«Jürisson, ma olen Elga Jürisson. Isa kohtuasjast kirjutas Tartu leht.»
61
Taoline kohtuasi oli tõesti olnud, kuid Jürissonidel polnud sellega midagi tegemist.
Elga võttis käekotist taskuräti ja väljus rõdule. Väljas mühises ja kobrutas augustikuine meri. Ma ned julged õõtsusid laineharjadel. Liivane rannaribi oli veel üsna rahvarikas. Puhkajad hingasid värsketa dava tuule kantud merelõhnu.
Jaan astus Elga kõrvale, võttis ettevaatlikult ta käe ja surus huuled selle peopesale, püüdes kaaslasi nukratest mõtetest eemale juhtida. Heitnud piiga kellale, ta ehmus. Ta pidavat kiirustama, sest elan kaugel talus Pärnust lõuna pool. Sinna pääseda pola öösi eriti ohutu.

«Minu eest põgeneb ühe õhtu jooksul juba teine mees,» puhkes Elga naerma.
Mees surus käe südamele ja kinnitas, et see olevat olnud ta kauneim õhtu. Ta tegi ettepaneku kohtuda siinsamas järgmisel õhtul.
Öösel helistas Elga Laurile, sest ettevaatuse mõttes oli tal keelatud operatiivpunkti otse telefoneerida. Rääkis mõistu. Elga teeskles solvunut ja kiitles, et tal on uus sõber ning homme õhtul on ta kinni. Lauri vabandas jalgalaskmise pärast ja lisas, et niipea kui saab teada uue sõbra aadressi, teeb sellele tuupi. Elga mõistis vihjet, kuid vastas, et ei käi vähetutta-vatel meestel külas, andes sellega mõista, et heledapäine varjab oma elukohta.
Blondi mehe välimus ei ühtinud millegipärast ühegi ligi kolmekümne Puusepa omaga, kes elasid aadressbüroo andmetel Pärnumaa lõunaosas. Kõigele lisaks olid kapten Kudinovi mehed blondi mehe kaotanud esimesel teeristil.
«Ta pidas kinni juhusliku sõiduki ja istus peale. Kurvis hüppas nähtavasti autost välja,» selgitas kapten.
«Järelikult märkas jälitajaid?» küsis Gavrilov rahulolematult.

«Ei usu.» Alati tasakaalukas, distsiplineeritud ja kõigutamatu rahuga Kudinov oli seekord segaduses. «Saatsin ülesannet täitma parimad poisid. Nad kinnitavad, et mees on üldse arglik. Juba restorani minnes oli teinud jänesehaake.» Seda kinnitas ka Vertmann.
«Aga ikkagi, käest ta lipsas. Teil on võimalus viga parandada homme. Kohale sõidate ise.»
Kuid järgmisel päeval ei tulnud kohalesõidust midagi välja. Jaan ei tulnud Elgaga kohtuma. Teras tegi peapesu kõigile, kes pidid blondi meest märkamatu varjuna jälgima. Elmar Vertmann seisis kahvatu näoga, kuid ta silmist peegeldus kangekaelsust. Ta kinnitas, et oli operatsioonile saatnud kaks taibukat kommunistlikku noort, kes teineteist vahetasid. Ta arvas, et kui Puusepp oleks jälitajaid märganud, oleks ta püüdnud juba varem põgeneda. Kudinov kinnitas ainult, et usaldab oma mehi täielikult.
«Miks ta siis kadus?» küsis Teras vihaselt.
«Võib-olla on tegemist metsavennaga,» oletas Elmar. «Või nägi kedagi tuttavat, kelle eest oli vaja peitu pugeda. Põhjusi võib olla igasuguseid.»
«Aga miks ta ei läinud Elgaga kohtama?»
Vertmann hakkas ägedalt selgitama:
«Seltsimees polkovnik, kui ta on tõepoolest seotud Sarristega, siis ei saa ta nii kergelt juhuslikku tutvust usaldada. Kontrollib naise sidemeid, juttu kinniistuvast isast, võib-olla tutvub ka tädiga ja ilmub alles siis välja.»
Teras astus kraanikausi juurde ja loputas nägu külma veega. Siis ütles ta rahunenult:
«Ega meil muud üle jää kui oodata. Instrueerige veel kord tädi. Tänaseks on kõik.»
Ootama nad siiski ei jäänud. Elmar sõitis Rakverre, et kontrollida teadet, mille kohaselt Rakvere vana kellassepp küsib klientidelt raadioaparaadi patareisid. Ta tegi erilise vaevata kindlaks, et vanamehe

raadioaparaadi patareid ei sarnane sugugi nendega, mida residendil vaja läheb. Veel kord selgitas ta raadiospetsialistidele ja kaubatundjatele, millised patareid või kondensaatorid pakuvad talle huvi. Ta külastas selleks paljusid kauplusi, ladusid ja raadioremonditöökodasid.

Beljajev tegutses Tallinnas, Gavrilov sõitis Võrru. Pärnumaa talud mõlkusid siiski kõigil meeles. Tingis ju otsing neil ärevatel päevadel paljude operatiivmeetmete elluviimise.
Elgal soovitati elada tavalist suvitajaelu: võtta päikest ja nautida meremõnusid, kuid uusi tutvusi vältida.
Kapten Andrejev lamas oma aja haigevoodis ja raporteeris siis polkovnikule, et võib alustatud operatsiooni jätkata.
«Te soovite seda lõpuni viia?» muheles Teras. «Olgu nii, lugu tundub tõesti põnev. Pidage ainult silmas seda, et Külg ei rääkinud kahel esimesel ülekuulamisel midagi olulist. Kinnitab kangekaelselt, et olite poisi tema vastu üles ässitanud. Tema olevat lapse heaks palju teinud, isegi materiaalselt abistanud. Igasugust tutvust bandiitidega eitab. Muidugi vastutab ta teie elule kallalekippumise eest, kuid nagu te aru saate, ei huvita meid banaalne kuritegu. Kuna teie osas on üles kerkinud isiklik motiiv, siis jätkab asja kapten Mägi. Te võite ülekuulamistel viibida, Mägi on nõus.»
Andrejev vestles kolleegiga. Nad kavandasid ühise käitumisliini ja sõitsid vanglahaiglasse, kus mees oli pärast operatsiooni ravil.
«Oled õnneseen,» tähendas Mägi teel haiglasse. «Sinu paariline tuli kahevõitlusest kergesti välja. Muidu oleks sul tulnud prokuratuurile aru anda ülepakkumise pärast.»
«Noh, tead, sulle endale virutatakse pähe, sinu
64
kaitse all olev daam seotakse kinni ja teda pekstakse jalaga...»
«Daam helistas mulle,» naeris Mägi. «Oli ülimalt huvitatud sinu tervisest. Ära punasta midagi, kapten. Sellise naise pärast võib duellile kutsuda.»
Kui mehed haiglapalatisse sisenesid, heitis haige tigeda pilgu Andrejevi suunas, tõmbus turri ja vedas teki silmini.
«Ma selle lapsepea segiajaja küsimustele ei vasta,» alustas' ta.
«Süüalune Oskar Külg, seltsimees Andrejev on teie asjas tunnistaja,» selgitas Mägi. «Nii nagu ka õpilane Heino Lukke, tema tädi Saima Lukke ja muusikaõpetaja Emma Veideorg. Tunnistajana kuulame tulevikus üle ka teie omaaegsed naabrid Võrtsjärve kandist ja ka Vehendi külast.»
Haige suured pahklikud käed muutusid rahutuks, sõrmed näppisid tekiserva ja mehe silmad vilasid.
«Mis naabritel tegemist?» pomises ta. «Ma olen sealt kandist ammu ära, palju neil meeles...»
«Küll tuletavad meelde,» jätkas Mägi kindlas suunas. «Meenutavad, mis suhted olid teil Lukke perekonnaga ja kas teil oli midagi tegemist Heino vanemate surmaga. Või milliseist allikaist saite informatsiooni nende kohta. Muuseas, miks te veensite Hei-not, et tema isa ja ema lasksid maha parašütistid?»
«Nii rääkisid ümbruskonnas kõik,» kähistas Külg.
«Ma kontrollisin seda,» sõnas Mägi kindlalt, pööramata pilku mehe näolt. «Ümbruskonnas ei teatud sellest midagi, mida teati, siis seda ainult teie käest. Kes teile sellest rääkis?»
«Möödasõitja, juba sakslaste ajal. Nüüd enam ei mäleta.»
Külg läks segi ja otsustas teemat muuta. «Poisi eest ma hoolitsesin.. Küsige tädi käest, tema ei valeta.»

«Jah, te aitasite poissi. Muretsesite riideid, aitasite ka rahaga. Saima Lukke kinnitab seda. Kuid ta rääkis uurimisel ka seda, et teie veensite poissi kooli koosolekutest ja pioneerikoondustest kõrvale hoidma, teistega mitte sõbrutsema. Teie mõjul muutus ta erakuks, kinniseks ja seltsimatuks. Milleks oli teil seda vaja?»

Külg niheles voodis rahutult ja kohmas:

«Sõpru on igasuguseid . . . Mõned õpetavad kaarte mängima ja viina jooma.»

Mägi istus öökapi kõrvale, võttis mapist paberilehe ja pliiatsi ning kirjutas midagi.

«Ah nii. Heino andis mulle, näete, need...» sõnas uurija, võttis taskust vana võidunud kaardipaki ja näitas seda ülekuulatavale. «Ütles, et oli teie pool mänginud koos täiskasvanutega. Kuutkümmend kuut marjast, kahtekümmet ühte . . . Aga ta oleks pidanuc sel ajal tegema koolitööd, õppima muusikat. Kuidas seda seletate?»

Külg vaikis.

«Kas pole tahtmist vastata?» Mägi jätkas kirjutamist. «Ma oletan, et te vajasite poissi ebaausateks tegudeks. Lähme teise asja juurde. Ma tutvustasin juba teile Emma Veideoru ja Heino Lukke tunnistusi. Veideorg nägi poissi hilisel tunnil metsast väljumas, Heino kinnitab, et teie saatsite ta tol päeval kohtama metsavendadega.»

«Ei olnud nii!» hüüatas Külg. «Too mees, kes mind tulistas, õpetas kutsika nii rääkima.»

Mägi kirjutas. Ta heitis pilgu Andrejevile.

«Seltsimees kapten, öelge süüalusele, mida te suutsite kindlaks teha enne teile kallale tungimist.»

Andrejev võttis portfellist märkmiku ja hakkas lugema. Näis, nagu oleks palatis kõlanud Heino peenike, natuke katkendlik hääl: «Ma ei tahtnud minna. See mees ei meeldinud mulle, kuid onu Oskar ütles, et ta teab minu vanematest. Onu Oskar käskis küsida,

66

niilliseid toiduaineid ta vajab. Ja varem saatis onu Oskar tema juurde küsima, kuhu palgid vedada.»

«Küllalt,» katkestas Mägi. «Nüüd tutvustage teda naabri tunnistusega.»

Andrejev lehitses märkmikku ja hakkas lugema. Külg keeras end järsult teisele küljele, seljaga Mägi poole, kuid tema kõrvalest paistis üle tekiääre. See võbises ja oli lillakaspunane.

«Oskar Külg kutsus mind õhtul kaarte mängima. Äkki tormas tuppa poisike ja sosistas Oskarile midagi kõrva. Too pani vanema poja enda eest mängima, ise aga läks esikusse ja siis õue. Kuulsin, kuidas ta sõitis õuest välja, aga tallu tulles ma märkasin, et õuel on vanker palgikoormaga. Koju tuli ta hommikul tühja vankriga. Seda nägin oma maja aknast. Hiljem ma küsisin, kus ta käis, aga tema hakkas sõimama ja ütles, et mulle lihtsalt oli see kõik purjuspäi viirastunud.»

«Kellele te need palgid siis viisite, Külg?» küsis Mägi järsult.

«Seda, kellele viisin, pole enam seal,» teravmeelit-ses ülekuulatav. «Olgu. Mind ähvardati metsast, et minuga klaaritakse arved, kui ma ei too laudu ja palke. Noh mis mul üle jäi? Kas pea pakule panna? Vedasingi kohale ja viskasin sinna, kuhu kästi.»

«Ja kuhu siis?» nõudis Mägi.

«Lähemasse metsatukka,» vastas Külg pikemalt mõtlemata. «Viskasin maha ja ise sõitsin minema.»

«Miks te siis alles hommikul koju jõudsite?»

«Käisin kallimal külas,» ütles Külg vihaga. «Rohkem ma ei tea midagi, ilmaaegu pinnite mind.»
Ohvitserid vahetasid omavahel pilke.
«Kirjutage ülekuulamisprotokollile alla,» ohkas Mägi.
Teras ja Gavrilov tutvusid protokolliga. «Võib-olla on mees tõesti ära hirmutatud?» oletas Teras. «Aga vaevalt küll. . . Tundub, et tal olid
67
kunagi sidemed saksa provokaatoritega. Loo Lukkede perest on talle välja mõelnud kas gestaapo v mõni hilisem resident. Ja Ilmariga ei ole nad tuttavad nähtavasti esimesi päevi...»
«Suruge peale, Mägi,» nõudis Gavrilov. «Pidage, silmas, et aeg ei oota. Ja nagu nuhtluseks on ka bandiitide sidemees kui maapõhja kadunud.»
Sidemees polnud siiski kadunud. Möödus kaheksa päeva. Üheksanda päeva pärastlõunasel tunnil koputas Elga korteriuksele Jaan Puusepp. Külvanud neiu üle tuhandete vabandustega, kutsus mees ta restorani. Elga juba teadis, et keegi võõras oli kontrollinud tädi olemasolu. Tartusse laboratooriumi oli aga saabunud Jürissoni nimele kellegi bibliofiili postkaart, milles too palus teatada, kas isast pole jäänud raamatut Tartu Ülikooli ajaloost ja kas ta saab seda mõne muu raamatu vastu vahetada.
«Ma ei ole pika vihaga, Jaan,» sõnas Elga rahulikult. «Kuid mul on jäänud ainult mõned päevad puhkust ja, olen avameelne, mul on neid kahju rai sata inimese peale, kes ei näita terve nädal nägu.:
Mehe põselihas tuksus ja silmad pilkusid, kui ta teatas, et asjaolud olid erilised. Ühtlasi kutsus ta neiut tallu oma tädi, väga armsa naisterahva sünnipäevale, kus ta tutvustaks Elgat sugulastele ja sõp radele. Elga kehitas õlgu:
«Te ju ütlesite, et tee on pikk. Kuidas me saame sinna ja tagasi?»
Jaan nimetas küla, mis oli Sauli mõrvamispaiga lähedal. Ta lisas, et Elga saab ööbida tädi toas.
Elga ei andnud otsekohe nõusolekut, kuid lubas järele mõelda. Nad jalutasid rannapargi teedel, imetlesid lillepeenarde värvirikkust, käisid restoranis kornetisti kuulamas, ja jällegi palus Jaan vabandust,, et peab kaduma sõbratari saatmata.
Gavrilov, kes sai teate sellest kohtamisest Elmari kaudu, tundis suurt kergendust. Näis, et Elga oli esimese
68
kontrolli hästi läbi teinud. Operatsioon jätkus täpselt plaani järgi. Elgat tuli informeerida, et nad tulevad tallu blondi meest kinni võtma kohe, kui metsavennad määravad talle kohtamise, ja et pole midagi hullemat kui selline juhus mööda lasta.
Elga ja Jaani «romaan» kestis edasi. Mees ei varjanud enam oma poliitilist palet, kiitis endisi aegu ja kirus nõukogude võimu.
«Nad on kogu elu ära rikkunud,» pahandas ta. «Proovige endale tellida kusagilt korralik kuub või näiteks kallis sõrmus!»
Elga heitis pilgu vilksamisi tema rubiinidega sõrmusele. Mees muigas.
«Ah see! Tasu väikese teene eest, sakslastelt saadud. Teadsin ühte advokaati, kellele meeldis raadiot Moskva lainele seada. Muuseas, Elga,» meenus talle äkki midagi. «Kas teil pole võimalust hankida raa-diokondensaatoreid? Kas teil on selliselt alalt tuttavaid? »
«Uurin järele,» lubas neiu. «Meie majas elab üks raadiomeister. Millise firma raadio teil on?»

Mees ei kiirustanud vastusega. Selle teema juurde pöörduti uuesti lahkumishetkel.

«Teate, see on välismaa aparaat. Vaja on vilkkon-densaatoreid, näiteks K.S.O. tüüpi. Kas jäi meelde? Aga ma ei tahaks, et sellest saaksid teada võõrad inimesed. Mulle meeldib kuulata välismaa jaamu, aga ega seda heaks kiideta.»

«Olge mureta, Jaan!» lubas Elga. «Olen õige sõber.»

«Ja mul on mehe töö,» lisas ta mõttes.

Arutanud Elga teadet, lubas Teras tal blondi mehe ettepaneku vastu võtta. Nii nagu tavaliselt andis Lauri selle otsuse neiule teada. Elgale teatati ka, et talle järgneb operatiivgrupp. Kui blond läheb kohtumisele metsavendadega, annab neiu signaali lahtise õhuakna juurde tõstetud lambiga.

69

Hommikul saatis Elmar Elgale ka paki operatsiooniks vajalikku tugevatoimelist unerohtu.

Märjamaal tehti viimaseid ettevalmistusi. Jaan Puusepa kinnivõtmine usaldati Nikolai Kudinovile keda pidi abistama Elmar Vertmann.

«Pidage meeles, et tegutsete ainult nooremleitnant Lüdigi signaali korral,» olid Terase viimased sõnal neile. «Ja üksnes sel juhul, kui talus pole bandiite Majaaknaid tuleb valvata nii öösel kui ka päeval. Hiljem ärge öelge, et vihm, pimedus, tige koer, kurat või saatan segas. Blondiin ja Alma tooge kohe minu juurde!»

Puusepa peres käis ettevalmistus peoks. Kolisesid kastrulid, ahi kuumas, tubades hõljusid prae-, vürtsi ja sibulalõhnad. Tädi Liisale oli vennapoja uus tuttav üsna meeltmööda. Tema tagasihoidlik sinine kostüüm, rahulik ja viisakas käitumine jätsid meeldiva mulje.

Pidu oli kärarikas, külalised lärmasid ja tantsisid ning puskarit voolas kui küllusesarvest. Elga märkis endamisi, et mõnele külalisele pole nõukogude võin meele järgi, kuigi keegi seda otse ei kuulutanud.

Kui oleng oli haripunktis, hüüdis keegi, et nüüd on Jaani pruudi kord terviseks juua. Elga oli sõprade nõuannet kuulda võtnud ja õigel ajal tubli tüki võid ära söönud. Kuus jässakat heledapäist noormeest haarasid poolringis kätest kinni, jõllitasid jooma-punaste silmadega neiut ja lõugasid ringi tema ümber koomale tõmmates:

«Joo põhjani, joo põhjani!»

Ta tundis iiveldamapanevat puskari- ja higihaisu, näo ees hüplesid joobnud lõustad. Hetkeks tundi; neiu hirmu. Jaan ulatas talle viinaklaasi puskariga ja sõnas: «Jooge, ega nad ei jäta muidu rahule!» Joomine oli talle vastik, kuid parata polnud midagi. Pead kuklasse ajades valas neiu põletava puskari kurku. Sekund hiljem tundis ta, kuidas kõik hakkas

70

ümberringi keerlema ja tantsima. Tahtejõud aitas rahulikult püsti jääda, jälle ilmusid silme ette lõkendavad näod ümberringi ja Elga kuulutas: «Eestlased on sõdimisest väsinud. Rahuliku elu eest!»

Tema kõrvale kargas pikk sooniline mees, ajas hambutu suu irevile, võttis habemetuti rusikasse ja küsis kähedalt:

«Kuidas teid mõista, preili? Kas teile meeldib, et need kaltsakad valitsevad meid?»

Üle laua käratas tädi Liisa valju häälega:

«Ära nori minu külalise kallal, Tõnu! Kasi kohale, muidu kitkun sul viimased karvad peast.»

«Passi peale, Liisi, tal on veidrused juures,» hakkas külamees naerma. «Täna perenaist, plika, muidu oleks sul kehvalt läinud.»

Ring lagunes. Elga unustati. Tema aga toetas selja vastu seina, ise valvas, mõtlik ja vaikne.

«Miks nii vaikne?» karjus Jaan talle kõrva. «Ma tunnen neid kõiki lapsest saadik. Kuldsete kätega kuldne rahvas.»

Neiu naeratas. Pole midagi, kõik on korras, lase aga käia!

öösel sisenes Jaan neiu tuppa. Istus voodijalutsisse ja ajas käe teki alla. «Minge ära!» käsutas neiu. «Ma hakkan karjuma.» Mees tõmbas käe tagasi ja sõnas kurvalt: «Ma arvasin, et teil on tundeid minu vastu, Elga.» Elga torkas mürgiselt:

«Kas teil siin talus kontrollitakse tundeid ainult sellisel viisil?»

Ise aga mõtles, et ei tohi olla nii järsk, mehe usaldust läheb veel vaja, ning jätkas rahulikult:

«Mehel peab olema kannatust, Jaan. Me ei ela ju viimast päeva.»

Jaan turtsatas naerma. Küllap oli purjus. Kuid mees nagu luges mõtteid.

«Ma ei ole purjus. Muidugi võtsin, kuid ma naeran teie naiivsuse üle. Minul ei ole tulevikku, Elga. Olen ühe asjaga kõvasti sees. Ma olen nagu hunt, teie ei suuda seda mõista...»

Neiu süda lõi kiiremini. Lõpuks see tuleb! Äkki koputati aknale. Elga ehmus. Kas tõesti omad? On ju veel vara. Ei, nad oleksid koputanud uksele. Puusepp libises toast välja, astus eeskotta, rääkis kelle gagi mõne minuti ja tuli tagasi. Naine taipas, et midagi on juhtunud. Mees oli vaikne ja värises üleni.

«Te olete ehmunud,» sõnas Elga vaikselt.

Mees vaikis. Et teda rääkima ahvatleda, tõusis Elga istuma ning libistas käe üle mehe juuste ja põse, mis närviliselt tõmbles. Talle tundus, et mees ei suuda vastu pidada ja puhkeb kohe nutma.

«Ära karda! Nad ei saa sulle midagi teha,» sosistas mees. «Mina pean ülehomme nende juures olema. Kell üheksa hommikul. Mitte kuraditki ei saanud ma nende jaoks. Nad võivad vastu kaela anda või tappagi. Mängivad peremeest, need mutid punkris.»

Elga ütles range häälega:

«Me kõik peame täitma oma kohust metsavendade ees, Jaan Puusepp. Nemad külmetavad ja nälgivad, aga meie teiega oleme soojas, pummeldame, lõbutseme, tantsime... Pidage meeles —- «Eestimaa, mu! isamaa»!»

Ta hääl oli kindel ja madal, sõnu voolis ta meelega aeglaselt, rõhutades, nagu peaks kõnet. Mees kainenes kiiresti ja vaatas kõnelejat kummalise pilguga:

«Ah te olete selline, mu daam!» Ta hõõrus meelekohti ja haigutas. «Ma ajasin siin purjuspäi jama.» Mehe silmad tõmbusid kissi. «Pidage silmas, et ma pole tahumatu mats. Vägisi kosima ei hakka. Head ööd, Eestimaa tõeline patrioot.»

Jaan sulges enda järel ettevaatlikult ukse. Huvitav, kas mees jäi teda uskuma või teeskles. Oleks paras aeg ta kinni võtta, kuid majas on palju võõraid.

Võib minna veel laskmiseks ja kumu jõuab jõuguni. Oodake, poisid, kannatage veel üks öö. Tean, et te veedate unetu öö, kuid nii on minugagi. Kuidas Puusepp ütles? Mutid punkris . . . Niisiis, punker.

Kella seitsmeks hommikul oli maja külalistest tühi. Jaan oli kaua ära. Äkki sisenes ta koputamata, istus lähedale ja küsis:
«Kas te ei tahaks minuga mere taha põgeneda, Elga?»
Sisemiselt naine naeris. Miks peaksin ma nüüd, enne areteerimist sulle lootust andma, blond mees? Ja raputas pead.
«Isa käskis mul võidelda kodumaal.»
Mees noogutas nukralt pead ja jäi mõttesse. Nagu möödaminnes tegi Elga ettepaneku:
«Eile jõin ma teie pakutud veini, täna ulatab minu käsi teile klaasikese liköören.»
Ta valas kaks klaasi ääreni täis. Endale ühe, Jaanile teise, mille põhjas oli uinuti. Löödi kokku ja joodi. Elga astus akna juurde ja heitis pilgu välja. Päike oli kahvatu, okaspuuokkad roostekarvalised. September oli väljas võimust võtmas. Küllap pärib tütretirts vanaemalt, kas ema ta varsti esimesse klassi viib. Ringi vaatamata teadis ta, et selja taga vajub mehe pea lauale, siis järgneb nohin ja norskamine ...
«Mida sa jootsid mulle?» küsis unine katkendlik hääl.
Elga pöördus. Mees toppis kätt taskusse. Tema aga on relvitu! Kiire hüppega käe juurde ja see taskult välja tirida. Kuid samas vajus mees toolilt, pea rinnal rippumas. Ta magas. Küll ehmatas!
Elga kiirustas kahhelkivist viruse juurde, millel seisis petrooleumilamp. Ta süütas tikust lambitahi ja ruttas akna juurde. Õhuaken oleks äärepealt avamata jäänud, kuid meenus siiski õigel ajal. Tulge, Poisid, enne kui mõni võõras ilmub!
73
Möödus viis piinavat minutit. Siis koputati tasa uksele. Tulge ometi, uks pole ju lukus. Esimesena ilmus Kudinov, tema järel muhelev Vertmann kõige viimasena autojuht.
Kaks meest tassisid Puuseppa ukse suunas. Kudinov naeratas ja sidus Elga käed kinni, juhtis noore naise ehmunud tädist mööda ja teatas lühidalt:
«Mõlemad on kinni peetud spekuleerimise eest.»
Seda oli vaja igaks juhuks, et talust jutte välja ei läheks.
Tund aega hiljem olid nad juba Terase juures. Elga raporteeris lühidalt, mida tal oli õnnestunud teada saada. Teras võttis ta õlgade ümbert kinni ja hingas sügavalt.
«Esitan teid autasustamiseks, Alma. Ükskõik kuidas ka asi ei lõpeks. Kõrvaltoas saate puhata. Kuk paari tunni pärast ajan üles.»
Kohale kutsutud arst ei saanud Puuseppa kaua ärkvele. Viimaks avas Jaan silmad ja nägi end kohale kummardumas polkovniku vormis meest. Ta heitis pilgu kõrval seisvale arstile ja küsis:
«Mis minuga lahti on ja kus ma olen?»
«Te olete vahi all, Jaan Puusepp,» vastas Teras selgelt. «Teid süüdistatakse bandiitide abistamises Aga mis teiega lahti on, sellest rääkige ise.»
Puusepp sulges silmad.
«Mul on halb olla . . . Midagi ei mäleta...»
Teras istus ta kõrvale taburetile.
«Kuulge, Puusepp. Te olete viletsa supi sees. Kuid teil on võimalus oma süüd pehmendada. Mis olete teie bandepealiku kõrval? Tagasihoidlik sidemees, mitte rohkem. Miks te peaks kohtu ees vastutam välisluure residendiga võrdsel alusel?»
«Ma ei tunne mingit residenti!» Puusepp hakkas diivanil rabelema. «Ma ei tea, ei mäleta, ei taha midagi teada. Teil pole õigust.» Tema kisa vaibus sosinaks.
74

Teras tõusis ja andis korrapidajale käsu: «Kutsuge minu juurde riikliku julgeoleku nooremleitnant Lüdig.»

Sisenes Alma-Elga, seljas hästi istuv ohvitseri-vorm.

«Seltsimees polkovnik, ilmusin teie käsul.»

Kinnipeetu jõllitas teda varjamatu ehmatusega.

«Ei midagi hullu, Puusepp,» muigas Teras. «Seltsimees Alma Lüdig on tore inimene. Teiegi veetsite temaga mitu meeldivat õhtut, ma ju ei eksi.»

Puusepp istus, mõtted tormasid peas.

«Kas tohin midagi küsida? Kas kornetist oli teie nõks? »

«Milleks tungida pisiasjadesse, Puusepp?» vastas polkovnik küsimusega. «Muuseas, ma võin teie uudishimu hiljem rahuldada. Kuid eelkõige öelge, kus ja kellega te peate kohtuma homme hommikul kell üheksa.»

«Siin on midagi valesti. Mind ei oodata kusagil.»

«Asuge asja juurde, seltsimees nooremleitnant!» tegi Teras ettepaneku.

Alma Lüdig istus laua taha ning võttis mapist Jaanile kuulunud püstoli ja majast leitud kirja metsavendadelt.

«Daamil ei sobi üle kuulata majaperemeest, kelle külalislahkust ta on kasutanud,» protesteeris kinnipeetu.

Alma vastus kainestas teda.

«Kas teie arvate, et sobis üles anda Moskva raadiolainet kuulavat inimest. Või ringi joosta välisluure residendi sidemehena raadiosaatja osi otsides? Või kutsuda enda poole koju kõikvõimalikku nõukogude korrale vaenulikku inimrämpsu? Ärge mängige tola, Jaan Puusepp. Kaaluge parem olukorda. Kui me saadaksime teid praegu punkrisse, siis seal te leiak-site oma otsa. Kas soovite proovida seda varianti? Seltskond metsas on teile ehk usaldusväärsem?»

75

Mees oli vait. Pilk hulkus seinal. Alma jätkas: «Jätkem illusioonid! öelge, kus punker asub?»

«Ei!» käratas kinnipeetu järsult. «Parem juba kohe ots peale.»

«Kuid teil on säilinud huvi elu vastu,» meenutas Alma. «Muusika, restoran, naised, jalutuskäigud lõbus seltskond. See on kõik teie maitse järgi ja väga tore. Igal juhul on see etem kui punkris virelemine.! Ja teesklusel pole mõtet, te oskate hinnata elu õigeid värve.»

«Kas mõtlete seda tõsiselt?» küsis ülekuulatav areldi, vältides naise pilku.

«Olen selles veendunud.» Puusepp vaikis.

«Annan teile tund aega mõtlemiseks,» pakkus Alma.

Kinnipeetu jäi omaette. Üks tunnimees valvas teda toas, teine oli postil ukse taga.

Kõrvaltoas peeti nõu. Riikliku julgeoleku väeüksuse rood ja rahvakaitse rühm, kes olid eraldatud operatsioonipaiga ümberpiiramiseks ja valmis tegema kõik, et kohalik rahvas ei saaks kannatada saatusliku juhuse läbi, ootasid väljasõidukäsku.

Tšekistid mõistsid, et bande võib Puusepa hilinemise tõttu muuta oma pelgupaika. Sellises olukorras oli otsust erakordselt raske vastu võtta.

Piiramisüksust juhtis major Žurkin. See oli elav, väheldast kasvu mees, kes oli läbi viinud kümneid taolisi operatsioone. Ta informeeris Terast:

«Tean, kui keeruline see on, seltsimees polkovnik. Käsk on käsk, ja see täidetakse. Aga saage minust aru. Ma palun kas või paarigi tundi, et saaks kvaliteetse tõkestuse välja panna. Lahingusse lähevad kuldaväärt poisid . .. Me lülitasime nad ründerühma.»

«Te saate need tunnid,» sõnas Teras veendunult.

Kell oli kuus. Puusepp vaikis. Ka kell seitse õhtul ei öelnud ta veel sõnagi.

76

Prokuratuuri loal toodi vanglast operatiivpunkti Oskar Külg. Mägi ja Andrejev teadsid juba, et Külg ja Puusepp pole omavahel ühenduses olnud. Nähtavasti Ilmar või Richard Sarriste näitas ühele koha, kuhu maha visata lauad ja palgid, teisele aga, kust need üles korjata ja kuhu vedada. Jaan Puusepp kasutas nähtavasti residendi suuremat usaldust kui Külg, sest ta käis otse punkri juures. Kuid Külg teadis, kus kandis on residendi varjupaik, ja seda tunnistust läks kohe vaja.

Möödunud päevade jooksul olid tšekistid kogunud tublisti andmeid ja Mägi sai tutvustada areteeritule endiste naabrite tunnistusi, mis paljastasid teda kui saksa okupantide käsilast. Kinnitust leidis ka Ilmar Sarriste tutvus areteerituga. Maadleja oli sõjaeelsetel aastatel rändtsirkusega tema juures ööbinud.

Oskar Külg istus tugitoolis ja kuulas uurijat näilise ükskõiksusega. Arstid olid lubanud tal juba kargu abil liikuda. Nüüd vahtis ta altkulmu teraselt ja hindavalt, aeg-ajalt habemetutti mudides. Ainult mehe silmad olid rahutud ja pilukil laugude vahelt pildusid silmaterad sädemeid. Areteeritus toimus sisemine võitlus. Ta otsis, millest kinni haarata, mida maha salata, kuidas end kallimalt müüa.

Tšekistidele oli selline kurjategija seisund enne ülestunnistust tuntud, nüüd tuli ta jätta mõneks ajaks üksi oma mõtetega, lasta tal veeta see aeg uuri-miskambris. Kuid aega polnud, ei päeva ega tundigi.

Mägi märguande peale laskis Andrejev käiku ühe peamistest trumpidest, mille ta ise oli ristinud «talu-kaardiks». Kapten tundis eesti talumehe psühholoogiat, tema hella kohta.

«Kodanik Külg, teie mõlemad pojad unistavad linna putkata,» alustas kapten. Kohe võis märgata, kuidas ülekuulatava karku hoidvad sõrmed valgeks tõmbusid. Andrejev jätkas kiirustamata: «Jah, sellest nad unistavad ja küll putkavadki. Senini on talu

77

püsinud teie autoriteedi varal. Kui te meid abistate, võib kohus arvesse võtta teie ülestunnistuse ja vanuse. Ja mul on veel midagi teile. Teil oli kunagi tütar, kodanik Külg. See oli teise naisega. Te toetasite teda palju aastaid. Kus ta nüüd on?»

«Välismaal,» muigas Külg. «Teda te kätte ei saa, kapten.»

«Loora Tell,» jätkas kapten nukralt. «Teie tütar Loora Tell, kes peab teid peaaegu pühakuks, hakkab lõpetama konservatooriumi Taškendis. Vaevalt ta tahate, et ta saaks teada kõigest, mis iseloomustab tema hooldajat.»

Mõlemale tundus, et vanamees on murtud. Kuulnud Loora nime, surus ta karku kramplikult peos ja laskis pea langeda. Siis ütles lootusetult:

«Küllalt... Küllalt, ütlen ma. Jätke pojad ja Loora. Käigu kõik kus kurat! Kas kohus võtab tõesti arvesse? Palju patte mul pole. Sakslasi milleski eriti pole abistanud. Teie kolhoose ma ei salli, see on tõsi. Luiskasin natuke Heinole, aga andsin talle ka ühtteist. Noh, aga et lõin kaptenit, seda palun andeks. Hea, et surnuks ei löönud. Kas võtavad arvesse?»

Ta puuris mõlemat meest silmadega.

«Kuhu te viisite lauad ja palgid?» küsis Mägi nõudlikult.

«Tõstamaa lähedal on Ermistu järv. Selle järve idakaldal kase juures ma selle neetud koorma maha ajasingi. Puu võib kergesti ära tunda, pikne on ta lõhki löönud.»

Külg kirjutas protokollile alla ja jäi toolile kühmus istuma. Näis, nagu vaevaks teda uni.

Mägi ja Andrejev läksid polkovniku juurde. Teras vaatas kirjapandu kiiresti läbi ja vangutas pead.

«Mees nimetas liiga avalikku paika. Kas te usute?» j

Mägi kehitas õlgu, Andrejev vaikis. Zurkin pakkus kiretu häälega:

78

«Mis siis ikka, seltsimees polkovnik. Kas käsite järve ümbruse sisse piirata?»

«Oodake natuke, major.» Terase häälest kostis nukrus. «Meie uurijad ei ole kindlad selle järve osas. Nendele on asi selgem...»

«Proovime veel õnne Puusepa juures,» arvas Gavrilov.

Alma Lüdig jätkas rasket vestlust Jaaniga. Mees vastas talle jämedalt ja küüniliselt. Ermistu järve nimetamine ei avaldanud talle mingit mõju. Lüdig tuli ruumi, kus ohvitserid nõu pidasid, täiesti välja kurnatud ja jõuetu. Tema tavaliselt jumekas nägu oli hall.

«Ma ei usu ei teie talumeest ega ka oma...» sõnas Alma väsinult.

«Major Gavrilov,» soovitas Teras. «Jätkake teie Puusepa ülekuulamist.»

Alma tõusis.

«Andke mulle veel veerand tundi, seltsimees polkovnik. Mulle meenus üks detail. Võib-olla see aitab...»

Ta sisenes uuesti tuppa, istus Puusepa vastu ja ütles ägedalt:

«Hiljuti Pärnus kurtsite mulle, et pidite jätma muusika. Et uus võim teile arvatavasti ei usalda teiste õpetamist. Ma mõtlesin juba siis, et see on jabur jutt. Nii, Jaan Puusepp, sõprust teile lubada ma ei saa, sest mul on kindlad sõbrad. Aga kui te meid aitate ja kui teie käed pole verega määritud, võite loota vastutulelikkusele ja üsna varsti ükskõik millises meie orkestris mängida.»

«Aga mis saab minust siis, kui nood saavad teada?» surus mees raskelt, sõna «nood» rõhutades, ja laskis pilgul langeda. «Teie muidugi vilistate selle peale, preili Elga. Õigemini Alma.»

Äkki köitis mehe tähelepanu Lüdigi parem käsi.

79

Talle tundus, et on märganud nõrka abielusõrmuse jälge naise sõrmel, ja tõmbus üleni pingule.

«Kas te olete abielus? Ja on teil lapsi?»

«On. Tütar.»

«Ja te riskisite? Tulite tallu, kolkasse...»

«Minu töö on selline, Puusepp.»

Varsti sisenes Alma uuesti polkovniku tuppa.

«Ta nimetab kohta Sindi lähedal. Kuid kaasa tulemast keeldub.»

Major Žurkin reageeris teatele rahulikult.

«Võime sõita Ermistu äärde või ka Sindi kanti. Ainult mitte korraga.»

Alma närveeris.

«Kell on juba kaheksa läbi,» tuletas ta meelde.

«Me peame ju selgusele saama, kes neist sidepidajaist meid aitab. Arvan, et siia tuleks tuua Puusepa tädi. Jaan peab temast lugu. Ja võib-olla tädi Liisa teab midagi.»

Auto saadeti tädile järele. Kui vana naine tuppa astus, jäi ta üksisilmi nooremleitnant Lüdigit vaatama. Tädi lõi käsi kokku ja hüüdis:

«Issand jumal! Naised ka maskeraadiriidesse pandud! Küll on aeg kätte tulnud! Aga ikkagi meeldite te mulle, Elga. Kui mina oleksin mees, võtaksin niisuguse esimese jutiga ära. Aga kus need mehed nüüd!»

Tädi ei saanud tükil ajal aru, mida temalt tahetakse. Kui lõpuks taipas, läks ta nägu punaseks ja pisar tuli silma.

«Ma olen talle olnud ju ema eest, härrad seltsimehed. Kas ma siis lasen piimahabemel endale nööri kaela panna? Viige mind tema juurde!»

Eit käitus kui despoot. Pööras kogu mehe väiklase ja tühise elu pahupidi. Ja lõpetas ähvardades:

«Vaat mis, poiss! Kui sa võimumehi punkri juurde ei juhata, viin ma nad sinna ise. Et sind, lolli, välja aidata. Ma kuulsin, kus nad pidid sind ootama. Kuusikus Sindi taga.»

80

«Tädike,» palus Jaan. «Jumala pärast, ole vait. Ma rääkisin juba kõik mis vaja ja mida võisin.»

«Mis tädi ma sulle olen!» käratas eit. «Ma olen sulle ema eest. Ja sinu pärast lähen või paljaste kätega su bandiitidele kallale. Ma ütlesin, et juhin nad kohale. Niisiis, kui sina soojendad ennast toas ega lähe koos nendega, viin nad sinna ise, ei karda ka kuuli ette jääda... Tattnina!» lõpetas tädi põlastavalt.

Teras otsis Žurkini üles.

«Major, nüüd autodele ja Sindi taha. Tädi kinnitas õepoja sõnu. Me täpsustame veel üht-teist ja sõidame teile järele.»

Polkovnik pöördus Mägi poole:

«Pole midagi parata. Kui Külg salgab edasi, siis öelge, et ma kutsun tütre telegrammiga Taškendist kohale. Võib-olla mõtleb järele?»

Tallinnast helistas kindral Kumm. Ta kuulas ära polkovniku ja ütles:

«Tuletage veel kord oma blondile ja külamehele meelde, et me saadame paljusid metsavendi tagasi rahuliku töö juurde, kuid välisluure abilised paneme istuma. See on lihtne nagu ükskordüks. Ja veel, Teras. Ärgu kumbki kinnipeetu viimse hetkeni teadku teisest. Proovige neid mõlemaid teejuhina ära kasutada.»

Samal ajal jätkas Mägi ülekuulamist.

«Me saime uusi andmeid, kodanik Külg. See halvendab teie olukorda. Muidugi, te võite meid juhtida Ermistu järve tühjale rannale...»

Külg kaalus midagi omaette.

«Mis on mul Ermistu järve ääres teha?» küsis ta.

«Kohta näidata, kuhu palgid maha panite,» selgitas Mägi irooniliselt. «Edasi tuleb aga kohus. Saalis istuvad sugulased, lapsed, ka tütar Taškendist, naabrid...»

Külg ägises. Äkki paiskas kargu põrandale.

81

«Pange autosse... Sõidame Sindi taha.»

«Äkki mõtlete ringi?»

«Mis mul ümber mõtelda! Mis ma saan, kui viin kohale?»

«Aitab kauplemisest,» vihastas kapten Mägi. «Teid pannakse kanderaamile. Kui me aga teie pärast asjatuid kaotusi kanname... siis hoidke oma nahk!»

Keskööl andis Jaan Puusepp nõusoleku tšekistid residendi punkri juurde juhtida.

Ta vaatas Lüdigile otsa ja muigas nukralt:
«Nägite minuga kurja vaeva, Elga. Seda peaks võtma nagu kingitust teile, aga tuleb välja, et päästan hoopis oma nahka...»
«On hea, et teil tuli mõistlik soov aidata kas või ennastki, Puusepp,» sõnas naine vaikselt.
Bandiitide sidemehe ette laotati kaart. Täpsustati punkri asukoht.
Teras küsis äkki:
«Niisiis, ikka Sarriste?»
Sidemees noogutas ja lisas:
«Neid on kaks venda, polkovnik. Selle nimi, kes käsutab, on Richard.»
«Kui palju inimesi punkris on?»
«Punkrisse mind ei lastud,» tunnistas Puusepp. «Kuid ma nägin mõlemat Sarristet, veei ühte esseslase eraldusmärkidega ohvitseri... Oli veel paar naist, need puhastasid relvi. Võib-olla on veefl kedagi.»
«Hoiatan teid,» rääkis Teras tõsiselt. «Me riskeerime oma inimeste eluga. Kui te juhatate meid punkrist mööda, põhjustab see raskeid kaotusi. Needl kanname teie arvele.»
Puusepp pilgutas silmi. Tema nägu muutus laigu-] liseks.
«Kaks korda ma metslooma rada ei astu,» tunnistas Puusepp vastumeelselt. «Ja neist on mul ka juba kõrini.»
82
Teras, Kudinov ja Vertmann sõitsid operatiivgrupi ees, järele ümberpiirajatele, kes olid lahkunud Sindi kanti Zurkini juhtimisel. Kõigil rühmakomandöridel oiid kantavad vastuvõtjad, see oli ka operatiivgrupil. Kui Sindist oli läbi sõidetud, käskis Teras autod peatada.
Oodati rühma, mida saatsid Andrejev ja Mägi.
«Mida räägib teie teejuht?» küsis polkovnik.
«Külg soovitab sõita veel kilomeetri edasi ja pöörata siis paremale suunduvale teele, sõita kuni liivakaldani,» teatas Mägi.
Vertmann istus autosse Puusepa juurde. «Kas lauad ja palgid, mis te üles korjasite, olid siit kaugel, Jaan?» küsis Elmar võimalikult rahuliku häälega.
«Edasi... ja siis paremale,» vastas Puusepp katkendlikult. «Seal on liivaauk või karjäär.»
Kui oli jõutud liivaauguni ja mõlemad teejuhid olid eraldi ära tundnud selle koha, saadeti Külg tagasi Tallinna.
Teras vaatas ringi ja küsis kiiresti:
«Siin algab soo, Puusepp. Kas me peame otse laugastesse sumama?»
Bandiitide sidemees näitas kätte teeraja. Polkovnik andis Zurkinile raadio teel korralduse alustada ümberpiiramist.
öised linnud vaikisid, vaibunud olid ka öökulli huiked. Ja äkki alustas udulinikus varahommikust kontserti terve suliste mängumeeste orkester. Siin kõlas lüüriline flööt ja korneti kutsuv soolo, kusagil kaugemal jätkasid viiulid ning kerge trummipõrinaga saatis soliste kõikjale jõudev rähn.
«Laulavad,» tõstis Sarriste sidemees millegipärast imestades pead.
Vertmann muigas.
«Elu on kordumatu, Puusepp,» tähendas ta. Esimesed päikesekiired rebestasid tiheda uduloori

83
ja langesid kollakale rohuvaibale. Puutüved hakkasid paistma nagu vesipildil. Äkki tormas tihnikust välja suur sokk, tõeline pruun iludus, ja jäi mõist4 matult inimesi ja autosid vahtima. Keerutas siil sarvi ja kadus puude vahele.

«Et miski bandet ära ei hirmutaks!» mõtles Elmar kuuldavalt.

«Siin Teder. Rajoon on sisse piiratud,» tuli teade Zurkinilt.

Teras vaatas kella. Kaheksa kolmkümmend. Ta andis raadio teel käsu:

«Siin Kakk. Tuletan meelde: kõik, kes püüavad minna piiramisrõngasse või tulevad sealt välja, kaj meie vormis, operatsiooni lõpuni kinni pidada. Tähelepanu! Ründerühmal piiramisrõngasse siseneda jaj punkri peale liikuda!»

Ligi kolm kilomeetrit tambiti mööda tüma sood. Sidemees jäi äkki seisma ja sirutas käe välja.

«Seal nad on... Punker on siit kolmesaja meetri kaugusel kuusetuka taga. Peiduurkal on kaks väljapääsu, eri suundadesse,» selgitas ta.

Ründerühm teatas, et on jõudnud lähtejoonele.

«Lubate alustada?» küsis Kudinov, kes juhtis rün-derühma.

«Minge,» nõustus Teras. «Kui granaate vaja läheb, kasutage neid kestata. Vertmann, võtke raadioruupor, kuid peitke end nii, et nad teid automaadivalanguga maha ei niidaks.»

Raadio teel andis ta edasi: «Siin Kakk. Piiramisrõngas, tähelepanu! Ründerühm asub rünnakule.»

Edasi arenesid 'sündmused nagu kaleidoskoobis. Valjuhääldis kõlas Elmar Vertmanni hääl:

«Sarriste, te olete ümber piiratud. Vastupanu on mõttetu. Väljuge punkrist ühekaupa ja visake relvad maha!»

Bandiidid vastasid automaadivalangutega. Õhku lõhestas granaadiplahvatus.

84

Teras küsis: «Siin Kakk. Kägu, mis juhtus?»

«Siin Kägu,» vastas Kudinov. «Üks mees hüppas punkrist välja ja andis valangu Elmari pihta. Vertmann on terve, tulistaja haavatud. Lõhkusime granaadiga punkriukse. Bandiidid põgenesid varukäigu kaudu ja võtsid positsiooni sisse kuusetukas.»

«Kas neid on palju?» täpsustas Teras.

«Viis-kuus inimest. Kõik läheb plaani järgi,» informeeris Kudinov.

«Aja nad lagedale, soole lähemale,» soovitas polkovnik.

Mõni minut kostsid automaadivalangud. Seejärel nägi punkrist kilomeetri kaugusel asunud Teras pikksilmaga, et rühm vattkuubedes ja saksa sinelites inimesi hakkab lühikeste vahejooksudega veerema soomätaste suunas, lootes jõuda kuivale rajale. Nad ei teadnud, et siin olid varitsemas ründerühma varumehed.

Zurkin kandis ette: «Siin Teder. Bandiidid tulistavad lõhkekuulidega. Kardan, et võib tulla kaotusi. Lubage teha neile lõpp peale.»

«Siin Kakk,» vastas Teras aeglaselt. «Kas või ühtki on vaja elavana. Korrake allaandmise ettepanekut. Ärge võimaldage sihtida!»

Sarriste jõuk vastas ka teisele alistumisettepane-kule automaadivalangutega.

Teras andis käsu: «Siin Kakk. Kudinov, Žurkin, tulistage pihta! Täitmisest kandke ette!»

. . . Bandiitide laibad veeti kokku punkri juurde. Sidemees tundis surmasaanute seast ära resident Richard Sarriste. See lamas, pea kuklasse heidetud, tige irvitus näol.

Punkris avastasid tšekistid hulgaliselt kooperatiividest röövitud kaupa. Siin oli ka lambanahkne vest, mis oli võetud surnuks piinatud Sauli seljast. Ähmiga oli nähtavasti üks Sarristetest kaotanud bandiitide

85

abiliste nimekirja ja raadiokoodi sidepidamiseks Stokholmiga.

Teras käskis piiramise lõpetada ja kutsus enda juurde radisti.

«Andke ministrile edasi. Resident Sarriste jõu täielikult likvideeritud. Lahingus kaotusi polnud.. Ja nüüd, seltsimees radist. Kui suudate saada selle koodi järgi ühenduse Stokholmi sellidega, siis andke edasi, et «valgeid laevu» Eesti sadamatesse ei tule. Residenti aga otsigu edasi...» Teras naeratas rahulikult.

«Tänan teenistuse eest, seltsimehed. Sain ministrilt loa anda kahepäevane puhkus kogu operatiivgrupile.»

Lindude laul kõlas nende peade kohal.

MUSTA KAPTENI JÄLGI MÖÖDA

1. Rongirööv kitsarööpmelisel raudteel

Noore kollektiivmajandi lõikuspeole Lelle lähedal oli kutsutud tublisid põllumehi vabariigi paljudest valdadest. Kui rahvamaja lavale astus Rapla valla esindaja Hugo Sulu, võeti ta vastu kiiduavaldustega. Kolmeteist lapse isa, uusmaasaaja Sulu oli elu uute vormide kirglik propageerija. Pikk, sooniline, valget merevahtu meenutava juuksepahmakaga mees heitis lõbusa pilgu saali, kummardas kergelt kuulajatele, nagu tahaks neile teatada midagi eriti usaldusväärset ja alustas valju häälega:

«Mida te minult ootate? Kas Rapla kogemusi? Ega teiegi piim ja või halvem ole. Ja riiginormidega on teil ka asi korras. Niisiis soovin teile kogu oma vana-mehesüdamest õnne ja õitsegu teie kollektiivne majapidamine.» Saalis hakati innukalt plaksutama, kuid Hugo tõstis sõrme püsti ja see pani kõiki kuulama. «Ainult et õitsegu koos lilledega!» möirahtas äkki külaline. «Mind kutsuti siin taludesse. Õunapuid ja marjapõõsaid on külluses, aga kus on lilled, lilli on vaja!»

Rahvas nakkas naerma ja plaksutama.

«Räägi, Hugo, kus on sinu lapsed nüüd,» hüüti.

Vanamees pilgutas saalile silma.

«Kõrgete ametite peal. Pätsi ajal polnud neil tööd. Nüüd on kaks poega direktorid, kolmas kalalaeva kapten, tüdrukud on õpetajaametis, aga pool tosinat olen oma majapidamises kinni pidanud,» ütles ta muheldes.

Koosoleku presiidiumis tekkis liikumine. Partei maakonnakomitee sekretärile, kes oli lõikuspeo küla-

87

line, teatati midagi kiireloomulist. Tema ja veel mõned mehed hakkasid seadma minekule. Saalis tõusis veel paarkümmend inimest. Parteisekretär heitis pilgu saali, astus Hugo Sulu juurde ja ütles kõigi poole pöördudes valju häälega:

«Kallis Sulu, mulle meeldib teid kuulata ja ma | tulen tagasi, et kõigest teada saada. Aga kitsarööpmelisel on nähtavasti toime pandud diversiooniakt. Rahvakaitsemeestel palun tugevdada majandi laoruumide valvet.»

Kummaline küll, aga Hugo Sulu nime tuletati sel hilisel tunnil meelde ka Tallinnas, partei Keskkomitee sekretäri kabinetis, kus mõne bürooliikme kõrval viibisid ka riikliku julgeoleku minister kindral Boris Kumm ja ministeeriumi kaks osakonnaülemat. Minister informeeris lühidalt ärevust tekitanud sündmustest ning kommenteeris seda talle omase lakoonilisuse ja harjumuspärase täpsusega.

«Bandiitide jultunud tegu Tallinn—Pärnu kitsarööpmelisel raudteel ei toonud kaasa inimohvreid. Kaks vagunit on küll rivist väljas. Kuid selle juhtumi puhul on eriti oluline mõista diversantide eesmärke.»

«Kas Sarriste ehk enne oma kuulsusetut lõppu ei jõudnud bandedele juhtnööre anda?» küsis üks arutelust osavõtnu.

Kindral osutas Terase suunas, nagu kutsuks teda kõnelusse sekkuma.

«Punkrist leitud paberite järgi oli ta ühenduses ainult kümnekonna ebakindla meelsusega talumehega. Näiteks Redlich-Wendtiga ta sidet luua ei saanud, seda me teame.»

Üks Keskkomitee sekretär hõõrus ninajuurt ja ütles siis tagasihoidlikult:

«Kui see teid aitab, seltsimees Kumm? Ma tundsin Sulu-nimelist taluomanikku juba siis kui olin Rapla valla partorg. See Hugo Sulu aitas moodustada ühe

88

esimestest rahvakaitse pataljonidest, ja minu arvates põrkas ta kokku olukorraga, mis on väga sarnane praegusega...»

Minister noogutas. Ta andis oma abilistele vaikselt korralduse. Kumm lubas neil lahkuda, kuid hoiatas Terast, et osakonnas tuleb tunni aja pärast operatiiv-nõupidamine. Siis astus ta Eesti NSV kaardi juurde ja pöördus kokkutulnute poole:

«Homme ma loodan teile tutvustada uurimise esimesi tulemusi. Täna lubage kirjeldada olukorda vabariigi teistes osades ja soovitada mõningaid abinõusid tšekistide ja kohaliku parteiaktiivi tegevuse koordineerimiseks.»

... Kummile olid äärmiselt vastumeelsed «kõlavad versioonid», nagu ta nimetas ainult intuitsioonile, aga mitte faktide analüüsile rajatud kavatsusi. Viibides osakonnas operatiivnõupidamisel, andis ta aga tšekistidele võimaluse end tühjaks rääkida.

«Tegemist on mingi mõttetu käraga,» tundis Gav-rilov rahutust. «Bandiidid teadsid väga hästi, et saaki selles rongis pole.»

«Mina arvan, et neil oli plaanis teha kära ja põhjustada segadust ümbruskonnas,» oletas Vertmann. «Pealegi oli naabruses pidu, millest isegi lehed teatasid. »

«Vaevalt nad lehti loevad,» muigas Kudinov.

«Ma pole nõus,» ägestus Elmar. «Kolhoosi peo nurjaajamine pakub neile huvi. Sellest sobib võimaluse korral ka välismaale teatada.»

Kumm kuulas ja vangutas pead.

«Võib-olla tuleme tagasi faktide juurde. Mulle kanti äsja ette, et bandiitide jäljed olid üle valatud mingi teravalt haisva seguga. Tuletage meelde möödunud aastast MTJ-i direktori mõrva! Keemikud tegid kindlaks, et segu koostis on sama!»

«Kas tõesti jälle Must Kapten?» ei suutnud Vertmann

89

imestust tagasi hoida. «Mina uskusin, et Matti on ammu neist paigust mujale asunud.»

Matti Hariksonil, kunagisel saksa karistusdiviisi hauptmannil, nüüd väikese metsabande peamehel, oli noore Nõukogude Eesti kavala vaenlase ja ebatavaliselt eduka avantüristi reputatsioon. Kohalikke olusid suurepäraselt tundval jõugujuhil olid edukalt lõppenud mitmed kuriteod. Oli teada, et naised hoidsid seda endasse armunud meest. Nad olid väikest kasvu brüneti nagu šokolaadikarbilt mahaastunud iluduse ainsa pilgu eest valmis jagama temaga toitu ja raha ning täitma iga tema ülesannet. Mees kasutas neid võimalusi laialdaselt. Ja kindral Kummi alluvad, kes olid mitmel korral sattunud Musta Kapteni jälgedele, jäid pika ninaga tänu just sellele, et Hariksoni varjasid naised, kes olid talle piiritult ustavad. Bande arvel oli kooperatiivide rüüstamisi, metsikuid kallaletunge uusmaasaajatele ja neljakümne üheksanda aasta alguses noore tšekisti, kommunistliku noore Salumäe mõrvamine hetkel, kui noormees püüdis Musta Kaptenit kinni pidada. Harikson ise levitas taludes oma «vaimukust», lootes, et see jahutab tšekistide vabatahtlike abimeeste tuliseid päid. «Vaimukus» kõlas nii: «Minu jälgedes käijad jagunevad kahte rühma: pooldajad ja laibad.» Ja nüüd see jultunud diversioon raudteel!

«Kui see on tõesti Matti...» Teras muutus süngeks. «Kummaline. Tund aega tagasi sain telefoniühenduse Hugo Suluga. Vanamees jälitas Matti Hariksoni ja tunneb suurepäraselt tema kombeid. Sulu kinnitab, et Must Kapten on loomult argpüks ja oleks seda vaevalt julgenud. Tähendab, üks kahest, kas miski sundis Hariksoni reisirongile kallale tungima või .. . Kurat teda teab, kas ta ei valmistu välismaale põgenema ja kiirustab täitma visiitkaarti Lääne jaoks.»

«Võivad olla mõlemad põhjused koos.»

Beljajev, kes oli nii arvanud, punastas millegipärast:

90

võib-olla kirjutas ta enda arvele Kummi varjatud rahulolematuse, võib-olla tundis ise oma argumentide ebakindlust. Siiski jätkas ta:

«Teate. . . Tal on aeg jalga lasta. See on ilmne. Aga ma arvan ... ma oletan... Täpsemini, ma olen selles kindel.» Beljajev sai kindluse tagasi. «Harikson ei ole mingi Rockefeller, aga saapaid ta Stokhol-mis puhastama ka ei kavatse hakata. Talle on vaja vara.»

«Mis kullakange selles reisirongis võis olla?» kehitas Teras õlgu.

Ootamatult toetas Kumm Beljajevi seisukohta.

«Pean tunnistama, et muile hakkas teie versioon meeldima, alampolkovnik. Omamoodi kompleksne lähenemine bande vajadustele,» heitis ta nalja. «Seltsimehed, mina ei kinnitaks nii kategooriliselt, et rongi õhkulaskmisel ei lähtutud materiaalsetest huvidest. Kontrollige, kas reisijatel polnud kaasas suuri rahasummasid, kas rongis ei pidanud sõitma mõni kullassepp, ja nii edasi. Bandiite segas miski, muidu... kes teab...»

Kindral katkestas jutu, sest talle meenus midagi.

«Ja veel, polkovnik Teras. Anname Beljajevile ülesande kiiremini lahti harutada nende kummaliste valuutaga hangeldajate kera, kui täna juba jutuks tuli vara, mida vajavad kõik mustad kaptenid. Vastu ei olda? Suurepärane. Tugevdage kontrolli Lelle lõigul. Bandiidid tulid siia juba teist korda. Kas on veel ettepanekuid?»

«Kapten Kudinovit palun sõita Hugo Sulu juurde ja koguda võimalikult põhjalikke andmeid Matti Hariksoni tegevustaktikast,» andis Teras ülesande.

«Sõiduks valmis!» teatas Kudinov.

«Major Gavrilov, haarake otsingule kaasa rahva-kaitserühmad,» jätkas Teras.

Kumm noogutas. Kavandatud operatiivplaan tundus talle küllalt täielik. Ta tõusis püsti, pani käe

91

juba ukselingile, kuid pöördus siis kiirustamata osakonna töötajate poole:

«Tahaksin korrata seda, mida öeldi partei Keskkomitees. Kõige tähtsam on läbi näha bande kavatsusi. Sest teades neid, on võimalik ära hoida uusi diversioone. Hetk on praegu kriitiline. Sellele on iseloomulik bandede lagunemine, sest meie ülesehituse edusammud panevad nii sõpru kui ka vaenlasi palju' üle järele mõtlema. Niisiis, tegutsege!»

Jäänud ainult asetäitjatega, küsis Teras:

«Kas Juku on jäänud pidama?»

Gavrilov viivitas vastusega.

«Koju pole ta tulnud, seltsimees Teras. Oletan, et võeti vastu.»

Teras ütles südametäiega:

«Noh, teate. Kogenud vastuluurajalt ma sellist loogikata järeldust küll ei oodanud. Mina võin ole- J tada, et ta tapeti. Beljajev võib mõelda, et tal on kõht haige. Kas teie, seltsimees Gavrilov, hilinete koju õhtusöögile ainult ühel põhjusel?»

Major kehitas õlgu.

Juku Madar, keda meenutati, oli palju aastaid olnud Tori ümbruse rikaste talumeeste naeruobjekt. Tal ei vedanud katastroofiliselt. Väikest kasvu Juku sattus alalõpmata rumalatesse olukordadesse. Kord sokutasid talle möödasõitvad mustlased odava hinna eest lehma, kelle nad olid varastanud naabertalu laudast, kord niitis ta heina paigast, mis ei kuulunud kellelegi, siis aga ilmus äkki peremees. Kõik juba teadsid, et kui Juku rakendab ette hobuse ja kavatseb piima ning koorega linna sõita, on sel päeval hinnad tavalisest madalamad. Naiseks oli Juku võtnud Miina, enesetaolise hädavarese, aeglasevõitu perenaise, kes võis tundide viisi lobiseda talust möödunud naabrinaisega, unustades, et tulel on kohvikann või pann sealihaga. Nende pojale Gotliebile, kes oli nüüd neljateistkümnene, oma aastate kohta

92

liiga tõsine poiss, läksid tema pere kohta levitatavad aasimised ja lustakad lood südamesse. Jõukas talunik Saalep patsutas tal kord peol põske ja ütles: «Ära kasva Madarate-taoliseks ei raha ega aru poolest!» Gotlieb haaras Saalepi nimetissõrmest hammastega nii kõvasti kinni, et mees ulus valu pärast. Parasjagu eemale jooksnud, hüüdis poiss kahjurõõmsalt: «Kas Madarate hambad meeldivad sulle, onu Saalep?» Sellest ajast peale jäi igasugune Juku tagarääkimine Gotliebi kuuldes ära.

Juku sai väga hästi läbi naabri Kreemeriga. Juba nende isad olid sõbrad olnud ja Juku kuulas ikka naabri sõna. Aga kui Kreemer ütles, et peaks; minema metsavendade hulka, võttis Juku jahipüssi» läks koos sõbraga lähema metsatukani ja sõnas seal:

«Ela, kuidas tahad, Kreemer. Mina elan ka, kuidas tahan. Sina oled targem, järelikult elad targalt. Kuid metsas. Mina olen rumal ja elan rumalalt, aga kodus. Ära pahanda, Kreemer.»

Kreemer vihastas ja ütles pilkavalt:

«Tõepoolest, ega sinu aruke võitlemiseks kõlbagi! Olgu, lüpsa lehmi pättide jaoks, lüpsa pealegi, Juku.»

Ainult ühel korral palus ta Jukult öömaja ja käskis oodata signaali edasiseks võitluseks.

«Kellega ma võitlema pean?» küsis Juku vaikselt.

Ja sai naabrimehelt kohe nagu kõrvakiilu:

«Sul on alati olnud aju liiga kerge, Juku. Täna õnne, et see osa ajust, mis sul puudub, on sattunud naabrimehe Kreemeri pähe.»

Enne magamajäämist muutus Kreemer avameelseks. Ta kiitis nende naabrit Saalepit, kes oli liitunud jõuguga. Olevat mees nagu vaja. Mõne päeva eest nottinud maha ühe vennikese valla täitevkomiteest. Võib-olla tundis Jukugi seda Aleksi-nimelist näljarotti. Omal ajal olnud tema isa Saalepi juures sulane. Poiss hakanud uusrnaasaajaks, trüginud võimu juurde . . .

93

Juku ei saanud kogu öö und silma. Kreemer oi endale teadmata riivanud valusalt Madarat, kes oli olnud Aleksiga hea sõber. Madar oli juba Aleksi isaga sõprust pidanud ja poega vahel hellitanud. Kui noori mees naasis neljakümne viiendal aastal täismehena kes oli hitlerlastega sõdinud, imetles Juku ausalt tema elujanu, lapselikku avameelsust ja hingesuul rust. Aleks käis igal võimalusel Madaratel külas, tõi kõigile kolmele ikka midagi kingiks, jutustas palju uusmaasaaja edusammudest ja agiteeris Jukut isegi kolhoosi astuma.

«Räägitakse, et mul on lühike aru,» naeris Juku vastu.

«Sul on töömehe käed, onu Juku, kindlad jalad ja süda inimestele avatud,» oli Aleksi vastus. «Kolhoosi ei leia sinust paremat kandidaati.»

Pole enam Aleksit ja Juku ei kuule enam iialgi tema lõbusat naeru.

Kreemer alahindas naabrimeest. Madarale oli nende aastatega palju selgeks saanud ja ta oli kindlalt veendunud, et peab elama teisiti, kui oli senij elanud.

Ta tuli riikliku julgeoleku maakonnaosakonda, rääkis oma elust ja ei varjanud, et Kreemer käskis] oodata leppemärki.

Kui major Gavrilov poolteist aastat hiljem Toris: käis ja töökaaslasi palus leida talle abilisteks usta-j vaid inimesi, kellel on kas või väikeseidki sidemeid metsavendadega, saadeti tema juurde Madar.

Jutt läks neil pikaks ja oli vist kasulik mõlemale; vestluskaaslasele, sest talumeest välja saates ütles] Gavrilov:

«Oleks tore, kui ka teie naabrid mõtleksid nii arukalt kui teie. Mul on teisse usku, isegi väga.»

Kreemer oli see, keda Must Kapten usaldas ja kes temaga metsas kohtudes mainis Mad?.rat kui usaldusväärset inimest. Kreemeril ja Matti Hariksonil

94

olid mingid lahkhelid ja nad lõid teineteisest lahku. Madara nimi oli siiski Musta Kapteni mällu jäänud, ja kui tal oli vaja Tori kandis ööbida, valis ta Juku Madara talu. Taluomanik, kellele Matti nimetas Kreemeri nime, oli metsast ilmunu vastu külalislahke, askeldas tema ümber, oli kohe valmis välja selgitama, kust võib hankida sooje riideid, ja andis põhjalikku informatsiooni talumeeste meeleolust.

Musta Kaptenit üllatas mõnevõrra, et majaperemees, keda Kreemer kirjeldas kui piiratud ja isegi rumalavõitu, ebaõnnest murtud inimest, ilmutas taibukust, oli asjalik ja kadetsemisväärselt tagasihoid-Hk ega esitanud Hariksonile ühtki ülearust küsimust. Märganud vaesevõitu majasisustust, ütles Harikson pärast tagasihoidlikku õhtusööki Madarale kaastundega:

«Ega su elu ole kerge olnud, vana.»

Juku oleks tahtnud sellele härrale öelda, et võibolla esmakordselt elus tunneb ta end maa, lehma ja lammaste tõelise peremehena ega pruugi naabritelt võlgu kerjata. Et varem said kõigist ümbruskonna lastest edasi õppida ainult Saalepi omad, aga nüüd õpib Gotlieb põllutöökoolis ja temast saab agronoom.

Kuid selle asemel Juku vaid naeratas virilalt:
«Ma olen harjunud, härra Matti.» Võõras oli end just nii tutvustanud. «Kui mul ainult õnnestuks kusagil nii umbes kuu aega ära istuda, kuni see suslaplahvatuse asi vaibub. Need nahkkuuemehed hakkavad nüüd tuulama ja tulevad minu kallale kindlasti.»
Matti kaalus kaua.
«Mis siis ikka, kui peenike peos, otsi üles minu mees vanas metsavahimajas tuulemurtud kuuskedega sihi taga. Aga kui latrad, siis põletan su maja maha, vend Juku. Ja jõnglase panen koos memmega enne seda lakka kinni. Minu seadus on lihtne: kes minu jälgedes käib, on kas liitlane või laip.»
95
Harikson oli juba kadunud, aga Juku vaatas vee] kaua talle järele ja ta käed olid rusikas. Gotlieb astus isa juurde ja küsis: «Isa, kas see mees tegi sulle liiga?» Madar raputas pead:
«Miks ta pidi minule liiga tegema, Gotlieb? Ei, tl on teinud liiga paljudele teistele inimestele. Mina aga võin ise talle liiga teha. Ainult sina hoia temasl eemale, Gotlieb, juhul kui juhtud temaga kokkuj Anna parem teed ja astu kaugelt mööda! Ja pea mee-! les, poeg: et olla õnnelik, selleks on vaja õigesti elada ja hästi töötada.»
Ükskord pärast sõitu Pärnu turule kallistas Juku kõvasti naist ja poega, jättis hüvasti ja kadus. Keegi ei teadnud, kuhu ta jäi. Mõne aja pärast sõitis talust mööda teise kandi külamees, peatas hobuse, koputas aknale, torkas ukse alla kirjakese ja sõitis oma teed. Kirjas oli viis sõna: «Elus. Läheb korda, näeme. Juku.»
Peaaegu kuu aega elas Juku Hariksoni poolt mahajäetud hütis. Teda kontrolliti. Ükskord kästi hobusemees teel kinni pidada, sõitja «ära koristada», kõik tema soojad riided seljast võtta ja kogu vara, mis: vankris, metsa tuua. Juku täitis Musta Kapteni korralduse täpselt, kuid ei maininud, et oli talumehele oma riideid selga andnud ja ta rahus minema lasknud. Tal tuli ränka vaeva näha ja külmunud maasse sügav haud kaevata, et kui küsitakse, kuhu laip jäi, saaks näidata värsket hauda.
Hiljem tõi Juku toiduaineid Sindi lähedalt kooperatiivipoest.
Major Gavrilov levitas ümbruskonnas kuulujuttu, et väikest maameest oli keegi näinud kaupluse lähedal ja tema kirjeldus on miilitsale teada. Nähtavasti jõudis see kumu Musta Kaptenini, sest ta saatis oma abilise Tõnissoo Juku juurde ja käskis pärast täiendavat kontrolli mees põhi jõuku tuua.
96
Hiljem, kohtudes metsas Gavrilovi sidepidajaga, rääkis Juku, et Ulrich Tõnissoo, see pikakasvuline kõhn hagija näoga blond mees, oli saanud peene " ettevalmistuse juba Uluotsa valitsuse ajal eesti salapolitseis. Sõjaajal oli ta olnud aktiivne «omakaitse-lane» ja varustanud gestaapot mingisuguste andmetega.
Sapine ja läbinägelik Tõnissoo lausa piinas Jukut, sundides teda mitmel korral rääkima, milliseid tunnistusi on ta andnud uurimisorganeile, miks teda kutsuti maakonna prokuratuuri ja mida ta tegi Pärnu turul enne metsa tulekut. Juku tundis kogu aeg, et Tõnissoo ei salli teda, kuid keerutas mis oskas. Tõnissoo ei leidnud tema sõnades vist mingit vastuolu, sest mõni päev hiljem viidi Juku peamehe punkrisse.
Juku süda tõmbus koopa nägemisest valuliselt kokku. Punkrilakke löödud konksude otsas rippusid seasingid. Punkriseintesse kaevatud naridel vedeles hunnikus kokkuröövitud riideid: vanu kampsuneid, paigatud pükse, voodriga joppe. Laua alla torgatud kastist tolknesid välja kirsasaabaste sääred. Kõikjal vedeles viina- ja

veinipudeleid, konservikarpe ja padrunikesti. Bandiitide pesu ja pealisriided levitasid tugevat kopituse- ja suitsulõhna.

Punkris oli viis inimest, kuid keegi ei alustanud Jukuga juttu. Ainult Harikson näitas sõrmega vaba nari suunas ja hoiatas vaiksel häälel:

«Ela, kuid ära haisema hakka, poiss! Meil märgitud kaartidega ei mängita.»

Kaarte taoti kõvasti. Hasartne kaardimäng, joomingud, mis küll iga nädalaga järjest harvemaks muutusid, sest joodava saamine polnud enam kerge, mälestused kunagistest kordaminekutest ja üksikute mõrva või röövimisega lõppenud episoodide mõnuga meenutamine täitsid kogu bandiitide aja. Juku oli kehv jutumees, kaardimängu ta eriti ei armastanud ja selles seltskonnas ei saanud ta päris omameheks.

97

Bande suhtus temasse kui hädavaresesse ja jumalast hüljatusse üldiselt heatahtlikult, kuid Juku juhtus kuulma, kui Harikson hoiatas Tõnissood:

«Ära sa seda talumeest pooltotakaks pea, tal küllalt loomupärast kavalust.»

Nii märkaskí Juku sageli teda jälgiva endise nuhi kahtlustavat pilku.

Ta sai teada raudteediversiooni ja tšekisti, kommunistliku noore Salumäe mõrva üksikasjad, kuulis Hariksoni plaanidest «korterit» vahetada. Talle endale ülesandeid ei antud. Kui aga neljakümne üheksanda aasta kevadsuvel lõppesid bandiitidel toiduained, pidas Must Kapten Tõnissooga nõu, kutsus Juku enda juurde ja ütles lühidalt:

«Sinu talu lähedal on suur kauplus. Uuri välja, mis seal meile kasulikku on ja kas valve on öösel tugev. Ühtlasi külastad peret, ja kohe tagasi.»

Ta võttis Jukul käest kinni, tõmbas ta enda ligi ja puuris meest kitsaste silmapilude vahelt.

«Ja kui sa... siis panen sinu omad lakka kinni Juku! Tee sõlm rätikusse!»

Juku uuris kõik asjalikult välja, kohtus naisega ja jõudis ära käia ka Gavrilovi sidemehega metsasihi kohtumas. Ta ütles, et «korterivahetusest» annab esimesel võimalusel teada. Ja kadus jälle.

Gavrilov saatis peaaegu iga päev kirjakandja tallu, kuid teateid Madara kohta polnud. Koos Vertmanniga või üksi külastas major tuttavaid talunikke, otsis teateid, kuid kõik oli kasutu. Nii Musta Kapteni bande kui ka Madar olid kadunud nagu vits vette. Kui oli kadunud lootus leida bandiitide jälgi, jõudis ühte kaugesse tallu kuulujutt, et teelt olevat leitud tapetud mees. «Niit» viis talust tallu. Gavrilov ja Vertmann sattusid Maasika perre, kus suur õlakas peremees, tema naine ja kaks miniat olid nagu vett suhu võtnud ega tahtnud küsimustele vastata. .Lõpuks kaotas Vertmann kannatuse ja ütles süngelt:

98

«Teie, Maasikas, olete vist unustanud, kuidas inimese moodi juttu aetakse. Olete harjunud bandiitide käitumisega.»

Ta märkas, kuidas peremehe silmad vihaselt väl-gatasid, ja näinud perenaise salajasi märke mehele^ hakkas midagi taipama. Ta ütles välja oma oletuse:

«Mul on mulje, et teie pool on käinud metsavennad. Kui ma eksin, ärge siis pahandage. Bandiidid näivad tundvat, et on ümbrusele hirmu nahka ajanud, ja see võib tuua uusi ohvreid.»

Maasikas vastas lõpuks, sõnu endast välja pressides:

«Ära kiirusta, härra ülemus. Ma teatasin juba rahvakaitserühmale. öeldi, et ma sellest ei räägiks, aga kui oled kõrgem ülemus, siis kuula... Tapetu matsime maha. Metsavennad said teada ja tulid meile. Panid pussi kõrile, miks ma hoiatusmärgi teelt ära koristasin.»

Maasikas olevat vastu ööd Sindist koju sõitnud ja üsna kodu lähedal oigeid kuulnud. Siis märganud ta puu külge seotud meest, kes olnud üleni täis pussi-haavu. Mehe rinnal olnud valge riideräbal, millele oli suurte tähtedega söega maalitud: «Tervitus riigi-julgeolekule Mustalt Kaptenilt.» Nähtavasti oli miski bandiite ehmatanud ja nad polnud jõudnud ohvriga arveid lõpuni õiendada. Maasikas tundis õnnetut, see oli hädavares Madar. Juku suri vana-perernehe kätel. Enne surma oli ta palunud Pärnus üles otsida doktor Lepp, et see viiks kiiresti minema Juku pere. Kohtumise doktor Lepaga eriolukorras sai Madar Gavrilovilt enne bandega liitumist. Veel oli Juku mitmel korral nimetanud Tõrva nime.

Gavrilov tänas Maasikat informatsiooni eest. Mõned minutid seisti vaikides Juku haua juures. Siis andis Gavrilov Elmarile ülesande ümbruskonna taludes Tõrva-nimelisi inimesi otsida. Ise sõitis ta Madarate poole.

99

Pärast jutuajamist Juku sidemehega hakkas selguma loo kogu dramaatilisus. Jukut oli valvatud. Kui ta oli läinud sidemehega kohtuma, tulnud Madarate poole võõras mees ja ütelnud Gotliebile, et isa palus terav saag kaasa võtta ja talle metsatukka appi minna. Poisis ei äratanud korraldus kahtlust ja ta läks koos võõraga metsa. Seal nägid nad eemalt Jukut, kes ajas juttu kellegi mehega. Gotliebiga kaasas olnud võõras küsinud, kas poiss tunneb isa vestluskaaslast. Gotlieb polnud teda varem näinud. Kui võõras kuulis sellest, jättis ta Gotliebi üksi. Ka isa ja tema kaaslane kadusid puude vahele. Gotlieb tuli koju ja kavatses asjast isaga rääkida, kuid isa ta rohkem ei näinud. Gotlieb kirjeldas võõrast suure täpsusega ja tundis kohe pildi järgi ära Tõnissoo.

Gavrilov kujutles, kuidas bande õnnetut talumeest pinnis, kuidas teda piinati, peksti ja süüdistati valetamises, sest major uskus, et Juku oli nimetanud jutukaaslast, nagu kokku lepitud, oma kaugeks sugulaseks.

Ära oodanud kohalekutsutud operatiivgrupi, määras Gavrilov ajutise varitsuse Madara tallu. Ta jättis nukralt hüvasti Miina ja Gotliebiga ning lubas kaasa aidata, et poiss saaks korralikult edasi õppida.

Sel ajal kui major tegeles Madaratega, jooksis Elmar jalad rakku Tõrvat otsides. Sellist perekonnanime tuli ette mitmes talus, kuid vanemleitnant tunnistas, et tal tuleb järjest laduda pasjanssi, mille lootusetu lõpp on ette näha. Õige ots sattus hoopis ühe kolleegi kätte. Tugev, kõrge laubaga, terase pilgu ja rõõmsa ilmega operatiivvolinik Paul Müüri nöökis Elmarit lahendamata mõistatuse pärast, kuid vältimaks pahameelepuhangut lisas:

«Ärge elukutset süüdistage, seltsimees vanemleitnant. Amet pole süüdi. Muide, ma palusin, et haiglad ja arstipunktid teataksid meile kahtlastest kehavigastustest. Eile toodi ühest tolle kandi talust Tõhela

100

arstipunkti keskealine naine, keegi Leida-nimeline. Teda on pekstud jalgadega ja nähtavasti märja rihmaga. Ei ütle, kes seda tegi.»

«Ega ütlegi,» kostis Elmar väsinud häälega. «Talus pidutseti, võta kinni, kes seal jõi või kakles...»

«Peame asja selgeks saama,» oli Müüri kangekaelne. «Nüüd ma ütlen teile, seltsimees vanemleitnant, Leida perekonnanime. See on Tõrva.»

Ootamatusest libises Vertmannil isegi mapp põlvilt. Ta tõstis selle üles, puuris rusikaga Pauli ribide vahel, palus asjast majorit informeerida ja kihutas siis Tõrvade tallu.

Pererahvas võttis ta vastu viisakalt ja väärikalt. Peremees, kellel oli päevalille sarnane lapik nägu ja pikad, kogu aeg liikuvad käed, ütles ohvitserile nukralt ja vaikselt:

«Majja tungisid võõrad mehed. Peksid minu ja naise vigaseks. Nägusid ma ei mäleta. Vist hirm tegi meie silmad ähmaseks.»

«Mida nad teilt tahtsid?» nõudis Vertmann.

Tõrva vangutas pead ja sõnas vastu tahtmist:

«Tõid vasika laudast välja ja viisid minema. Mina olin vait, aga Leida hakkas hädaldama.»

«Selle eest ei peksta nii metsikult,» tähendas Vertmann süngelt. «Mees, te räägite mulle muinasjuttu.»

Kohale jõudis ka Gavrilov ja vestles veel kord peremehega. Ta küsis:

«Millega vasikas minema veeti?»

«Muidugi autoga,» venitas Tõrva ja teda haaras vappekülm. «Seltsimees major, jätke see asi. Nad tapavad meid ära...»

«Bandiidid tundsid teid varem, Tõrva,» jätkas major rangelt. «Laduge kõik välja!»

Selgus, et Musta Kapteni sidemees oli käinud Tõrva talus kahel korral varemgi. Ta teadis, et peremees veab hobusega piima linna ja et tal on kaks head hobust. Mees nõudis, et Tõrva abistaks metsavendi ja tuleks nende esimese kutse peale hobustega

101

keskööks maanteele, mis viib Türilt Rakvere suunas. Tõrva oli öelnud, et ta nii kaugele ei sõida ja üldse ei tahaks valitseva võimuga suhteid rikkuda. Siis tuli pikk blond mees, kõhn nagu päikese käes kuivanud heeringas, ja ähvardas Tõrvat karistada.

«Jah, see Tõnissoo jõuab tõesti kõikjale,» mõtles Gavrilov endamisi.

Peatselt tuldigi kogu bandega. Peksti jalgade ja rihmaga, ei heidetud armu ka perenaisele.

«Kirjeldage nende välimust!» nõudis Gavrilov.

Tõrvale oli jäänud meelde autojuht. Too oli seisnud ukse juures, roheline vest seljas. Oli sitke mees, nina lai nagu poksijal ja lõug esiletükkiv.

«Oleksite pidanud ammu meie juurde tulema ja rääkima, et teie pool on käinud bandiidid,» oli Gavrilov pahane. «Oleksite ise puutumata ja teised inimesed oleksid elus.»

Ta heitis uuriva pilgu talumehe poole.

«Te jooksite ju vasikale järele?»

«Jooksin küll,» tunnistas Tõrva. «Arvasin, et halastavad. Kuraasitavad niisama ja lasevad vasikal minna. Aga ei, sõitsid minema.»

«Milline number oli auto veokastil?»

Tõrvat haaras uus hirmuhoog.

«Nad hoiatasid.. . Lubasid üles puua, kui suud paotan.»

«Andke meile võimalus tabada nad enne, kui nad, nöör käes, teile tulevad,» pakkus Gavrilov.

Majori kindel toon ja põhjendatud väited avaldasid mõju. Erutusest kogeldes ja takerdudes tuletas Tõrva meelde, et autonumbril olid kaks viimast arvu seitsmed. Jä veel meenus talle, et veokasti tagaluugi hall värv kestendas tugevasti.

«Aitäh sellegi eest,» sõnas major. «Ravige hoolega abikaasat. Talul hoiame silma peal.»

Seda juhtumit arutades tulid Teras ja Gavrilov järeldusele, et Pärnu autojuht ei oleks julgenud bandiite

102

avalikult abistada. Küllap oli auto Tallinnast või mujalt Põhja-Eestist. Andmed auto ja juhi kohta saadeti maakonnakeskustesse. Vastuseid ära ootamata saatis Teras aga Elmari Tallinna.

Autoinspektsiooni noor töötaja, kellele vastav ülesanne anti, polnud tagaotsimistöös eriti kogenud, ometi kontrollis ta igaks juhuks viimase aasta jooksul ärandatud autode kartoteeki. Sellise numbriga autot kartoteegis polnud. Inspektor andis julgeoleku-mehele nimekirja umbes kolmekümne garaaži kohta, kus leidus kahe seitsmega autonumbreid.

Elmar laskis kuuldavale pika vile ja sõnas teeseldud muretusega:

«Selle ajaga, mis mul nende kõikide külastamiseks kulub, võiksin inglise keele selgeks õppida.»

Koos autoinspektoriga käidi autobaasides, lao-majandites ja garaažides. Elmar otsis kaugsõitudes käivat autot. Neid oli palju. Ent kui juba viiendat päeva ekseldud oldi, tundus, et kontrollitav autojuht sarnaneb Tõrva poolt kirjeldatuga. Elmar ei näinud meest ennast. Ta tutvus ainult tema isikliku toimikuga ja märkis üles koduse aadressi. Kuid miski nagu ütles talle, et jälg on leitud. Võib-olla tundus nii sellepärast, et auto teekond viis sageli Pärnu kalakombinaati. Või sellepärast, et garaaži dispetšer eriti rõhutatult kinnitas, et Algusel on spidomeeter alati korras. Dispetšerilt spidomeetri kohta midagi ei küsitud, vaid hoopis seda, millal auto oli profülaktilises remondis. Elmar tuli mõttele, et kui dispetšer spidomeetri näitudest kohe rääkima hakkas, on juht spidomeetri pärast mures ja dispetšer huvitatud rikkumiste varjamisest.

Kuulnud, et Algus on sõidus, võttis Elmar autojuhi aadressi ja läks tema poole külla. Selliseks käiguks oleks pidanud olema polkovniku nõusolek, kuid Elmar lohutas end: «Teen väikese luure ja vaatan ainult, milline on selle Alguse naine.»

103

Algus elas üsna Oleviste kiriku lähedal vanas majas, mille seinal oli pühakukuju. Toaaknast hakkas silma selle Baltimaade uhkeima basiilika nurk ja ta sajanditevanuse torni r õhetav katusekülg. Noorele perenaisele teatas Elmar, et tegeleb kultuurimälestiste kaitsega ja palub luba vaadata korterit. Saanud nõusoleku, jalutas ta esiku ja toa vahel paar korda edasi-tagasi ning märkas hulgaliselt väikese korteri jaoks ebatavalisi hinnalisi esemeid. Siin oli suuri vanaaegseid liudu, mis küll vaevalt selle pere tagasihoidlikule lõunalauale sobisid, kristallist lühtreid, mille mõõtmed lubasid neid kasutada pigem vaksalihoones, lillelisi portjääre ja kardinaid, mis olid rullis diivanil.

«Teie mees on vist restauraator?» oletas Vertmann.

Naine punastas ja vastas virila naeratusega:

«Üldsegi mitte. Talle lihtsalt meeldivad sellised asjad. Ma olen talle mitmel korral öelnud, et see kõik läheb siin hukka. Mees aga naerab vastu, et küll me kolime kunagi lossi ja siis on kõik valmis muretsetud.»

«Spekulandid,» otsustas Elmar mõttes.

Ta tänas viisakalt perenaist ja lahkus. Otsekohe helistas ta Terasele. Polkovnik vastas väsinud häälega:

«Et mehe leidsite, on tubli. Aga tegutsete kui tuulepea. Nii võite ta ära hirmutada. Naine kannab homme ette teie külaskäigust ja mees lõpetab ühenduse bandega. Kas te seda võimalust olete arvestanud? Ei? Kutsuge Anni Algus miilitsasse ja tehke nii, et ta

räägiks kõigest avameelselt. Armastav naine püüdleb õnne poole, mis on arvatavasti hoopis rahulikum.»

Vertmanni palvel kutsuti Anni Algus järgmisel päeval miilitsavoliniku juurde. Vanemleitnant kuulas vestlust kõrvaltoas. Tema kolleeg miilitsas, noor meeldiv naine, asetas Anni ette lauale paberilehe tema mehe sissetulekutega ja soovitas tal endal

104

kokku arvestada, kas majja toodud esemete hind vastab mehe sissetulekule.

«Miks ma peaksin siin arve kokku lugema?» puikles Anni Algus vastu. «Kas mees varastab neid kuskilt? On teil andmeid?»

«Kalakombinaadis esineb riisumisi,» teatas küsitleja rahulikult. «Kas te ei taha meest ebameeldivuste eest kaitsta?»

Anni oli kui vett suhu võtnud. Vestlus edasi ei arenenud.

Siis väljus Elmar Vertmann kõrvaltoast.

«Ma pean teid hoiatama. Teie mees on sidunud ennast väga halbade inimestega. Ta võib koju tagasi jõuda tervena, kuid võidakse tuua ka tema laip. Kui te olete avameelne, teeme kõik, et teie mees ei satuks kuuli ette.»

Anni puhkes nutma. Siis ütles ta tasa:

«Mul on kõigest kõrini. Nii sellest kuldpuurist kui ka väiklastest petmistest. Ta arvab, et ma olen totakas. Ma olen õppinud graafikat, tahtsin saada kunstnikuks. Aga nüüd istun kodus ega tee mitte midagi. Raha pidi jätkuma mõlemale.»

Ta vaikis hetke ja küsis seejärel:

«Kas lubate, et ta .. .?»

Vertmann noogutas.

Anni hakkas rääkima mehe tuttavaist. Neil käis palju külalisi, kuid kõik olid tallinlased. Kaugemalt oli olnud ainult üks mustlase moodi tõmmu näoga mees. Anni teda ei tundnud. See oli juhtunud kolme nädala eest. Pärast seda viibis mees sageli kodust eemal. Eelmisel päeval oli ta telefoneerinud, lubanud külastada naise tädi Leonorat ja tuua kolme-nelja päeva pärast Annile palju ilusaid asju. Seejärel lubanud sõita koos naisega lõunasse puhkama.

«Kus teie tädi elab?» küsis Elmar.

«Rakveres,» oli vastus.

Elmar kaalutles, et Rakvere pole merest kaugel, ja

106

kui oletus .pole vale, siis tahab Harikson Alguse autot kasutada bande viimiseks mere äärde. Algus muidugi arvab, et kurjategijad plaanitsevad sissemurdmist või mingit mahhinatsiooni ja loodab sellest suurt kasu.

Vertmann palus vähe oodata ja tormas ministeeriumi. Õnneks oli Pagari tänav üsna lähedal. Ta otsis üles polkovniku ja raporteeris olukorrast.

«Seda ma arvasin,» ütles Teras rahulolematult. «Mingeid otseseid viited sidemele Mattiga pole. Minister ütleb, et jälle on üksnes paljas intuitsioon. Jääge ootama, vanemleitnant!»

Selgus, et kindral Kumm on ära sõitnud. Ase-minister, kellele asjast ette kanti, ei andnud otsekohe nõusolekut osakonna pakutud operatsiooniks. Ta esitas mitu küsimust ja palus põhjendada Vertmanni versiooni. Viimaks küsis seda, mis nii Vertmanni kui ka Terast ammu murelikuks tegi.

«Olgem avameelsed, seltsimees polkovnik. Kas pole liiga palju juhuslikku? Aga kui Algus pole üldse Musta Kapteni bandega seotud?»

«Ega siis muud, kui kingime sõpradele miilitsast peotäie spekulante.»

«Kas peame siis peotäie spekulantide pärast sellist kära tegema?» küsis aseminister ja surus huuled kokku. «Ja pealegi, me tabame teisejärgulised sulid, peamisi aga hirmutame. Esialgu on see perspektiivitu. »

«Ärge rünnake mind ainult palja intuitsiooniga, polkovnik,» kordas ta sõnu, mida kasutas tavaliselt kindral Kumm.

Mõlemad arutasid situatsiooni vaikides, kaaludes kõiki poolt ja vastu argumente.

«Teate, mis ma pakuksin,» ütles viimaks ministri asetäitja. «Lükkame otsuse tegemise päeva-paari võrra edasi. Seni jälgige Alguse naist ja garaaži. Pidage nõu seltsimeestega, kes praegu uurivad valuutaga

106

hangeldajate ja juveliiride asju. Neid suuri asju on kolm-neli, ühega tegeleb vist teie Beljajev. Ta helistas mulle üleeile kusagilt kolkast ja taotles samuti operatsiooni heakskiitmist. Kindral on arvamisel, et ärasõitu plaanitseva jõugu pealiku ja nende vaarisas j ade omanike vahel võib olla side. Kes teab, võib-olla toob see päevavalgele ka teie Matti plaanid. Kas olete nõus, seltsimees polkovnik?» «Nõus,» sõnas Teras.

«Kuidas teie minu asemel oleksite toiminud?»

«Tundub, et valuutaga hangeldajate kontrollimise idee väärib tähelepanu,» vastas Teras põiklevalt. «Küllap oleksin teie asemel samuti otsustanud.»

Terase silmades välgatas naerusäde.

«Aga kui teie asemel istuks vanemleitnant Elmar Vertmann, oleks ta minu arvates otsustanud teisiti,» lisas ta.

2. Šifreeritud kiri

Vassili Beljajevil oli tšekistitöös üks vääramatu seadus: ülesanne tuleb täita ka siis, kui see tundub esimesel hetkel lahendamatu. See väliselt habras või, nagu rahvas ütleb, kõhetu, vähese jutuga, kui mitte öelda vaikiv, vaidlustes, oma seisukohta kaitstes mõnevõrra terava tooniga mees oli titaanliku kannatusega ja asendamatu neil juhtudel, kui oli ühe ööga vaja läbi vaadata kümneid toimikuid, et leida üht puuduvat ja operatsiooni edukuse tagamiseks vajalikku detaili. Tema fenomenaalses mälus aga olid talletatud nii kõigi tema uuritud asjadega seotud süüaluste kui ka kõigi tema poolt ülekuulatud isikute ja üldse kõigi nende asjadega mingil viisil seotud inimeste nimed ja isikukirjeldused.

Aga kui see vastuluure kogenud ohvitser, noorukieast väljas alampolkovnik, kelle arvel oli kümneid edukalt lahtiharutatud asju, sai kindral Kummilt

107

ülesande selgeks teha lood salakaubavedajate ja valuutaga hangeldajatega, haaras teda nukrus, kerge peataolek ja segane tunne, et tal jääb midagi tegemata. Ka mõningane piinlikkus kolleegide ees kaugest maakonnast, kes selle asjaga juba ammu olid tegelnud ega suutnud kuidagi lõpuni viia.

Minister usaldas alluvaid, ei torkinud tagant ega kiirustanud asjatult. Või kui kiirustaski, siis põhjusega. Beljajevile ta ei helistanud. Mõistes nähtavasti ülesande delikaatsust ja keerukust, kus oli tegemist tema sõnade järgi nõela otsimisega heinakuhjast. Ta astus justkui kogemata sisse arhiivi, kus nagu muuseas kohtas Beljajevit.

Minister teretas teda viisakalt, tõstis laualt kausta, mida Beljajev uuris, laskis libiseda pilgul üle tiitellehe ja tähendas heatahtlikult:

«See kapimuukija on väikest sorti, alampolkovnik. Mina teie asemel prooviksin suuremaid kalu.»

«Suured kalad hakkavad otsa saama, seltsimees kindral,» vastas Beljajev natuke süngelt. «Ma kontrollin ära need uued ja tulen siis mahakantud valuutahangeldajate juurde.»

«Just mahakantute juurde,» toetas Kumm ja lahkus.

Beljajev tundis hingesügavuses, et kindralil on õigus, kuid harjumus versiooni aste-astmelt üles ehitada, hõlmates kõikvõimalikke fakte ja faktikesi, mis olid vahel üsna kaugel ülesandest, sundis teda läbi vaatama hunniku võrdlemisi uusi asju valuutaga hangeldamise kohta. Ja alles siis, kui ta polnud neis midagi vajalikku leidnud, hakkas ta lugema uurimismaterjale, milles figureerisid mõned puudulike süütõendite tõttu kohtu käest pääsnud isikud. Alampolkovniku tähelepanu köitsid kolm tegelinskit, kõik pärit Paide ja Tapa vahelistest asulatest. Beljajev oli kindel, et tegemist oli juhusliku kokkusattumisega, sest asjad kuulusid eri perioodidesse, ühte oli uuritud

108

koguni enne sõda. Temal nende inimestega kokkupuutumisi polnud, kuigi mingilt nõupidamiselt olid jäänud meelde nende meeste hüüdnimed. Ühte meest kutsuti Kiluks ja see hüüdnimi sobis tema väikese teravaninalise näoga, mis piidles Beljajevit toimiku esimeselt leheküljelt. Kilu ta ei vajanud, sest miilitsa andmeil elas ta juba kolm aastat lastelaste juures, kes olid kalurid Hiiumaal. Saarelt ta mandril ei käinud ja näis elavat rahulikult.

Kaks virtuoosi kandis Beljajev märkmikku.

Priit Tuulast kutsusid tuttavad Tukiks. See hüüdnimi midagi ei selgitanud. Priidust leidlikumat, taibukamat ja osavamat oli raske leida. Kui rühm vää-risasjadega hangeldajaid, kellega oli Priit seotud, sattus operatiivteenistuse vaatevälja ja oodati sobi-vat momenti kurjategijate tabamiseks asitõenditega, ilmus Priit Tuulas ootamatult miilitsasse süüd üles tunnistama. Ülestunnistuses rõhutas ta loomulikult, et tegemist on juhuslike kokkusattumistega. Avameelsuse kinnituseks andis ta riigile korraliku summa välisvaluutat, mille olevat tema kätte hoiule jätnud kuhugi lahkunud sõjaeelsed tuttavad. Kuna need tuttavad olid tõepoolest pagenud, oli Priit võtnud endale seifi funktsioonid, kuid lubas tulevikus taolistest asjadest täielikult eemale hoida. Uurimise tulemus ei andnud põhjust Priidu toimikut kohtusse saata ja sellest ajast elas mees üsna vaikselt Tapa külje all,'kus miilits hoidis tal silma peal.

Teine, kes pakkus alampolkovnikule huvi, oli keegi Jakob Kurm, hüüdnimega Jesuiit. Toimiku materjalid iseloomustasid Kurmi kui erakordselt osavat tegelast. Ta tundis paljusid erialasid, oli gravee-rija, kiviraidur ja juveliir, kunagi Pätsi võimu päevil oli olnud isegi mänguklubi omanik Narva-Jõesuus. Nõukogude võimu ajal oli Kurm kellassepa tagasihoidlikul ametikohal. Jakob Kurm oli kahel korral

109

kriminaalasjast välja libisenud teisejärgulistele kaasosalistele süüd veeretades. Kõige kummalisem oli aga see, et tema süükaaslased täie otsustavusega kinnitasid Kurmi süütust neis päevavalgust kartvates operatsioonides. Mis sundis neid Kurmi eest süüaluste pinki istuma, oli mõistmatu, kuid täpsed andmed Kurmi süüdimõistmiseks alati puudusid.

Beljajev otsustas ise nendesse valdadesse sõita, kus elasid Priit Tuulas ja Jakob Kurm, ja kohalike julgeolekumeeste abiga endiste ja praeguste valuutaga hangeldajate elu lähemalt uurida. Oli veel üks põhjus, mis sundis teda kohale sõitma. Talle meenus, et aasta tagasi oli tungitud neis paigus mitmel korral kallale kassapidajatele ja kullasseppadele. Õnneks polnud ohvritel midagi väärtuslikku kaasas. Tundmatud kurjategijad olid otsinud nad läbi ja lasknud minna, nõudes ainult vaikimist. Kõik see oli kummaline ja nõudis täiendavat selgitamist.

Andmed, mis Beljajev koha peal hankis, olid napid. Ei Priidus ega Jakobis olnud midagi kahtlust äratavat. Priit lahkus kodunt haruharva. Jakob oli küll sageli ära, kuid teatas oma käikudest alati naabritele. Tavaliselt sõitis ta haruldaste taimede järele oma aia tarvis või paar korda kuus kesklattu kellade tagavaraosasid tooma, öeldes alati, kuhu sõidab ja millal jõuab tagasi. Miilits algul kontrollis tema ära-olemisi, kuid midagi ebatavalist ei ilmnenud. Tavaliselt käis ta läbi aednike ja agronoomidega ning tema konsultantidel oli ümbruskonnas eeskujulik reputatsioon. Kesklaost aga viis tema tee alati kõrvalepõigeteta koju. Kohalikele inimestele kallale- j tungi organiseerimine kõne alla ei tulnud, Tuulase ja Kurmi alibi oli kontrollitud. Esimene oli sel ajal olnud raskesti haige, teine neist paigust eemal.

Beljajevil oli juba plaanis Tallinna tagasi sõita, kui miski sundis teda veel jääma. Võib-olla ei meeldinud talle see, et Tuulas, keda ta nägi teel ja kelle

110

käitumist jälgis, püüdis kõigile oma kodust elu tutvustada. Kus Tuulas ka polnud, kellega ka ei kohtunud, ikka oli juttu sellest, missuguse uue sõna tilluke lapselaps on ära õppinud, mida tegi lõunaks naine, kelle poole nad külla on kutsutud ja kuhu kavatsevad suvepoole sõita. Alampolkovnikule tundus, et see pole juhus ja Priit Tuulas loob enda ümber meelega korraliku ja avameelse kodaniku aupaistet.

Edasi sõitis Beljajev Järva-Jaani, kus peatus vana tuttava pool. Siinsamas lähedal elas tema teine hoolealune. Kui alampolkovnikul avanes võimalus Jakob Kurmi käitumist jälgida, läks ta tujust ära, sest Kurm ei jätnud muljet, et ta on kuritegeliku minevikuga sidemed katkestanud. Mees käitus alevi peal nagu väike peremees: hüüdis tänaval liikujaid üleoleva häälega; uuris neid rahulolematu pilguga, nohistas võimukalt nina, nipsutas igal võimalikul ja võimatul juhul sõrmi ning demonstreeris igati sõltumatust ja üleolekut. Beljajevi tuttav kinnitas, et Kurm käitub niisama üleolevalt ka kellassepatöö-kojas, kuid meistrimehena on tal hea kuulsus ja seadusevastastes tegudes teda ei kahtlustata.

«Teil algavad hallutsinatsioonid, alampolkovnik,» ütles Beljajev endale. «Vaba käitumise ja enesega rahulolu taga viirastuvad teile kurjategijad. Sel juhul püüdke kas või üheks päevaks elukutset vahetada, nagu soovitab kindral Kumm.»

Ta otsustas autobussiga linna sõita ja arvestas välja, et jõuab enne rahvamajas vaadata filmi «Peeter Esimene», mida oli juba ammu näha tahtnud. Ometi seadis ta sammud sidejaoskonna poole, tellis kõne Tallinna ja veenis tükk aega ministri asetäitjat, et see lubaks Tuulast ja Kurmi kontrollida. Nimesid seejuures igaks juhuks ei mainitud. Aseminister arvas argumentatsiooni nõrga olevat, kuid Beljajev rõhutas, et ausat inimest valeinformatsioon ei pei-buta. Pealegi kavatsevat ta kogu operatsiooni läbi

111

viia ainult mõne kohaliku operatiivtöötaja ja kahe kodaniku abiga. Nõusoleku ta siiski sai.

Beljajev selgitas kohalikele tšekistidele oma plaane ja palus soovitada ustavat inimest, kes oma tööülesannete tõttu on seifi või vähemalt raudse rahakasti läheduses. Selline inimene leiti ruttu. Väikese mööblitöökoja palgarahasid maksis välja arveametnik Johann Aitsam, kes sõja ajal oli julgeolekupolitsei poolt tabatud Nõukogude Informbüroo teadete laialikleepimiselt, kuid põgenenud valvet pettes vahi alt. Selle hämmastavalt kõhna ja välimuselt ruineeritud mehe helesinised silmad hakkasid pärast jutuajamist alampolkovnikuga elavalt särama ja ta nägu kattus erutuspunaga.

«Te kutsute mind jälle lahingusse?» naeris ta. «Minu eas mehe jaoks on see austav, seltsimees alampolkovnik. Tänan au eest. Võite olla kindlad, et ma kartma ei löö!»

«Lahingut ei tule,» tähendas Beljajev tõsiselt, «Selle eest kanname hoolt. Kõige tähtsam, et kui keegi nimetab Nõmmet või pangadirektorit, siis olge valvas ja tähelepanelik.» Pärast hetkelist arupidamist lisas ta: «Sõber, ärge ainult üle soolake. Ja pidage meeles, et minu kaaslased on päeval ja ööl teie läheduses.»

Kõige delikaatsema osa operatsioonist otsustas Beljajev pärast pikka mõtlemist anda komisjonikaupluse müüjale, kes tundis inimesi kahes maakonnas ja keda teadsid kõik. Kaarel Vahtrat, seda väliselt flegmaatilist, parajalt aastates inimest, loomupärast nalja- ja jutumeest, kellel oli meelekohtades juba halli ja üsna paljas pealagi, peeti oodatud külaliseks paljudes Rakvere, Tapa ja Järva-Jaani majades ning ümbruskonna taludes. Eriti kuulus oli ta seepärast, et oskas hinnata asju ja teadis hindu. Käis kumu, et Vahtra ostu-müügi juures natuke tüssab, kuid revidendid ei avastanud kunagi midagi ebaseaduslikku. Ent vist

keegi ei teadnud, et rohkem kui veerand sajandit tagasi, kui Eestis võimutses käputäis kodanlikke rahajõmme, ja mõni neist vahel advokaat Vahtra mugavas külalistetoas kaarte tagus või tema raamatukogutoas tähtsalt igavese rooma õiguse põhimõtteid arutas, kohtusid ühel õhtul noor Kaarel Vahtra ja Boris Kumm. Advokaadi poeg Kaarel, igavene üliõpilane ja elumees, andis oma aeda pööratud akendega ja omaette väljapääsuga toas varju põrandaalusele kommunistile Boris Kummile, keda ajasid taga politseinuhid. Nende tutvus oli juhuslik ja juhuslik oli ka uus kohtumine juba rahvavõimu päevil, kui Kumm avastas salakaubavedajatega seotud kahtlusaluste seast Kaarel Vahtra nime. Ministrile meenusid igavene üliõpilane ja teda tookord varjanud nooruki kibedad sõnad: «Ma tunnen, et te olete kõrgete eesmärkidega inimene, aga kui te oleksite kas või viimane kurjategija, ikkagi oleksite puhtam nendest riigiraha varastest ja kõlupeadest, kes meile võltse kõnesid peavad, kisavad, pummeldavad ja isamaa vara kaardimängus maha mängivad... Issand, miks oled sa saatnud mulle viha nende ja oma lihase isa vastu?» Need sõnad olid tulnud südamest ja Boris Kumm uskus Kaarlit. Ka uuel kohtumisel uskus ta, et mees pole seotud mustade tehingutega, ja palus uurijat asja advokaadi poja osas põh-jalikult kontrollida. Kumm oli rahul, kui sai teada, et Kaarel pole eksinud kriminaalkoodeksi ühegi paragrahvi vastu ja käitub uurimisel väärikalt, midagi varjamata. Mõni aeg tegutses noor Vahtra, kes siis oli üle neljakümne, maakonnalehe juures. Seal avaldas ta mitu satiirilist lugu Pätsi-aegsetest ministritest, keda mäletas isamajast. Siis otsis Kumm ta üles, õnnitles edu puhul ja pakkus abi parema töö leidmisel. Kuid Kaarel lükkas pakkumise tagasi. Ta olevat tüdinud alalisest tundest, et keegi aina toetab teda.

«Parem olla kas või ajutine iseseisev tööline kui igavene üliõpilane,» naeris ta. «Ma tean, et te aitasite mind raskel hetkel, seltsimees Kumm, ja olen alati valmis teid aitama.»

Hiljem Kaarel abiellus, asus Tapale ja hakkas tööle kaubanduses. Kumm nimetas Vahtra nime tegelikult muuseas, kui kuulis, et Beljajev sõidab sinnakanti.

Vahtra oli erakordselt taiplik mees. Vastu võtnud tervitused seltsimees Kummilt, hindas ta täie tõsidusega pakutud ülesannet ja ütles pärast lühikest kaalumist:

«Nähtavasti sattusite te just sellise inimese juurde, kes saab mõnele kliendile välja pakkuda mõtte kassapidaja leiu kohta. Aga mida ma teen hiljem? Kas pean Tapalt jalga laskma?»

«Seda ma veel ei tea,» tunnistas Beljajev. «Kuid arutame asja koos, ja meie abis võite olla kindel.» Siis muutus ta eriti tõsiseks ja lisas: «Saage aru, parem sellest legendist lahti öelda kui jämedalt töötada.»

Legend aga oli kavandatud nii, et Priit Tuulasele ja kellassepp Jakob Kurmile kuidagi märku anda, et kassapidaja Johann Aitsam on Tallinna külje all Nõmmel, pealinna endise pangadirektori Tedre omaaegses suvilas leidnud juhuslikult varanduse. Kõne all pidi olema karp valuutaga, mille Teder enne välismaale põgenemist oli kaevanud maasse ja mille oli avastanud Aitsam, kes seda vara hoidvat mööblitöö-koja kontoris raudkapis. Üksikasjad mõeldi läbi ja komisjonimüüja kinnitas Beljajevile, et tuleb ülesandega toime.

Ülesande täitis ta tõesti osavalt ja peenelt. Hiljem ta jutustas, et rüübates Kurmi pool kohvi, maininud ta möödaminnes kummalist kuulujuttu kassapidaja kohta, kuid läinud kohe üle muudele teemadele ja anekdootidele. Hüvastijätul küsinud Kurm äkki:

114

«Kuulge, härra Vahtra! Mis jama seal aetakse? Kes, kurat, selle vigase kassapidaja Tedre suvilasse viis?» Sellise küsimuse võimalust oli arvestatud. Kaarel seletas lahkelt: «Lugege lehti, härra Kurm! Rühma mööblimeistreid veeti mööda endiste tuusade villasid, õppigu, kuidas taburettide ja riiulite kokkulöömise asemel kiiktoole ja puhveteid teha. Võib-olla oli ka see kassapidaja ekskursioonil? Aga kuidas talle plekktoos pihku sattus, seda küsige juba tema käest.» «õige mul vaja,» naeris Jakob vastu. «Ega teist sealt enam leia.» Kummaline oli, et ka Priit Tuulas küsis sedasama mis Kurm.

«Vist on kõigil kombinaatoritel ühesugune psühholoogia?» arutas Beljajev.

Tšekistid ootasid. Mõlemad valuutahangeldajad olid võetud vaatluse alla. Kumbki mees aga ei lahkunud kodunt, ka ei käinud nende pool kahtlasi võõraid. Kassapidajaga ei alustanud keegi juttu tema leiust.

Beljajevi palvel käis Kaarel Vahtra veel kord Kurmi ja Tuulase naabrite pool, kuid meeste endi juurde sisse ei astunud. Ta saabus tagasi mõnevõrra rikutud tujus. Selgus, et Tuulas oli näinud teda läbi akna, viibanud lähemale ja tulnud ise õue.

Peaaegu heasüdamlikult, kuid paraja nöökamisega põristanud ta bassihäälega: «Ma naersin siin tublisti selle teie muinasjutu üle, härra Vahtra. Andke edasi sellele, kes niisuguse muinasjutu välja mõtles, et mina olen endised asjad maha jätnud ja kassapidaja kasti küll kontrollima ei hakka. Mul ilma kullatagi kena elada. Oli meeldiv kohtuda, härra Vahtra.»

Kaarel, kes juhtunust Beljajevile rääkis, naeratas kohmetult ja kinnitas, et pole millegagi üle pingutanud. Alampolkovnik lohutas teda:

«Nii pidigi minema. Mees mõtles kõik hästi läbi, sulikogemusi on tal külluses. Ta tahab elada riskee-rimiseta. Sellest teataski nii teile kui ka meile. See on seaduspärane. Kas teine juttu ei teinud?»

115

«Ei, aga ta teadis minu külaskäigust. Kohtusime tema õega poe juures.»

«Jääme ootma,» tegi Beljajev kokkuvõtte.

Oodata aga ei tulnudki. Kolleegid informeerisid, et kassapidaja tööruumis käinud kaks võõrast, uurinud põhjalikult kontoriruume, küsinud midagi muuseas ja lahkunud. Neid oli jälgitud. Mehed istunud autobussi, väljunud kusagil talu juures ja kadunud vist metsa.

Endist viisi ei kohtunud Tuulas ega Kurni ühegi võõraga. Midagi uut ei toonud ka vaatlus kellassepa-töökojas, kus töötas Jakob Kurm. Siis sai teatavaks, et mööblitöökoja vastas võttis pererahvas väravaposti küljest maha kuulutuse ülemise majakorruse välja-üürimise kohta. Kui tšekistid püüdsid naabrite kaudu välja selgitada, kes toad on üürinud, selgus, et seda ei tea majaperemees isegi. Ta oli saanud Põltsamaalt telegrammi palvega korter doktor Vinteri perele välja üürida, raha saadeti kahe kuu eest ette, kuid millegipärast Koerust. Beljajev arutas, et mõlemad asulad on üsna kaugel Tuulase elukohast, kuid Koeru asub üsna Järva-Jaani lähedal ja sealt pole kauge Kurmi kodupaika. See oli siiski ainult segane mõttemäng, mitte aga faktid, mis oleksid kinnitanud, et! tšekistid tabasid märki.

Beljajev teadis, et ei Kumm ega Teras lubaks sel-liste ebamääraselt väljaselgitatud niitide järgi ope-i ratsiooni alustada. Ja ikkagi näris teda erutus ja lükkas tagant sündmusi forsseerima.

Kui kolm võõrast varahommikusel tunnil mööblitöökoja vastas paikneva maja peremehe üles ajasid! ja majas aset võtsid, tekkis Beljajevil vastupandama-1 tu soov anda käsk maja sisse piirata ja võõrad kinni pidada. Kuid sealsamas rahustas ta ennast: «Aga kui' see on doktor Vinteri perekond? Piinle üksi, aga ära j seltsimehi taga sunni, kindral sind taga ei sundinud.* Mõttes andis ta endale aega oodata tööpäeva lõpuni

116

Lõunavaheajal kinnitasid mööbelsepad keha tavaliselt kodunt kaasatoodud võileibadega või käisid mõnesaja meetri kaugusel einelauas, kust võis sooje viinereid saada. Nii nagu kokku lepitud, sõi einelauas neil päevil ka Johann Aitsam. Mõne laua taga võttis siis istet ka keegi operatiivtöötajaist. Sel päeval, nagu tavaliselt, asus Johann kassajärjekorda ja kuulis äkki, kuidas tema selja taga sosistati: «Noh, vennas, kas Nõmme meeldis?» Aitsam laskis rahakoti maha kukkuda ja astus järjekorrast välja, see oli märguanne. Seejärel tõstis Johann rahakoti üles ja ta silmad tabasid jämedakoelise palituga tugeva kehaehitusega mehe iroonilise pilgu. Aitsam naeratas talle virilalt ja küsis: «Kas küsisite minu käest?» Võõras kehitas ainult õlgu. Tasakesi, külg ees, kobis Johann Aitsam einelauast välja ja märkas silmanurgast, et ka operatiivtöötaja tõusis lauast, pühkis paberitükiga demonstratiivselt suud ja sammus pilku kõrvale heitmata ukse poole.

Beljajev küsis seda informatsiooni kuuldes ainult ühte: «Kas see palituga läks majja tagasi?» Vastus oli jaatav. Siis andis alampolkovnik korralduse kontrollida, kas raha vastuvõtja Koerus mäletab, kes saatis rahakaardi, ja igal juhul tõsiseks operatsiooniks ette valmistada. Vastus Koerust ei rahuldanud. Raha ja saaja aadressi oli toonud koolitüdruk, keda alevi serval palunud seda teha võõras vatikuuega noormees. Saaja aadress oli rahakaardile trükitud kirjutusmasinal. Alampolkovniku arvates iättis sellised kahvatud tähed vana «Underwood». Ühele abilisele andis ta korralduse mootorrattal Kaarel Vahtra juurde kihutada ja küsida, kas Tuulasel või Kurmil võiks olla kodus kirjutusmasin. Komisjonimüüja pilk võis seda märgata. Vastus oli kiire ja selge: kirjutusmasin on

Kurmil. Kaarel oli selle juhuslikult saanud ja kellassepale edasi müünud. See on vana tähestikuga 1898. aasta «Underwood». Tähed on

117

muidu korras, kuid «i» on ilma täpita. Beljajev vaatas aadressi, aga kahjuks polnud tekstis «i» tähte. Tõesti kahju, «i» vastu poleks saanud ka ministri asetäitja ja luba operatsiooniks oleks kohe käes. Kuid Beljajev tundis, et asi areneb. Ta taltsutas ennast siiski sõnadega: «Ära uhkeks mine, alampolkovnik. Küllap tuleb täiendav padrunipide tagavaraks ikka kaasa võtta.»

«Underwood» näis veenvat. Aseminister lubas tegutseda.

Mööblitöökoja vastas seisva majakese poole hakati astuma pimeda saabudes. Pererahvas kutsuti enne seda sugulaste poole porgandipirukat sööma. Noor leitnant maakonnaosakonnast küsis Beljajevilt kõhklevalt:

«Seltsimees alampolkovnik, võib-olla tuleme toime ka kolmekesi, ilma teieta?»

«Tulete, muidugi tulete toime,» kinnitas Beljajev. «Aga et minister andis ülesande minule, siis saate isegi aru...»

Enne mööda kitsast nagisevat treppi teisele korrale ronimist jõudis ta sosistada:

«Üks jäägu akende alla. Bandiidid hakkavad tulistama automaatidest ja püstolitest. Liikuge ainult seina ääres...»

Ise läks ta aga otse üles, hoidus uksepiida taha, koputas sõrmenukiga uksele. Kui toas oli kuulda liikumist, teatas ta valju häälega viisakalt:

«Peremees palub kedagi alla tulla. Tal jäi õde raskesti haigeks ja ta sõidab öösel kodust ära.»

Samal hetkel tikkis automaadivalang vineerukse sõredaks. Üks juhuslik kuul vilistas üsna Beljajevi kõrva ääres. Alampolkovnik jõudis veel mõelda, et õnnetäht pole teda jätnud. Siis viipas ta abilistele. Vastuseks tulistatud valang purustas õhukese ukse-tahvli. Beljajev ei mäletanud enam, kuidas nad tungisid korterisse ja kuidas ta sattus põrandale punaka

118

habemega hiiglase alla, kuid hetk hiljem olid kõik kolm «üürilist» tardunud võimatutesse asenditesse, suud irevil, metsikust peegeldavad silmad pärani. Alampolkovnik pani relva püstolitaskusse ja käsutas:

«Kõik kolm põhjalikult läbi otsida. Seersant, tooge auto maja juurde!»

Dokumente ega pabereid bandiitide juurest ei leitud. Üksnes habemiku rahakotis oli mõne kortsunud sajarublase juures poolenisti kulunud pabeririba, Beljajev tõstis selle valguse juurde ja tema kulm tõmbus rahulolematult kortsu.

«Vaata aga vaata, paugutamisest oli neil vähe. Tundsid huvi veel kunsti ja kanaliha vastu.»

Laia ja selge kirjaga, kuid ilma kirjavahemärkileta, oli paberitükile maalitud: «Oleviste kollektsionäär teemeister 25 ootan kana sisikonda».

«Mingi jama,» tähendas leitnant väsinult. «Kavatsesid mingi margikoguja paljaks röövida või kanakasvatuse põlema pista...?»

«Dešifreerime,» oli Beljajev kindel, kuid tal enesel polnud sel hetkel asjasse täit usku. «Palun teid, seltsimees leitnant, hakata tegelema kodanik Kurmiga ja vaatamata hilisele tunnile otsekohe. Jälgida tuleb teda, kus ta ka ei viibiks, täiesti märkamatult. Kui oma mehi ei jätku, leidke abi ustavate inimeste hulgast. Ärge laske ka Tuulast silmast.»

«Teie, seltsimees nooremleitnant,» pöördus Beljajev kolmanda abimehe poole, «seadke kohe uks korda ja kõrvaldage lahingu jäljed. Kui naabrid hakkavad sära põhjust pärima, peab miilits selgitama, et siin Paugutasid purjus jahimehed. Ma ise hakkan tegelema kassapidaja paljaksröövimise legendiga. Asume tööle, seltsimehed!»

Tuulas elas tavalist rahulikku elu, mängis aias lapselapsega või lobises üle aia naabritega.

Kurm ei käinud väljas kogu järgmise hommiku-

119

pooliku. Ta võttis kelli rahulikult remonti, torises nagu tavaliselt külastajatega ja nokkis möödaminejate kallal. Pärast lõunat ta aga töökotta ei ilmunud.

... Kurm peeti kinni metsatukas, kus ta püüdis leppesignaaliga kedagi metsast enda juurde kutsuda.

Laskmata kinnipeetut toibuda, pöördus Beljajev tema poole:

«Enne kui läheme teie koju, palun kirjutada natuke minu etteütluse järgi.» Ta ulatas pliiatsi ja märkmiku. «Kirjutage «Mingit Oleviste kollektsionääri ja teemeistrit kana sisikonnaga ei tunne». Või te tunnete sellist kollektsionääri? Kui tunnete, siis on tore.»

Kurm võttis pliiatsi ja jäi mõttesse. Nähtavasti kaalutles, kas muuta käekirja või kirjutada nii nagu ikka. Viril naerumuie mängles ta huultel.

«Pole rumal mees,» nentis Beljajev mõttes. «Teab, et kriminalistikaga ei saa peitust mängida.»

Kurmi pilk eksles kusagil eemal, kus laialeheliste puude taga peegeldas viimaseid valgusekiiri looklev ojapeegel. Ta ohkas raskelt ja kirjutas dikteeritud lause lõpuni.

Beljajev luges kirjutatu kiiresti läbi ja ümahtas:

«Tuttav käekiri. Nüüd võime ka teile külla minna. Sõidame, seltsimehed.»

Läbiotsimine Kurmi korteris tundus algul tühja formaalsusena. Erandiks olid kapist leitud kuld- ja hõbeasjad.

«Ema pärandus,» informeeris Kurm.

«Olgu nii,» nõustus Beljajev. «Aga kas inglise naelad on ka emalt?»

Kurm astus järsult akna juurde, millest avanes vaade aeda.

«Pole vaja närveerida,» muigas Beljajev. «Ma mõistsin juba ammu, et teie dekoratiivpõõsad ei ole ainult maapinnakate. Ärge sundige meid kogu aeda üles tuhnima, näidake peidupaik ise kätte.»

120

«Mul on kokku tuhat naela,» otsustas Kurm üles tunnistada. «Ma müüsin osa sõrmuseid maha.»

Esimesest erutusest toibunud Jakob Kurm võttis äkki kõrvalise inimese poosi, irvitas jultunult ega teinud paljudest küsimustest välja. Kui Kurmile näidati rahakaarti ja tema kirjutusmasinal tipitud teksti, teatas ta kõigutamatu rahuga, et ei vastuta sulitem-pude eest, mis võisid aset leida enne kirjutusmasina ostmist. Ka pakkus ta võimalust, et keegi teine on masinal trükkinud salaja, tema äraolekul.

«Ärge keerutage, kodanik Kurm,» ütles Beljajev ilmse vastumeelsusega. «Teie tänased käigud annavad küllaldaselt alust teie paljastamiseks sidemeis bandiitide jõuguga. Kui te ei räägi siin, tuleb kõik üles tunnistada Tallinnas. Ja ega süükaaslased teid välja rääkima hakka. Nad ei ilmunud ju metsa kohtumisele.»

«Kas keegi jäi ellu?» tuli küsimus üle Kurmi huulte. Ja ta lisas kiiresti: «Ma mõtlen neist, kes öösel laskmise korraldasid.»

«Ma selgitan,» alustas Beljajev koolmeistri häälega. «Küsimusi esitab uurija, mitte ülekuulatav. Ja mis on teil tegemist nende öiste külalistega?»
«Mul pole nendega mingit pistmist,» vastas Kurm sapiselt. «Ma elan tollest paigast kaugel.»
«Kui teil poleks sellega midagi tegemist olnud, siis poleks vaja olnud nuhkida alevi peal andmeid kassapidajale kallaletungimise kohta.»
«Kas on tõsi, et sellel kassapidajal on palju vara?» ei saanud Kurm pidada.
Kurmi silmad vilasid, ta kõrvad muutusid tulipunaseks, kogu ta keha tõmbus vastuse ootel pingule. Beljajev tundis, kui oluline on mehel teada saada, kas ta on juhuslikult tabatud või on kogu see Tedre villa varaleid tšekistide kavandatud luulelugu, ja kas on keegi elus neist, kes võivad teda tunda ja välja anda.
121
Kurm toimetati Tallinna, kus ekspertiis üsna kii, resti kindlaks tegi Kurmi ja bandiitidelt leitud kirj^ autori käekirja identsuse ning tõestas vääramatu^ et rahakaardi aadress oli trükitud Kurmi «Underwoodil».
Üht-teist tunnistas Kurm aegamööda üles, ku^ kirjakese teksti keeldus ta selgitamast, öeldes, et võis selle kirjutada purjuspäi, võib-olla isegi mitu aastat tagasi ja ei mäleta sellest midagi.
Terase osakond oli ärevuses. Leitud kirjake oli ilmselt seotud ettevalmistatava kuriteoga, mis tulel ära hoida. Samal ajal lootsid mehed Kurmi kaudu Matti Hariksoni juurde jõuda.
«Kirja mõte on segane,» tunnistas Teras. «KõigJ lihtsam on oletada, et arv 25 viitab teemeistri asu-kohale. Kakskümmend viis kilomeetrit maakonna-keskusest? Mis mõte on aga Kurmil teatada kaaslastele seda, mida nad ise teavad, ja pealegi riskiga, et kiri satub võõrastesse kätesse? Mõistmatu, täiesti' mõistmatu...»
«Kas uurimisel olevates asjades ei ole mingeid väiteid Oleviste kirikumehest, kellel on suur varandus,', mingist mündi- või maalikollektsionäärist, võib-olla! isegi ikoonide kogujast?» oletas Gavrilov.
Otsiti ja pakuti oletusi. Kontrolliti mitut keskustest; 25 kilomeetri kaugusel elavat teemeistrit. Midagi; kahtlast ei avastatud.
Kumm saatis osakonda kaks kogenud dešifreerijati Need nõidusid teksti kallal tükk aega ja teatasid siis veendunult, et kirjal võib olla üsna mitu tähendust, j Aga nad olid ühisel arvamusel, et «kollektsionäär» ei tähenda nähtavasti tegevusala, vaid see on pigem hüüdnimi ja selle kandjat ei tuleks tingimata siduda kirikuga, sest kurjategijad võisid lihtsalt tutvuda! Oleviste kiriku juures või määrata kiriku lähedal kokkusaamise selle inimesega. Dešifreerijate arvates kajastas tekst osa kurjategijate plaanist, see pidi
122
tähendama kollektsionääri vabatahtlikku tulekut või vägisi toomist teemeistri elukoha juurde, kus kirja saaja peab viibima kana sisikonda (nähtavasti väärtasju) oodates või selleks, et väärtasjad kelleltki ära võtta.
i«Mis aga puutub sellesse neetud arvu kakskümmend viis, siis see võib tähendada kilomeetreid, operatsiooni kuupäeva või isegi märkida kurjategijaid meelitavate väärtasjade kaalu, arvu või väärtust,» lisas üks dešifreerija ohates. «Kahjuks ei saa me teid millegagi rohkem aidata, seltsimees polkovnik.»
Beljajev, kes sai need dešifreerijate arvamused, püüdis tõde Kurmilt välja pigistada, sest ta mõistis, et Matti Hariksoni jõuku otsivatel tšekistidel on jäänud vähe aega

kavandatud operatsiooni tarbeks. Kurm oli valmis rääkima pikalt-laialt oma minevikust, aga kui jutt läks sedelile, siis jäi vait või kordas oma versiooni, et võib-olla purjuspäi...

Ja äkki tuli idee Elmar Vertmannil, kes neil päevil närveeris vist kõige enam, kartes, et autojuht Algus ilmub naise juurde ja siis on kõik plaanid lõhki. Unustades hetkeks ametisuhted ja kirjutamata teenistuseeskirjad, mis nõudsid alati tasakaalukust ja tagasihoidlikkust, lendas ta Beljajevi kabinetti ja pahvatas:

«Me oleme ju pudrupead! Mina vähemalt...»

«Seltsimees vanemleitnant,» peatas teda Beljajev väsinult, kuid järeleandmatult. «Selgitage nagu kord ja kohus!»

«Vabandage, seltsimees alampolkovnik,» tõmbus Elmar valveseisangusse ja pühkis käega üle põse. «Mul tuli üks idee pähe. Me otsime kõik seoses teie uurimisalusega unikaalse kollektsiooni omanikku, filatelisti, ajaloolast ja nii edasi... Kuid see pole mingi ajaloolane ega kollektsionäär, vaid tavaline autojuht, kes elab Oleviste kiriku lähedal. See on Algus, see minu Algus, seltsimees alampolkovnik. Ja

123

vajugu ma maa alla, kui teie Kurm pole välja nuhkinud, et Algus viib kuhugi Musta Kapteni. See on just tema!»

Beljajev võttis istet, tõstis millegipärast pliiatsit laual paigast teise, veeretas seda siis sõrmede vahel, uuris pliiatsiotsa, nagu oleks selles ülesande lahendus ja üle ta näo libises lai naeratus.

«Teate, seltsimees vanem... Andke andeks, ma ütlen lihtsalt Elmar. Teil on väärt idee, Elmar. Teeme ainult väikese korrektiivi. Kurmil polnud vaja välja nuhkida, kuhu Must Kapten sõidab. Matti Harikson võis ise otsida seda kohtumist.»

Beljajev astus akna juurde ja avas õhuakna. Tuppa tungis jahe tuul, haaras oma embusesse kardinad ja puistas pabereid laual. Alampolkovnik ohkas sügavalt:

«Jah, Elmar, te seisate juba tugevasti vastuluure teel. Igal elukutsel on oma rõõmud. Kunstnik unistab näha päikesetõusu mäeharjalt, õpetlane ihaldab lõhata aatomit. Meile on suurima pidulikkusega need minutid, kui jõuame ära mõistatada vastase loogika.»

Elmar ei olnud varem näinud Beljajevit nii lüürilises tujus ja ta oli rõõmus, et versioon on vastu võetud.

Beljajev palus teda Kurmi ülekuulamisest osa võtta. Kellassepp oli sünge nagu tavaliselt ja kavatses nii kui varemgi vaikida, kuid alampolkovnik ajas otsekohe selle kavatsuse nurja.

«Mul on kaudseid andmeid, et kallaletung kahele kullassepale Rakvere kandis toimus teie osavõtul, Kurm,» ütles Beljajev, kui oli ülekuulamisprotokolli plangi enda ette asetanud.

Jakob oli oodanud kõike, kuid mitte seda. Nagu nõelatud heitis ta pilgu Beljajevile, kargas püsti, virutas tooli jalaga kõrvale ja sisistas:

«Nii et need roomajad tunnistasid üles? Teate mis,

124

uurija. Kullasseppadega pole mul mingit pistmist, jjeed, kes kassapidajat passisid, uurisid ise kõik välja. Kui just teada tahate, siis minu osa oli ainult selles, et lobisesin purjus peaga neile paarist rikkast inimesest. Olen küll kättenäitaja, kuid ebateadlik. Üleliigset ärge kaela määrige.»

«Kättenäitajaid karistatakse samuti,» tähendas Beljajev. «Mis aga oleks siis juhtunud, kui teie nap-sikaaslased oleksid kassapidaja maha löönud? Kas te ka siis oleksite kinnitanud, et «ebateadlik» ja «purjus peaga»?»

«Kassapidaja võtan enda peale,» tunnistas Kurm viimaks. «Minu puupead, nagu tundub, kukkusid vahele, aga mina ütlen, et ei näe endale selles asjas kohtupinki. Mille eest minu üle kohut mõistetakse? Võib-olla polnudki mingit valuutat?»

«Võib-olla polnudki,» jäi Beljajev nõusse. «Aga kuidas jääb kohtumisega teemeistri juures? Vist selle kuu kahekümne viiendal?» oletas alampolkovnik ja tabas nähtavasti märki.

Kurm jäi mõttesse ja ajas siis pea kuklasse.

«Ainult kavatsuse eest, mis jäi täiesti ellu viimata, ei saa kedagi kohtu alla anda,» teatas ta järsult.

«Ent bandiitidega sidemete pidamise, ausate inimeste kallale bandiitide suunamise ja räpaste valuutatehingute eest karistatakse, ning üsna tõsiselt,» täpsustas Beljajev vaikse, kuid vähe head lubava häälega, ja kandis midagi protokolli.

Kurm istus toolile tagasi, mõtles pingsalt öeldu üle ja ajas oma peened sõrmed harali.

«Inimesel on niimitu elukutset,» nentis Elmar, kelle pilk oli langenud Kurmi sõrmedele. «Need käed võivad vara kokku ajada, aga see ei kõlba talle, kisub kuritegude poole.»

«Teil oli üks noorus, komsomolinoorus, nagu öeldakse,» kähistas Kurm. «Mind vedas aga papa juba kümneaastaselt mängupõrgusse ega häbenenud

mulle ka õrna linnukesi näidata. Pole vaja minu hinges urgitseda. Kassapidaja looga läks asi viltu, aga muidu olen ma viimastel aastatel elanud korralikku elu ...»

«Et ma teid usaldada võiksin, selgitage, miks te Alguse ja tema kaassõitjaga kokkusaamist ette valmistades teatasite sellest bandiitidele?» küsis Beljajev.

Alguse nime juures muutus Kurmi nägu ja see ei jäänud ohvitseridele märkamatuks.

«Miks ja millepärast? See on minu eraasi. Küsige midagi asisemat.»

«Ma tahan teada, keda Algus pidi sõidutama,» nõudis alampolkovnik.

«Noh, Mattit muidugi,» kostis Jakob Kurm imestunult. «Jutt oli ju temast... Kui tal suslaliinil asi untsu läks, otsis mind ülesse.»

Ohvitserid vahetasid pilke.

«Te pidite teda varustama valuutaga. Mida te loot-rsite vastu saada?» küsis Beljajev kiiresti.

«Esiteks, Mattil on kusagil saarel maetud perekonna väärtasju. Saarele tema muidugi ei pääse. Mina aga pääseksin. Ta lubas mulle plaani anda.» Kurm painutas väikese sõrme pihku. «Teiseks, Matti pidi andma mulle kirjad kahe naise jaoks. Ta ütles, et tema aitamise eest tasuvad need naised heldelt.» Pihku painutati järgmine sõrm. «Kolmandaks... Tegelikult oligi kõik.»

«Kas te ei kartnud, et Matti võtab valuuta ja teeb rsealsamas teile otsa peale,» sekkus Elmar Vertmann.

Kurm irvitas.

«Temal on oma tagatis, minul oma,» ütles ta.

«Mulle on kõik selge,» muheles Elmar. «Painutage ka kolmas sõrm, Jakob Kurm. Pärast kingituste vahetamist oleksid teie inimesed Matti bande valuutast paljaks teinud. Kõik oleks olnud jälle käes ja Ha-riksoni varandus peale selle. Osavalt välja mõeldud.»

Kurm vahtis ehmunult ukse suunas, justkui kartes, et selle taga võib seista Must Kapten. Mehe laubal pärlendasid higitilgad, sõrmed tõmbusid rusikasse.

«Miks te nii arvate?» küsis ta aralt.

«Miks teil muidu oli vaja teatada võõrale bandele kohtumisest teemeistri juures?» ei lasknud Elmar ülekuulatavat toibuda. Beljajev protokollis kiiresti.

«Ja mis kana sisikonda te neile lubasite?» jätkas Vertmann.

Kurm tahtis vastu vaielda, aga ta alahuul võbises ja sõnad ei tulnud kuuldavale.

«Kas oli nii või mitte?» nõudis Beljajev.

«Mida see muudab?» ohkas lõpuks Kurm. «Milleks teil on vaja minu ja Matti vahelisi arveid teada? Võib-olla on mul tema vastu vana vimm? Kõik võib olla...»

«Ma nõuan vastust,» jätkas Beljajev. «Meile on vaja ka seda detaili. Kas on parem, kui ma sean teid Matti Hariksoniga silm silma vastu?»

Kurm vehkis käega.

«Jätke see silm silma vastu seadmine. Mulle see iludus ei meeldi. Kirjutage, kodanik uurija. Teie abiline arvestas kõik õigesti välja. Eluaeg olen ihanud endale taolisi võimekaid abilisi,» ohkas ülekuulatav sügavalt.

Ohvitserid ei suutnud muiet tagasi hoida.

«Tänaseks viimane küsimus,» teatas Beljajev. «Mil määral on teemeister teie kombinatsioonidega kursis?»

«See pole ei minu ega Matti mees,» ei varjanud Kurm enam tõde. «Aga klaasi teed ei keela ta kellelegi. Maja on valitud juhuslikult.»

Ülekuulamisprotokoll toimetati kohe Terase kätte, kes luges selle tähelepanelikult läbi.

«Nii ma arvasingi. Kas taipasite? Matti ründas

127

rongi, sest teadis seal olevat väärtasju. Meie seltsimehed kontrollisid, Pärnu miilits oli ühelt spekulandilt ära võtnud tsaariaegseid kuldmünte ja pidi need saatma Tallinna panka.»

Polkovnik heitis lahke pilgu Vertmanni poole.

«Seadke end valmis, Elmar. Usun, et seekord kiidab juhtkond operatsiooni heaks.»

Minister ja tema asetäitja kuulasid tähelepanelikult osakonnaülema ettekannet.

«Mulle tuleb meelde, et Keskkomitee bürool soovitati meil üles otsida Hugo Sulu,» tähendas kindral Kumm. «Kas vana aitas?»

«Tema andmed olid huvipakkuvad, seltsimees kindral. Mehega töötas kapten Kudinov. On üks oluline moment. Sulu mäletamise järgi Matti Harikson muudab sageli marsruuti, seejuures käigult, isegi bandele ütlemata. Ülim ettevaatlikkus on temas sageli tugevam kui elementaarne arvestus,» selgitas Teras.

«Huvitav moment,» nentis Kumm ja nihutas ülekuulamisprotokollid endale lähemale. «Ma arvan, et see on iseärasus, mida tuleb arvesse võtta operatsiooni lõppjärgus.»

Minister ja asetäitja süvenesid pabereisse, kindral tegi mõned märkused pliiatsiga protokolli äärele. Nii möödus veerand tundi.

«Haruldane juhtum, kus kõik klapib nagu peo peal,» muigas Kumm ootamatult. «Alustage pealegi, polkovnik. Hiljem, kui peate vajalikuks, esitage koos meie seltsimeestega autasustamiseks ka Johann" Ait -sam ja Kaarel Vahtra. Ja minu vanale tuttavale Kaarel Vahtrale andke edasi ka Boris Kummi isiklik tänu. Kui ta aga kavatseb kodukanti tagasi kolida, siis aitame teda kõigiti. Üleüldse, tuleb ilus operatsioon, seltsimehed.»

Operatsioon anti masinasse, nagu teravmeelitses Elmar.
128
Anni Algus oli endiselt operatiivtöötajate valve all. Ta täitis täpselt oma lubadusi, ei pidanud neil päevil kellegagi kirjavahetust ega telefoneerinud kuhugi. Kodust väljus ta ainult toitu ostma. Ükskord, kui ta märkas ühte sõbratari, kiirustas kohe teisele poole tänavat ja peitis end rahva sekka. Oli näha, et ta tegi kõik, mida võis teha naine selleks, et mees tuleks koju tervena.
Elmar Vertmann ja Pärnu julgeolekumees Jüri Kask said ülesande käia Pärnu kalakombinaadi garaažis, kus tavaliselt ööbis Alguse auto, ja seal garaaži juhatajaga kokku leppida. Kapten Kask pidi leidma Türi—Rakvere maanteel, seal, kus seisis tee-meistri üksik maja, sobiva paiga varitsuseks. Et Alguse marsruut viib just sinna, olid kinnitanud kolm inimest. Need olid talumees Tõrva ja Alguse naine, kes nimetasid Rakvere lähiseid, ja nüüd oli seda teinud ka Kurm. Sihtkoht oli küll enam-vähem teada, kuid väiksemgi ettevaatamatus võis Musta Kapteni ära hirmutada, ja siis kihutaks ta mere äärde hoopis teist teed.
Teras võttis ühenduse kolme maakonna parteisek-retäridega, informeeris neid eelseisvast operatsioonist ja palus vältida samal ajal miilitsa ja rahvakaitse operatsioone neis paigus. Selle eest lubati hea seista.
Polkovnik sõitis väeüksusesse major Žurkini jutule. Major mõistis ülesannet poolelt sõnalt. Pataljonis kuulutati välja valmisolek number üks. Mehed pandi autodele ja algas sõit Rakvere suunas. Autos tutvustas Zurkin polkovnikule ründerühma komandöri vanemseersant Moskalenkot.
«Bandiidid võivad vastu panna viimase padrunini,» hoiatas polkovnik.
«See viimane ei jää nende kätte,» naeris pikakasvuline mustade kulmudega Moskalenko. «Meie esimene hüpe on nende viimane šanss.»
129
«Teie käsutuses on ainult mõned sekundid, vanemseersant.»
«Me teeme kohe peaproovi, seltsimees polkovnik. Kutsume etendusele.»
Sõdurid hüppasid autodest välja ja tutvusid ümbrusega. Ühel pool teed kasvas tihe põõsastik, paremat varitsuspaika oli vaevalt leida. Teisel teeserval aga sirutasid punakaspruune tüvesid taeva poole tiheda männimetsa hiiglased, mille ees kükitas üksiku valvurina teemeistri majake.
«Sellel teelõigul pole teist teemeistri maja,» selgitas Teras sõjaväeohvitseridele. «Bande peab siia tulema. Kui nad aga millegipärast otsustavad mööda kihutada, siis kilomeetri kaugusel siit on veel üks varitsus, kus on maanteele langetatud mänd.»
«Kas me saame ligikaudu teada, millal härrased suvatsevad ilmuda,» oli Moskalenko huvitatud.
«Mitte ainult ligikaudu, vaid päris täpselt. Raadio-postid on väljas kogu tee ulatuses.»
Teras pöördus ringi, paik oli peaaegu inimtühi.
«Põrgu ... Kus on teie mehed? Alles...»
Moskalenko ja Zurkin hakkasid naerma.
«Te ju ise ütlesite, et meil on varuks ainult sekundid, seltsimees polkovnik. See on maskeering,» selgitas Moskalenko.
Siis kadus ka tema. Zurkin tõstis raadioruupori suu juurde:
«Alustame!»

Kaugel hakkas silma metsikult kihutav suur veoauto. Kurve võttes lähenes auto pärimäge. Pikksilm aitas kindlaks teha, et juhikabiinis on sohvri kõrval kaks meest, mõned inimesed lamasid autokastis heintel. Umbes kolmkümmend meetrit enne teemeistri maja pidurdas auto järsult. Koos pidurikriginaga rägisesid automaadivalangud, eest, kõrvalt, otse maanteelt. Hetke jooksul ilmusid auto kõrvale põõsastest ja kraavist nagu katapuldist lastult sõdurid.

130

Kabiinist tõmmati välja juba relvadeta autojuht ja ta kaks kaaslast, Moskalenko abilised hüppasid autokasti ja nende komandör käsutas auto astmelaualt: «Relvad ära visata! Üle veokasti tagalaua maha ronida!»

Tabatud lamasid kuivanud rohukamaral raudus kätega. Major raporteeris:

«Operatsiooni «Must Kapten» treening on lõppenud, seltsimees polkovnik. Aega kulus kaheksa sekundit.»

«Pole viga,» sõnas Teras mõtlikult. «Kuid kaks sekundit raisati kurjategijate väljalöömiseks kabiinist. Uskuge, selle kahe sekundi jooksul lasevad veo-kastis istujad mitu valangut ründerühma pihta. Kas see rahuldab teid?»

Mehed olid vait, mõeldi polkovniku sõnade üle. Moskalenko tõusis rahutult püsti.

«Kordame etendust. Võtame ühekorraga.»

«Teate mis,» alustas Teras. «Vaevalt küll kabiinis istujad tahavad kuulide ette hüpata. Pigem nad proovivad mootorit käima saada. Teeme nii: võtke enda peale veokast, vanemseersant, aga kabiini juurde saatke dublandid.»

«Kelle dublandid?» ei taibanud Moskalenko.

«Major Zurkini ja polkovnik Terase dublandid,» muigas Teras. «Minul on Musta Kapteniga eriarve.»

Zurkin torises rahulolematult.

«Ärge porisege midagi, major,» narris Teras. «Ma loen ka õhtuhämaruses teie mõtteid. Et ülemused peavad juhtima... Praegu tuleb juhtida tegutsedes. Kedagi ei saa jätta kõrvale. Signaali kinnivõtmiseks annan lasuga majast. Isoleerimine jääb kapten Kase peale, ta jõuab varsti siia. Nüüd aga... Vanemseersant Moskalenko, te tahtsite treeningut korrata. Tegutsege!»

Saabus südaöö. Kõik võitluseks vajalik oli välja

131

arvestatud. Elmarilt tuli raadioteade: «Siin Meri, siin Meri. Kapten Kask sõitis teie juurde. Just praegu sõitis välja Antikvaari (nii oli ristitud Algus) auto. Tal on võltsitud teekonnaleht Pärnu—Türi—Rakvere—Tallinn. Sõidan järele.»

Siis teatas esimene raadiopost: «Siin Esimene. Kaksteist-seitse-seitse sõitis mööda. Autos on ainult autojuht.»

Teise raadioposti teade kõlas: «Siin Teine, siin Teine. Kaksteist-seitse-seitse möödus. Kabiinis juht.»

Kask jõudis kohale, kuulas raadioteateid ja muutus rahutuks.

«Kummaline,» pomises ta. «Äkki sõidab Algus tõesti mingi äri pärast...?»

«Ei usu,» oli Teras rahulik. «Bande võib peale tulla ka alles Türi lähedal.»

Rakvere lähedale paigutatud meestelt tuli ettekanne: «Siin Põhi, siin Põhi. Kohtumiseks valmis. Ründajad kohal. Teatage Antikvaari kiirus, täpsustage automark.» Teras vastas väikese irooniaga: «Siin Metsnik, siin Metsnik. Informatsioon teadmiseks võetud. Ei näe automarki ega kiirust. Kui ise ei võta, teatame. Laske puu maha. Täitmisest kandke ette.»

Selleks ajaks olid ka kolmas ja neljas post teatanud, et auto sõitis mööda tühjalt, kabiinis ainult juht. Kapten Kask närveeris. Teras ainult muheles.

«On selline tore vana Hugo Sulu. Tal on Matti kombed hästi selged. Uskuge, Kask, Must Kapten muudab marsruuti ja võib iga hetk pinnale ilmuda, nagu forell veest.»

«Miks Viies vaikib?» muretses Kask. «Oleks tema aeg.»

Teras päris Vertmannilt: «Siin Metsnik. Kontrollige Viiendat. Kummaline vaikus. Teatage põhjus.»

Mõne minuti pärast saadi vastus. «Siin Meri, siin Meri. Viies on teadvuseta olekus. Löök kuklasse,

132

võitlusjäljed. Must võis siin oodata. Valmis Antikvaarile järele jõudma.»

Teras keeldus: «Siin Metsnik. Rünnata on vara. Must võib veel peale tulla. Hoidke endist vahemaad.»

Oletus oli õige. Kuues post teatas: «Siin Kuues. Kaksteist-seitse-seitse kihutas kaheksakümnega. Kabiinis kaks. Veokastis vist kaks.»

Seitsmes post kinnitas andmeid, kuid korrigeeris neid oluliselt: «Kiirus kolmkümmend tunnis.»

«Vähendasid kiirust? arutas Kask. «Kas keeras Tapa peale või kavatseb kedagi peale võtta? Mis saab, kui lähevad Tapa suunas?»

«See tee on leitnant Müüri operatiivrühma kontrolli all. Ootame rahulikult kaheksanda posti teadet,» soovitas Teras.

Peatselt see tuligi. «Siin Kaheksas. Kaksteist-seitse-seitse möödus. Kiirus kaheksakümmend. Kabiinis kolm, veokastis ei jõudnud lugeda.»

«Kolmas kabiinis! Välja ilmus!» juubeldas Teras. «Seda ma ootasin. Ah sind, naiste lemmikut, ka siin tahtsid kavaldada. . . Peatse kohtumiseni, Must Kapten!»

Möödus tund. Kõik läks plaani järgi. Ründerühma lähedal asuvad postid kandsid ette, et auto on natuke kiirust vähendanud, see on seitsmekümne kilomeetri ringis tunnis.

«Valmis olla!» käsutas Teras. «Kapten Kask, autojuht on teie saak. Moskalenko, kas võtame elusalt? Või...»

«Ainult elusalt,» vastas Moskalenko. «Ka poistele on nii öeldud. Meil on nii hea positsioon. Sellist tuleb harva ette, seltsimees polkovnik.»

Tuuleiil tõi tugevat männilõhna. Teras heitis pilgu käekellale ja soovis meestele: «Kivi kotti!» Koos Kase ja radistiga astus ta teemeistri majja. Siin saadi teade naabruses paiknevalt raadiopostilt: «Kiirus kolmkümmend. Juht ajab pead aeg-ajalt aknast

133

välja, vaatab ringi. Temaga on kabiinis veel kaks meest. Oodake kümne minuti pärast.»

Need minutid tundusid igavikuna.

Teras seisis akna juures. Ärevuses oli ta võtnud mütsi peast ja sasis sõrmedega juukseid.

Oli kuulda läheneva auto mootorimüra.

«Miks te ei anna signaali?» muretses radist.

«Nad peaksid saatma Alguse olukorda uurima,» vastas Teras. «Saaksime teised lihtsamini kinni võtta. Ja ma täidan selle lubaduse, mille Elmar Vertmann andis Alguse naisele. Mees jääb ellu.»

Teras vaatas aknast välja, lõi äkki klaasi puruks ja tulistas valangu õhku. Ta hüppas majast välja ja oli mõne sammuga auto kõrval. Kasele hüüdis ta jooksult: «Tirige see

tolvan majja!» Auto juurde jõudis Teras samal hetkel, kui major Zurkin kerkis kabiini kõrvale teiselt poolt, Moskalenko ja sõdurid aga lendasid üles autokasti.

Kõik toimus rutem, kui oodatud oli. Zurkin tõmbas lähemat bandiiti järsult jalast ja see vajus teele. Teras surus püstolisuu vastu nahkjopis tõmmunäo-lise mehe rinda ja virutas vasaku käega eemale mehe põlvedel lamanud automaadi. Autokastis raksatas automaadivalang ja kostis võitlusmadin. Nagu hiljem selgus, oli hiiglase kasvu bandiit jõudnud heita endalt kaks sõdurit ja vajutada automaadi päästikule. Kuulid kedagi ei riivanud. Samal hetkel virutas Moskalenko talle rusikaga vastu lõualuud ja paiskas mehe veokasti põrandale. Ülejäänud tõstsid käed üles.

«Arvan, et minu valduses on Tõnissoo,» sõnas Zurkin käeraudu kinni vajutades ning punaste silmade ja ära joonud näoga blondi meest uurides.

«Kui ma ei eksi, siis minu vang on kapten Matti Harikson,» teatas Teras.

Kinnipeetud vaikisid. Neli neist lamas maas, käed raudus. Algust enda ees lükates tuli Kask teiste juurde.

134

«Kas ajas vastu?» küsis Teras.

«Oh ei... Ütles, et nii ongi vist parem.»

«Niisiis, Matti Harikson,» pöördus Teras bandiidi poole. «Teie vist saatsite meile tervitusi oma sidemehe Madaraga?»

«Mullatoidule saadetakse veel palju Madaraid,» tõstis Harikson häält.

«Mina nii ei arva, Must Kapten,» säilitas Teras rahu. Ja äkki haaras teda viha. Ta kummardus bandiidi kohale ja raius südametäiega: «Kuule, sina jätis, seelikukütt ja essess! Pea meeles, eestlased tahavad maad harida, aga mitte seda verega väetada. Madarate kohta küsib kohus. Aga kui tahad, siis ütlen sinu meestele, kuhu sa kavatsesid tüürida ja teen nende käed lahti.»

«Teil pole õigust!» röögatas Matti Harikson. «Tegin valearvestuse. Kes kurat oskas arvata, et tegutsete nii kiiresti. Aga seadus ei luba teid minu üle kohut mõista bandiitide kätega!»

«Ah nüüd tuli seadus meelde!» Teras ohkas ja pöördus kaaslaste poole. «Must Kapten andis teile maksimumhinde. Sõbrad, ma tänan teid. Bandiidid autosse! Sidemees, kutsuge varitsused teedelt ära!»

Koju tuli Teras vaikselt, et mitte ema üles äratada. Saapad võttis ta esikus jalast. Äkki helises aga telefon.

Helistas keskkomitee sekretär.

«Andestage öise tülitamise pärast. Tallinna lähistel toimus salapärane kallaletung kooperatiivi autole. Kas see pole Musta Kapteni moodi?»

«Ei, seda küll mitte,» teatas Teras rõõmsalt. «Äsja võtsime ta kinni. Kavatsesin teid hommikul sellest informeerida, aga te jõudsite ette. Hakkame otsima, kellega on tegemist. Selline on juba meie töö.»

«Selline on teie töö,» kordas partei Keskkomitee sekretär. «Head ööd. Õigemini küll head hommikut, sest varsti läheb valgeks.»

VÕITLUS PIKA ANTSUGA

1. Metsa viib mitu teed

Kirbla kirik, see väike keskajast pärinev ehitis, oli mõjunud Madisele alati rahustavalt. Võib-olla sellepärast, et omal ajal oli tema isa kutsutud remontima ajahambast puretud altarit. Vana Madis võttis siis poja kaasa. Poiss oli tundnud seni üksnes kodutalu. Sattunud kirikuvõlvide alla, suure maalilõuendi ette, jättis kõik peensusteni pikaks ajaks meelde. Ka nüüd, kus ta oli tundma õppinud elu varjukülgi, tuli Madis sageli mäeküljele suurte meistrite kätetöö, Eesti väikseima keskajast pärineva kiriku juurde, lootes korrata selle vorme puust mudeliga.

Praegu aga ei pakkunud kirik rõõmu. Madist segasid millegipärast isegi inimesed, kes tassisid raskeid piimanõusid sovhoosi peavärava ja autode vahel, kuigi need teda sõbralikult teretasid ja olid vist valmis juttugi vestma.

Madis oli loomult kaval, inimesi kahtlustav ja tujukas. Tema lõbusus võis kergesti muutuda depressiooniks, kuid teravmeelne nali võis nagu käega pühkida tema nukruse ja muuta Madise lõbusaks vestluskaaslaseks. Madis elas tädiga talus, talutöö aga polnud talle eriti meelt mööda ning rohkem nähti Madist Pärnus ja Haapsalus või ümbruskonna külades, kus ta hankis lisatulu peenete meistriteostega, võttes vastu ka tellimusi puunikerdustele.

Polnud midagi imestada, et Madisele oli talutöö võõras, sest juba poisikesena oli ta saadetud maakonnalinna raha teenima. Seal õppis ta tisleriks, sattus

136

siis aga halba seltskonda, hulkus, jõi ja mängis kaarte. Äkki võeti Madis politseitööle, kus teda peeti heaks põhjakihi tundjaks. Kuid politseis ta karjääri ei teinud. Kas polnud tal sidemeid või ei rahuldanud Madise nuhivõirned Haapsalu politseišeffi. Ühel heal päeval öeldi mehele koht üles.

Sugulasi peale vana tädi Madisel polnud, talu oli laostunud.

Tuli neljakümnes aasta. Endised võimumehed lükati pukist. Uus võim pakkus Madisele juurdelõiget rikkast naabertalust. Mees ei kaalunud kaua. Tädi õlgadele jäid kõik talumured nii laudas, põllul kui ka majas. Ei saa öelda, et Madis ei hoolinud tädist. Linnast tulles tõi kingigi kaasa, kuid abi talutöös temast suurt ei olnud. Tädi ei kaevanud, õepojaga oli siiski seltsim.

Kui tulid sakslased, otsis endine Haapsalu politseiülem Madise üles ja kutsus jälle politseiteenistusse. Madis keeldus. Ta keeldus ka neljakümne neljandal, kui Haapsalu politseinikud teda metsavendade sekka meelitasid. Nii mõnigi kord astusid metsavennad Madise poole sisse, Madis aga püüdis nad alati ruttu minema saata, sest poliitilist olukorda jälgis ta tähelepanelikult ega soovinud võimude silmis bandiitide abistajate kirja sattuda. Paaril korral andis ta öömaja ka Pikale Antsule, kodanliku Eesti sõjaväe majorile, keda tundis politseiteenistuse ajast. Majori nime mäletas Madis kuidagi uduselt, see oli kas Jürimäe või Jaanimäe. Pika Antsu vastu ei tundnud Madis aukartust ainult tema kasvu ja kehaehituse pärast. Tõsi, Ants oli kahemeetrine suurepärase kehaehitusega hiiglane, kes astus imetlust vääriva kerge sportlasesammuga, kuid Madisele meeldis rohkem tema tasakaalukas ja lõbus iseloom, tähelepanelik suhtumine vestluskaaslasesse, oskus varjata oma üleolekut. Tegelikult sidus neid üks väike ühine asi. Ja kui Ants, kes oli siis tuntud juba Pika Antsu nime

137

all, neljakümne viiendal aastal öömaja küsis, võttis Madis ta sõbralikult vastu.

Nad ajasid kaua juttu maast ja ilmast. Ants, kellest oli saanud bandiidijõugu juht, sai aru, et tegemist on väikese hirmutatud inimesega, kes ei taha sekkuda millessegi ja kellel on ainult üks soov: et teda ei segataks puulelude nikerdamisel. Ants ei käinud peale ega kutsunud Madist enda juurde. Ta ainult soovis, et tema mehed võiksid vahel talus puhata.

Madis ei puigelnud vastu. Arvas endamisi, et tädigi saab sõnakese võõra inimesega juttu vesta. Ent kui ta sai kutse tulla Kirbla vallamajja esimehe jutule, ehmus ta tõsiselt, sest tundis, et miski pole korras. Vallamajja tuli ta nagu matusele. Halb eelaimus ei petnud. Esimees hakkas peale kaugelt. Tuletas meelde, et Kirbla kandil on vanad revolutsioonitra-ditsioonid. Et seitsmeteistkümnendal aastal toetati nõukogusid, hitlerlaste vastu aga peeti mitu lahingut. Ja et tema, esimees, ei kannata keerutamist ja reetmist. Sissejuhatuse järel küsis esimees otsekoheselt, mis võõrastemaja on Madis oma talus avanud.

Madis oli nagu keele alla neelanud. Kogeldes ja korrates esimehe jutus esinenud sõna iga paari lause tagant, kinnitas ta, et räägib kõike keerutamata. Ta rääkis peaaegu kõigest, mis puutus tema tutvusesse Antsuga ja arvas, et pole teinud midagi hullu. «Ah, et ei midagi hullu,» kordas esimees. Esimees lükkas Madise ette mõned mõrvatud inimeste fotod. Need inimesed lebasid kuklasse aetud pea ja laiali sirutatud kätega. Ühel fotol oli jämeda juuksepatsiga naine, kelle pärani silmad olid nagu täis imestust.

«Need on kõik Antsu, selle Pika Antsu jõugu ohvrid,» täpsustas esimees. «Ise ta kiitleb, et ulatub oma pika käega igaüheni. Kas sa tead, kes on neil fotodel? Uusmaasaaja. Sovhoosi partorg, poiss polnud veel

kahekümne viienegi. Naine oli agronoom, tema kolm last kasvavad nüüd emata... Mõtle, Madis, mõtle hästi järele, kelle poole sa hoiad. Tule reedel tagasi ja ütle siis. Meie peame vahepeal aru, kas me pole sulle maad asjata andnud.»

Need neli ööd ja päeva möödusid Madisel une ja südamerahuta. Ta jäi ainult korraks öösel tukkuma. Kui ta unes karjatas, ajas tädi mehe jälle ärkvele, jootis teed rahustuseks ja tegi otsmikule mingist maarohuleotisest kompressi.

Reedel ilmus Madis Kirbla vahele kahvatu, hirmust, unetusest ja teadmatusest paistes näoga. Keskaegsete meistrite loomingu, kiriku suunas ei pööranud ta peadki. Äkki märkas ta aga kirikumäel maali-pukiga meest. Uudishimu sai mehest võitu. Ja kuhu oli tal kiiretki? Madis astus lähemale ja võttis istet rohukamaral tundmatu, saleda kehaehitusega ja tuulest sasitud linavärvi juustepahmakaga kunstniku selja taga. Kaua jälgis ta, kuidas värvi lõuendile kantakse. Kunstnik ei näinud temast väljagi tegevat. Lõpuks ei pidanud Madis vastu ja küsis: «Kas teile meeldib?»

Kunstnik vaatas tema poole, naeratas ja istus Madise kõrvale.

«Mulle meeldib joonistada, plätsida ja voolida. Aga elu sunnib maakonna täitevkomitees pabereid treima ja mööda valdu ringi sõitma.»

Madis kavatses juba püsti tõusta, aga võõras alustas juttu sellest, millesse oli kiindunud talumees ise: nokitsemisest, mänguasjadest ja savikujudest. Madis ei märgnudki, kui oli jõudnud Elmar Vertmanni pühendada oma muresse.

«Ärge nii norus olge, vennas,» lohutas teda Vert-mann. «Esimehega oleme head semud. Läheme tema juurde üheskoos. Räägite talle kõik südamelt ära. Ma võin teie kaitseks ka sõnakese öelda. Meil on ju ühine huvi kauni töö vastu,» lõpetas Elmar naerdes.

Madise meel läks rõõmsamaks. Esimehe juurde jõudis ta üsna reipana, rääkis asjalikult ega vältinud teravaid nurki.

«Ütlen sulle, esimees, seda, et tahan elada seal, kus elan praegu, ja keerutada ei ole mul midagi,» tegi Madis kokkuvõtte. «Püssiga mind metsavendade vastu ära aja, aga kui nad tulevad, annan teada. Lepime selle peale kokku.»

«Kas teie tunnete teda, seltsimees . . . seltsimees maakonnast?» küsis esimees Vertmannilt.

«Meie tutvus on väga värske,» naeris Vertmann, «aga ma usun seltsimeest. See, kelle käed meisterdavad laste mänguasju, ei saa südame poolest tige olla.»

«Olgu,» oli esimees nõus. «Püüame uskuda, kui ka maakonna täitevkomitee on poolt.»

Madis väljus vallamajast kerge südamega. Ta kutsus uut tuttavat külla, kuid Vertmann vabandas aja puudumisega. Ta palus otsida end pühapäeval üles Pärnus, kuhu ta sõitvat mõneks ajaks. Muidugi kui Madisel on Pärnusse asja. Elmar andis telefoninumbri ja aadressi.

Madise osa arutati operatiivnõupidamisel. Teras oli selle poolt, et Madist ära kasutatakse, kuid pidas soovitavaks talle otsest ülesannet mitte anda, abi aga kasutada nii, et Madis ise midagi ei kahtlustaks. Elmaril soovitas ta jätkata kontakte Madisega. Mehed tundsid, et polkovnik varjab midagi, kuid eks ta ise tea põhjust.

Lõbus ja teravmeelne Elmar, kes ise vabal ajal meeleldi nikerdas, leidis Madisega ühise keele ja lisas mehele mõnevõrra energiat, mida sel just eriti palju polnud. Kokku saadi kord nädalas, kui Madis tõi oma tooteid linna turule või tellijaile. Ükskord veedeti koos terve päev ja Madis pidas seda üheks õnnelikumaks oma elus. Elmar tundis talumeest juba igas mõttes, teadis kõiki tema sugulasi ja sõpru. Tal oli teada, et Madise pere oli enne sõda olnud heas

140

vahekorras naabritega, kes hiljem Eestist välja saadeti. Madisel oli meeles terane naabritüdruk Marta, kes isa keelule vaatamata alalõpmata Madise koduõues keksles. Kui vana Madis sai kord Marta peale pahaseks, lohutas noor Madis plikakest ja kinkis talle tillukese mängupardi. Sellest kõigest oli nüüd poolteist aastakümmet möödas. Elmar jutustas kõigist jutuajamistest Madisega polkovnikule. Kord tundus talle, et polkovnik sorib jutu ajal liiga kiiresti pabereis ja pidas seda kannatamatuse märgiks. Teras tabas Elmari pilgu ja märkas, et ohvitser hakkas kiirustama. Ta peatas noormehe sõnadega:

«See kõik on väga huvitav, Elmar. Isegi huvitavam, kui teile tundub. Aga kuidas on lood talu öiste külalistega?»

Külalisi polnud ja Elmaril tuli lahkuda, meel nukker väheste uudiste pärast.

Ükskord tuli Madis tema poole tormates, oli erutatud ja kuidagi rahul.

«Mäletate, ma rääkisin kunagi naabritüdrukust. Nägin teda autobussis. Tore! Ta tundis mu kohe ära. Ütles, et olen tema endine naaber, ikka samasugune kõhn ja naljakas, ainult et punakas juuksetutt hakkab halliks minema. Oli koos isa-emaga välja saadetud. Nüüd tuli Eestisse. Ta tahtvat hakata hiljem edasi õppima, aga pole, kus elada. Ei tea, kui ma ta tädi juurde võtaksin, ega sellest midagi paha ole?»

«Eks see ole teie asi,» arvas Elmar. «Kuidas ta nõukogude võimusse suhtub?»

Madis lõi käega.

«Kes neist väljasaadetutest nii kangesti ikka korra poolt on... Tema isa oli endiste ministritega mestis.»

«Kuulge, Madis, kas Pika Antsu mehed on teid päris ära unustanud?» küsis Elmar äkki.

«Kui on unustanud, siis seda parem,» turtsatas talupidaja. «Mis te neist nii igatsete?»
Elmar laskis vile kuuldavale.
141
«Minu pärast võiksid nad kõik mädaneda. Kuid Tallinna maanteel tapsid nad ühe Ministrite Nõukogu mehe ja röövisid ära auto toiduainetega... Muide, tapetul on lapsed. Ilma isata pole kerge. Olgu, minge pealegi!»
Madise tuju oli räbal. Elmar oli näidanud kogu olemusega, nagu oleks temale, Madisele, võõras mure ükskõik.
Madis jagas õhtul oma muret uue üürilisega. Ta ladus välja kõik, mis oli aastate jooksul südamele kogunenud ja hinge põletas. Miks ei jäeta teda rahule? Miks ta peab kogu aeg valvel olema?
«Elama peab endale ja sagedamini tuleb paremaid aegu meenutada,» kiitis Marta järele. «Rõõmsamini, Madis. Mul on meeles, kuidas teie isa ikka lapsi õpetas: «Pea püsti, ära noruta!» Kui me teda nägime, siis karjusime talle neid sõnu ikka kooris.»
Noor ja tugev pruunisilmne neiu tõi vaiksesse talutarre lõbusa elevuse ja vallatuse. Tädile meeldis ta esimesest hetkest peale.
«See on sul veel meeles?» ei uskunud Madis. «Isa sõnad on kogu elu minuga, aga nina vajub mul ikkagi norgu.»
Elmar rääkis Madisega kohtudes Pika Antsu bande uutest metsikustest. Eriti julm oli Antsu adjutant. See sadist ja vägistaja õiendas oma käega arveid talupoegadega, kes tema arvates hoidsid kommunistide poole. Adjutant kasutas metsikuid ülekuulamis-meetodeid ja piinamist.
«Jah, tema tõmbab teie sõbrale Antsule nööri kaela,» lõpetas Elmar tõsiselt. «Asi läheb nii kaugele, et talumehed võtavad ise bande käsile.»
Vertmann teadis, kuhu ta külvas kahtluseseem-neid. Madise erutatud fantaasia otsis teed oma endise sõbra päästmiseks. Oma kavatsusest aidata Antsu ja avada tema silmad rääkis Madis üleval toonil
142
Martale, kellega oli juba harjunud arutama päevasünd-imusi.
«Papp ja papiemand on ju üks pere,» turtsatas Marta. «Pikk Ants võtab jutu piinamistest omaks. Kui tahate vabastada Antsu sellest metslasest, tuleb sosistada nendele vendadele, kes eile siin käisid.»
Eelmisel õhtul olid Madise juures käinud kaks meest Redlich-Wendti jõugust. Madis vaikis Elmariga kohtudes külaskäigust ja Elmar tegi näo, nagu ei teaks sellest midagi. Aga hommikul oli ta saanud radiogrammi, mis pärast dešifreerimist kõlas: «Kaks Redlich-Wendti saadikut külastasid Madist ja ööbisid seal. Ei midagi konkreetset. Redlich otsib vist sidet Pika Antsuga. Jasmiin.»
«Ma ju ütlesin,» märkis Teras murelikult, kui küürus, et Madis polnud rääkinud metsast tulnud külalistest. «Selle kavala lelumeistriga peab olema ettevaatlik. »
«Me olemegi nagu rebased, seltsimees polkovnik,» kinnitas Elmar kavala näoga.
Madis kuulas ära Marta arvamuse ja jäi mõttesse. Ta sai aru, et Pikka Antsu on raske leida ja vaevalt tuleb jutustki midagi välja. Teisest küljest, Redlich, kes pretendeerib väliskeskuse emissari osale, ja tema jõugu liikmed on kadedad teiste metsavendade peale ega lase mööda juhust oma võimu näidata. Madis ei tahtnud oma nina nendesse asjadesse toppida, piinles aga teadmises, et ei täida oma kohust Antsu ees, keda pidas sõbraks. Ta tegigi otsuse, et ei sekku võõrastesse asjadesse, kuid esimesel kohtumisel Redlichi

meestega, kes olid hakanud millegipärast teda sageli külastama, lõi välja Madisele omane impulsiivsus ja ta ladus välja kõik, mida teadis adjutandi metsikustest, lisades omalt poolt, et adjutant esitlevat end taludes Redlich-Wendti mehena, et Pikale Antsule mitte varju heita.

143

Elmar luges järjekordset dešifreeritud radiogrammi ilmse rahuloluga. See kõlas nii: «Eile likvideerisid Redlich-Wendti mehed adjutandi. Ants määratseb ja keeldub kohtumast Redlichiga.»

«Teel Antsu juurde läks meil korda lõhkuda tema liit Redlichiga,» kommenteeris Teras. «Õnnitlen, Elmar. Olete Jasmiiniga teinud tubli töö.»

«Jasmiin ja mina olime siin muuseas,» tõrjus Elmar. «Kas ei tuleks hoopis Madisele orden anda?»

«Las viib meid enne Pika Antsu juurde,» ironiseeris polkovnik.

Pika Antsu bande hakkas enesest järjest suuremat ohtu kujutama. Sagenesid jõugu kallaletungid koope-ratiivkauplustele ja nõukogude asutuste töötajate mõrvamised. Antsu jõugu mehed piinasid külaakti-viste järjest metsikumalt. Püüdes nähtavasti näidata oma võimu ja saavutada talumeeste silmis tabamatu kuulsust, viis Pikk Ants või keegi tema kaaslane maakonnalinna keskväljakult, otse miilitsa silme alt minema kohaliku parteijuhi sõiduauto. Mehe töökohta saadeti mõnitav telegramm: «Moskva eestlased, sõiduauto saate kätte metsast.»

Ministrite Nõukogust päriti aru, ka kindral helistas.

«Inimesed on ärevil. Kuidas kavatsete Pika Antsuni jõuda? Tuleks leida dublant. Jasmiin on hea, kuid kahekesi läheb jõudsamalt,» soovitas kindral.

«Otsime dublante, seltsimees kindral. Kui tulen Tallinna, kannan teile ette,» selgitas Teras.

Operatiivrühm otsis pingsalt inimest, keda võiks saata bandesse. Gavrilov teatas operatiivnõupidamisel väga ettevaatlikul viisil, et tema abimehele tegi üks bande liige, keegi Põltsamaa kandist pärinev Hans Sorgsepp ettepaneku pidada sidet temaga, lubades anda tšekistidele vajalikku informatsiooni.

«See informaator pole küll eriti usaldusväärne,» kommenteeris major vastumeelselt. «Ta põgenes

144

juba ühest jõugust Põltsamaa lähedal, lastes maha punkrivahi, ja teatas punkri asukoha. Aga nähtavasti kättemaksu kartes hoiatas enne bandiite, et need jalga laseksid. Ka ise laskis ta jalga oma maakonnast Pärnumaale. Mees seab nina tuule järgi ja tahab mõlemal pool barrikaadi oma olla.»

«Miks te teda siis pakute?» küsis kapten Kudinov järsult.

«Ma võin sellele vastata, seltsimees kapten,» selgitas Gavrilov. «Esiteks, parem pool muna kui tühi koor. Teiseks, Sorgsepp on hakanud aru saama, et metsa vennaskond laguneb. Ja on veel kolmaski põhjus. Sorgsepa sõjaeelne pruut on välja ilmunud ja mees tahab nüüd lõplikult metsast välja tulla. Muide, ütlen teile, et mitte igaüks ei taha pista oma nina Pika Antsu punkrisse.»

«Sorgseppa eriti usaldada ei saa, aga praegu pole selline aeg, et võiksime informatsioonist ära öelda,» tegi Teras kokkuvõtte. «Lubada me talle mitte midagi ei tohi, major. Enne peame kontrollima, kas tema seljataga pole rada verine.»

«Selge, seltsimees polkovnik,» sõnas Gavrilov.

«Kas kellelgi on veel kandidaate?» küsis Teras.

Püsti tõusis Beljajev, lehitses märkmikku, kuid ei suutnud nähtavasti leida õiget lehte ja alustas kohmetult:

«Vabandage, seltsimehed... Mul tiirleb peas ühe uusmaasaaja nimi. Saime tuttavaks siis, kui ajasin taga valuutaga hangeldajaid. Tore mees, tõmbas sõja ajal mitu talumeest aktiivselt Punaarmeed aitama. Praegu elab Võru lähedal. Astus hiljuti rahvakait-sesse, kuigi tal on mitu last.» Lõpuks leidis alampolkovnik õige üleskirjutuse ja jätkas: «Ahaa, Juhan Kask. Nii oli see nimi.»

«Nii eesrindliku mehe kohta kogub Ants mõne Päevaga vajalikud andmed,» hüüdis Elmar.

«Sellel eesrindlikul mehel on üks suur eelis ban-

145

desse saatmisel, kui ta seda soovib,» selgitas Beljajev rahulikult. «Ta teatas mulle, et on ühe Võru kandi bandiidijõugu juhiga sarnane nagu kaks tilka vett. Teda on ükskord isegi eksituse tõttu üle kuulatud,» lõpetas Beljajev üldise naeru saatel.

«Pole sugugi paha,» naeratas Teras. «Tähendab, paha on, et aeti segi, aga sarnasus iseenesest pole sugugi paha. Kasutame selle ära. Valmistage ette mees ja legend. Ah jah, seltsimehed ... Et Kask, veel vähem aga Sorgsepp Jasmiini kahtlustama ei hakkaks. Teie, Elmar, ärge kaotage Jasmiiniga mingil juhul sidet.»

Ligi nädal aega polnud Jasmiini kuulda. Siis tuli kaks teadet järjest. Esimesest sai Elmar teada, et Sorgsepp on leidnud kontakti Antsuga. Vertmann sõitis Terast teatest informeerima. Polkovnik luges ja trummeldas sõrmedega laual.

«Rõhutage veel kord, et Jasmiin ei otsiks mingit ühendust Sorgsepaga,» tuletas ta meelde.

Järgmisel päeval tuli uus radiogramm, milles Jasmiin teatas: «Pärnu restoranis ei tundnud prokuratuuri uurija ära endaga ühe laua ääres istuvat Pikka Antsu ja laskis tai minna. Bandiidid juubeldavad.»

«Mis mehed neil seal küll on?!» oli Teras tulivihane.

Ta helistas kohe Pärnu ja kutsus uurija telefoni juurde.

«Kuidas see juhtus? Me saatsime ju Pika Antsu pildid laiali.»

Uurija oli toru otsas nutma hakkamas.

«Saage aru, seltsimees polkovnik. Ma olen lühinägelik, klaasid on neli dioptrit. Pealegi olin liimist lahti. Tahtsin lõõgastuda ja tantsida. Palusin üht daami, kes istus naaberlauas. Selles lauas istus veel kaks pikka ja tugevat meest. Arvasin, et nad on koos. Kui me tagasi tulime, oli laud tühi. Minu

146

partner sattus segadusse. Ütles, et olid naljakad mehed, tema tutvunud nendega päeval tänaval. Nad nimetanud end kriminaaljälituse meesteks... Ja alles siis ma taipasin, mis linnud ma käest lasksin... Tehke minuga, mida tahate!»

«Mis teiega ikka teha. Aga see daam otsige kas või maa alt üles!»

«Teen kõik, mis võimalik, seltsimees polkovnik,» lubas uurija.

Teras andis Vertmannile ülesande: Madiselt küsida, kas ta tunneb Antsu armukest ja on teda kohanud. Madis kinnitas, et pole naisest midagi kuulnud. Ants lubanud küll kunagi tutvustada talle väga ilusat naist, kes olevat mingi suure veinispetsialisti tütar. Uurija sai veel ühe pidepunkti otsinguks.

Informatsiooni hangiti mitmel moel. Jasmiin sai peamise informatsiooni bandiitide jutuajamisi pealt kuulates. Sorgsepa ülesandeks oli täpsustada, kuhu kavatsetakse uusi retki. Juhan Kask taheti saata metsa selleks, et vajaduse korral Jasmiini ja Sorgsepaga side luua.

Kasega vestlesid Teras ja tema mõlemad asetäitjad. Jutt oli pikk ja südamlik. Võrreldi ka mehe välimust Võru bandiidijõugu peamehe Juhan Kure fotoga.

«Bandes oli kaks Kurge,» rääkis Juhan Kask. «Vennad. Mõlemad on uurimise all. Vaadake, et nad enne aega välja ei pääse.»

«Ei pääse,» rahustas Teras. «Kas Sorgsepp võis neid tunda?»

«Ei usu,» selgitas Juhan kohe. «Sorgsepp ei liikunud oma külast kaugemal. Ja pidage meeles: kui teie kolleegid mind ükskord Kurega segi ajasid, siis võib ka Sorgsepp eksida.»

Teras sõnas sõbralikult:

«Olge tubli, vennas. Ma usaldan teid väga.»

«See on õige,» ütles Juhan tõsiselt. «Kui me ei usaldaks üksteist, siis poleks lootust Pikka Antsu

kinni nabida. Ma palun, seltsimees polkovnik, laske minu pilt Võru ajalehes ära trükkida. Ja sinna juurde kiri: «Kes tunneb seda inimest, see teatagu...» Ei, mitte miilitsasse, teatagu ajalehetoimetusele. Et sugulased otsivad või... Küll taipavad. Aga et Ants teada saaks, selle eest katsun ise hoolitseda...»

«Laseme trükkida, Juhan,» kinnitas polkovnik ja jäi mõttesse. «Teil on suur pere. Kõike aga elus ei saa ette näha...»

«Et meie pered rahulikult elaksid, peavad mehed olema mehed ja vahel ka sõdurid,» selgitas Kask oma seisukohta lihtsalt.

Teras surus mehe kätt.

«Võtke meie tänu ette vastu. Pere pärast ärge muretsege. Jälgime, kuidas neil läheb ja püüame aidata,» rahustas polkovnik, tegi siis hetkelise pausi, mille järel asus Kaske instrueerima: «Sorgseppa jälgige kogu aeg. See mees võib abistada, kuid võib ka hoopis segada. Kõik sõltub sellest, kelle poolel ta näeb jõudu. Veel on teile üks palve. Endise politseiniku Madise juurde on tekkinud kahtlane üüriline. Me oletame, et Marta teab palju ja võib olla isegi seotud Redlich-Wendti jõuguga. Kui peaks löömiseks minema, päästke Marta sealt. Me loodame temalt üht-teist välja pinnida.»

«Mõistan. Sorgsepa järele valvata, sobival juhtumil tema abi kasutada. Marta löögi alt päästa. Kuidas ma saan teid kohtamisele kutsuda? Mine tea, mis vajadus tuleb ...»

«Annate raadiosignaali. Major Gavrilov näitab teile, kust seda anda saate.»

Puutüvesse või sambla alla peidetud kerge raadiosaatja monotoonne signaal aitas Eesti tšekiste neil aastatel sageli.

Möödus kaks pingelist nädalat. Sorgsepalt polnud teateid. Vaikis ka Juhan. Esimesena andis endast märku Jasmiin, kes teatas Juhan Kase ilmumisest

bande vaatevälja. Teras, Gavrilov ja Vertmann mõistsid, mida see tähendas. Et Kaske abistada, tegi Teras ettepaneku Juhani pildiga Võru ajaleht Madisele sokutada.

«Väga ettevaatlikult. Elmar, las ta ise võtab selle lehe teie laualt. Võib-olla käivad Pika Antsu mehed tema juures. Muu jutu sees küsige Madiselt, miks ta kõikidest külastustest ei teata.»

Madis istus Elmari ees ehmunud ja kahvatu näoga. Talle tunduvat, et Ants on saanud haisu ninna Madise osast adjutandi surmas ja klaarib temaga kunagi arved. Seepärast ongi ta vaikinud metsavendade külaskäikudest. Ja kas ei oleks võimalik üldse kõrvale jääda nendest asjadest? Ka Marta olevat öelnud, et pole õige aeg tulle ronimiseks, f

«Kuidas nii?» küsis Elmar järsult. «Kas meie saatsime teie tallu Pika Antsu? Kas meie korraldasime teie majas trahtri Antsu ja Redlichi bandiitide jaoks? Te ei ela üksikul saarel, Madis. Kõik siin maailmas on omavahel seotud ... Te võite isegi mõne bandega liituda, kuid ma ei garanteeri, et teine jõuk teil soolikaid välja ei lase.»

Madis istus turris ja nõutu. Selle võimumehe sõnad põletasid hinge. Ta tundis, et jutt on õige. Tundis, kuid kartis kogu aeg midagi.

«Pikka Antsu pole vaja karta,» selgitas Elmar, nagu loeks Madise mõtteid. «Kui ta teaks, kelle signaali järgi adjutant ära koristati, oleks ta kohe kohal olnud. Kirbla esimees saatis siis mõneks päevaks isegi rahvakaitse teie maja juurde. Ma ei salga, et minu soovitusel. Aga näete, Pikk Ants ei tulnud.»

«Te siis kaitsesite mind?» muutus Madis rõõmsamaks.

«Kas siis teie arvasite, et me jätame rahulikud maainimesed saatuse hooleks?» ei andnud Elmar '   järele.

Madisele meenus tema pool elav tütarlaps.

149

«Marta on hea tüdruk,» alustas ta. «Tema saatus on raske. Vireleb ja abi pole kusagilt loota. Mõni muu oleks metsikuks muutunud, aga tema on endist viisi rahulik ja lõbus. Ja südame poolest on ta kä hea. Nii palju aastaid on möödunud, aga minu kingi-tud pardipoeg on alles.»

«Hoiab seda? Aga mida ta teile on soovitanud?»

Madise pilk libises ükskõikselt üle ajalehe, mis oli tema ees laual. Äkki näis miski tas huvi äratavat. Madis sirutas käegi välja, kuid tõmbas selle kohe tagasi.

«Ega see mees äkki tuttav ei tundu?» küsis Elmar, nihutas ajalehe Madisele lähemale ja osutas sõrmega Kase fotole. «Kas olete kohtunud?»

Madis tundis kohe ära eelmise päeva külalise. Kuid ajas kangekaelselt tagasi nagu alati.

«Ei, kust ma teda tunnen. See vist pole siitkandi inimene,» õigustas ta end.

Siis tõmbas ta mütsi pähe, tõusis ja tammus kohapeal.

«Jääb siis nii, nagu ma ütlesin. Midagi tähtsat ma varjama ei hakka. Laske mul natuke hinge tõmmata. Teadke, et Madis peab sõna. Aga selle lehe ma võtaksin küll kaasa, äkki juhtume kusagil kokku,» selgitas Madis.

«Võtke pealegi,» oli Elmar nõus.

Endamisi aga mõtles ta: «Peaks see ajaleht sind kuidagi aitama, Juhan!»

Juhan Kasel oli tõesti abi vaja. Mitu päeva hulkus ta metsades ja talude läheduses, lootes kohata metsavendi, aga tal ei vedanud. Alles metsaäärses Mihkli talus, kus ta öömaja sai, ütles süngevõitu peremees hommikul hüvasti jättes:

«Mina mõistan asja nii, et metsa praegu ilma kõva soovituseta ei võeta. Pane kauplusele pihta, ja võidki minna.»

«Ma olen Võrumaal juba kümmekond poodi tühjaks

150

teinud,» vastas Juhan. «Meil ei vedanud. Piirati sisse, mehed pugesid ühekaupa välja. Tuli laiali minna. Mina sattusin siia.»

Peremees vahtis talle ainiti otsa ja haigutas.

«Noh, siis peaksid ju neile sobima. Reedeni olen ära, linnas õe pool. Kui öömaja ei leia, võid pärast seda tagasi tulla.»

Jälle tuli mitu päeva-ööd mööda metsi hulkuda. Reedel tuli Juhan vastu õhtut tagasi Mihkli tallu, uskudes et peremehe lubatud öömaja taga võib peituda muudki. Majja ei jõudnud astudagi, sest juba õues haarasid ta kinni kaks tursket meest. Neil olid seljas vateeritud jopid, jalas kirsasaapad, peas päevi näinud nokkmütsid, mida tavaliselt jahimehed kannavad.

«Tervist, vennas! Mis sa siin luusid?» alustas üks juttu.

«Kas mööda minna ka ei tohi?» küsis Juhan rahulikult vastu. «Olete miilitsast või?»

«Kas sa siis ei näe, et miilitsast,» sekkus jutu vahele teine mees. «Olid see sina, kes ööbis siin möödunud laupäeval?»

«Noh, ööbisin,» selgitas Juhan. «Mul ämmamutt siin naabruses, aga oli vist linna sõitnud. Uks oli lukus.»

«Tule kaasa, siis klaarime, kus ja mis oli lukus,» pakkus esimene mees.

Juhani esimene ülekuulamine toimus kaugel metsalagendikul ja kestis ligi kolm tundi. Antsu saadetud mehed sundisid teda mitu korda jutustama, mida ta oli teinud sõjaajal ja pärast sõda, kes on vanemad, vennad ja naine, miks ta luusib just siin Pärnu ja Haapsalu lähistel. Talle nimetati tuttavate tšekistide nimesid ja jälgiti, kuidas ta reageerib. Mitmel korral nõuti, et Juhan tunnistaks üles, kes teda Pika Antsu juurde saatis.

Lõpuks ei kannatanud Juhan enam ja vihastas.

151

«Mina võtsin talumehi enda juurde solvamata!» pahvatas ta.

«Kogu meie elu on üks suur solvamine,» irvitas pikem mees. «Ära aja ennast turri, poiss. Saad hullemat tunda. Sinu kamp oli tuuleõhk, meie oma on orkaan. Tuleb vahest aru saada. Parem ütle, miks sind Pärnust siia autoga toodi ja kes tõi?»

See oli selge lõks. Juhan oli tulnud siia jalgsi, käinud kaks päeva. Pealegi ei olnud ta tulnud Pärnust, vaid Vändrast.

«Mis sa tühja jahvatad,» vastas ta rahulikult. «Ma pole Pärnus kunagi olnud. Puhkasin nädalakese Vändras pastori juures. Olete võib-olla tast kuulnud, Eraadis on tema nimi.»

Selle kirikuõpetaja, ausa ja omakasupüüdmatu inimese nimi oli ümberkaudu heas kirjas. Küllap olid temast kuulnud ka bandiidid. Muidugi ei võinud nad teada, et õpetaja Eraadis oli saadetud ametisõidule Riiga ja tema äraoleku ajal võttis Juhanit vastu kiriku kellamees Luts, kelle kauge sugulane Võrust oli kostnud külalise eest.

Eraadise nimi ja Juhani enda kindlameelsus avasid talle tee Pika Antsu punkrisse. Oma pelgupaiga oli Ants rajanud Lihula lähedale soisesse paika. Siinsetel järvesilmadel ujusid pardid ja ojakäärudes peitsid end vääriskalad. Sõja eel olid need kohad meelismaaks nii Eestimaalt kui ka kaugemalt pärit jahimeestele.

Juhani kohtumine Pika Antsuga leidis aset roo-tihniku ääres. Uustulnuka ümber oli kogunenud kogu jõuk. Kask märkas silmanurgast teiste seas ka Sorg-seppa, kelle välimuse ta oli meelde jätnud.

Kui Ants oli ära kuulanud Juhani järele saadetud meeste seletuse ja uurinud Juhanit pealaest jalatallani, ütles ta üleolevalt:

«Räägitakse, et sa olevat juhtinud tervet rühma,

152

Juhan Kurg. Mis tuuled sind siis minu juurde tõid, vennas?»

Juhan seletas üksikasjalikult, kuidas nad avastati ja kuidas neid rünnati. Vend võetud kinni tema pähe, seepärast saanudki ta tulema.

«Seda me kontrollime,» lubas Pikk Ants. «Ka ööbimist kirikuõpetaja juures. Aga nüüd tutvustan sind Võru endise vallavanemaga, ta tunneb teid kõiki nägupidi.» Ants muigas. «Võib-olla on sul, vennas, parem enne äratundmist meie juurest minema astuda? Ära karda, ma lasen sul minna. Ma pean otse-kohestest inimestest lugu.»

«Jasmiin» otsustab riskeerida

Juhanile tundus, et taevas võpatas pea kohal ja hakkas kohutava kiirusega tema peale langema. Ta kissitas ootamatusest silmi, kuid samas meenus talle majake järve kaldal künkal, naine ja viieaastane tüdrukutirts, kes lehvitab talle järele ja hüüab heleda häälega: «Issi, issi, too Mallele rutem kommi!» Juhan toibus ja ütles endale kindlalt: «Toon Malleke, kindlasti. Sina, Ants, aga petad. Ja kui sa ka ei valeta, peab vallavanem mind ikkagi omaks. Olen Juhan Kurega ühte nägu.»

Hiiglane silmitses Juhanit kerge muigega. Tema vasekarva kõrgesarnaline nägu, mida võis pidada täiesti mongoliidseks, vaatamata sellele, et Ants oli sündinud siinkandis, tõmbus pingule. Näole tekkisid kurrud ja hallid läbitungivad silmad puurisid uustulnukat.

«Kas kutsume vallavanema, Juhan Kurg?» küsis ta.

«Miks ka mitte, kutsu,» nõustus Juhan.

Ants plaksutas käsi. Nende juurde tuli Sorgsepp ja vaatas Juhanit tähelepanelikult, kuid see ei lasknud tal suudki avada.

152

«Ära mängi komöödiat, Ants,» ütles ta tigedalt. «Mis vallavanem see on? Mina tulin sinu juurde, et mõnega arveid klaarida. Kui mind siin ei taheta, leian teisi. Räägiti, et kusagil siin luusib Redlich-Wendt, ega tema poisid sinu omadest aremad ole.»

Seda ei suutnud Ants välja kannatada. Ta tormas Juhani juurde, haaras tal kaelusest ja tõukas sellise jõuga, et Juhan lendas roogu. Raskelt lõõtsutades pani Ants käed puusa ja ütles:

«Ah ei ole aremad või!»

Bandiitide naeru saatel ronis Juhan roost välja, rapsis end puhtamaks ja heitis koti õlalt. Ta tõmbus küüru, kummardas pea ette, sirutas käed välja maadlusvõtteks ja sõnas valju häälega:

«Kas siis, kui ma panen su selili, tunnistad, et leidub ka kõvemaid poisse?»

Ants hakkas naerma ja astus Juhani juurde.

«Korista rusikad ära. Ma ägestusin. Redlichi ja tema kampa ma ei kannata. Kiidukuked, kes endast peremehi kujutavad. Kuid ühegi suure asjaga pole toime tulnud.»

Kui Juhan oli end sirgu ajanud, pani Ants käe tema õlale ja vaatas ülalt alla:

«Julguse poolest kõlbad sa mulle. Aga kuidas sisuga lood on, ei tea... Teeme klaariks veel ühe küsimuse, Juhan Kurg. Kui sa kaks aastat mööda metsi kooserdasid ja punkris istusid, siis ilma kaardimänguta läbi ei saanud. Kas bismarki oskad?»

«Nii bismarki kui marjast, kuutkümmend kuut, viitsada, lambapääd... ja kui vaja, siis muudki,» ütles Juhan pikemalt mõtlemata. Ta oli kaardimängu tšekistide soovitusel kuu aega tagasi tõsiselt käsile võtnud.

«Olgu, küll mängime.» Ants koristas käe Juhani õlalt. «Miks sa ikkagi minu juurde tulid? Ise ütlesid, et on ka teisi...»

«Rahvas räägib, et Pikal Antsul on sõjaväelase

154

joont,» ladus Juhan välja. «Ma tahaksin venna vabadusse päästa. Kas sa tuled appi, Ants?» Ninamees raputas pead.

«Selle peale ma inimesi ei raiska. Liiga kaugel ja lootusetu asi. Vabanda, kui mu ütlemine ei meeldinud. Ela natuke, siis vaatame, mida annab teha.»

Teel pelgupaika mindi mööda kunagise kloostri tiikidest. Siin oli võrdlemisi lage ja Ants andis käsu ühekaupa liikuda. Juhan sai korralduse tema ligidusse jääda. Käigu pealt esitas Ants Juhanile küsimusi. Küsis perekonna kohta ja kes lapsi karjatab. Oma minevikust ei meeldinud tal endal kõnelda. Aga kui nad hetkeks ülemisel terrassil peatusid ja nägid, kuidas veejoad vaikselt, peaaegu silmale märkamatult ühelt veepeeglilt teisele valgusid ja üha allapoole, iidse vesiveski poole voogasid, kujundades looduse lõputu fantaasia tehtel imelisi hõbedaselt sillerdavaid vanikuid, ohkas Ants sügavalt, kuid surunud maha hetkelise kohmetuse, ütles kähinal:

«Pea meeles, Kurg. Sellest kaunimat maastikku sa ei leia. Ma jooksin siin ringi poisipõlves. Nendes tiikides olid imelised kalad.» Äkki katkestas tajutu ja tõmbus süngeks. «Kala on meie liitlane. Ei tee suud lahti. Kas taipad, mida ma mõtlen?»

Juhan noogutas.

«Kuidas oli sinu väiksema plika nimi?» küsis Ants ootamatult.

«Mul on ju poisid, Ants,» parandas Juhan, kes oli selgeks õppinud Kure suguvõsa. «Urmas ja Peet. Ja jätame selle teineteise püüdmise.»

«Hakkame astuma,» käsutas Ants.

Nii algas Juhani metsameheelu. Sorgsepaga ta kontakti ei pidanud, uuris rohkem teisi bandiite ja märkas sageli nende valvsaid pilke. Inimesed olid selles jõugus hirmsad ja nende käed olid paksu verega koos. Ühed olid teeninud SS-vägedes, teised olnud seotud eesti rahvale laialt tuntud reeturite

155

Mäe ning Angelusega, tegutsenud profašistlikes natsionalistlikes organisatsioonides. Peale selle oli peaaegu kõigi hingel röövimisi, talumeeste piinamisi ja mõrvu. Antsul oli kombeks korrutada: «Poisid, me peame vastu niikaua, kuni suudame tulistada. Senini on Eestis nõukogude võim ja see meid ei hellita. Pekske, tapke, põletage, varsti tullakse meile appi.» Millal see «varsti» on, seda ei teadnud Ants isegi.

Juhanit Ants rohkem pinnima ei hakanud, kuid proovis teda nii bismargi kui ka puskariga. Pärast seda aga, kui keegi Madist külastanud bandiit tõi Antsule punkrisse Juhan Kure pildiga ajalehe, kutsus bande ninamees Juhani enda ette ja tunnistas:

«Ma ei uskunud sind kuni viimase päevani, Juhan. Su jutt oli kuidagi väga lihtne. Oleks sa kas või midagi juurde luisanud... Kõik need lurjused, kes siia kokku on tulnud, valetasid mulle nii et suu suitses. Et on snaiperid ja maju põletanud ja kõike muud, aga nüüd hoiab igaüks oma nahka. Nüüd oled oma poiss. Käi meestega ära Madise talus, uuri välja, kuidas lood on...»

Nii sattuski Juhan puutöömeistri tallu. Istus seal koos ühe bandiidiga ja laskis hea maitsta pannkookidel, mida siinsamas küpsetasid vanaeit ja noor neiu. Juhan taipas, et neiu on Marta. Küsis neiult midagi tähtsusetut, kuid see torkas kohe vastu:

«See teid ju ei huvita. Istute ise küll siin, aga mõte on teises maailma otsas.»

Mees naeratas virilalt ja mõtles: «Küll on terava keelega. Ja arvas täpselt ära. Temaga pead valvas olema, Juhan!»

Martale aga vastas valju ja enesekindla häälega:

«Meie elu on keeruline, preili. Kui vedeled aastaid koopas, siis tuleb tahtmine ka ilmavalget vaadata.»

Neiu ladus pannkooke taldrikule ega teinud kuul-rnakski. Juhan küsis tagasihoidlikult:

156

«Kas oled siit pärit?»

«Mis mõttes? Et kas eestlane või venelane?» torkas neiu. «Eestlane, nagu näete. Rapla kandis sündinud. ! Kust mehi aga ise olete?»

Juhan selgitas. Silmanurgast märkas ta, kuidas kaaslane püüdis iga sõna, et miski ei läheks kõrvust mööda. Siis ajas Juhan end jalule ja ütles, et tahab ligipääsu talule lähemalt uurida. Talu juurest läks ta umbes kilomeetri metsateed, kontrollis, et keegi teda ei jälgi, luges murtud männi juurest sada sammu ja otsis üles puuõõnsuse, nagu talle õpetatud oli. Sellest leidis Juhan raadiosaatja ja signaliseeris omadele, et elab bandes osasse sisse. Siis maskeeris ta raadiosaatja ja tegi ringi metsas. Enne tallu sisenemist heitis pilgu aknasse. Kõik olid vanas kohas, joodi teed ...

Terast haaras kauaoodatud teate saamisel tõsine rahutus. Jasmiinilt ja ka Sorgsepalt polnud mingit teadet. Kõik tundus mõistatuslik ja kummaline. Alles hiljem selgus, et informaator ei suutnud uskuda Juhani nii kiiret vastuvõtmist bandesse. Lõplikult viis segadusse aga see, et Ants oli Juhanile usaldanud meeste juhtimise ja tõsise ülesande.

«Sündmusi tagant lükkama ei hakka,» otsustas Teras. «Uut meest ka ei otsi. Õpime parem olukorda täpsemini tundma.»

Saabus august.Ilmad olid kuivad. Maapind pragunes kuumusest. Õunad täitusid kuldse mahlaga. Sel aastal olid ka .kirsid erakordselt lihavad ja mahlakad.

Elmar Vertmann, kellel oli asja taludesse, kohtas maanteel ootamatult autot, mille rooli taga tundis ara kapten Mäe.

«Meie sidemees nägi Juhanit,» alustas kapten. «Mihkli talus valmistutavat pulmadeks. Vist on ka Antsul plaan sinna ilmuda. Proovi Jasmiini kaudu kontrollida. Meid võidakse ka haneks püüda.»

«Kes? Kas Juhan?» oli Vertmann imestunud.

157

«Ei. Need, kes selle piruka Juhanile sokutasid,» kostis Mägi.

Peagi saadi teade: «Perekondlik sündmus Mihkli talus on üheksateistkümnendal. Külaliste kohta pole andmeid. Jasmiin.»

Korrapidaja võttis Märjamaalt telefoniühenduse Pärnuga ja kutsus telefoni juurde tuttava uurija. Uurija oli oma tantsupartneri üles otsinud. See oli kodus töötav kuduja. Põhjust tema kinnipidamiseks polnud. Korrapidaja palus kontrollida, kas naine on lähemail päevil kodus.

Kolm päeva enne oodatavat pulmapidu telefoneeris Pärnu uurija operatiivpunkti, et naine on kadunud.

«Magasite maha?» küsis naljatamisi Teras, kes oli juhuslikult telefoni juures. Kuid tundes kolleegi rõhutud meeleolu, lohutas meest:

«Ärge muretsege, seltsimees. Ma ei pidanud vajalikuks armukest valve alla võtta. See oleks võinud Antsu hirmutada. Ja siis on laul lauldud. Mulle on tähtis ainult teada, et naine pole kohal.»

Teras kutsus kokku nõupidamise ja selgitas olukorda. Elmar Vertmann lisas, et Mihkli tallu viib ristteelt ainult kitsas teerada. Rajale peaksid bandiidid tulema paarsada meetrit talust, hiilides läbi vaa-rikavõsa. Kui on kavas nad kinni võtta, oleks see parim koht.

«Millegipärast ei tahaks kasutada Juhani esimest signaali,» arvas Elmar. «Ma olen kapten Mäega ühel arvamusel: see võib olla lõks.»
«Kuhu mujale teie arvates võis siis minna Antsu kallike, kui mitte peole,» küsis Paul Müüri. «Ja siis veel Jasmiini teade. Arvan, et sellist võimalust ei tohi mööda lasta.»
Kuulanud ära kaastöötajad, andis Teras korralduse:
«Kapten Kudinov võtab rühma sõduritega kontrolli alla Lihula—Kirbla maantee, kust bandiidid

168

peavad leidma auto. Ühtlasi kindlustate meie läänetiiva, kui bandiidid tulevad tallu ja kavatsevad sealt tee suunas põgeneda. Kapten Mägi ja vanemleitnant Vertmann varjuvad talu läheduses nii, et neid ei näeks ei pererahvas ega külalised. Major Gavrilov juhib operatsiooni operpunktist.»
Mehed, keda nimetati, raporteerisid oma valmisolekust.
Ainult Beljajev ütles rahulolematult: «Mäele ja Vertmannile tuleb sõdureid lisaks anda, seltsimees polkovnik. Seltsimees minister andis korralduse ...»
«Teie olete meie instruktsioonide varasalv, alampolkovnik,» naeris Teras. «Olgu, viis-kuus sõdurit tuleb neil appi võtta. Kas te siis lubate?»
«Sellisel juhul luban,» teatas Beljajev tõsiselt.
Kiire liikumise ja tugeva kehaehitusega mehed Aksel Mägi ja Elmar Vertmann täiendasid teineteist suurepäraselt ja olid korduvalt osa võtnud ühistest operatsioonidest. Elmar oli rõõmsameelne ja terava keelega. Ideed sündisid tema peas muinasjutulise kiirusega, aga ta oskas neid ka suurepäraselt põhjendada. Ka Akslile polnud väike nali võõras ja temagi oskas õigustada tehtud ettepanekuid, kuid ta paistis silma tagasihoidlikkuse ja sõnakehvuse poolest. Tše-kistid, kes olid Mäega Tartus varem koos töötanud, naljatasid, et kapten Mägi suudab imelihtsalt takja-nupu villakoonlast eraldada, aga alustab sellest, et teeb pedantse täpsusega kindlaks villa sordi ja takja liigi.
Kahe kilomeetri kaugusel talust andis Aksel Mägi sõdureile korralduse auto heinakuhja taha ära peita ja ennast metsatukas maskeerida. Signaalraketti märgates või laskmist kuuldes pidid nad kohe varitsuse juurde kihutama. Mägi näitas neile kaardil kätte vaarikatihniku, kus ohvitserid pidid end varjama.
Mõlemal ohvitseril oli seljas tavaline maainimese

159

riietus: jopp, poolvillased püksid, kitsas äärega viltkaabu. Seljakottides aga olid peidus automaadid ja raketipüstolid.
«Võib-olla oled sina peigmees, Elmar,» nöökis kapten teel talu poole.
«Võib-olla olengi,» naeris Elmar vastu. «Ainult et iga pruut ei taha meie elukutsega peigmeest.»
«Igaüks muidugi mitte,» nõustus Mägi. «Sa otsi selline, kes armastab ohtu ja mehisust.»
«Näib, et kedagi teel pole,» tegi Aksel lõpu lobisemisele.
Nad olid kohale saabunud varakult. Pärast üheksat hakati talus, kus pidi toimuma pulmapidu, tulesid üles võtma. Hakkasid kogunema ka külalised, keda ei paistnud palju olevat. Eemalt oli näha ainult mõnd paari, ühed sõitsid kohale külgkorviga mootorrattal.
«Musta ülikonna järgi võiks mootorratturit pidada peigmeheks,» sosistas Elmar. «Külgkorvi on surutud vist peigmehe vanemad.»
«Kummaline pulm,» tähendas Mägi. «Ja kui väikeste kulutustega!»

Nad ootasid veel tund aega. Teel oli endist viisi vaikne. Elmar roomas kaaslase nõusolekul Rätsepate talule üsna lähedale ja suunas end põõsastes varjates pikksilma akendele. Tagasi tuli ta murelikuna.

«Tundub, et tegemist on pettusega. Isegi laud pole kaetud. Inimesed ajavad niisama juttu. Sul oli õigus. Ants kontrollib, kas meid või Juhanit. Kas anname ärakella? »

«Ootame veel,» peatas Mägi kolleegi. «Kui meid peteti, siis peab keegi majaümbrust jälgima.»

«Vist jälgib niisamuti nagu meie. Istub kiikriga põõsas ja ootab, millal julgeoleku sõdurid alustavad tormijooksu.»

Mehed lahkusid üheaegselt külalistega. Ilm oli soe, kuid õhtu tõi kaasa külma õhu. Omade juurde jõuti kössis ja külmetades.

160

«Peigmees!» turtsatas Aksel Mägi autos kerratõmbunud Vertmanni vaadates.

«Kapsakükitaja!» ei jäänud Elmar võlgu ja näitas sõrmega Aksli jopi külge kleepunud kapsalehte.

Operatsioon lõppes üksmeelse naeruga. Peatselt tuli ka Kudinov, saaki polnud temalgi.

«Mis siis ikka,» tegi Gavrilov kokkuvõtte. «Vähemalt omasid ei paljastanud.»

Päevi hiljem leidis nende oletus kinnitust. Saabus radiogramm: «Kedagi kontrolliti kõvasti. Antsu mehed rääkisid sellest palju. Tulemusi veel ei tea. Sorgsepp on isekaks muutunud. Jasmiin.»

«Hoia end, Sorgsepp!» ägestus Teras. «Me kohtume sinuga!»

Sorgsepp andiski endast varsti märku. Ta nõudis kohtumist kokkulepitud kohas kahekümne kuuendal kuupäeval kell kaheksa õhtul. Teade saabus keerulist teed mööda ja hilines mõnevõrra. Aega kohtumiseni tuli arvestada ainult tundidega, Teras aga oli teel Narva. Beljajev astus temaga ühendusse raadio teel. Polkovnik pöördus poolelt teelt tagasi, jõudis juua klaasi teed ja hüppas siis Gavrilovi autosse. Autojuht sõitis tagasihoidliku kiirusega. Teras ütles talle rahulikult:

«Mul on kahju, aga meil pole aega tukkuda. Paneme auru juurde. Muidu jääme hiljaks.»

Auto rebis end paigast, spidomeetri osuti ronis kiiresti kõrgemale. Ilm seadis vihmale, oli tõusnud udu ja nähtavus oli tublisti halvenenud. Kui auto sõitis kurvis tagaratastega loha, pöördus Teras rahutult autojuhi poole:

«Pea nüüd... Kihuta, aga mõistlikult! Kui kraavi lendame, siis uusi juhilubasid mina küll taotlema ei hakka.»

Ootamatult hüppas teele inimene, komistas ja hakkas mütsiga vehkima.

«Kas võtame joobnu peale?» küsis autojuht kiiresti.

161

«Paneme mööda!» arvas Gavrilov. «Aega ei ole.»

Auto tegi järsu kaare ja mees jäi seljataha.

«Pea!» hüüdis Teras. «Ta karjus midagi.»

«Aga aeg!?» tuletas autojuht meelde.

«Tean küll, aga nalja pärast ei karjuta. Pöörame ringi.»

Hetk hiljem oli auto mehe juures tagasi. Too istus kraavipervel kössis, pea käte vahel.

«See on ju Kask!» hüüatas Teras. «Juhan, meie oleme...»

Mees kargas püsti.

«Sa imede ime! Ma olin täiesti lootuse kaotanud.»

«Rääkige kiiremini,» käskis Teras. «Sõidame Sorgsepaga kohtuma.»
«Kohtumine jätke ära,» nõudis Juhan. «Sorgsepp on reetur. Teid ootab metsas varitsus.»
Juhan rääkis täpselt ja lakooniliselt viimaste päevade sündmustest.
Antsu usaldus jõugu uue liikme vastu ärritas teisi bandiite ja põhjustas nende kadedust. Juhani iga sammu jälgisid mitu silmapaari ja Antsule kanti ette iga tema tegu. Peamees otsustas korraldada viimase kontrollimise ja teatas teiste kuuldes, et kavatseb koos kallikesega Rätsepate poole Mihkli tallu pulma minna. Ta nimetas ka päeva ja kellaaja. Ants rääkis sellest oma abi, Juhani ja veel ühe bandiidi juuresolekul, kelle saatis hiljem talu juurde valvama. Bandiit tuli tagasi ja raporteeris, et mingit varitsust talu juures polnud. Antsul oli hea meel ning ta teatas kõigile bandiitidele, et Juhan on ustav liitlane, keda ta usaldab kõige rohkem ja kui tuleb «valge laev», muretseb talle parima maaga mõisa.
Kummaline küll, aga just viimane lubadus muutis Sorgseppa tundmatuseni. Kogu elu oli ta kadestanud suurmaaomanikke ja unistanud suurtalust. Sellest päevast peale oli Sorgsepp nagu ümber vahetatud. Ta hakkas teenima kannuseid Antsu ees, käis üksi

teel röövimas ja tõi punkrisse vankritäie sooje riideid, hakkas teiste jõugu liikmete peale keelt kandma, nende sõnu edasi rääkima. Juhani ees ta kelkis, et annab peatselt Antsule võimaluse arveid õiendada nendega, kes peavad jahti metsavendadele.
«Ma taipasin, et jutt on teie seltsimeestest,» rõhutas Juhan erutatult. «Peagi läks mölluks, bandiidid hakkasid varitsust ette valmistama. Ants kutsus mind oma salka, öeldes, et saan mõnega venna eest arveid klaarida. Siis kuulsin ka mitut tuttavat nime ... Lippasin metsa asjale ...»
«Suur tänu, Juhan! Võib-olla tulete meiega?» pakkus polkovnik.
«Parem ma lähen tagasi,» arvas Juhan vaikselt. «Tegemist on veel palju. Ma arvan, et maha nad ei lase, mõtlen midagi välja...»
«Liiga palju ei või välja mõelda,» sõnas Teras kindlalt. «Sorgsepp tuleb paljastada. Kui me kohtumisele ei lähe, hakkab Ants määratsema... ja usaldus Sorgsepa vastu on läbi.»
«Jah .. . Kui peaks midagi juhtuma, siis ärge jätke minu lapsi ilma hooleks,» ohkas Juhan raskelt.
«Nende isaga ei juhtu midagi. Istuge autosse, jõuate veel operatsiooni hakuks kohale. Volodja, kustutage tuled, ja vaikselt...»
Juhan lasti autost välja poole kilomeetri kaugusel bandiitide koopast. Käis ettevalmistus väljaastumiseks ja Juhani puudumist ei olnud tähele pandud. Ainult Sorgsepp ajas hambad kahjurõõmsalt irevile ja hüüdis midagi Juhanile.
Tagasi tulid mehed vaikides, tigedad ja turris. Ants kutsus Sorgsepa enda juurde punkrisse ja Juhan kuulis selgesti nende kahekõnet.
«Kus on see sinu polkovnik ja tema mehed?» küsis Ants.
«Võib-olla juhtus midagi?» pomises Sorgsepp. «Kas teade ei jõudnud kohale või midagi muud...»

«Mis sa sonid!» käratas Ants tigedalt. «Meil tähendab möödalask surma. Kui sa kohe korralikult ei selgita, mis võis tšekiste ära hirmutada, siis lasen sul soolikad välja.»
Bandiidid kogunesid nende ümber. Sorgsepp vahtis hirmunult ringi. Tema metsistunud pilk peatus Juhanil, libises üle teiste nägude ja rändas Juhanile tagasi.

«Kes laskis jalga enne teeleminekut?» vingus ta. «Näete, see saks Võrust... Kes teab, kus ta oli. Võibolla andis raiskadele märku!»
«Kohale jõudis ta koos minuga,» tuli Antsule meelde. «Oli minu vasakul käel.»
«Vasakul või paremal,» jõuras Sorgsepp, tundes, et see on tema viimane šanss. «Aga mina nägin teda viis minutit enne teeleasumist laagrisse tulemas. Kus sa hulkusid, uus?» karjus ta täiest kõrist Juhani peale. «Kas kandsid juhile ette, kus sa kooserdasid?»
Ants heitis Kasele läbitungiva pilgu. Juhan ei pilgutanud silmagi.
«Kõhu võttis pasale,» teatas ta rahulikult. «Ja ega see minul üksi ole. Sai vist vana vorsti söödud. Kükitasin teispool kraavi ja äkki krabistas midagi kuivanud kuuse taga. Hiilisin meetrit viiskümmend sinnapoole, aga vist tuuseldas tuul hagu. Siis tulin tagasi.»
«Või kõht... ja hagu... Kuula aga, mida kõike kokku ei jahvata,» vahutas Sorgsepp. «Ära räägi meile muinasjutte! Kas sa Antsu käsku tead? Ilma loata mitte sammugi laagrist. Vasta, miks sa-rikkusid käsku!»
Bandiidid lõid kihama. Juhan pistis täiest kõrist naerma ja sai nii mehed vaikseks.
«Ka mul oli üks niisugune kambas,» rääkis ta. «Laulis nagu ööbik. Kuni ükskord jäi võõra kirjakesega vahele. Tead, Sorgsepp, ära pea meid lollikesteks. Kas sa varjasid end Põltsamaa metsades?»
164
Sorgsepp, kes kogu aeg oli täiest kõrist karjunud, jäi äkki vait.
«Pole ma seal olnud,» pressis ta lõpuks hammaste vahelt. «Kas metsa maamunal vähe ...»
Sellega ta tegi vea.
«Mis haake sa teed?» nõudis Ants ja valgustas taskulambiga Sorgsepa nägu. «Ise rääkisid mulle, et lasksid sealkandis poolteist aastat metsavendadega ringi.»
«Vennad olid nad talle senikaua, kuni koos ringi laskis,» torkas Juhan teravalt vahele. «Aga kui tuli laiali minna, siis müüs kõik viimase kui üheni maha. Päästis oma nahka, neetud nuuskur.»
«Ma pole kedagi maha müünud, mehed,» ägas Sorgsepp ja varjas näo käega lambivalguse eest.
«Ah ei müünud või?» jätkas Juhan. «Nimeta kas või kedagi, kes jäi teie meestest alles! Sina üksi jäid. Umbes poole aasta eest rääkis mulle üks peremees, et olevat üht minu kaaslast enda juures Põltsamaa lähedal varjanud, aga temast, kuradist, saanud müüdav lurjus ... Ma ei uskunud, aga kui sa siin kometit hakkasid mängima, siis...»
«Raisk, täi, sa alatu libu,» sõimas Ants kobrutava vihaga. «Ütle, Sorgsepp, kes su meie juurde saatis!»
«Küsi, Ants, tema käest, mis nime all ta nende kirjas on!» lõpetas Juhan jutu, sülitas jalge ette ja istus narile.
Sorgsepp taipas, et tema lõpp on lähedal. Ta viskus põlvili ja roomas Antsu ette.
«Juht, ära saada hukka... Pruut ootab mind... Aga patukesi on ju igaühe hingel...»
Ants sirutas käe püstoli järele. Seda nähes hakkas Sorgsepp vinguma:
«Ma juhatan su hommepäev Terase ja tema meeste Peale. Mul on võimalus, on tõesti.»
Ants jäi mõttesse.
«Juhata siis!» käsutas ta lühidalt.
165

... Nad läksid mitmekesi. Mööda soist metsaserva. Saabaste all lirtsus vedel kört. Kui jõuti künkavee-rule, hakkas kahe rändrahnu vahelt silma kauge maaliline poolsaar, mille liivarannale oli üles rivistatud pioneeririvi. Signalist puhus õhu helisema.

Bandiidid seisatasid, peaaegu kõigil olid ja ootasid kusagil lapsed.

«Mis seda maskeraadi vahtida!» käratas Ants. «Vii meid oma peidupaiga juurde, Hans!»

Jä jälle hakkas soo jalge all lirtsuma.

Tihedas kuusikus peatus Sorgsepp mahalangenud puutüve juures, koukis selle alt välja konservitoosi ja pani toosi kirjakese, mille Ants enne seda oli kolm korda läbi lugenud.

Ülejärgmisel päeval oli vastus Sorgsepale kohal: tulla kohtumisele Ristile. Ristile jõugu ninamees ei läinud, vaid saatis sinna luuraja. Bandiit teatas tagasi tulles, et Risti ümbruses on märgata suurt varitsussalka. Ants muigas tigedalt, võttis õlalt automaadi ja sammus liivaaugu suunas, kus pidi valve all lamama kinniseotud Sorgsepp. Liivaaugus lamas ainult surnuks kägistatud tunnimees ...

Terase operatiivrühm sai kiire teate.

«Suurepärane, suurepärane,» kordas Teras ja informeeris kolleege teate sisust:

«Pikk Ants saatis kohtumisele luuraja. On tige tšekistide kavaluse peale. Sorgsepp kukkus sisse ja põgenes või likvideeriti. Juhan võitis bande usalduse. Jasmiin arvab, et ligineb Antsu tabamiseks sobiv hetk ja tahab meid operatiivselt kõigest informeerida, selleks aga peab saama andmeid otse Juhanilt. Mis me teeme, seltsimehed?»

Jasmiin sai nõusoleku.

Peatselt oli Juhan jälle Madise talus. Hädasti oleks olnud vaja minna raadiosaatja juurde, aga see oli võimatu. Pärast Sorgsepa põgenemist ei usaldanud bandiidid üksteist. Oli keelatud üksi liikuda ja ris-

166

kida ei tohtinud. Kedagi ei saanud kasutada, mitte kedagi... Madis oli liiga suur lobiseja, tädike liiga rumal, Marta oli olnud väljasaadetu. Kes küll viiks teate, kes?

«Jälle on teie mõtted seitsme mere taga,» torkas teda Marta.

«Jäta mind parem rahule, plika,» mõtles Juhan endamisi.

Äkki kutsus neiu teda appi praeahjust hautispotti : välja võtma. Kui nad üksi köögis olid, sosistas neiu:

«Öelge, mida polkovnikule on vaja edasi anda. Mul on raadiosaatja. Ruttu, kuni kedagi pole!»

Neiu nägu lõkendas kuumusest, juuksed olid sassis, tema pilk aga oli rõõmus ja lugupidav. Pagana tüdruk, kes oleks võinud arvata! Juhani peas välga-I tas: «Ta riskib veelgi enam.» Siis meenusid talle polkovniku sõnad: «Neiut igal juhul kaitsta.» Selge-mini ei saagi öelda!

«Kuula siis,» alustas Juhan. «Homme keskööl kohtub ta kallikesega Lihula külje all rätsepa majas, põlenud majatiivas.»

Teras oli Kiviõlis, Beljajev Tallinnas, Gavrilov Võrus. Elmarile anti šifreeritud radiogramm üle kell kolm öösel. Hommikul ajas ta jalule Läänemaa julgeolekuosakonna. Majatiib võeti sihikule kolme salgaga. Meestel oli kogemusi, nad teadsid, mis ees seisab.

Ants lahkus majast koidu eel. Metsaserval ta taipas, et oli sisse piiratud. Jõugu ninamees tulistas enda ümber kui hullumeelne. Viis meest, kes ta jalust maha murdsid, suutsid relvad hiiglaselt suuri vaevu ära võtta.

Kui esimese ülekuulamise lõpul kutsuti uurija kabinetti Juhan Kask, sõnas Ants väsinult:

«Niipea kui ma kuulsin krabinat puude vahel, taipasin, et see on sinu töö. Tead, mul oli kogu aeg kahtlus ...»

167

«Miks sa siis minuga arveid ei klaarinud?» muigas Juhan.

«Mehisust ei näe iga päev. Minu kiidukuked ei pea niisuguses olukorras, kui sina olid, poolt tundigi vastu...»

Rünnak tsooni

Pika Antsu tabamine ja mõni päev hiljem toimunud tema jõugu purustamine panid Madise talu ja selle elanikud raskesse olukorda. Madis ise oli alalises paanikas ja kordas aina: «Kõik me saame otsa!», «Päästa meid, issand!» «Tulevad meie järele öösel,» ja muud taolist.

«Kes need tulevad?» ei pidanud Marta viimaks vastu. «Mida sa kogu aeg pomised, onu Madis? »

«Ega sa enam viieaastane ole!» läks Madis keema. «Ei ole ju kõik Antsu kaaslased kinni. See, kes põgenes, tuleb kindlasti siia pärima, kellele me lobisenud oleme. Ja kas sa arvad, et Redlichi mehed ei tunne huvi meie vastu?»

Marta saatis kohe teele radiogrammi operatiiv-punkti jaoks. Terasele oli alati meeldinud neiu leidlikkus, eriti tema oskus šifreerida radiogramme.

Selle radiogrammi dešifreerimisel saadi teada:

«Madis on paanikas. Ei tea, mis öelda bandiitidele. Tegelge temaga. Mina saan endalt kahtluse kõrvale juhtida. Tahan jääda siia punapea Redlichi otsima. Otsustage, kas jään siia või tulen tagasi Tallinna.»

Kolleegide hääled läksid lahku. Osa mehi arvas, et Marta jäämine Madise tallu on enesetapp.

«Mina küll ei lahkuks sealt,» ütles Elmar järsult. «Tean, et ka tema ei lahku.»

Terasele meenus sel hetkel, kuidas ta ise oli supelpükste ja särgiku väel oodanud koidu eel Vorontsovi lossi trepil salakaubavedajaid, et teada saada, millisest peidupaigast nad välja võtavad

166

röövitud briljandid ja kuldasjad. Ka temal oli siis vähem kui kolmkümmend aastat turjal, nagu nüüd Martal. Ja ka talle oli kinnitatud: «Ära riski... Ära tee mõttetusi...» Sellele vaatamata ta oli riskinud... ja võitnud, saanud kätte suure varanduse noore Nõu-kogude riigi jaoks.

Mälestused katkesid, kostsid seltsimeeste hääled: «Ta tuleb asjast välja viia!», «On küllalt vatti saanud,» «See on erakordselt ohtlik.»

«Kogu meie töö on praegu täis ohte,» ütles Gavri-lov püsti tõustes. «Ma ei mõista teid, seltsimehed tšekistid.»

Teras ütles vaikse häälega:

«Teil kõigil on õigus. Absoluutselt kõigil. Nii neil, kes kardavad meie Jasmiini elu pärast, kui ka neil, kes hoiavad kinni sellisest Redlich-Wendti kinnipüüdmise võimalusest. Marta põgenemine talust just nüüd heidaks varju Madisele. Kui me aga Madise enda mõneks ajaks kõrvale sokutame, langeb kahtlus nii sellele talule kui ka naabritele. Ja see on Red-lichile märguandeks vahetada punker ja tegutsemis-rajoon.»

Kaaslaste silmist võis lugeda, et nad mõistavad olukorda täielikult.
«Otsustagu Marta ise,» tegi Teras kokkuvõtte.
Marta jäi kohale, kuigi mõistis, et mängib tulega. Raadiosaatja oli tal keldris hästi maskeeritud. Sidet pidas neiu ainult öösiti, sest teadis, et Madise pere armastab põõnata. Mõnel korral saatis kutsungi ka päeval, kui mänguasjade meister oli linnas ja tädi naabrite pool lobisemas. Pika Antsu bandiite, kes olid pääsnud punkrist, ta eriti ei kartnud. Nendega, kes olid Antsu ülesandel talus käinud, sai ta hästi läbi. Juhan Kase käest oli ta aga teada saanud, et bandes pole eriti taibukaid mehi ja ilma ninamehe lähemate abilisteta, kes olid juba kindlas kohas, ei taipa nad, kustpoolt tuul puhub.
169
Need, keda Marta hingepõhjas kartis, olid Redlich ja tema jõuk.
Riikliku julgeoleku erikoolis suurepärase ettevalmistuse saanud luureradist Martal oli hästi meeles üks 1944. aasta kaunis juulipäev. Engel, kellega ta oli enne sõda kihlatud olnud, otsis neiu üles vaiksest mereäärsest kalurikülast. Mees oli tahmast must, ta habe oli ajamata, kasvule sobimatu sõdurisinel kortsus, ohvitseriõlakud vormikuuelt maha kistud.
«Narvat me kaitsta ei suuda,» oli Engel teatanud, hääl pisaratest kähe. «Põgeneme Rootsi, Marta. Mind viiakse üle mere.»
«Ma olen sündinud siin, Engel,» sõnas Marta järsult. «Mis mul Rootsis asja?»
Mees vaatas talle otsa kummalise pilguga.
«Kas sa ootad nõukogusid?» küsis ta. «Võta siis endale meheks mõni haisev mats nende kolhoosist... Tea ainult, et eestlased võtavad peatselt kõik need kolhoosnikud sõnnikuhargi otsa. Kelle kaela sa ennast siis riputad?»
Marta virutas talle vastu kõrvu. Mees äigas käega üle näo, vandus nagu joobnud voorimees ja kadus. Lahkudes kukkus tal põrandale lendleht. Neiu tõstis selle üles ja libistas pilgu üle ridade. Stokholmis Eesti Komitee nimel väljaantud leheke kutsus üles arendama õõnestustööd pealetungiva Punaarmee tagalas, organiseerima vastukaaluks bolševike tegevusele metsavendade salku...
Engel saatis peatselt sõnumi Stokholmist, palus sinna sõita ja talle andestada. Marta vastas lakooniliselt: «Abielu Uluotsaga tundub sulle olevat magusam, ulu siis koos temaga.»

See oli juhtunud viie aasta eest. Metsa kogunesid endised politseinikud, hitlerlastega koos töötanud eesti karistuspataljonide ohvitserid, hallparunid ja
170
mõned petetud talumehed ka keskmike seast. Bandedega liitusid ka täisverelised esseslased, kellel oli meeles Kaltenbrunneri eriülesanne: aidata kaasa bol-ševikevastaste salkade formeerimisele metsas ja vajaduse korral neid juhtida. Metsavendade ninameeste seas võis sageli kuulda julma ja rahvavõimu vastu paadunud vihaga SS-ohvitseri Redlich-Wendti nime.
Hauptsturmführer Redlich-Wendti pidasid isegi saksa rassieksperdid puhastverd aarialaseks. Arvatavasti ei olnud selle põhjuseks üksnes tema kandiline pealuu või «põhjamaine» pilk, mis võis teraselt ja hindavalt millegi külge klammerduda. . . Redlich tsiteeris tervet «Mein Kampfi» peast ja oskas selle järgi tegutseda: halastus ja kõhklused olid talle võõrad. Neljakümne esimesel aastal oli ta okupantide ees kannuseid teeninud jahiga nende peale, kes olid aidanud luua Eestis nõukogude korda. Neljakümne teisel

aastal oli ta osalenud karistusoperatsioonis partisanide vastu ja oleks peaaegu vangi langenud, pääses aga hädavaevu lõksust. Enda arvele kandis ta mingi väljamõeldud venelaste luurerühma hävitamise. Neljakümne neljanda sügisel kadus ohvitser metsa ja klõpsis kokku tugeva röövlijõugu Pärnumaa põhjapoolsete valdade hallparunitest.

Jõukude kokkusulamine tõi olulisi muutusi Red-Hchi plaanidesse. Bandiitide peamees jõudis arusaamisele, et ükski välisluure resident ei ole tulnud toime metsavendade ühendamisega ja plaanitses pakkuda oma teeneid Stokholmi emigrantide keskusele ja eksiilvalitsuse juhile Reile, ning nuruda vastutasuks enda tunnustamist Eestis tegutseva peaemis-sarina. Redlich-Wendt kui hitlerliku luurekooli tõeline kasvandik mõistis ülihästi, et taolised «ametikohad» ja ülespuhutud lubadused on tühipaljad sõnakõlksud, kuid ilmselt kavatses ta sel viisil hankida hüppelauda Lääne luureteenistuste vaatevälja sattumiseks. Läbirääkimiste eel korraldas ta Läände

171

põgenenud hitlerlaste abiga propagandistliku lärmi oma nime ümber, saatis röövjõugu mitut kolhoosi, valla täitevkomiteed ja kooperatiivkauplust ründama. Tõsi, kui Stokholmis saadi teada, et Redlich-Wendti parem käsi on paadunud pooja, rafineeritud piinamiste ja koonduslaagrite spets Rumjantsev ning et sidemeheks välismaise rahvuskomiteega on määratud salabordellipidaja ja provokaator Johanson, vaibus buum Redlichi nime ümber mõneks ajaks.

Peab tunnistama, et kapten oli ettenägelik, kaval ja osav. Püüdes flirtida talumeestega, kuulutas ta: «Külvaja töö on meile püha.» Kuid varsti saadi teada, et Redlichi bande oli lõpetanud maanteel kahe uusmaa-saaja elu. «Pigem me hukkume, kui võtame põllu-mehelt leiva,» pasundas endine esseslane, kuid auto-koormatäie toidukraami viis minema just tema jõuk, jättes teele autojuhi ja kooperatiivi poemehe laiba.

Marta ei olnud Redlichi ennast näinud, kuid kohtas Rumjantsevit. Selle sadisti ühest pilgust jätkus, et mõista, mis ootab Martat sissekukkumise korral. Pealegi polnud Rumjantsev ja tema kaaslased sugugi rumalad. Nad olid tunda saanud tšekistide töömeetodeid ja orienteerusid olukorras hästi. Johanson istus ükskord Marta kõrvale ja uuris, mida teeb noor kena naine selles kolkas. Kui ta oli ära kuulanud neiu kurtmise, kihistas ta naeru ja kiitles: «Te oleksite olnud minu sõjaeelses asutuses tõeline kuningan-na... Kuulge, kuninganna, kui siin oleks Redlich, ei usuks ta ühtki teie sõna. See jutt on lollide jaoks!»

Enese teadmata õpetas Johanson Martale mõndagi. Ja kui teine jõugu liige talt sedasama küsis, lisas Marta muule jutule, et Rootsi põgenenud peigmees oli saatnud teate ja käskinud teda oodata onu Madise juures, kuni järele tullakse.

Elmar oli Madisega nähtavasti tublisti tegelnud, sest mõni päev pärast Pika Antsu bande purustamist

172

tuli peremees Haapsalust tagasi rahuliku ilmega. Ta isegi naeris ja ütles, nähtavasti naiste jaoks:

«Noh, kas meie saame kõige eest vastutada, mis Eestimaal sünnib? Me pole kedagi enda poole kutsunud. Ja kui käiakse, siis soovitame keel hammaste taga hoida. Müüvad lobisemisega üksteist maha, otsigu siis omade keskelt süüdlasi.»

Edasine elukäik oli aga selline, et tuldi ja hakatigi pärima. Saadeti Johanson. Alalise libeda naeratuse, pidevalt liikuvate käte ja kerega kupeldaja ajas peaaegu kaks tundi

Madisega juttu ja uuris tüütult, mida mees teeb linnas, keda ta seal tunneb ja kellele võis välja lobiseda, et talus käivad Pika Antsu mehed. Marta kuulis kõrvaltoast ainult üksikuid jutukatkendeid, kuid taipas, et jutt käib ka tema ümber. Lõplikult sai see talle selgeks, kui Madis sisisedes ja vandudes toast välja tormas, neiu öökapi juurde ruttas, sealt sõnagi rääkimata musta nokaga kollase mängu-pardi välja otsis ja tagasi Johansoni juurde jooksis. Hetk hiljem väljus toast Johanson, hambad irevil, ja istus Marta kõrvale, mänguasi peopesal.

«Kas see osteti Pärnust, preili?» küsis ta.

Marta ajas silmad pärani.

«Ma' ei tea, härra. . . See on kingitus, väga vana kingitus,» selgitas neiu.

«Kummaline,» kortsutas Redlichi saadik kulmu. «Vana? Aga siia on löödud valmistamise aeg. Neljakümne kaheksas aasta, kullake...»

«Luiskad, siug! Elmaril ei võinud see märkamata jääda. Otsis kõikjalt sellist parti ilma vabrikumär-gita,» mõtles Marta. Ta manas näole naeratuse ja sõnas sõbralikult:

«Härrale see vist näib ... See mälestusasi on minu käes palju aastaid. Ainus, mis meenutab lapsepõlve.»

«Lapsepõlv, kaunid unelmad, roosilised unistused,» kobrutas endine bordellipidaja lipitsevalt. «Kõik

173

selle on puruks tallanud punased lurjused. Muide preili, kas teie vanemad on elus?»

Marta oli valmis vastama. Kogu tema «sugupuu» oli põhjalikult ette valmistatud ja juhuste vastu kindlustatud.

«Isa oli südamehaige,» teatas ta lühidalt. «Suri asumisel. Memme kutsus enda juurde elama tädi kes elab Pihkva lähedal. Möödunud aastal käisin neil külas...»

Vanainimesed olid tõesti olemas. Ainult et selleks ajaks, mil Marta elas Madise juures, oli Passeri lesk koos õega sobival ettekäändel Laadoga järve äärde elama paigutatud ja jälgiti, et neil poleks kokkusaamisi võõrastega.

Johanson vedas suu veelgi laiemale irvitusele, tuhnis kuue põuetaskus, leidis mõned fotod ja viskas need lauale.

«Keda te siit tunnete, preili?»

Marta heitis piltidele hajameelse pilgu. Need olid vanad luitunud fotod, mille oli üle kümne aasta tagasi teinud üks naabertalu perepoegadest. Marta oli neid pilte korduvalt vaadelnud koos Madise ja vanatädiga. Aga siin oli ka uus foto, millel oli terase pilgu, põsk-habeme ja lühikeseks lõigatud vurrudega noormees. Foto tundus olevat mingi dokumendipildi suurendus. Kes see võiks küll olla? Kas äkki noor Passer? Aga kust nad võisid selle pildi saada?

Et vastusega venitada, loetles Marta, keda tunneb piltidel, otsis üles enda ja sugulased. Siis võttis kätte noormehe pildi ja uuris seda lähemalt.

«Isa silmad... Kuid ma pole kunagi seda pilti näinud. Ja ei mäleta, et ta oleks kandnud vuntse.»

Johanson lagistas naerda:

«Meie aga mäletame... Jätame selle, preili. Te olete tõesti Passeri tütar. Andke meile andeks see väike umbusaldus. Aeg on raske ja me kõnnime mööda katusekarniisi.» Siis kummardus ta neiu kõrva

juurde ja küsis sosinal: «Miks te varjasite minu eest, et ootate siin, millal teie tulevane teile järele tuleb? Kui oleksite öelnud kohe, poleks olnud arusaamatust.»

Mees haises puskari ja sibula järgi. Tema silmad olid jultunud ja väljakutsuvad. Oli tahtmine ta eemale lükata ja minema joosta. Selle asemel aga langetas Marta pilgu ja ütles tasa:

«See on ülimalt isiklik asi, mu härra.»

«Mis on ta nimi ja millal saite viimase teate?» nõudis Johanson äkki.

Peigmehe nimi oli tal olemas. Mees oli leitud Stok-holmi sadamas pool aastat tagasi surnult. Kuid tal võis olla sugulasi, kes tunnevad surnu tõelist pruuti. Aga ta võis ju Marta eest ka varjata, et tal on teine pruut või naine. Sellega oli arvestatud. Marta lihtsalt kaalus veel kord legendi võimalikke nõrku kohti ja vastas Johansonile napilt.

«Tänan teid,» ütles vastuse peale Johanson. «Muide, preili, me leidsime maja tagant väikese raadiosaatja. Võib-olla saate meid aidata kondensaatori väljavahetamisel.»

«Mis jama sa suust välja ajad, bandiit? Minu raadiosaatja on kindlas paigas,» mõtles Marta endamisi. Kuid Johansonile heitis ta pilgu, mis oli täis imestust, ja sõnas:

«Vabandage, härra. Ma olen küll õppinud gümnaasiumis, kuid raadiosaatjast ei taipa ma mõhkugi.»

«Kuninganna,» lällutas Johanson, kes polnud märganud neiu silmis vähimatki kohmetuse jälge. «Kui need neetud poleks tulnud, oleksite olnud minu juures kuninganna.»

Marta mõistis, et ülekuulamine on möödas, öösel taksis ta aga tšekistidele radiogrammi.

«Madis ja Marta keerutasid Johansoni ees end puhtalt välja,» teatas Teras oma meestele. «Marta

178

arvab, et võib asuda täitma ülesannet. Elmar, küsige temalt järele, miks on Redlichile vaja veoautosid. Nad tegid juba kolmanda katse auto oma valdusesse saamiseks.»

Tšekistide andmeil jahtisid Tallinn—Pärnu maanteel veoautosid just Redlich-Wendti jõugu liikmed. Tavalised banded ei käitunud nii. Puudus sageli metsavendade kallaletunge saatev sagin, granaadi-plahvatused ja metsik kisa. Kõik toimus palju läbi-mõeldumalt ja lihtsamalt. Auto peatus langetatud puu taga, vaiksed inimesed piirasid autojuhi ümber ja siis kõlas võimukas hääl: «Autojuhile ots peale teha, siis metsa tagasi!»

Jasmiin vaikis. Oli ilmne, et tal ei olnud uudiseid autode ründamise kohta. Operatiivgrupis arutati, kas ei tuleks sokutada Redlichi teele auto või vanker. Seda oleks saanud teha ainult täiesti võõra isiku abiga. Valik langes Madisele. Marta sai ülesande: teha nii, et Madis (just Madis, rõhutas polkovnik Teras) jutuajamisel Redlichi meestega räägiks naaberkülas eluneva Toomas Karja uuest ametist. Noormees oli autojuht ja enda kätte saanud abimajandi uue veoauto. Toomas Karjat tunti kui korralikku inimest, kellel pole kahtlasi tuttavaid, kuid väikesest lisateenistusest ta ära ei öelnud ja seda võisid bandiidid kasutada.

Teras mõistis hästi, et Martale antud ülesanne on raske. Neiu ise tundis end algul olevat lausa väljapääsmatus olukorras. Madisega olid tal head suhted, kuid väiksemgi ettevaatamatus võis põhjustada väljaajamise talust.

Appi tuli juhus. Sõites kord talust mööda, astus Toomas Karja sisse ja palus vett auto jaoks.'Marta omakorda palus osta endale linnast tühja-tähja. Noormees oli valmis tema

palvet täitma. Kui ta kaubaga tuli, pakkus Marta talle maitsva kõhutäie ja ajas autojuhiga tükk aega juttu. Kolmandal korral

176

võttis vestlusest osa ka Madis ja sus palus Marta Toomast neile linnast uus köögiriiul osta. Selle muretsemine oli talus juba ammu päevakorras.

Ühel õhtul tallu sisseastunud Johanson märkas uut mööblieset kohe, kuid ei pööranud sellele erilisf tähelepanu. Tema kõrvust ei läinud aga mööda sõnad, mis Marta nagu muuseas ütles:

«Onu Madis, kas ei peaks Toomast paluma veel üks riiul kööki tuua?»

«Kes see Toomas on, kes mööblit laiali veab?» hakkas Johanson Madiselt nõudma.

Paar päeva hiljem ajasid bandiidid juttu Karja endaga. See ei jäänud Terase meestele teadmata, sest Karja elukohta jälgiti. Saadi teada sedagi, et Karja palus teekonnalehe välja kirjutada kahe päeva peale. See polnud päris tavaline sõit. Harilikult jõudis autojuht õhtuks kodutallu, kus seisis öösel ka auto. Nähtavasti olid bandiidid saanud Karja nõusse, lubades talle raha või lihtsalt ähvardades. Avalikult ei hakanud tšekistid Toomast segama, kuid auto otsustati taluõuel salaja rivist välja viia. Arvestus oli lihtne. Kui bandiidid tulevad tallu auto järele, nagu võis oletada, peab bandiite kartev Karja neile sõidu-kõlbmatu auto asemel pakkuma hobust ja vankrit. Selline asjade areng oli operatiivrühmale meelepärane.

Teras kutsus enda juurde kolm alluvat: Danila Ossoka, Elmar Vertmanni ja Paul Müüri.

«Operatsiooni üldjuhiks jääb major Gavrilov,» teatas ta lühidalt. «Bandiidid tuleb kinni võtta õhtul pimedas. Oleks hea, kui see leiaks aset maanteel ja otse vankris. Kas on küsimusi?»

Kapten Danila Ossoka, kelle arvel oli hulgaliselt Võrumaa metsadest tagasi töö juurde toodud põllumehi ja kes oli tuntud kui mehine, külmavereline ja ettevaatlik mees, kõhkles natuke aega ja ütles siis:

«Seltsimees polkovnik, minu arusaamise järgi

177

tuleb bandiidid elusalt kinni võtta. Sel juhul tuleb aga tegutseda kiirelt. Parim variant oleks tabada nad üsna Karja elukoha lähedal ja jätta vanker sinna-paika. »

Teras ohkas:

«Püüdke hiljem Redlichile selgeks teha, et Karja polnud sissekukkumises süüdi. Notivad poisi maha!»

«Ega poiss ise ka viieaastane ole,» läks Müüri keema. «Tal oleks aeg teada, et bandiidid ei heida armu lastelegi ja ta peab vastutama oma tegude eest.»

Kuigi Müüri oli pehme loomuga ja hoidis alati oma tundeid vaos, mõistsid kohalviibijad hästi tema meeleolu. Ta oli äsja saabunud Võrust, kus oli uurinud jultunud kuritegu. Bandiidijõuk oli kahtlustanud üht talu, et seal võidakse nad lõksu meelitada, ja õiendanud arved terve perega, halastamata lastele ja üheksakümneaastasele taadile, kelle elutarkusest pidas lugu kogu ümbruskond.

«Toomas pole tõesti viieaastane,» oli Teras nõus. «Aga ikkagi tahan ma vältida asjatuid ohvreid. Seda enam, et me ise Tooma kaudselt sellesse mängu tõmbasime. Lepime nii kokku: kui võtame koos vankriga, siis külast väljas, kui ilma, siis olukorrast sõltuvalt. Igal juhul tuleb jätta mulje, et peame hobuse laenajat bandiitide abiliseks. Kõige parem on, kui me ta mõneks päevaks kõrvale sokutame ja ümbruskonnas jutu lahti laseme, et ta

on meie käes.» Teras tõusis püsti ja sõnas: «Tegutsege! Sel korral ma ei palu, vaid käsin nad kinni võtta elusalt.»

Kui võõras oleks kuulnud, kuidas neli paljudes taolistes operatsioonides osalenud ohvitseri omavahel nõu peavad, oleks ta arvanud, et viibib mõõtude ja kaalude palatis. Vaagiti meetreid ja sentimeetreid, sekundeid ja sekundi murdosi «enne hoovõttu», «hoo-jooksul» ja «hüppel». Rõhutati sõnu, mis ei näinud üldse kallaletungi, võitluse ja vaenlase relvituks tegemisega kokku sobivat: «Ilma ühegi sõnata!», «Nii

178

et sääse pirin oleks kuulda!» «Kui samme on kuulda, on mäng läbi» ja nii edasi. Osad jaotati nagu teatris.

Operatsioon oli õigesti läbi mõeldud. Niipea kui kaks Redlich-Wendti saadetud bandiiti said teada, et mootor streigib, nõudsid nad Toomalt hobust. Noormees tõi tallist noore hobuse ja rakendas selle vankri ette. Bandiidid istusid aega viitmata vankrisse, lubasid autojuhile looma peatselt tagasi tuua ja asusid teele. Paarsada meetrit külast väljas ker-kisid põõsastest ja kraavist nagu ilmutised relvastatud mehed. Paar hüpet, ning Vertmann, Gavrilov, Müüri ja Ossoka olid juba vankris ning viskusid sõitjatele peale. Bandiidid, kes polnud oodanud, et lad sel vaiksel teelõigul kedagi kohtavad, olid jahmunud ega avaldanud õieti vastupanugi. Ainult üks bandiit suutis Paul Müüri püstolist kinni haarata, kuid, saanud tubli lõuahaagi, laskis selle kohe lahti.

Gavrilov raporteeris polkovnikule:

«Proovisin teel välja selgitada, kes nad on. Vaikivad ... Muide, üks on kangesti Saljapini moodi, vist ninamees... Õiendas, et nad olevat küll metsast, aga polevat kedagi puutunud. Automaadid olevat võsast leidnud.»

«Kas vastutulejad võisid märgata, et mehed olid kinni seotud?»

«Ei mingil juhul. Present oli peal.»

Ülekuulamine, mille korraldasid Gavrilov ja Müüri, ei andnud midagi uut. Bandiidid puiklesid vastu. Nad seletasid, et tahtnud sõita vankriga linna turule toitu ostma.

Keskööl saabus operatiivpunkti kindral Kumm. Kui ta oli ettekande ära kuulanud, sisenes ta tuppa, kus viibisid kinnipeetud. Ta uuris meeste habetunud nägusid ja vilavaid silmi ning küsis väsinud häälega:

«Kus naised-lapsed on?»

Vastust saamata, tõmbas ta kulmu kipra.

«Vastake ometi! Ega see Redlich teid sõna «pere

179

kond» eest üles poo. Olgu pealegi, ilma aadressita. Kas te olete isad või mõlemad metsapoissmehed?

«Isad,» ütles noorem kähedalt. «Ja mis siis sellest?

«Seda, et lapsi peavad kasvatama need, kes on nad muretsenud, mitte aga võõrad. Sajad teiesugused on aru saanud jä võsast välja roninud. Teevad nüüd tööd ja õpetavad poegadele, mida ise oskavad. Kasvatavad loomi, peavad linde ja istutavad viljapuid Korrapidaja, kutsuge Sulev Erm sisse. Ausalt öelde> tõin ta siia kaasa teie jaoks.»

Tuppa tuli noor sinisilmne habemik. Ta tervitas ja ütles lühidalt:

«Räägime avameelselt. Hulkusin ühe aasta mööda metsi. Sain siis kuulda, et on amnestia... Läks: vallamajja, see on siit kolm kilomeetrit. Mul on lehmad ja pean ka mesilasi. Aga see pole kõige täht sam...»

Üle mehe näo valgus naeratus ja ta jätkas:

«Kõige tähtsam on see, et olen naise ja tütrega koos.» Ta heitis pilgu kinnipeetuile ja võttis põuetaskust foto. «Kui ei usu, siis vaadake, mõlemad on nii ühte nägu. Siin oleme mesipuude juures. Naine on mul üle valla iludus.» Erm peitis foto jälle põue ja ohkas. «Ma ise ka ei julgenud alguses välja tulla..-»

«Tänan teid, seltsimees Erm,» ütles Kumm sõbralikult. Ta ootas, kuni uks Ermi järel sulgus ja ütles siis range häälega: «Räägime nüüd teisest asjast Kas teil on pähe tulnud selle üle mõelda, miks te varastate ja röövite?»

«Pole me kedagi röövinud,» nähvas see, kes OÜ kindralile juba vastanud.

«Te siis polegi röövinud?» kordas Kumm rahuli' kult. «Te olete rahva vara riisujad. Kaupluse tegite tühjaks, koorma kaupa viisite minema. Peale selle olete veel mõrvarid. Uusmaasaajat, autojuhti, koi' hoosi raamatupidajat ja poemeest ei saa ellu

180

äratada. Vaevalt see teie Redlich-Wendt ka nende lapsi toitma hakkab...»

Bandiidid vaikisid. Kindral tõusis ja jätkas:

«Püüan teile olukorda selgitada. Kui olete väiksed käsutäitjad, siis pole mõtet oma elu esseslase Redlichi jaburate ideede ohvriks tuua. Püüan teid aidata perekonda naasta. Aga kui me Musta Kinda jõuku kätte ei saa, siis pole halastust. Nõuan teile nii karmi karistuse, nagu seadus ette näeb.»

Ta vaatas neile otsa põlguse ja ühtlasi kaastundega. Mehed mõistsid, et kindral ei tee nalja. Vanem, kes oli Saljapini moodi, küsis:

«Kas lubate meil omavahel nõu pidada?»

Tunni aja pärast lugesid Kumm ja Teras ülekuulamise protokolli. Kinnipeetud tunnistasid, et kuuluvad Redlich-Wendti jõuku. Vankri olevat võtnud toiduainete toimetamiseks bande panipaigast talve-punkrisse, mida ehitatakse Redlichi ja tema lähemate abimeeste jaoks. Praegu elavat juhtkond onnis. Kui ülesandele saadetud mehed üheksa tunni pärast ei naase, lahkub Redlich kaaskonnaga laagrist.

Teras rullis kaardi lauale lahti ja teatas oma arvamuse:

«Koht. on vilets. Mets on väga tihe ja täis tuule-murdu. Siin võib kõike juhtuda. Ometi ei tohi sellist juhust mööda lasta, seltsimees kindral. Muidu kitkume eluaeg juukseid.»

«Või kohe eluaeg?» naljatles Kumm. «Noh, sellisel juhul oleksime me teiega, polkovnik, juba ammu täiesti kiilaspead.» Ta muutus tõsiseks. «Kui palju lurjuseid hulgub veel meie sõjahaavu parandaval kodumaal!»

Kindral sammus mööda tuba edasi-tagasi, astus Terase laua juurde ja uuris kaarti.

«Seadke mehed valmis!» tegi ta kokkuvõtte.

Marsruute ja lähenemisviise arutati oma poolteist tundi. Pataljonikomandör teatas, et alustab operat-

181

siooniala piiramist ja lisas, et elanikkonna pärast pole vaja muretseda. Ründerühma eesotsas olid Teras, Gavrilov, Kudinov ja Vertmann. Kinnipeetud viidi kaasa saatureina. Enne väljasõitu jõudis Teras saata hoiatuse Martale. Dešifreeritult kõlas see nii: «Operatsioon läks korda. Bandiidid võivad vihaga süüdlasi otsida. Olge valmis kaitseks ja valmistuge Madisega lahkumiseks.»

Ründerühm liikus vaikselt, varjudes oskuslikult põõsastikes. Kui jõuti poole kilomeetri kaugusele Redlichi oletatavast redupaigast, informeeris pataljonikomandör veel kord, et kogu piirkond on kontrolli all ja ka kohalike elanike kaitsele on mõeldud.

Teras andis meestele ülesanded. Läbi tiheda kuuse-tihniku tungisid need bandüdikoopa suunas. Ründajaid võtsid vastu automaadivalangud. Venisid mõned hetked, siis andis polkovnik signaali ja ründajad tormasid laagrisse. Kuid... see oli tühi... Jälituskoe-rad tiirutasid kohapeal ja tuulasid siis minema, vedades koerajuhte enda järel. Paari-kolme minuti pärast tõusis õhku rakett, mis näitas bandiitide põge-nemissuunda. Nagu selgus, oli bande tunginud läbi piirajate ahelikust ning põgenes nüüd, tulistades aeg-ajalt jälitajate suunas.

Ähmane päikeseketas hakkas vajuma puutüvede taha. Varjud venisid pikaks, metsaalusesse voogasid udulinikud. Lahing käis edasi, langes üks Redlichi jõugu liige. Sõdurid surusid bande jõe äärde... ja siis hajus jõuk nagu õhku. Jõekaldale jõudnud tše-kistid nägid õhtuhämaras teisele kaldale jäetud paate ja tihnikusse rühkivate inimeste siluette. Pimedus haaras metsa oma embusse ja otsinguid oli enne hommikut mõttetu jätkata.

Teras kutsus pataljonikomandöri enda juurde. Noor kapten raporteeris selgelt ja kuidagi enesekindlalt:

«Seltsimees polkovnik, teie käsutusse antud pataljon

182

alustas piiramist kell seitse kolmkümmend. Kell kaheksa nelikümmend viis oli piiramine lõpule viidud, kõik teed suletud. Seejärel...»

«Kuidas said bandiidid seejärel välja libiseda, kui kõik teed olid suletud?» katkestas Teras.

Kapteni nägu kattus laikudega, kogu tema enesekindlus oli nagu käega pühitud.

«Lubage ette kanda,» ütles ta loiult. «Teele, mis viib jõe äärde, ei jõudnud automaatureid välja panna.»

«Kas teil oli vähe aega varuks, kapten?» küsis Teras.

«Üldse mitte. Ma arvasin, et nad seda teed ei kasuta. Kes võis teada, et neil on paadid valmis pandud?»

«Mina ei teadnud ja teie ei teadnud,» nõustus Teras. «Kuid teil oli korraldus sulgeda absoluutselt kõik teed, ilma erandita. Te ei täitnud käsku. Mitmes operatsioon see teil oli?»

«Eestis esimene,» tunnistas kapten.

Teras jäi mõttesse, vaatas kaptenile silma ja ütles:

«Ettekannet ma teie peale ei tee. Kuid järgmisse lahingusse bandiitidega lähete koos ründerühmaga. Kõik on hommikuni vabad.»

öösel informeeris Teras operatsiooni käigust ministrit.

«Millised on teie kaotused?» küsis Kumm kohe.

«Kaotusi pole, seltsimees kindral.»

«Hea seegi,» ütles Kumm. «Huvitav, mitu inimest paadis minema lippas?»

«Meie omad kinnitavad, et üheksa-kümme.»

«Umbes niipalju mehi ongi neil juhtkambas. Meeleolu?» tundis Kumm huvi.

Teras sattus esmakordselt sel ööl segadusse.

«Nende meeleolu ei suutnud lahingu käigus välja selgitada, seltsimees kindral.»

«Naljamees, ma mõtlen teie meeleolu.»

183

Nüüd ajas Terase muigele.

«Hullem ei saagi olla.»

«Ärge ennast seal üleliiga põhjake,» ütles kindrai tõsiselt. «Meie töö ei koosne ainult kordaminekuist. Vaenlast ei voi endast rumalamaks pidada! Kapten ei pidanud tähtsaks teerada, teie ei arvestanud jõge, mina alahindasin Redlich-Wendti sõjaväespetse Muidu oleksin andnud teile abiks rühma langevarjureid, ja kogu lugu... Mäng jätkub, polkovnik.»

«Tuleb jätkata. Tänan õpetuse eest, seltsimees kindral.»

Polkovnik pani telefonitoru hargile ja mõte läks kohe Martale. Kõik kümme pääsesid ju minema. Keegi neist võib minna Madise juurde ja seal võib kõike juhtuda. Teras helistas Vertmannile:

«Kas Jasmiin vaikib?»

«Vaikib.»

«Kui midagi on, ajage mind kohe üles. Kas me ei peaks saatma sinna hea kaitserühma?»

Elmar vaikis ja vastas siis kuidagi ebalevalt:

«Lihtsam on Jasmiin nende küüsist ära tuua. Kaitse hirmutab nad kohe ära. Ja naasklit ei saa enam kotti peita.»

«Tunnete hästi vanasõnu ja kõnekäände,» nentis Teras ja haigutas mõnuga, kuigi tal polnud vähematki und. «Ma siis ootan.»

... Möödus päev, teine, terve nädal. Redlichi bande oli nagu maa alla vajunud. Polkovnik võttis järjekordse ühenduse Märjamaaga.

«Mis on Jasmiiniga lahti,» tundis ta huvi.

«Kavatsesin just teile helistada, seltsimees polkovnik. Te olete lausa selgeltnägija. Dešifreerija lõpetab kohe töö, toon teate viivitamatult teie juurde,» teatas Vertmann.

Peagi oli ta juba Terase juures. Kabinetis olid koos kõik asjaosalised. Polkovnik asus radiogrammi lugema.

184

««Juhtisin bandiitide kahtluse endalt kõrvale. Hakkan võitma Musta Kinda abiliste usaldust. Redlich otsib «akent» välismaale. Palun luba teiega kohtumiseks kahekümne seitsmendal Tallinnas. On vaja operatsiooni üksikasjalikku kava, tuleb uusi isikuid hõlmata...» Mööda läks!» tegi Teras kokkuvõtte. «Mida arvate, seltsimehed?»

2. Redlich-Wendt otsib «akent»

«Ema, meile tuleb täna eriline külaline. Küpseta hästi maitsvaid saiu ja tee kreemikooke, palun.» «Volli, kas see on romaan?»

«Romaan küll, emake. Selle peategelane on vapper naine. Aga romaan pole minuga. Ja veel üks asi. Ära solvu, palun jää oma tuppa. Ta on väga häbelik.»

Ema surus huuled kokku, kuid naeratas siis ja sõnas:

«Oleksid võinud kohe öelda, et ajad ametiasju. Olgu pealegi, teen ja küpsetan. Ikkagi hea, et oled kodus ja ei torma mööda metsi, automaat kaelas...»

Ja siis nad istusidki teineteise vastas. Polkovnik ja naeratav Marta silmitsesid teineteist. Marta oli kõhnunud, otsaesisele oli tekkinud kortsukriipse, kuid noored silmad särasid endise sädelusega.

«Kas teieni on jõudnud teated, kuidas meil nende tagaajamine läks?» küsis Teras.

«Eks ikka! Kaks meest tulid Madise juurde, sosistasid midagi ja veetsid öö. Ma tunnen alati Madise nina järgi, kas teid saadab edu või ebaõnn. Madis tuli nende juurest, nägu

sünge. Ütles mulle, et ei astu Haapsalu poole enam sammugi. Tähendab, et ei kohtu Elmariga. Ja üldse oleks tal parem välismaale põgeneda, ja minul samuti.»

«Ja mis teie siis ütlesite?»

«Ma olen Madise silmis ju marurahvuslane, seltsimees polkovnik. Nii püüan end ka ülal pidada.»

185

Marta pugis suure mõnuga kodus valmistatud saiu ja kooke ning ütles äkki:

«Paljude nädalate järel söön jälle ringi vaatamata ... Teate, ma ei arvanud iialgi, et võib olla õudsemat elu kui vangikambris.»

«Kergeks tööks teid ette ei valmistatud. Parem rääkige, kuidas teil õnnestus jõugu ninameeste usaldust võita,» tundis polkovnik huvi.

«Juhus tuli appi.»

Pärast Redlichi laagri purustamist ei näidanud paari päeva jooksul keegi peamehe abilistest nägu. Alles neljandal-viiendal ööl koputas Madise aknale Johanson. Tema välimus oli räpane, silmad unetusest paistes, käed värisesid.

Ta ütles, et ööks ei jää. Mees palus keeta kanget teed, vahtis kogu aeg ringi ja käis korduvalt akna juures.

«Meil on siin rahulik, mu härra,» püüdis Marta teda maha rahustada.

Johanson heitis naisele kummalise pilgu, ootas kuni Madisel oli asja kööki ja küsis siis sosinal:

«Kuulge, preili. Kas teile ei tundunud kummaline, miks Madis mulle selle kahtlase Toomas Karja kaela määris?»

Marta hõõrus meelekohti ja jäi mõttesse.

«Mis te nüüd, härra Johanson,» vaidles ta vastu. «Lugu polnud ju nii. Minu meelest pressisite te ise Madisele peale. Et kes tõi köögiriiulid ja kus ta elab. Tema siis ütles.»

«Kas mina? Võib-olla, võib-olla oli see tõesti nõnda... Kõik on segi läinud...» Johanson tammus toas edasi-tagasi ja küsis: «Kes võis veel teada, et me pöördume selle Karja poole, preili?»

Äkki torkas Martale pähe, et asjasse võiks segada Johansoni abilise, lühikesekasvulise tõmmu, ripakil huulega mehe, kes täitis jõugus mingeid adjutandi ülesandeid ja kellele meeldis kangesti inimesi hirmutada.

186

Tal oli kombeks äkki käest kinni haarata, sõna lausumata ja silma pilgutamata mõni minut otse näkku jõllitada ja siis ohver võiduka hirnumisega lahti lasta. Kord oli see tüüp teinud katset sama numbrit ka Martaga proovida, kuid neiu oli virutanud talle korraliku kõrvakiilu. Kui mees tegi liigutuse püstoli suunas, valas ta kallalekippu j ale kaela kastrulitäie vett ja jooksis Johansonile kaebama. See oli öelnud: «Põld, kui sa veel üks kord talle ligi ajad, käänan sul kaela kahekorra.» Sellest ajast peale vahtis Põld Martat süngelt ja vihaselt, kuid ligi ei tikkunud.

«Teie Põld teadis,» ütles Marta. «Ta tolknes siin ringi, kui te autojuhi kohta küsisite.» Johanson vangutas pead:

«Põld? Ei, ei... Oleme temaga kaks aastat koos olnud, ühes onnis, kõrvuti lavatsil... See on võimatu, preili.» Aga miski pani ta mõtlema ja ta arutles: «Tõsi, ta käis sageli ära. Ütles, et sugulaste pool. See pole võimalik. Kas ta tõesti pläras purjuspäi? Aga kedagi teist pole. Need kaks, kelle Rumjantsev saatis, ei käinud iialgi kusagil. Neil ei olnud ka

sugulasi ega sõpru... Küll ma klaarin selle Põlluga. Lepime nii, et ma pole teiega millestki rääkinud, preili, mitte mil-lest-ki!»

Lahkudes palus Johanson vastu võtta tuttav kooliõpetaja. Võimud kahtlustavat teda metsavendade varjamises. Mees pidi olema väga ustav ja Martal tuli temaga kohtuda ühes tuttavas talus.

«Ma ei kahtle, et kuninganna on tasemel!» lõpetas Johanson paatosega.

Marta taipas kohe, kui nägi uustulnukat Madise tuttava, kohaliku veterinaari sünnipäeval, et «õpetaja» pole hoopiski see inimene, kellena püüdis esineda. Nõrga kehaehitusega, meeldival blondil mehel oli mingi hämmastav mõju metsavendadele. See oli täiesti mõistmatu, kui arvesse võtta tema seisundit

187

ja seda, mida mehest oli rääkinud Johanson. Kui majaperemees ütles, et peab viima vennatütre varahommikusele rongile, aga kardab öösel liikuda, võttis «õpetaja» jopi taskust tillukese märkmiku, kirjutas hoogsalt «See oh minu sõber» ja allkirjakonksu ning ulatas kerge kummardusega peremehele. Marta oli valmis vanduma, et mees kirjutas sedelile alla «R.-W. eest».

Koju tuldi kolmekesi: Marta, Madis ja võõras, kes pidi nüüd nende poole jääma. Õueväravas ootas neid Põld, purjus, tige ja hüsteeriline.

«Mis sa minu kohta kokku latrasid, neetud lirva?» karjus ta. Kuid märganud pererahvaga kaasatulnud meest, jäi silmapilk vait ja seisis nagu post, käed rusikas.

«Kas te olete kindel, Põld, et peate karjuma just selles talus?» küsis «õpetaja» vaikselt.

Põld kadus sõnagi vastamata, nagu oleks nõid ta luua seljas minema viinud.

Võõras, kes esitles end lihtsalt Augustina, oli huvitav vestluskaaslane. Ta teadis palju, oli tähelepanelik, aga millegipärast melanhoolne. Marta tundis, et meest närib salanukrus. Kolmandal päeval tõi keegi mees, keda Marta polnud varem kohanud, uuele elanikule kirja. August luges kohe kirja läbi, põletas kokkukägardatud paberi ja ütles ärritatult: «Ütle Redlichile, et kõik on nii nagu lepitud, kuid akent pole veel.» Millisest aknast juttu on, ei taibanud Marta enne, kui kuulis sellest Augustilt eneselt. Varem aga jõudis neiu arusaamisele, et Augustil on Redlichi jõugus juhtiv positsioon. Ta koostas isegi šifreeritud teate, kuid mõtles siis ringi. Majas oli võõras, töötada raadiosaatjaga, ka Augusti magamise ajal, oli liiga riskantne.

Kirja sai August öösel. Hommikul istus ta Martaga juttu puhuma. Ta olevat kuulnud, et Marta on kellegi Eesti emigratsioonivalitsuse tegelase sugulane.

188

Marta ei teadnud, kas seda oli lobisenud Johanson, Madis või keegi ümbruskonna inimestest, kuid otse eitama ta ei hakanud ja vastas tagasihoidlikult: «Austatud härra August, igaühel meist on elu vist läinud teisiti, kui kujutlesime lastena. Jätame jutu minu elust.»

Mees vabandas ja ütles, et saab kõigest aru. Hetk hiljem küsis ta, kas Marta ei tahaks minna Rootsi. Marta kehitas õlgu ja lausus:

«Meid juhib saatus. Mina pole oma tähte veel leidnud.»

Möödus veel üks päev. Ja siis pöördus August tema poole abipalvega. Kas Marta ei saaks osutada teenet? Üks hea sõber vajavat ustavat kalurit mererannas. Sõber maksvat hästi.

Marta naeratas kelmikalt ja kuulutas:

«Ah, härra August, enne sõda olin ma tehtud purjetaja. Muretsege jaht ja ma viin teie sõbra kas või polüneeslaste juurde.»

August naeris vastu:

«Või nii on lood. Kui oleks jaht, siis viiksin ma ise Rootsi nii teid kui ka oma sõpra. Otsige siiski kalurit, sõber vajab akent Läände!»

Martale meenus paar päeva tagasi kuuldud jutt aknast.

Sellega jutuajamine lõppes. Saanud Teraselt nõusoleku kohtumiseks Tallinnas, teatas Marta Madisele, et sõidab vaatama, kas tema sõprade juurde pole saabunud oodatavat teadet. Augustile ütles neiu, et Proovib rannas üles leida kalurit, kellega oli kunagi koos koolis käinud.

«Nii ma siin nüüd olengi,» võttis Marta jutu kokku. Hetk hiljem küsis ta lapselikult: «Kas ma tohin võtta veel kooki?»

«Muidugi, emal on sellest ainult hea meel,» naeratas Teras. «Teie jaoks ta ju küpsetaski... Mõtleme nüüd, kas otsime teile kaluri või...»

189

«Seltsimees polkovnik!» Marta tõusis ja tõmbas seeliku sirgeks. «Lubage viia mäng lõpuni.»

«Ainult nende lõpuni, aga mitte...» Teras sai sõnasabast kinni ja jätkas tõsiselt: «Sööge torti ja kuulake. Äkki teid kontrollitakse?»

Marta turtsatas:

«Kodanliku valitsustegelase sugulast?»

«Võidakse kontrollida tegelast ennastki. Auaste ei loe siin midagi. Neil on üks läbikukkumine teise järel. Keegi peab ju süüdi olema ja kedagi peab teelt koristama.»

«Me ei hakka ju asju nii õmblema, et traagelniidid välja paistavad,» ei jäänud Marta rahule. «Kust nad seda teada saavad, et nende saadik ei jõudnud Stok-holmi?»

«Stokholm ei kinnita saabumist.»

«See võtab aega. Ja selle aja jooksul tirite mu mängust välja.»

Teras hakkas naerma. Ta tõstis klaasi kodulikõö-riga ja kuulutas:

«Teie leidlikkuse nimel! Ma tõepoolest ei jäta teid kauaks sinna tallu. Jääb siis nii, nagu soovib Jasmiin. Keerutage pealegi August ümber sõrme. Või tahab äkki Redlich ise piiri taha putkata? Abiliseks annan suurepärase kaluri, lausa erakordse. Kas te tunnete Jaan Ratasseppa?»

«Seda nime kuulen esmakordselt,» tunnistas neiu.

«Aga minu arust te tunnete teda,» rõhutas polkovnik ja kissitas silmi. «Te püüdsite ju koos Rei isiklikku sekretäri, kui too proovis üle mere minna.»

«Edi! Edgar Truuberg!» juubeldas Marta. «See on päris kink. Mulle meeldib temaga hullupööra koos töötada. Ta on julge, täpne ja tema löök... Kohe näha, et on viis aastat poksija olnud.»

«Kuidas tema nimi on?» jahutas Teras ootamatu küsimusega Marta vaimustust.

190

Marta isegi solvus natuke. Tema fenomenaalne mälu oli osakonnas hästi teada.

«Jaan Ratassepp,» vastas ta. «Õppisime Tallinnas ühes koolis. Hiljem aeti ta ülikooli teiselt kursuselt mingi musta äri pärast minema. Talle meeldivad naised ja seetõttu vajab alati raha. Võin korrata ka mõnda muud teie pakutud legendi, seltsimees polkovnik.»

«Tean,» jäi Teras rahule. «Ma lihtsalt arvasin, et rõõm partneri üle ei lasknud teil mind kuulata.»

«Nüüd te enam ei arva?» nokkis Marta.
«Nüüd ei arva,» kinnitas Teras. «Kapten Truu-bergi.. . Ptüi, ajasite mu segi... Kalur Ratassepa kutsute kohtumisele Elmari kaudu, aga kui juhtub midagi raadioga, siis kirja teel... Pidage aadress meeles.»
Lahkumisel surus polkovnik tugevasti Marta kätt.
«Pagan võtaks! Töötate kümne mehe eest. Millised vitamiinid teid püsti hoiavad?» ei suutnud ta imestust varjata.
«Okaspuu lõhn,» vastas neiu õrnalt. «Meie metsad ... Muide, seltsimees polkovnik, laske otsida minu nii-öelda legendaarsete vanemate noorema põlve fotosid. Ma pean ju ometi tundma oma eellasi!»
«Pärast sellist sõda... Kust me need leiame?» oli Teras nõutu.
«Aga kust leidsid Redlichi omad?» küsis neiu järsult. «Las Elmar otsib, ta leiab kindlasti.» Teras ohkas.
«Näib, et veensite. Ajan kõik jalule, te peate saama Passerid igat moodi. Pidage, palun, sagedamini meeles kindral Kummi sõnu. Kui hoiate ennast, hoiate ka üritust!»
Tagasisõiduks kasutas Marta juhuslikke sõidukeid ja käis osa teed jalgsi. Taluaknad olid hilisele tunnile vaatamata valged. Näis, et Martat oodatakse.
191
Madis ja August tagusid ajaviiteks kaarte. Neiu saabumise üle olid kõik rõõmsad. Kuum kohv aga soojendas ja andis jõudu. Madisele tõi Marta paki rootsi žiletiteri. Peremees rõõmustas nagu poisike, August aga laskis pika vile kuuldavale ja küsis: «Kas need on sealt?»
Marta noogutas. Terase hoolitsus oli tabanud märki. Madis läks varsti oma tuppa, Augustil oli nüüd võimalus kõike pärida. Marta selgitas, et oli üles otsinud sõbra gümnaasiumipõlvest. Mehel on raha vaja ja ta tegeleb aeg-ajalt inimeste veoga üle mere. Nüüd avas August natuke oma kaarte.
«Saage aru...» rõhutas ta. «Sõitma peab Redlich-Wendti parem käsi. Mees on meile hädavajalik. Kui temaga midagi juhtub, ei peata Redlichi miski. I Andke andeks, sellest majast jääb siis ainult tuhk järele. Milline on teie garantii?» Marta näitas kohe, mis puust ta on. «Ei, ei, härra August. Nii asju ei aeta. Mina tulen teile vastu, teie aga ähvardate. Selles majas olen ma ainult külaline ega saa Madist ja tädi ohtu seada. Võite lugeda jutu lõppenuks.» August näppis laudlina ja oli nõutu. «Head ööd,» sõnas Marta ükskõikselt. «Olin kaua teel ja jalad lausa huugavad.»
Ta läks oma tillukesse tuppa, jättes mehe üksi tema mõtete ja kahtlustega.
Hommikul August vabandas, kuid palus mõelda sellele, kui oluline on neile sisse seada side välismaal asuva emigrantide keskusega. Marta muigas sisemiselt: kõik need eilsed peaministrid ja ministrid ning olematu armee staabitegelased, Reid, Mäed, Rebased ja teised mõistavad hästi, et nende laul on lauldud, aga nad püsivad veel metsavendade unelmates, kes kujutlevad emigrantide keskust Stok-holmis peaaegu et homse interventsiooni stardiväljakuna.
192
Augustile ta aga ütles:
«Kõik on õige. Ma unistan ise võimalusest Stok-!holmi onu juurde pääseda. Kuid mind on kodus õpetatud, et inimeste korralikkusele ei tohi vastata alatusega. Ma aitan teid, härra August, ainult siis, kui saan teilt kaitsekirja Madise perele ja muidugi ka endale.»
August naeratas virilalt.

«Mul pole vist muud väljapääsu,» sõnas ta.
Mees istus laua äärde, võttis sulepea ja maalis õpetajale omase selge kirjaga:
«Siin talus elavad ärimees Passeri tütar ja temale peavarju andnud perekond on minu mõttekaaslased ja lähimad sõbrad. Meile olulise aktsiooni eel pean vajalikuks ära märkida nende omakasupüüdmatut abi, milles ma ei luba kahelda ka ükskõik milliste teel asetleidvate juhtumite puhul.»
Ta kirjutas tekstile alla keerulise mitteloetava allkirja ja lisas sõnad: «Juhi abi». Siis ta tõusis ja andis paberilehe viisaka kummardusega Martale, öeldes:
«Preili Passer, ma täitsin oma kohuse. Nüüd on teie kord.»
Marta luges kirjutatut ja mehele ei jäänud märkamata puna, mis valgus üle neiu näo. August pidas põhjuseks oma positsiooni, mis pidi Martat jahmatama panema. Marta aga mõtles palavikuliselt, keda siis kavatsetakse piiri taha saata, kui juhi abi on August. Kas äkki Redlichi ennast? Neiu sai hetkelisest erutusest jagu, murdis kirjakese korralikult kokku ja torkas põuetasku.
«Te olete siis nii kõrge isik? Ja räägiti, et õpetaja. ..»
August muigas.
«Ma olen olnud koduõpetaja väga rikkas perekonnas ... Aga kõik see on kauge minevik.»
«Me saame jälle vana elu tagasi,» sõnas Marta

reipalt. «Mida ma võin rääkida sellest kalurist? Nõukogude ajal rikuti ta elu ära. Ta löödi ülikoolist välja ja töökohast jäi ta ka ilma. Hädavaevu pääses kohtust, oli mingi äriasi. Poiss peab lugu heast napsist, talle meeldivad naised. Ma usun, et ta on kõigiti usaldusväärne.»
«Usaldusväärne?» pomises August endamisi. «Kas teie arvates on seelikukütt ja joodik usaldusväärne poiss?»
«Pakkusin üle,» nentis Marta endamisi ja kiirustas kohe asja parandama. «Ma ei väljendanud end küllalt täpselt, härra August. Päeval on ta lihtne kalur, kuid sõbrad on tal esmaklassilised. Endised ohvitserid, mõned ka minu koolivennad, ja ametimehed endise korra ajal. Õhtuti külastatakse vahel ka restorani. Nad pole mingid sadamapätid. Ja siis veel...» Siin Marta nagu kahtles. «Minu arvates armastab ta mind ammu salaja.»
«Noh, see on juba kindlam garantii,» muutus August rõõmsamaks. «Korraldage mulle kohtamine selle kaluriga, ütleme neljandal novembril. Ainult mitte kinnises ruumis, parem juba väljas. Mis tema nimi on?»
«Jaan Ratassepp,» vastas neiu. «Mina hüüan teda lihtsalt Jantsiks.»
Oli tükk tegemist, et mõlemad mehed kodust minema saada. Kui see oli edukalt korda läinud, kontrollis Marta, et tädi tõesti raskelt norskab, laskus keldrisse, otsis välja raadiosaatja ja andis edasi sõnumi Terasele:
«Läbirääkimisi peab Redlichi abi, kes nimetab end Augustiks. Tundemärgid: sale, blond, ilusa näoga, silmad hallid, kaelal kuuliarm. On teeninud rikkas majas koduõpetajana. Usku metsavendade homsesse ja soovi võitlust jätkata ei märka. Kalurit tahab näha neljanda novembri hommikul kell seitse Rannaküla suurte kivide juures. Jasmiin.»

... See novembrihommik oli tuuline. Üksiku männi all, mis tõusis imekombel otse paesest pinnasest taeva poole, istusid Marta, August ja end Jaan Ratas-sepana esitlenud

kalur. See tugeva kehaehitusega noorepoolne mees oli toetanud lõua peopesale ja vahtis kaugusesse. Tundus, et kogu poolteist tundi kestnud vestluse jooksul polnud ta heitnud pilku kordagi kliendi suunas. See-eest uuris August meest põhjalikult ja vahetpidamata.

«Kas juhite paati üksi või kellegagi koos?» päris ta. «Kas te sel juhul, kui tuleb vältida mootoripõri-nat, saate kasutada purje?»

«Puri on mul olemas,» ütles kalur aeglaselt. «Aga paadiga ei tule üksi toime. Tuleb ka minu paarimees.»

«Paarimeest poleks vaja,» tegi August ruttu ettepaneku. «Minu sõber aitab ise. Ta on hea purje-sportlane.»

Kalur võttis piibu suust ja vaatas esimest korda vestluskaaslase poole.

«Kas see teie sportlane sõidab minuga tagasi?»

August ei vastanud ja Jaan Ratassepp nõksatas peaga kinnituseks, et küsimus on lahendatud.

«Kas tunnete teda ammu?» küsis August, lootus hääles.

Kalur muutus rõõmsaks ja vastas:

«Oleme temaga juba neli turisti Rootsi viinud. Poiss on minu juures üles kasvanud. Isa sai tal Narva kaitsmisel surma. Ta töötas kolmekümne üheksandal aastal peaministri kantseleis.»

Seda kalur muidugi ei lisanud, et noormehe isa oli hankinud peaministri kantseleist tähtsa dokumendi, mis paljastas Pätsi mahhinatsioone ja et Narva oli ta vabastanud Eesti korpuse koosseisus. Tema poeg aga on juba tšekistide ridades.

August paistis leppivat kaluri paarimehega. Algas

195

kauplemine. Kalur nõudis viis tuhat rubla. August pakkus kolm tuhat.

«See on isegi liiga suur summa,» kuulutas ta kõrgilt. «Tegemist on siin ju ainult mõnetunnise lõbu-sõiduga merel. Three hours there and three hours back and you will again be with your lady.[1] Kas te olete seda keelt ülikoolis õppinud?» August ootas pingsalt.

Kalur muutus süngeks.

«Inglise keelt? Olen. I haven't got any lady, sir.[2]» puistas ta soravalt ja heitis silmanurgast pilgu Martale. «Oleks võinud küll olla, kauneim naistest, kuid ... tema armastab teist. Tavaline lugu.»

Siis tõusis ta püsti.

«Mu imekaunis daam, anna mulle andeks, aga mul on oma tavad! See isand ei sobi mulle.»

«Jants,» hüüatas Marta ja vaatas jõuetult kaluri otsa. «Härra August on praegu kitsikuses... Ma ei tahaks end meeste asjadesse segada, aga sa pead aru saama, et ta on meile vajalik inimene. Mulle, sulle, kõigile meile, kellele on kallis meie vana hea Eesti-maa.»

«Ei,» rõhutas kalur. «Kui on vaja midagi muud, püüan teha. Praegu aga järele anda ei saa. Sellest rahast peab kellelegi veel maksma, et ei luusitaks mööda kallast.»

«Lööme käed,» sõnas äkki August, kellele oli kogu see jutt millegipärast meeltmööda. «Usaldan teid, Jaan Ratassepp. Merele sõidame ülehomme öösel. Aga enne seda... enne

[1] Kolm tundi sinna ja kolm tundi tagasi ja te olete jälle oma daami juures (inglise keeles).
[2] Mul pole mingit daami, härra (inglise keeles).

seda, ütleme kell viis õhtul, tutvustan teile Lihula einelauas oma sõpra? Sealt leiame ka auto, millega kohale sõidame.»
«Kuidas jääb rahaga?» küsis kalur.
196
«Tuhat kohe käsirahaks, teise tuhande annab sõitja pärast seda, kui istute autosse, ülejäänu saate Rootsi rannas.»
Ratassepp noogutas, ajas end püsti ja hakkas astuma rahulikult eemale. Sajakonna sammu järel pööras ta ringi ja hüüdis:
«Mõtle järele, Marta Passer. Ega ma nii inetu olegi.»
«Sa oled ilus, Jants!» hüüdis Marta vastu. «Ausõna, ma mõtlen veel.»
Küi nad olid tagasiteel, alustas August juttu:
«Mul on piinlik sellest rääkida... Kuid Jaan Ratassepp on minu arvates tõeline mees, tahtejõuline ja tugev. Mis on teie vahel?»
«Minu väljavalitu peab olema Eestimaa tegev patrioot, mitte aga tolknema lihtsalt mööda restorane,» teatas Marta uhkelt. Kuid märganud mehe kummalist pilku, ütles ta tasa: «Üleüldse ei saa ma ka ise praegu aru... Kas teil on naine, härra August?»
«On,» vastas August süngelt. «Selles kogu lugu ongi. Ta jäi metsa Redlichi juurde. Jätame selle jutu.»
Osakonnas käis pingeline operatsiooni ettevalmistus. Valmis olid joonistatud mitmed «kaluri» ja tema kliendi liikumisteed. Lihulast Lääne-Eesti mererannani, kust kavatseti üle mere retke alustada, pidi tegutsema mitu liikuvat operatiivrühma.
Einelaua lähedusse saatsid tšekistid kaks veoautot oma juhtidega. Ette oli nähtud ka pidev raadioside operatiivrühmade vahel.
... Edgar istus einelaua nurgas ja ootas klienti. Millegipärast too hilines. Lõpuks ilmus reisiriides August, seljas hall kummimantel, peas silmile tõmmatud kaabulott. Ta vabandas, et oli lasknud oodata, Ja teatas, et läheb vaatab kohe auto. Edgar jälgis teda rahulikult. Ta nägi, kuidas August astus ühe veo-auto juurde ja hakkas juhiga vestlema.
197
«Jussi ta ei võtnud,» nentis Edgar endamisi. «Ja Mihkel ei meeldi talle millegipärast... Kurat! Kes siis autot juhib? Kas oma... või võõras?»
August ei teinud kaupa kummagi operatiivrühma saadetud autoga, vaid jõudis kokkuleppele hoopis kolmanda juhiga, kes oli siia sattunud vist juhuslikult.
Siis tuli ta kaluri järele. «Lähme, Ratassepp!»
«Ja kus on too mees, kes kippus merele?» küsis Edgar.
«Sõidan mina!» ütles August rõhutades vaikselt.
Edgar ei pilgutanud silmagi. Ta tõusis ükskõikselt ja sammus kliendi järel. August hakkas autojuhiga sosistama ja Edgarile tundus, et mehed on jub;: varem tuttavad. Niisiis võttis jõugujuhi abi tarvitusele omapoolsed abinõud. Või kes teab, äkki saatsid selle auto siia Terase abilised?
«Istuge autojuhi kõrvale,» pakkus August. «Mul on veokastis sobivam.»
Auto hakkas liikuma ja samal hetkel märkas Edgar autopeeglis mootorratast. See tuiskas välja naabermaja õuest ja hakkas paraja kiirusega autot jälitama. Mootorratturi selja taga istus tundmatu mees.
Mootorratast märkas ka Terase osakonna mees, kes pidas valvet einelauas. Ta tormas telefoni juurde, et teatada avastusest operatiivpunkti.

Mootorratas rippus veoauto sabas ligi paarkümmend kilomeetrit. Edgarit piinas mõte, kas neid kavatsetakse jälitada sõidu lõpuni ja mida üldse ette võtta. Ta püüdis autojuhiga juttu alustada, kuid too vaikis.

«Pole viga, vennas. Kohe teeme selgeks, kes sa oled,» mõtles Edgar ja tiris taskust välja sigaretipaki.

«Kas panen põlema?» küsis ta.

198

«Ära parem küsigi,» neelas autojuht sülge. «Juba kuu aega peaaegu ainult puulehtede peal.»

«Niisiis bandest,» tegi Edgar endamisi järelduse. Teekond viis metsa. Kahel pool kõrgus noor haavik. Siis kerkisid väänleva tee kõrvale laiaoksalised võimsad kuused. Edgar õngitses pakist aeglaselt sigareti, mudis selle pehmeks ja torkas autojuhi huulte vahele. Kaaslase nina alla ulatatud välgumihkli hüpleval valgusel märkas Edgar armi mehe kõrva juures.

Edgar heitis pilgu peeglisse. Mootorratta tuled olid endises kauguses.

Huvitav, kas mees veokastis teab mootorrattast? Kuidas saaks lahti sellest põrgulikust tagaajamisest? Iga juhuslik sündmus võib paljastada operatsiooni. Kui meie mehed teele hüppavad, võidakse autost ja mootorrattalt alustada laskmist. August tuleb kinni võtta aga elusalt ja salaja. Kindral oli ütelnud veelgi täpsemalt: «Ilma kriimustuseta ja oksa praksatu-seta!» Niisiis tuleb kõrvaldada autojuht, oodata tee-kurvi ja püüda tagaajajaist kiire sõiduga lahti pääseda.

Otsekohe heitis ta endale ette:

«Ära jama, Edgar! Autojuht peab bandesse tagasi minema puutumata, muidu lendab kogu operatsioon kuradile...»

Kuni Edgar piinas end kõikvõimalike kombinat-sioonivariantidega, tormasid tuled selja taga järsku vasakule ja kustusid hetk hiljem.

«Mis, põrgu, see siis oli?» imestas Edgar mõttes. Tal polnud aimugi, et kohe, pärast sõidukite teele asumist, hakkasid tema kolleegid palavikuliselt mõtlema, kuidas mootorratast kiiresti auto kannult ära koristada. Appi tuli aga juhus. Mingi veoauto ttiürinast ehmunud metsloom tormas otse mootorratta ette. See oli erakordne vedamine. Nagu hiljem selgus, saatsid Augustit Rumjantsev ja Johanson. Kui nad

199

oleksid avarii korraldamises märganud inimkätt oleks mäng Redlichiga läbi kukkunud.

Selle ajaga, mis mootorrattameestel kulus põrutusest toibumiseks ja enda puhtaks kloppimiseks, jõudis auto operatiivrühma paiknemise piirkonda. Edgaril oli otsus küps: August tuleb kinni võtta eraldi, operatiivgrupi varitsusest tuleb temaga läbi minna, sest arvatavasti jälgib autojuht neid teatud aja.

Ta käskis auto peatada, ronis kabiinist teele ja ütles vaikselt:

«Oleme kohal. Seitse kilomeetrit keelutsoonis tuleb jalgsi käia.»

Kui ometi poisid kuuleksid ja taipaksid, et nad ei tohi praegu sekkuda!

Ka autojuht ronis välja, küsis Augustilt midag. sosinal ja sai samuti sosinal mingi korralduse. Edgar püüdis kinni sõnad «veerand tundi». Ta järeldas, et autojuht peab niikaua kuulatama hääli või neid jälgima. August ulatas autojuhile väikese kohvri ja hüppas veokastist kergelt alla. Siis võttis ta kohvri vasakusse kätte, kontrollis paremaga relva taskus ja pöördus Edgari poole:

«Ma olen valmis, Ratassepp.» «Esimene kilomeeter on rahulik,» ütles Edgar tavalisest valjemini, lootes kolleegide heale kõrvakuulmisele.

Metsasihil, mida mööda hakati astuma, ei rikkunud keegi vaikust. Oksad ei praksatanud ka selja taga. Nähtavasti oli autojuht jäänud teele. Tihedas põõsastikus käänaku taga kükitavad Kudinov, Elmar ja Paul ning vist imestavad, miks Edgar venitab ega ütle kokkulepitud sõnu: «On aeg arved klaarida!», mille järel kõik hakkab liikuma. Need sõnad jäävad ütlemata, poisid, palun kannatust!

Edgar pingutas kõrvu, et püüda kinni mootorimürinat. Nähtavasti olid nad aga jõudnud teest kaugele. Arvestanud, et nad on ära käinud oma kolm

200

kilomeetrit ja möödunud vähemalt pool tundi, valis Edgar suuna nii, et nad jõudsid varsti kaarega uuesti operatiivrühma peidupaika. Edgar peatus, pöördus Augusti poole ja ütles selge häälega:

«Kaup oli selline, et annate mulle teel teise tuhande.» Siis tõstis ta häält ja lisas: «Andke andeks, aga on aeg arved klaarida.»

August pomises midagi ebamäärast, kuid avas siiski kohvri, võttis sealt krabisevaid rahatähti, lõi kohvri kinni ja ulatas rahapaki saatjale. Välkkiirelt haaras Edgar mehe randmest, tõmbas teda ja pööras ta järsult seljaga enda poole, haarates tal ümbert nagu raudvõruga, mis ei lubanud liigutada ega relva haarata. Sel hetkel sööstis põõsastest välja kogu, meestele suunati tugev valgusvihk ja tugev hääl käsutas:

«Paigale jääda, käed üles!»

«Käsi üles tõsta ei saa, Elmar,» teatas Edgar, kes oli kolleegi hääle järgi ära tundnud. «Algul tee midagi, et härra häält ei tõstaks, siis pane ta käed raudu!»

«Troppi pole vaja, ma palun,» ütles kinnipeetu olukorra kohta ebatavaliselt ja väga viisakalt. «Mul on selge, kuhu olen jõudnud ja . .. Muust räägin teie juhtkonnale.»

August toimetati lähemasse piirivalvekordonisse ja otsiti põhjalikult läbi. Seejärel sõidutati ta Tallinna. Ta istus sõiduauto tagaistmel Truubergi ja Vert-manni vahel ning vaikis. Alles linna lähistel küsis ta Truubergilt uudishimulikult:

«Vabandage minu uudishimu, härra kalur. Kus õppisite te inglise keelt?»

«Preili Passer informeeris teid õigesti,» vastas Edgar viisakalt. «Ülikoolis. Ainult ühes asjas ta eksis, mul oli võimalus ülikool lõpetada.»

«Ka preili Passeril on vist teine nimi?» tundis August huvi.

201

«Me ei tea veel teiegi nime,» pareeris Edgar küsija iroonia. «Teie aga tahate teada kõike kõigist.»

Operatsiooni edukusest teada saanud, tuli kindral Kumm osakonda, istus natuke aega kinnipeetu ülekuulamisel ja kutsus siis polkovniku enda juurde.

«Ma rääkisin just Keskkomitee sekretäriga ja informeerisin sellest asjast. Seltsimehed arvavad, et kinnipeetu vastu tuleb üles näidata maksimaalset tähelepanu. Võib-olla on ta terve mõistusega inimene, saab aru, et vana juurde tagasipöördumisest ei tule midagi välja ja aitab meid millegagi. Keskkomitees arvatakse, et tšekistidel on tekkinud üsna reaalne võimalus lõpetada Redlich-Wendti toimik.» Ministri hääles oli kuulda nõudlikke noote: «Ma palun teid kogu bande likvideerimisega kiirustada, polkovnik.»

Esimesed kaks päeva oli ülekuulamine tulemuseta. Kinnipeetu vaikis. Teras ei mõistnud mehe käitumist ja mõlgutas tema juuresolekul oma mõtteid:

«Kas te saate sellest aru, et tunnistus ei tee teie olukorda halvemaks? Halvemaks on seda võimatu teha!»

August ohkas ja vastas nukralt:

«Kui ma võiksin arvestada ainult endaga! Ma pole ju üksi, polkovnik. Ja peale inimeste, kellega mul oli tegemist, on mul veel isamaa, minu Eesti!»

«Mõelge siis järele, kuidas te Eestit teenisite,» tähendas Teras kuivalt. «Ma võin täpselt üles lugeda, kui palju tapmisi ja röövimisi on Redlich-Wendti jõugu arvel. Vaevalt küll saab seda lugeda hoolitsuseks isamaa eest. Seersant, viige kinnipeetu minema.»

Kolmandal päeval teatas August kohe, kui ta oli Terase kabinetti toodud, et tahab teha avalduse. Teras noogutas ja heitis paljutähendava pilgu Vert-mannile, kes istus teise laua taga.

«Ma olen palju mõelnud,» alustas August. «Juba mitu nädalat, eriti aga teel siia ja eeluurimiskambris.

202

Pean tähendama, et olen avastanud hämmastavaid seoseid. Te olete ka varem meist ette jõudnud, kuigi Redlich-Wendti rühma ei ole koondatud kõige andetumad strateegid. Operatsioonis, mis pidi ühendama meid emigratsiooniga, olime kõik peensusteni välja arvestanud, ja ikkagi olid teie mehed operatiivsemad ning, kui see sobib, psühholoogiliselt rafineeritumad. See veenis mind veel kord, et me tunneme halvasti uut võimu ja võimuga kaasaminejaid. Kuid minu jaoks olid Redlich ja minu naine autoriteedid. Kümme korda päevas kinnitasid nad mulle, et eestlased hoiavad meie poole. Nad tõid näiteid ja, peab ütlema, kasutasid ära ka kuulujutte, kuid kõik see tundus nende suus hämmastavalt veenev.»

Ta jäi vait ja vajus kuhugi eemale vaadates mälestuste hõlma. Sõrmedega kergelt lauale trummeldades tõi Teras ta jälle reaalsusse tagasi.

«Jajah,» alustas August hajameelselt. «See kõlas üsna usutavalt, kuid praegu tundub kõik see mulle kummalisena. Ma ei pea kinni teie tähelepanu. Nad on eksiteel, Redlich ja minu naine. Ainult ärge pidage seda järeldust minu areteerimise tulemuseks.»

Pisar veeres vargsi mehe põsele. Teras heitis talle lühikese pilgu, vaatas siis akna poole ja tähendas:

«Kahju, et teid Redlich ei kuule. Öelge, August... August...»

«August-Richard Ülemäe,» oli ülekuulatav abivalmis.

«Öelge, kodanik August-Richard Ülemäe,» alustas Teras ja takerdus siis. «Kas teie käed on paksult verega määritud?»

Ülemäe kehitas õlgu.

«Isiklikult pole ma kedagi tapnud ega piinanud. Kuid Redlichi lähikonna käsul ei pandud alati toime just õilsaid tegusid. Mina aga olin ideoloogiajuht.»

203

«Siis on teil õigus,» märkis Teras. «Pean hoiatama, et kohus võib arvesse võtta küll teie soovi bandiitidest lahti öelda, kuid jõugu veriseid tegusid teie arvelt maha ei kanna.»

August langetas pea. Teras võttis enda ette ülekuulamisprotokolli, mida kirjutas Vertmann, luges sealt midagi ja küsis:

«Te nimetasite oma naist. Kas ta jäi Redlich juurde?»

«Jah, seda küll... Laine on kangekaelne. Kui t on midagi pähe võtnud, siis ta sellest ei loobu... «Mida ta teeb teie jõugus?»

«Ei oska nagu öeldagi. Jälgis lahingumoona ja to! duvarude seisu. Ka maakaardid olid tema käes. O umbes nagu peamehe sekretär.»

«Kogu klanniga bandes,» torises Teras. «Ainul lapsed veel puudusid... See on kurat teab mis! No^ rääkige siis...»

August Ülemäe seletus oli üksikasjalik. Redlich oi otsustanud võtta endale välismaal asuva emigrat sioonikeskuse emissari osa ja teha katset koondad mõned metsavendade jõugud ühtse juhtimise alla Ta oli korduvalt kinnitanud, et peab sidet teiste maa kondade jõukudega ja vanade sõpradega, SS-i ohvit seridega, kes varjavat end taludes. Kui palju selle tõtt oli, seda ei teadnud keegi. Lahingutes tšekisti dega ja maa-aktiiviga puhkenud tulevahetustes oi jõuk kaotanud mitu kogenud, Redlichile ustava meest, kes olid omal ajal teeninud koos Redlichig karistusüksuses.

«Aga meil oli ka hoopis teist laadi kaotusi,» meenutas Ülemäe. «Meie juurde tuli kord üks lihtsameelne külamees popside killast . . . uuris natuke olukorda ja kadus.»

«Mis Redlichil sellest mehest?» küsis Vertmann väliselt ükskõikselt, kuid Teras aimas vanemleitnandi tõsist huvi kadunud külamehe vastu.

204

«Mees polnud rumal, tal oli nutti,» selgitas Ülemäe. «Saks, jah, Alfred Saks oli ta nimi. Oli esmaklassiline laskur. Ent asi pole selles . .. Hoopiski mitte... Teate, erilist huvi pakkus ta propagandistlikus plaanis. Kehvik Saks uskus jäägitult, et õnne temale ja teistele toob «valge laev». Ja ta oskas leida kergesti ühise keele talumeestega. Aga pärast ühte retke ta lihtsalt ei tulnud laagrisse tagasi. Ilma igasuguse selgituseta. Mõelge, mida tahate.»

Siis jõuti ülekuulamise peateema juurde. Ülemäe selgitas, et mõte võtta ühendus Stokholmi emigran-tidega oli tekkinud juba ammu. Jõuku Rootsis esindama pakkusid end Rumjantsev ja Johanson, Redlich aga mõistis, et seal ei võeta vastu ei üht ega teist. Intriigid kestsid pikka aega, kuni Redlich otsustas lõplikult ja saatis tema, August Ülemäe. Eelkõige oli vaja saada Läände põgenenud «valitsejatelt» rahalist tuge. Pärast Augusti ärasõitu pidi jõuk jagunema pooleks. Oli otsustatud, et Redlich elab sekretäriga ühes punkris, ülejäänud omaette.

«Kuidas te pidite nad Rootsist tagasi tulles üles leidma?» katkestas Teras.

«Mulle anti kaks postkasti, kaks haavatüve,» selgitas August. «Tagasi tulles pidin panema sinna tüki ajalehte ja ootama Redlichi saadikut sugulase pool Pärnu-Jaagupi lähedal.»

«Mis leht see pidi olema?» täpsustas Teras. «See on mul meelestki läinud,» lõi August demonstratiivselt käega. «Nüüd pole sel enam mingit tähtsust.»

«Milline ajaleht siiski?» ei jätnud Teras järele. «Te lubasite kõigest ausalt rääkida.»

August jõllitas teda metsiku pilguga.

«Seal on minu naine... Ma ei või...»

Ta kattis näo kätega ja vaikis kaua. Äkki võpatas ja sõnas:

205

«Tegelikult pole õnne enam oodata. Pange kirja. «Rahva Hääle» tükk. Ma mõistan, mida te kavatsete.»

Teras ja Vertmann vahetasid pilke. Redlichi abi oli ära arvanud operatsiooni edasise käigu.

3. Alfred Saks jõuab otsusele

Teras ei olnud päris kindel, et ta toimis õigesti, kui laskis minema kaks jultunud bandiiti, Rumjantsevi ja Johansoni. Kuid Redlich oli hirmsam ja tugevam tüüp ning midagi tuli ohverdada.

Analüüsinud põhjalikult August Ülemäelt saadud andmeid, tegi Teras enda jaoks mõned märkused.

«Redlichi postkastid. Ööpäevane kontroll. Sidemehi mitte puutuda. Oodata Redlichi või Lainet. Ülesannet täidab kapten Ossoka.

Luua legend, et Redlichi saadik jõudis kohale. Alustada Rootsis asuva sugulase kirjast «Jasmiinile». Täidavad Beljajev ja Vertmann.

Alfred Saks. Selgitada, kus varjab, kas on sugulasi. Ülesanne anda...»

Polkovnik tahtis kirjutada Vertmanni nime, kuid otsustas samas, et sel otsustaval hetkel ei peaks viimast eemale kiskuma raadiokontaktidest «Jasmiiniga». Teras helistas Kudinovile ja küsis, millega tegeleb leitnant Kalju Vasman. Komsomoli lähetusega riikliku julgeoleku organeisse tulnud Kalju oli polkovnikut alati köitnud oma erakordse rahu ja tagasihoidliku käitumisega, oskusega isegi neil hetkil, kui tšekistil läheb vaja täpset arvestust, külma verd ja julgust, teha kõike kärata ja kuidagi märkamatult.

Kuulnud, et Kudinov on nõus, lõpetas Teras hoogsalt märkmed: «Ülesanne anda Kalju Vasmanile. Kasutada «Jasmiini» andmeid ja kinnipeetud bandiitide tunnistusi.

Kontrollida, kas jõugu juht ei ole asunud oma

206

noorusmaile, kas Redlichil on Pärnumaal vendi-õdesid. Ülesanne Kudinovile.»

Mehed hakkasid tööle. Kapten Ossoka raporteeris, et peidikud on leitud, salajane varitsus nende juures organiseeritud, kuid ühtki jälge pole veel märgatud. Võib-olla oli veel vara.

Beljajevil õnnestus hankida komplekt rootsi kirja-tarbeid. Vertmann aga nuputas valmis teksti ja torkas selle rootsi ümbrikku. Kiri kõlas nii:

«Kõik küsivad, millal ilmub siia seltskonda noor preili Passer. On juba aeg, kallis. Saadan Sulle järele. Ajame juttu mehega, kes Sind on hiljuti näinud. Ta tänab Sind kõige eest ja mainib, et Sa oled endiselt noor ja kena. Nägemiseni, kohtumiseni!»

Kiri toimetati Marta kätte, aga kuna ta vaikis, võis järeldada, et kirja polnud kellelegi näidata. Ka Saksast ei olnud uusi andmeid. Vasmani katsed paljude Pärnumaa Saksade seast Alfred Saksa sugulasi leida ei andnud esialgu tulemusi.

Gavrilov istus parajasti Tallinnas oma kabinetis, kui talle helistas Harjumaa julgeolekuosakonna korrapidaja. Üks nende operatiivvolinik oli tabanud tagaotsitava, kellegi Hans Sorgsepa. Mees esitlenud end restoranis miilitsatöötajana, käitunud häbematult ja norinud lauanaabritega tüli. Korrapidaja päris, kas Sorgsepp ei paku majorile huvi.

«Pidage, see on meie vana tuttav!» hüüatas Gavrilov. «Jooksis bandiitide ja meie vahet. Las temaga tegeleb uurimisosakond, meie osakonnale pole teda vaja.»

Vaevalt oli ta aga telefonitoru hargile pannud, kui valis uuesti korrapidaja numbri.

«Ei, andke ta siiski esialgu meile!» tegi major korralduse.

Sellist võimalust ei võinud käest lasta. Sorgsepp oli kokku puutunud mitme bandega, ta tundis metsavendi näo ja nime järgi. Äkki on tast abi?

207

Tuppa sisenevat majorit nähes venis Sorgsepp toolilt aeglaselt püsti ja tegi hea näo pähe.

«Viin teeb meele rõõmsaks...» püüdis ta jorutada. «Tegin vähe pattu. Aga rõõmust, sest saatsin raudkäe pruudi koju... Ise olen Kehtna kandi mees, aednik, võiks öelda...»
«Kas mitte lambakarjus Põltsamaa kandist?» küsis Gavrilov. «Veel ka tolle kandi metsade bandiit auas pattu kahetsenud Sorgsepp, kes oli meie mees Antsu bandes... Mees, kas see igavene jälgede segamine pole veel ära tüüdanud?»
Sorgsepp põrkus majorist nagu viirastusest tagasi ja surus end nurka.
«Ma pole süüdi,» vingus ta. «Mind seati löögi alla... Pidin ju kuidagi välja keerutama.»
Teda oli vastik vaadata. Kuid töö on töö.
«Istuge,» käsutas Gavrilov. «Mina kohut ei mõista, selleks on teised. Nüüd aga pingutage oma mälu ja loetlege kõiki metsavendi, keda olete iganes kohanud. Ja kui teate, siis nimetage ka, kus elavad nende sugulased ...»
Bandiidi silmis süttis lootusesäde.
«Kas seda võetakse arvesse?» küsis ta aralt.
«Arvesse võetakse kõik, nii halb kui hea. Mis kaalukam on, seda ei hakka me praegu välja selgitama. Vastake mu küsimusele!» nõudis Gavrilov.
Sorgsepp hakkas monotoonselt üles lugema kõiki neid, keda oli metsas kohanud, meenutades, kes kus elas ja kui suur on ta kojujäetud pere. Nii sai kokku paarkümmend inimest. Iga nime ajal vaatas ta teraselt majorile silma, et kas see on just tähtsaim nimi. Kuid Gavrilov ei kergitanud kulmugi. Ka siis mitte, kui Sorgsepale meenus Alfred Saks ja tema kaunitarist naine Mari, kelle Saks oli Vigalas peol kohalikelt poistelt üle löönud ja kes oli tal alati meeles ka metsas hulkudes.
208
Kui Sorgsepp oli end tühjaks rääkinud, vaatas ta väsinud näoga Gavrilovile otsa.
«Võib-olla oli minust kasu? Kas ütlete minu kaitseks paar sõna? Ma tahan omaste juurde,» ei saanud ta pidada.
Major silmitses meest teraselt.
«Me oleme teile juba kahel korral selleks võimaluse andnud. Mul pole kombeks uurimise käiku mõjutada. Kui vaja läheb, küll nad minult siis küsivad. »
Vigalasse sõitis Kalju Vasman. Kummaline oli see, et kuigi Alfred Saksa kosjaskäigust oli möödas üle kümne aasta, mäletasid põliselanikud seda lugu ülihästi. Küllap vist sellepärast, et Alfred oli sõitnud peole kohalikke poisse kartmata, sõbrad ja tuttavad kolme vankriga kaasas. Marile meeldis julge pealehakkamine ja ta andis nõusoleku Alfredi kaasaks saada. Elati vallamajast seitsme kilomeetri kaugusel talus. Peres oli kaks last, poiss ja tüdrukutirts. Maad hariti korralikult, aga õnne ei olnud. Ühel aastal võttis külm viljapuud ära, teisel oli põud. Peaasi oli siiski sõbralik ja rõõmsameelne kooselu, mis kestis senikaua, kuni tallu asus elama Alfredi vanem vend Ernst, kellest aastaid polnud teateid olnud. Temast sai okupantide ametimees. Ernst Saks pidas end ülal kui ehtne türann, käitus alatult ja andis üles mitu tublit inimest.
Ernst tuli koos sakslastega ja kadus koos nendega. Siis aga algasid Alfredil pahandused. Teda kutsuti tunnistajana uurija juurde. Mees rõhutas, et ei tea venna tegudest midagi. Kui teda uuesti välja kutsuti, ei pidanud mehe närvid vastu ja ta pages metsa. Jõuk oli väike ja kogemusteta ning läks varsti laiali. Saks tuli koju, magas siin paar ööd, kuulis igasuguseid kuulujutte, mida oli neil päevil eriti palju, sest otsiti kaupluse röövimises osalenud bandiite. Ja Saks kadus uuesti metsa. Ta kohtas Redlichi mehi, kes kutsusid
209

teda oma kampa. Kõigest sellest oli rääkinud leitnant Vasmanile, hiljem ka koos Kudinoviga Vigalasse saabunud Terasele miilitsavolinik, juba aastates seersant, kes ise oli pärit siitkandist ja teadis kõigi kohta kõike. Tema oli ka see, kes hoiatas Terast, et Mari on käreda loomuga ega salli valskust ja on üldse otsekohene, aus ja väga terane naisterahvas. Teras pööras asja naljaks:

«Pole just sünnis kolme mehega üht naisterahvast pihtide vahele võtta. Lepime kokku, kes sõidab.» Kavala näoga jälgis ta oma mehi. «Vasman on minust ilusam ja noorem, Kudinov on tasakaalukam ja flegmaatiliseni. Võib-olla alustan mina, seltsimehed? Kui ei tule toime, läheb keegi teine. Kas teeme nii?»

Maril oli parajasti käsil pesupesemine. See tüsedapoolne kastanpruunide juustega, väga väljendusrikka näo ning suurte ja leegitsevate pruunide silmadega naine meenutas välimuselt väga ukrainlan-nat. Tema kõrval köögipõrandal mängisid puuklotsidega lapsed, umbes kaheksa-aastane poiss ja kolme-neljane tüdruk. Poiss ja tüdruk olid hämmastavalt sarnased ja mõlema kumerale laubale langesid linavalged kiharad. Mari heitis ükskõikse pilgu majaukse avanud Terasele, soovitas jõnglastel minna üleaedse lastega mängima ja jätkas oma tööd, nagu poleks midagi juhtunud.

«Tere ja jõudu, perenaine,» alustas polkovnik võimalikult sõbraliku häälega. «Tahaksin teiega vestelda ning, kui võimalik, siis südamest ja pikemalt.»

«Mul kaks last ja süda on nende päralt,» vastas Mari kõlavalt. «Pole mul aega pikaks jutuks.»

Ta lobistas poja särgikest hoogsalt loputusvees ja hakkas arutama:

«Mõni tuleb ja tutvustab end, ütleme, näiteks kindlustusagendina. . . Aga hiljem selgub, et on uurija. Ega teie pole äkki, ütleme, riigilaenuvolinik? Pärast tuleb välja, et ajate hoopis metsavendi taga.»

210

«Arvasite peaaegu ära,» naeratas Teras. «Mina olengi'see kõige tähtsam, kes siin bandiite püüab.»

Ta ulatas naisele oma töötõendi. Mari käed olid küünarnukini seebised ja dokumenti ta ei puudutanud, luges seda polkovniku käes. Ta ei öelnud midagi, hakkas ainult pesu veelgi vihasemalt uhtma.

«Imelugu! Esimene teie mees, kes tuli otsejoones ja ütles, kes ta on. Mulle meeldib avameelsus. Olge lahked, astume tuppa. Seal võime juttu ajada.»

Maja lausa säras puhtusest. Kastrulid kiiskasid, suurt söögilauda kattis puhas tärgeldatud lina, ka laste mänguasjad olid ilusasti omal kohal. Perenaine lükkas tooli külalisele lähemale, istus ise teispoole lauda ja toetas lõua peopesale.

«Kas jälle mehevennast?» küsis siis. «Ei, mehe enda asjas,» vastas Teras tõsiselt. «Pole tal mingit asja,» torkas Mari Saks väljakutsuvalt. «Siin teda pole. Mitte kedagi ta tapnud ega vigastanud ei ole, ja pole ta võõrast tikutopsigi võtnud. Metsa läks, sest solvati. Kogu eluaja on rühmanud tööd teha. Raha on meil alati vähe olnud. Miks siis talle hõlma hakati? Seltsimees peaülemus, seadus ei keela ju metsas elada.»

«Elada ei keela,» nõustus polkovnik. «Aga koos bandiitidega hulkuda ja külarahvast kimbutada küll ei luba.»

«Jätke jutt,» ägestus Mari. «Ta vandus mulle jumala nimel, et pole puutunud ühtki inimest ega võtnud niidiotsagi.»

«Kas ta vandus seda ammu?» küsis Teras ettevaatlikult.

«See jääb juba meie teada, kas ammu või äsja,» ütles Mari ja vaatas Terasele tungivalt silma. «Kas sellepärast tulitegi?»

«Sellesama pärast,» ei salanud polkovnik.

«Ilmaasjata. Naine on mehe abiline, mitte verekoer, kes nuusib tema jälgi,» tegi Mari jutule lõpu.

211

Ta tõusis, kolistas istmega, astus akna juurde ja vaatas tükk aega välja. Seejärel pöördus külalise poole:

«Võib-olla unistan minagi, et ta magaks oma voodis ja töötaks oma põllul. Tüdruk ei tunne teda üldse. Küsib ikka, millal tuleb isa. Viivel on isa, aga minul ei ole. Mis ma talle vastan?»

Teras sasis oma juukseid, kartes juttu alustanud naist ettevaatamatute sõnadega ära hirmutada. Ta ei tahtnud, et Mari tõmbuks jälle enesesse, vaikiks ja oleks kinnine. Polkovnik ootas, kuni naine oli oma mure välja valanud.

«Kuulake mind tähelepanelikult, Mari Saks,» alustas Teras asjalikult. «Ükski meist pole jumal ja teeb elus vigu. Nähtavasti ajasid julgeolekumehed teie mehega juttu mõtlematult ja tema kiirustas nähtavasti metsaminekuga. Te ütlete, et ta ei ole tapnud ega röövinud. Ma usun seda. Ma näen, et olete tark naine ja saate aru, mis on elus kõige tähtsam. Aga kas te usute, et metsavennad jätavad asja niisama? Mees elab nende hulgas, sööb, joob ja magab, aga toitu hankimas ei käi, koos nendega külaaktiivi ja uusmaasaajaid ei kimbuta. Nii ei saa kaua kesta. Eile oli ta veel puhas, aga homme saadetakse kooperatiivi röövima.»

«Ta ei lähe,» oli Mari kindel, kuid ajas silmad pärani.

«Juhul, kui ta keeldub, laseb jõugu ninamees esseslane Redlich-Wendt Alfred Saksa isiklikult maha,» sõnas Teras halastamatult.

Naine tormas tema juurde, haaras käest, vaatas otse silma ja nuuksatas:

«Redlich? Kuidas saab Alfred minna selle elaja juurde? Ta ju tõotas, et kui kohtab metsas Redlichi, teeb talle otsa peale. Võib-olla ongi ta juba selle metsalise juures, et temaga arveid klaarida?»

«Missuguseid arveid?» oli polkovnik tõsiselt

212

hämrnastunud. «Mida on jagada Saksal ja Redlich-Wendtil?»

Mari võttis seinalt raamitud foto. Ta pühkis fotolt viimase tolmukübeme ja ulatas pildi siis polkovnikule. Raamist vaatas vastu ilus naeratav noormees. Ta silmad olid täpselt samasugused kui Maril — tumepruunid, pärani ja imestavad.

«See on mu vennas, pere pesamuna,» selgitas perenaine. «Redlich läks nende tallu. Vend aga ütles talle otse näkku kõik, mida inimesed Mustast Kindast räägivad. Järgmine päev imestasid kolhoosnikud, et kari on laiali, karjast aga ei ole kusagil. Proovisid majja pääseda, viimaks lõid ukse sisse, aga vend... vend oli voodis pikali, Redlichi kuul südames. Alfredile oli mu vend väga südamelähedane.» Naise pea vajus rinnale. «Tal pole Redlichiga ühist teed.»

«Järelikult longib üksi ringi. Täiesti üksi,» tegi polkovnik kokkuvõtte. «Võib-olla on teil õigus, et ta otsis kohtumist Redlichiga kättemaksu pärast? Aga too hullumeelne f asist ... Kas ta teab, kes oli mõrvatu Alfred Saksale?»

«Kust tema seda teab?» Mari pani foto oma kohale" ja ohkas raskelt. «Kuidas ma seda kohtumist Alfredi ja bandiitide peamehe vahel kardan!»

Teras arutas nukralt:
«Milline jamps! Alfred peaks elama perekonna juures, tema aga on läinud omade juurest minema ja pole ka nendega kambas. Jah, nüüd ma mõistan, miks Alfred Saks nii ruttu Redlichi bandest lahkus. Ta ei tahtnud bande verepulmadest osa võtta. Kuid uskuge, Redlichi kombitsad on pikad. Tema mehed võivad Saksaga iga hetk kokku juhtuda, ja siis on teie mehe laul lauldud. Üksi metsas kaua vastu ei pea.»
Mari sammus aeglaselt teispoole lauda, istus jälle polkovniku vastu ja vehkis äkki käega näo ees, nagu
213
mingit viirastust endast eemale ajades. Ta kordas seda liigutust veel teinegi kord.
«Ma mõtlen sedasama iga öö. See närib alalõpmata mu hinge, aga mis teha. Toon ta koju, teen talle selgeks ja sunnin tulema. Ta armastab mind rohkem kui elu ja jääb nõusse... Ja mis saab edasi? Tulevad teie omad ja viivad minema, aga siis juba palju kaugemale.»
«Meie omad ei vii süütut kuhugi,» oli Teras kindel ja rahulik. «Saab selle, mis ette nähtud. Kui käed on puhtad, nagu te kinnitate, siis jääb perega kokku. Kui ta aitab aga meil Redlich-Wendti kahjutuks teha, siis ma taotlen isiklikult, et väiksed patud kustutataks. Täna on see veel võimalik, homme võib kõike juhtuda. Mõelge järele, pidage mehega nõu ja teatage siis mulle telefoni teel. Näiteks teie miilitsa juurest. Ta leiab mu alati üles.»
«Alf ei hakka reeturiks,» sosistas naine peaaegu hääletult.
Teras kuulis seda juba lävel ja vastas:
«Ma ei tea, mis on parem. Kas reeta perekond, lapsed ja omakandi rahvas või aidata Eestimaalt koristada marutõbine peni?»
«Kuulge,» kiirustas Mari küsima, «mida ma talle ütlen... kui ta äkki öösel tuleb?»
«Öelge, et teie juures käis polkovnik Teras Riikliku Julgeoleku Ministeeriumist. Ja et ma andsin sõna, et kui Saks on nõus meid aitama, annan ma ta perekonnale tagasi.»
Mitu päeva jälitas polkovnikut teadmatus: kas Mari saab mehe nõusse või lendab kõik kuradile. Teatud lootust sisendas Marta ettekanne: «Redlich-Wendti bandest lahkunu kohta on iseloomustus hea. Kuritegudest hoidus, käitus väärikalt. Tervituse Rootsist sain kätte. Unustasin selle lauale Johansoni jaoks, kes läks õnge. Uurin Redlichi sekretäri isiku ja tuttavate kohta.»
214
Polkovnikut ootasid tööülesanded Tallinnas ja Põltsamaal, kuid ta ei söandanud lahkuda Märjamaa operatiivpunktist, kartes mööda lasta Mari Saksa signaali. Major Gavrilov mõistis tema ärevust ja soovitas Saksa kodu juures varitsuse organiseerida, et mees kodu külastamisel tabada.
«Sunni korral on ta meile kasutu,» selgitas Teras süngelt. «Ainult tõsine soov metsast välja tulla ja ellu tagasi pöörduda võib panna ta meid Redlichi punkri juurde viima.»
Polkovnik ei pidanud vastu ja sõitis uurimisvang-lasse, kus kutsus vestlusele August Ülemäe. August mõistis kohe, milles on asi, ja ütles, et Saks jätnud inimese mulje, keda metsas redutamine raskelt piinab. Mees on arukas, kuid erakordselt kergesti solvuv. Talle jätkus sellest, kui operatiivvolinik lubas kergemeelselt leida tunnistajaid, kes kinnitavad Alfredi sõjaaegset koostööd vennaga. Siis mees metsa läkski. Jõuku ei tulnud Saks pärast seda, kui Redlich oli lasknud Augusti naisel edasi öelda, mida ta temast arvab. Laine oli Saksale edasi öelnud tema sõnad:

«Kuni see haisev mats ei ole murdnud sisse ühtegi kauplusse või klaarinud arveid ühegi uusmaasaajaga, pean mä teda eriarvel. Pussu ja ilalõuga ma endaga ühes rakendis ei pea.»

ööpäeva ära olnud, tuli Teras jälle Märjamaale, kus jätkas ootamist. Vahepeal laekus üht-teist huvitavat. Kudinov oli saanud teada, et keegi Redlich-Wendt elanud enne sõda Põhja-Pärnumaal, kuid see proua läinud Saksamaale. Teras palus täpsustada tema lahkumise motiive ja koguda taludest täiendavaid andmeid selle naise kohta.

Ossoka teatas, et sidemees oli käinud «postkasti» juures. Teda polnud puudutatud, sest polnud tegemist ei Redlichi ega Lainega.

315

«Mina oleksin küll talle jälgi mööda järele läinud,» kahetses Ossoka.

«Nojah. . . Oleksime ta kinni võtnud, aga keegi teine poleks bandest enam peidiku juurde tulnud.»

«Mille poolest see sidemees teie Saksast halvem oleks olnud?» püüdis kapten end kaitsta.

«Selle poolest, et meie vajame vabatahtlikku abimeest Saksa, mitte kinnivõetud bandiiti,» lõpetas Teras jutu.

Ta püüdis kõigile asja selgeks teha, aga ise istus nagu sütel. Ta otsis telefoni teel üles Kalju Vasmani ja uuris, kas tuttav naine pole käinud Vigalas mii-litsaseersandil külas. Vasman kinnitas, et oli seda tuttavat näinud Kivi-Vigalas ja too olnud ähmi täis

«Võib-olla peaksite tema poole sisse astuma?, kaalutles Teras, kuid loobus kohe sellest ideest. «Ei, parem siiski mitte. Las mõtleb. Ma ootan telefoni juures, leitnant.»

«Seersant on naljamees,» püüdis Vasman polkovnikut lõbustada. «Kinnitab mulle kogu aeg, et kui päevaliblikas tahab, siis tuleb ööliblikas tule peale.»

Terasel oli alati erk uni. Väiksemagi krabina peale oli ta kohe jalul. Seekord aga oli ta vist nii väsinud või lihtsalt raskelt magama jäänud, et temani jõudis alles kolmas pikk telefonikell.

«Mina olen, miilitsaseersant Marland,» kostis torust vana mehehääl. «Vigalast. Vaevu sain ühenduse. Telefonineiu ütleb, et keegi ei võta toru. Mina aga ütlen...»

«Mis lahti, seersant?»

«Teie tuttav tahab teiega rääkida. Kas annan toru temale?»

«Ei mingil juhul. Meie ohvitser toob ta kohe autoga siia. Korraldage, et keegi vaataks laste järele,» käsutas polkovnik.

Mari jõudis kohale, juubeldav ja natuke ehmunud. Koos temaga sisenes Vasman.

216

«Ta on nõus,» alustas Mari hingeldades. «On nõus teiega kohtuma. Homme öösel. Metsaservas. See on meie talust viis kilomeetrit.» Mari oli erutatud ja ta hääl värises. «Aga tal on tingimus: et te oleksite päris üksi või ainult koos abilisega.»

«Ma võtan teie mehe tingimuse vastu,» sõnas Teras. «Kuigi see on seotud riskiga.»

«Pole mingit riski,» kinnitas Mari. «Alfred tuleb üksi. Kui soovite, sõitke mulle järele. Ma tulen teiega kaasa, ma olen talle väga kallis, tema ... Saate ju aru?»

«Mulle meeldib tarkade inimestega asju ajada,» nentis Teras. «Me tuleme kahekesi. Kohtume metsaservas kell üksteist. Praegu viiakse teid koju.»

Polkovnik kutsus enda juurde Gavrilovi, Kudinovi ja Vertrnanni ning andis edasi jutuajamise sisu. Tuppa sigines pingeline vaikus, kuid see polnud nõusoleku märk.

«Mul on veel meeles, kuidas me Sorgsepaga kohtuma sõitsime,» lausus lõpuks Gavrilov.

«Kurat teda teab,» oli Kudinov segaduses. «Kui kõik nii lihtsalt läheb, hakkad mõtlema, kas pole selle taga midagi . .. Võtke igaks juhuks kas või jagu sõdureid!»

«Saks võib märgata relvastatud mehi ja kaduda,» tähendas Teras. «Homme peaks olema peale kõige veel täiskuu. Kõik on kaugele näha. Tahaks temaga ausat mängu mängida.»

«Igaks juhuks läheme siiski neljakesi,» arvas Elmar. «Ja ega ta oma Marit ohvriks too.»

Nii tehtigi. Neli varju liikus mööda kuusemetsa-sihti. Jalge all krudises, kuu muutis lume sirelikar-valiseks ja helkivaks. Miski ei häirinud vaikust. Ainult öökull huikas kauguses ja unest äratatud uudishimuliku orava küünte alt langes lumele tükike kuusekoort.

217

«Siin ongi metsakvartali tähis,» nentis Teras tasa ja märkas siis, et neile vastu tuleb Mari kogu.

«Kohe algab tuulemurd. Siit umbes kolmsada meetrit istub mu mees kuusetüvel,» hoiatas Mari. «Vist on parem, kui ma lähen ees?»

Kudinov sosistas midagi polkovnikule. Mari kuulis, sattus segadusse ja sõnas etteheitvalt:

«Ei jookse ma kuhugi, naljamees. Mul ju kaks väikest last kodus ootamas ...» Teras pani käe tema õlale ja ütles tasa: «Minge, Mari. Otsustage ise oma pere saatus!» Naine kadus tihnikusse. Möödus mitu piinavat minutit. Kudinov nohises ärevalt ja avas püstoli-tasku. Gavrilov istus kännul ja uuris teraselt ümbrust, et leida sobiv positsioon. Ainult Vertmann joonistas lumele oksaraasuga kummalisi kujusid.

«Kas poleks parem hargneda?» ei pidanud Kudinov lõpuks vastu.

Teras noogutas, kuigi usaldas südames seda armsa olemisega otsekohest naist, kes võitles oma õnne eest. Nad polnud jõudnud astuda veel paari sammugi, kui kuuldus lumekrudinat ja lagendikule tuli Mari. Tema järel astus välule keskmist kasvu mees, peas hall läkiläki, seljas automaat. Kuu heitis valgust naise uhkele ja rõõmsale näole.

Alfred oli kondine, tema nägu sarnakas. Metsas huigutud kuud olid ta ilmselt ära piinanud. Ta astus esimesena meeste juurde, võttis automaadi seljast, pani selle lumele ja sõnas katkendliku häälega:

«On aeg sellele mängule lõpp teha.» Ja ohkas sügavalt. «Ma tahan olla koos Mariga, ei midagi muud. Mida ma pean tegema?»

«Mina olen Teras,» tutvustas end polkovnik. «Kas minu nimi on teile tuttav?»

«On,» kinnitas Saks. «Kas te võite garanteerida mulle vabaduse?»

Teras jäi mõttesse.

318

«Teatud tingimustel... Mida olete ise korda saatnud nende kuude jooksul?» Saks osutas Marile ja ütles:

«Ta rääkis teile õigust. Ma pole kedagi sõrmega puutunud. Kuid postil olen seisnud. Kui kellelgi on kange tahtmine, võib mind osavõtus kahe auto kinnipidamisest süüdistada.»

«Ärge olge umbusklik, Alfred Saks,» sõnas Teras vaikselt. «Keegi ei taha teist patuoinast teha. Teiega rääkis äkilisevõitu uurija ja teie panite kohe metsa. Oh teid, meest ja pereisa...»

«Ma olen mees,» sõnas Saks aeglaselt. «Tahan kohtuda Redlichiga ja küsida talt, miks ta mu naisevenna tappis.»

«Siis on kõik korras,» noogutas Teras. «Järelikult on Redlichi vaja teile ja meile.»
Talumees istus murdunud puutüvele, pööras näo kõrvale ja vaikis. Möödusid minutid.
«Ma tulin Redlichi juurest ära,» ütles ta ebale-misi. «Nad tahtsid teha minust mõrvari.»
Saksa nägu süngestus.
«Nad ei tea teie otsusest,» märkis polkovnik. «Sobiva ettekäände aitame meie teil leida. Varjake end metsas edasi ja sobival võimalusel ärge keelduge Redlichi juurde tagasi minemast, öelge neile, et tše-kistid on teie kodu passima hakanud ja tagasiteed pole. Talu võime tõesti valvata, kontrolligu, kui on tahtmist.»
Alfred jälgis tähelepanelikult polkovnikut.
«Kasutate mu ära ja siis viskate nagu kaltsu minema? »
«Bandiitide kombeid meile ärge külge pookige,» ägestus Gavrilov. «Teiesuguste pärast luusime mööda metsi, ei saa öösiti magada, oleme peredest eemal... Te ei saa sellest praegu aru. Taipate vahest hiljem.»
Saksa pea vajus norgu, ta ei liigatanud.
«Alf,» hüüdis Mari teda vaikselt. «Otsusta ometi!»
219
«Ma olen juba otsustanud,» sõnas Saks silphaaval. «Võitleme koos Redlichi vastu.» Ta tõusis, tõmbas vöö vahelt parabellumi ja ulatas selle Terasele.
«Jätke see endale,» soovitas polkovnik ja jätkas siis juba lõbusamalt. «Pidage seda päeva meeles, Alfred Saks. Olete pannud end Nõukogude Liidu kodanike kirja. Ja tänage oma naist. Muuseas, sidet hakkame pidama peamiselt tema kaudu.»
Tšekistid astusid delikaatselt eemale, andes Alfredile ja Marile võimaluse vestelda omavahel.
«Noh, Kudinov, kas ma taipan midagi naiste hingeelust?» narris Teras kaptenit.
«Taipate küll,» tunnistas Kudinov vastumeelselt. «Kuid banditismivastase võitluse kirjutamata eeskirjade järgi oleksime pidanud paiga sisse piirama. Kui siin oleks olnud alampolkovnik Beljajev, oleks ta teile öelnud, et on sunnitud meelde tuletama ministri juhendit...»
Ta matkis Beljajevi häält nii osavalt, et kõik turt-satasid vaikselt naerma. Alfred ja Mari astusid ligi.
«Neljapäeviti ja pühapäeviti leiab teie saadik siit minu või Mari,» teatas Saks. «Kella kuue-seitsme vahel õhtu. Ma lähen siis, seltsimees polkovnik.»
«Pea püsti, seltsimees Saks,» ergutas Teras. «Ohtlikke reide tuleb meil kõigil ette.»
Nädala pärast tuli Kalju Vasman jälle koos Mariga. Naine jutustas nuuksudes, et jahimehed olid põtra taga ajanud ja juhuslik kuul oli haavanud Alfredi.
«Milline on tema seisund?» sattus polkovnik ärevusse.
«Oh, suurt viga tal pole,» ohkas Mari kergendatult. «Kuul ainult riivas, tal on lihahaav. Kuidas ta küll nende teele sattus? Ja mis ta ütleb Redlichile? Alfred leidis ta üles. Nüüd aga läheb sinna sidemeis ...»
220
«Kuulake mind, Mari,» rääkis Teras tõsiselt. «Ja pidage meeles. Te ei tohi mulle helistada ega Vigala miilitsa juures käia. Minu mehed otsivad teid üles, see on meie mure. Mis aga puutub Alfredi haava, siis tuleb see isegi kasuks, öelgu, et proovis paari ustava mehega kauplust tühjaks teha ja pääses vaevu sõdurite käest. Meie omakorda anname röövimiskatsest teada kellele vaja. Niisiis, pühkige nüüd pisarad ja kohe koju.»

Teras oli ülimalt rahul, kui sai kahe päeva pärast Marta radiogrammi: «Käib jutt, et Vigala kandis röövitud kooperatiivi. Johanson ütles jõugust lahkunu kohta, et tiirutas ringi, aga nüüd on jälle meiega. Pealegi kooperatiiv tunnistuseks kaasas ja kuul käsivarres. Olevat julge sell. Bandiitide punkrini on ühe päeva tee.»

«Meie kingitus on vastu võetud, Elmar,» ei saanud polkovnik Vertmanniga vesteldes rõõmu varjata. «Vastu võetud! Nüüd sõltub palju sellest, kas nad Saksa ka oma punkrisse lasevad.»

«Vaevalt nad ta välja jätavad,» naeris Elmar. «Seda enam, et Kudinov pani sõdurid Saksa maja valvama. Seda võib kinnitada kogu ümbruskond.» «See on hea, väga hea...»

Teras naeratas, kuid tema hinge kribis mure Alfred Saksa ja tema naise Mari pärast.

Möödus kaks, siis kolm nädalat... Sidemehed tulid tagasi tühjalt. Kokkulepitud paigas polnud ei Saksa ega teadet temalt. Kanti ette, et Mari nutab ja on kõhnaks jäänud. Operatiivrühma hakkas siginema tõsine rahutus. Jasmiinilt päriti, kas bandes pole juhtunud midagi erakordset. Vastus oli lakooniline: «Istume oma perega.» Teras arvas, et Redlich valmistab ette suurt operatsiooni. Vastavad ettevaatusabinõud võeti tarvitusele. Kuid neil päevil polnud ei tõsiseid diversioone ega röövimisi.

Gavrilov arvas:

«Nad lihtsalt ehitasid endale ja Redlichile punkrit. Olid ühes kohas ega lasknud mitte kedagi laagrist välja.»

Alles mõni aeg hiljem sai selgeks, et Gavrilovi oletus oli õige. Bandiidid olid tõesti ehitanud kahte pelgupaika.

Hilisööl saabus Märjamaale Mari Saks. Mari oli suurrätti mähitud, külmetada saanud ja kurnatud välimusega. Tema ilu ja vallatu silmaläige olid aga endist viisi köitvad. Metsast puutüve alt oli Mari leidnud talle määratud kirjakese: «Varsti oleme üheskoos. Käi ära sõbra juures, kolme päeva pärast läheb teda vaja. Igatsen sinu ja laste järele. Sinu Alfred.»

Teras laskis silmad üle pabeririba libiseda ja ta nägu läks muigele.

«Võit! See on meie võit, Mari Saks! Oodake ja ärge närveerige!»

Polkovnik kutsus enda juurde asetäitjad ja Kudi-novi ning käskis valmistuda operatsiooniks.

«Redlich peab end kõigi varjajate ajuks,» selgitas ta. «Ja see aju tulistab, põletab ja õhib, kuni ta pole puruks litsutud. Redlichil on jäänud järele kümmekond kaaslast. Need kõik teavad, et nad halastust ei leia ja on valmis hüvastijätuks kogu viha ja sapi kohaliku rahva peale välja valama. Me peame kaitsma inimesi, seltsimehed. Kas te saite minu mõttest aru, seltsimees Kudinov?»

Kudinov jaatas ja sõitis seejärel sõjaväeüksusesse.

Neljandal ööl tuli Alfred ise. Tema huuled olid külmast sinised, jopp ja pintsak metsatihnikus katki rebitud. Mehe nägu oli tahmast must, karmid sügavad kurrud kündsid seda ninasõõrmetest suunurkadeni.

Alfred Saks hingas raskelt ja kähinal.

«Nad saatsid mu Sindi kanti... uurima, kas koope-ratiivipoes on sooje riideid. Kaks ööd pole saanud

sõba silmale. Passisin, et kedagi teist ei saadetaks... Heidaks natukeseks pikali...»

Ta käänas end sohvanurka külili ja hakkas kohe norskama. Kuid vaevalt kümne minuti pärast oli äkki jalul ja paristas:

«Tuleb kohe sõita... Punkris on nad üheksakesi... See asub Märjamaast lääne suunas. Ma viin teid kohale. Koht on raskevõitu, kuid küll me läbi pääseme ...»

«Miks nii kiiresti, Alfred Saks?» küsis Gavrilov, kahtlus hääles.

Saks vaatas majorile imestades otsa.

«Kas ma siis ei rääkinud? Kui ma ei jõua kohale enne koitu, jätavad nad laagri maha. See on Redlichi seadus.»

«Kas Redlich ise on ka punkris?» tundis Teras huvi.

«Ei, Redlich pole meiega koos,» vastas Saks kähedalt.

Juba kolmandat kuud pidasid Redlich ja tema käealune Laine ülejäänud bandiitidega ühendust ainuüksi Rumjantsevi ja sidemehe kaudu või ilmusid punkrisse täiesti ootamatult. Selle kohta liikus bandiitide seas igasuguseid oletusi. Ühed arvasid, et ninamees ei usalda endisi lähedasi kaaslasi. Teised oletasid, et ta ootab signaali August Ülemäelt ja kavatseb ka ise üle piiri põgeneda. Kolmandad uskusid, et Redlich kogub uut jõuku ega soovi vana bande veterane sellega ärritada.

Kui Saks pärast pikka vaheaega Redlichi ette viidi, tundis ta vaevu ära endise hitlerliku ohvitseri, kes oli alati olnud laitmatult klanitud, puhas ja raseeri-tud. Saksa ees seisis vanaks jäänud ja kergelt pun-dunud näoga mees, kelle punakad juuksed olid pulstunud ja nägu heledate har j astega kaetud. Redlichi vasakut kätt kattis küünarnukini must seemiskinnas, mis paistis eemalt nagu automaadipära ja kutsus

223

oma liikumatusega esile kõhedustunde. Juba mõnda aega tunti Redlichi bandiitide seas Musta Kinda nime all. Viimast ei põhjustanud niivõrd asjaolu, et Redlich kandis sellist kinnast, vaid see, et ta haavadest moonutatud vasaku käega peksis kord metsikult meest, kes püüdis takistada kasutamast bande poolt peatatud veoautot. Kas oli Redlichi kindas metallitükk või oli ta käsi sedavõrd harjunud peksmisega, kuid vastuhakanud mees enam jalule ei tõusnud. Mõistmata tema ümber ringis seisma jäänud jõugu vaikimist, karjus Redlich: «Halemeelsus tuleb välja rookida! Karastada tahtejõudu, kätt ja silma! Meie ürituse nimel on kõik lubatud!»

Alfredi oli hoiatatud, et ärgu ajagu nina püsti. Must Kinnas ei pea end alati vaos. Redlich võttis mehe vastu rahulikult. Ainult tema helehallid sillad irvitasid. Kui ta oli Saksa jutu ära kuulanud, käsutas mõnitavalt: «Vennad, hoidke teda paar nädalat vee ja okaste peal... Nii nagu me ise olime ... Kui oleme kontrollinud, kas tšekistid tema talu ümber longivad, anname talle võimaluse endale ise leiba teenida.» Äkki ta röögatas: «Et ta ise tulistaks, tõhk selline! Munajoodikuid ma ei kannata!» Siis uuris kahtlustavalt: «Kui sa kedagi enda järel tood, matan oma käega su põngerjad mulla alla . . . Elusalt . . . Mul on selles kogemusi, võid kindel olla, Saks, et on . . .»

Alfred ei suutnud pidada ja ütles: «Ära mängi füürerit, kapten Redlich. Ja ära mind ka ussikeseks pea. Kui ma tulin metsa, siis mitte jagelema, vaid asja pärast.» Silmi Redlichilt pööramata jätkas Saks mõttes: «Asja pärast... jah, asja pärast. Tahan koju pääseda, hauptsturmführer! Ja sinuga arved klaarida!»

Väikest kasvu naine, Redlichi käealune, puudutas jõugujuhti kergelt õlast. Redlich heitis naisele äikest pilduva pilgu, virutas siis jalaga vastu mätast ja

224

kähises: «Kurat, tuleks sellel kord lõpp!» Ta pöördus kannalt ringi ja kadus puutüvede vahele.

Nähtavasti oli Rumjantsev edasi rääkinud, et Saks oli saanud poeröövimise ajal haavata. Järgmisel päeval tuli Redlichilt korraldus kasutada tagasitulnud meest röövretkedel. Saks aga mõistis peagi, et oli kohtunud Redlichiga juhuslikus kohas ja et keegi neist kolmest, kes olid käinud Redlichi ja Laine varjupaigas, ei lobise midagi välja.

Teras uuris koos Alfred Saksaga kaardilt, kuidas pääseb paremini punkri juurde. Polkovnik andis operatsiooniks korraldusi. Tegutsemispiirkonna pidi umber piirama, nagu tavaliselt, sõjaväeüksus. Gav-rilov ja Vertmann pidid juhtima ründerühmi, üldise juhtimise võttis polkovnik enda peale.

Lund oli metsas veel palju, aga see hakkas juba sulama ja mehed vajusid põlvini, kohati koguni vööni märgadesse hangedesse. Käidi mitu öötundi. Metsalagendikust mindi ringiga mööda, tihnikud läbiti võimalikult vaikselt. Kell seitse hommikul kandsid mõlema pataljoni komandörid — alampolkovnik Burtsev ja major Žurkin ette, et tegutsemis-ala on ümber piiratud. Saks näitas Terasele mäeveerult väikest taluderühma, umbes kaks kilomeetrit selle taga asus bandiidipunker.

«Läheme kahe ründerühmaga,» selgitas Teras ja pöördus Gavrilovi poole. «Teie, seltsimees major, tungite peale idast, võtate endaga kaasa saaturi, operatiivtöötajatest Andre j evi, Müüri, Bolondinski ja major Zurkini automaatureid . . . Läänetiiva lõikame ära meie — mina, Kudinov, Vertmann, Vasman, Ossoka, Mägi...»

«Teile pidi jääma ju üldjuhtimine,» meenutas Kudinov delikaatselt.

«See on juhtum, kus üldjuhtimine toimub lahinguväljalt,» muheles Teras.

Ta andis raadio teel käsu.

225

«Siin Kakk, siin Kakk. Läks lahti, seltsimehed!»

... Punkri juurde tungisid mõlemad ründerühmad läbi tiheda metsatihniku peaaegu üheaegselt. Elmar Vertmann ilmus äkki puutüvede vahelt ja hiilis tunnimehe juurde, kuid see jõudis õhku tulistada. Punkrist tormasid välja bandiidid ja kiirustasid jooksult tulistades Terase rühma suunas. Siin võttis neid vastu tõkketuli. Keegi langes, bandiidid tormasid teisele poole, seal aga võtsid neid vastu Gavri-lovi rühma automaadivalangud. Bandiidid põgenesid tagasi punkri juurde ja avasid tugeva tule kuulipildujast ja automaatidest.

«Ärge venitage!» karjus Teras mikrofoni. «Gavrt-lov, tõkestage juurdepääs punkriavale, muidu ei saa neid sealt poole päevagagi välja.»

Lahing hakkas vaibuma. Raskesti haavatud Johanson karjus võikalt. Bandiitide äsjase elupaiga ümber vedeles kaheksa elutut keha.

Teras käis koos Saksaga langenute vahel. Alfred nimetas neid, keda teadis:

«Endine vallavanem ... Hallparun ... Terroristide jõugu eestvedaja Rumjantsev ... Endine Haapsalu politseinik...»

«Kena kamp,» vangutas Teras pead. «Nagu näha, Redlichi siin pole.»

«Ei ole,» kinnitas Saks.

«Nii, Alfred Saks, olete sõna pidanud,» ütles Teras väsinud häälega. «Ka mina täidan oma lubaduse. Asi on kooskõlastatud, võite elada rahulikult oma pere juures.»

Saks ei olnud seda oodanud ja sattus segadusse. Pisar valgus vargsi tema silmanurka. Mees pühkis selle ära ja alustas kohmetult:

«Täna on kahekümnes veebruar... See päev jääb meie perele kauaks meelde. Kui teil midagi selle vastu pole, palun teid, polkovnik, täpselt aasta pärast

226

endile külla. Ja ka teie seltsimehi, kes on praegu siin...»

«Ma ei unusta seda kutset, Alfred Saks,» kinnitas Teras tõsiselt.

4. Legend Mustast Kindast on haihtunud

August Ülemäe pidi Rootsis emigrantide hulgas laialdaselt reklaamima Redlichi isikut ja leidma tema ürituse rahalisi toetajaid. Selleks olid tal peamiselt SS-i hauptsturmführeri enda leiutatud hüüdnimed, väljendid ja odavad aforismid, sealhulgas sellised nagu «tabamatu Redlich», «strateeg Redlich-Wendt», «iseseisvuse sõber» või «Must Kinnas ulatab käe Lääne demokraatidele». Ühes polnud kahtlust: selle esseslase näol oli tegemist julma ning isegi bande juhttuumiku kaotuse järel erakordselt ohtliku ja salakavala Nõukogude Eesti vaenlasega. Taludes liikusid kuuldused, et Redlich olevat kuulutanud välja «totaalse sõja» uusmaasaajate vastu ning koguvat oma lipu alla kõiki, kes tahavad näha silmuses rippumas eilseid kehvikuid ja nende parteimeestest eestkostjaid.

Poolehoidjaid polnud Redlichil kusagilt võtta. See oli ainult poos, nii nagu Redlich-Wendti naeruväärne korraldus müütilistele võitlussalkadele hoida end ja oodata signaali. Kõige selle eesmärgiks oli oma hinda Lääne ees võimalikult kõrgele kruvida.

Selle hitlerliku kooliga avantüristi plaanidele oli vaja teha lõpp. Osakonna korralisest operatiivnõu-pidamisest, kus arutati Musta Kinda tegevuse likvideerimise kava, võttis osa ka riikliku julgeoleku minister.

«Legend bandiidijuhi Redlich-Wendti tabamatusest tuleb hajutada,» andis minister ülesande.

Kui mehed hakkasid laiali minema, pidas Teras

227

veel oma kabinetis kinni leitnant Vasmani. Äkki märkas ta, et minister istub oma toolil edasi.

«Meie kindral on väsinud,» mõtles polkovnik. «Või ootab mind peapesu. Mille eest?»

Polkovniku oletus ei tabanud märki. Kindral Boris Kumm otsustas jääda pärast seda, kui nimetati Kalju Vasmani nime. Teras andis leitnandile korralduse sõita hommikul komandeeringusse Rädikülla ja kirjeldas lühidalt tema ees seisvat ülesannet. Vanemad elanikud mäletasid, et nende kandis elanud enne sõda jõukas Redlich-Wendti perekond. Vanem poeg teeninud ratsarügemendis, olnud mõni aeg ka Toompea lossi vahtkonnas. Tal olevat olnud head suhted sõjaväelaste ja vapsidega. Just tema võiski olla nüüd see tegelane, kelle nimega hirmutati taludes vallatuid lapsi. Noorem Redlich sõitnud kolmekümnendate aastate keskel Lõuna-Ameerikasse õnne otsima ja tollest ajast ei teata temast kodukandis midagi. Peres olevat olnud ka tütar ja seda nähtud Eestimaal veel sõjapäevilgi.

«Teil tuleb leida selle perekonna jäljed,» täpsustas polkovnik. «Võib oletada, et Redlich ilmub pärast ringihulkumist sinna, kus möödus tema lapsepõlv ja kus ta tunneb iga nurgakest. Kas ülesanne on selge, seltsimees leitnant?»

«Just nii, seltsimees polkovnik,» kinnitas Vasman. «Kas võin tegutseda inkognito?»

«Teisiti pole mõeldavgi,» muigas Teras. «Esiteks, kui keegi, kes teab midagi Redlich-Wendtist, oleks tahtnud oma informatsiooni meiega jagada, oleks ta tulnud meie majja Pagari tänaval...»

«Aga teiseks,» rõhutas kõnelusse sekkunud Kumm, «peate te mõistma, leitnant, et minnes mööda neid jälgi, tõmbate löögi enda peale. Arvatavasti leidub Redlichil kodukandis ustavaid sõpru.»

Ta vaatas ohvitserile küsivalt otsa, ei märganud

228

tema silmis kartlikkust ega kindlusetust ja noogutas rahulolevalt.

«Ma tundsin teie isa, Kalju. Poliitpolitsei pistis meid omal ajal ühte kambrisse. Oli julge mees ja oskas mõndagi töölistele selgeks teha.»

Vasman ajas silmad pärani ja tema põsed kattusid punaga.

«Pole põhjust punastada,» hakkas Kumm naerma. «Teie elu peaks olema kergem, kuid vastutust pole teil vähem. Ma tean, kuidas te alustasite pärast sõda komsomolitööd, tegutsesite rahvakaitses, ja tean veel mõndagi teie kohta.» Ta tõmbas kulmu äkki kortsu. «Kes tegi meie puhkeõhtul seda pantomiimi «Kumm teeb osakonnas peapesu»?»

«Palun vabandust, seltsimees kindral. Arvan, et ma teenistuseeskirju sellega ei rikkunud. Kriitika teravik oli suunatud minu kolleegide vastu,» püüdis Vasman end õigustada.

Kalju oli punane kui vähk, tema kõrvad, põsed ja kael lausa kumasid, kindral aga suutis naeru vaevu tagasi hoida. Kumm tõmbas lõpuks taskurätikuga üle huulte ja tõsines.

«Ärge muretsege... Ma pole solvunud. Teie miimi-oskused kuluvad marjaks ära ülesande täitmisel. Hoidke end, leitnant,» nõudis ta tungivalt.

Siis noogutas minister ohvitseridele ja lahkus kindlal sammul, ust korralikult enda järel sulgedes.

«Jah, meie kindralit võid tunda, kuid kõike temast ikkagi ei tea,» ütles polkovnik pika pausi järel mõtlikult. «Leidke kindel legend, seltsimees Vasman.»

Vasman sõitis Rädikülla ja hulkus sobival ettekäändel ümbruse taludes, kuid tema külastuste tulemused olid nigelad. Kalju astus telefoni teel ühendusse polkovnikuga, küsides täiendavaid korraldusi. Teras soovitas jätkata samas vaimus, kuid käskis olla äärmiselt ettevaatlik. Kumbki neist ei osanud

229

aimata, et neil ei tule enam iialgi omavahel arutada Redlich-Wendti lugu.

Teras ise külastas samal ajal uurimisvanglas Üle-mäed. Ta vabandas, et soovib käsitleda intiimset teemat ning palus Augustit rääkida vahekorrast oma naisega ja viimase tuttavatest enne abiellumist.

«Kas ka sel on tähtsust poliitika seisukohalt?» küsis endine Redlichi abi nukralt.

«Kõik on maailmas omavahel seotud,» naljatas Teras.

Mõistes, et Augusti ja tema naise suhetes oli mingi mõra ning et ainult mõjuvad põhjused võivad sundida teda sellel teemal rääkima, otsustas Teras olla avameelne.

«Ühel ülekuulamisel ütlesite uurijale, et olite pettunud Eestis toimuva põrandaaluse võitluse olemuses,» alustas polkovnik. «Ma saan sellest aru nii, et Stokholmi saabudes kavatsesite te seda öelda ja sinna jääda. Kas see on nii, kodanik Ülemäe?»

August mudis sõrmi ja ohkas raskelt.

«Üldjoontes küll. Ainult siin on väike «aga ». See on tõsi, et ma kavatsesin lõpetada suhted Redlichiga ja jääda alaliseks Rootsi. Kuid kuulutada sellest avalikult? Saage aru,

polkovnik, Redlich-Wendtiga ühes punkris on minu naine. See mees on halastamatu. Kas ma oleksin võinud riskeerida ja jätta oma naise selle maniaki võimusesse? Ma armastan ju Lainet!»

«Kas ka tema armastab teid?» küsis Teras kohe.

«Vähem,» ütles August ja peatus äkki. «Ma ei tahaks sellest rääkida. Ärge, palun, pärige. Laine peab mind liiga härdaks, meie võitluse jaoks liiga liberaalseks. Ta peab minust lugu poliitikule omase silmaringi ja eruditsiooni pärast, kuid . .. ühesõnaga, tema jaoks on mehe, nii-öelda Eesti vabastaja ideaal hoopis teistsugune.»

«Ma mõistan,» tähendas Teras. «Mõelge nüüd järele

231

ja öelge, kas ta kuulab ära näiteks teie, minu või kellegi kolmanda neutraalsema isiku põhjendatud selgituse selle kohta, kui mõttetu see võitlus on. Selle kohta, et metsavendadel puudub toetus rahva hulgas ja lõppude lõpuks, kurat võtaks, tõde meie võimu kohta. Või on tema jamps ühte tõugu Redlichi jaburdustega?»

August ei vastanud tükil ajal ja Teras arvas juba, et see mäng on mängitud, kui äkki tõstis ülekuulatav pea ja ütles:

«Arvan, et kuulab. Informeerisin teda vahel Eesti Raadio saadetest. Laine oskas teha vahet faktide ning Redlichi ja tema mõttekaaslaste väljamõeldiste vahel. Muidugi olid need jutuajamised punkris üsna ettevaatlikud. Pean tunnistama, ma kartsin kogu aeg tõugata teda kui naist enesest millegagi eemale...»

«Nüüd on oht, et kaotate ta kui inimese,» tähendas Teras. «Muide, miks ma esitasin teile küsimuse Laine ja tema sõprade kohta? Isegi karu ei maga koopas kauem kui kevadeni.

Kevadveed hakkavad vulisema, mõttekaaslased lähevad laiali. Kelle juurde minna? Ikka vanade sõprade juurde.»

«Tähendab, te tahate temast ohvritalle teha?»

«Kas teie eelistaksite, et ta lastaks maha Redlichiga ühes urkas?» Teras kortsutas kulmu. «Oma asi, nagu öeldakse.»

Mõlemad vaikisid, siis lisas Teras:

«Tema lahkulöömist Redlichist võib vaadelda ka teisest vaatevinklist. Ta võtab mind, teid või kedagi muud kuulda ja võib-olla jõuab järeldusele, et on eksinud. Siis... siis ei ole ta enam meie vaenlane, vaid liitlane võitluses selle paadunud esseslasega.»

August käis ruumis edasi-tagasi. Ta surus sõrmed tugevasti meelekohtadele, et maha suruda pingest tekkinud peavalu, ja sosistas midagi. Terasele näis, et ta sosistas: «Püha Maria!»

231

Äkki Ülemäe peatus.

«Kõik tema sugulased on hukkunud sõjapäevil. Sõprade nimed ma ütlen, võite üles kirjutada... Aga ma ei tea, kus nad viibivad nüüd.»

Ülesloetuist tundusid Terasele huvipakkuvamad kolm nime.

Esiteks Tartu arst, kelle nimi oli Leo ja keda peeti seltskonnalõviks. See kirglik tantsumees oli paljudes seltskondades alati teretulnud. Laine oli tutvunud temaga enne sõda kuurordis. Hiljem oli ta külastanud neiut paaril korral Tallinnas ja nad olid kirja-vahetuses. Laine parim sõbranna oli olnud ühe Tallinna arhitekti tütar Julia. Uno Sanderiga, Laine kursusekaaslasega ülikoolist, oli olnud huvitav poliitilistel teemadel

vaielda. Hiljem läksid nende teed lahku. Augusti näole ilmus grimass, kui ta ütles, et Laine peres ei peetud noormeest sobivaks partiiks.
«Kas ta käis kosjas?» küsis Teras nagu muuseas.
«Nad olid isegi kihlatud,» ütles Ülemäe vastu tahtmist. «Ma olen väga väsinud, võib-olla tänaseks jätkub?»
Teras noogutas ja jättis hüvasti.
Vertmann ja Müüri, kes said vastava ülesande, otsisid usinalt Laine sõjaeelseid sõpru. Marta vaikis. Uusi andmeid ei tulnud ka Vasmanilt Rädikülast. Kudinov teatas, et Saksa talu läheduses pole midagi kahtlast märgatud. Teras nõudis, et talusse jääks kaitse Redlichi tabamiseni.
Müüri sisenes kabinetti nagu tavaliselt peaaegu märkamatult ja vaikselt. Polkovnik tajus kohe, et mehe alalise elevuse on asendanud varjatud mure.
«Tartu seltskonnalõvi on nagu maa alla vajunud,» alustas ta väsinud häälel. «Julia töötab halastajaõena Narva-Jõesuus, seega siit kaugel. Ma ei hakanud teda tülitama. Uno Sander elab lähemal. Ta ,sõdis Eesti korpuses sakslaste vastu ja on igati eesrindlik
233
mees. Kuulus esimese linnanõukogu koosseisu Viljandis, nüüd on Viljandimaal metsnik.»
«Olete teinud Vertmanniga tubli töö,» kiitis Teras ja märkis midagi kalendrilehele. «Miks on teie nina nii norus?»
«Redlichi jaoks on meile liiga vähe aega antud, seltsimees polkovnik.»
«Rohkem ärge küsige,» lõikas Teras järsult. «Kui me teda kevadeks ei leia, palun end erru arvata, ausõna. Ja teid, kallid seltsimehed, ei pea ka kinni.»
Juba samal päeval pidas riikliku julgeoleku ministri asetäitja läbirääkimisi metsamajanduse juhtidega ja nädal hiljem viidi metsnik Uno Sander üle uude töökohta Pärnumaa metsamajandis. Talle jäeti mõni päev aega kohanemiseks. Siis soovitas Teras Elmar Vertmannil ja Paul Müüril nagu kogemata külastada Sanderit ja andis neile laiad volitused. Metsniku maja seisis tihedas kuusetukas, ainult kilomeetri kaugusel ühest tšekistide järelevalve all olevast «postkastist». Muidugi ei teadnud Sander sellest midagi, nagu ei võinud ta ära arvata ka noorte ohvitseride küllatuleku põhjust. Mehed aga tahtsid algul kas või pealiskaudseltki tutvuda metsnikuga, keda kavatsesid kasutada eelseisvas operatsioonis.
Nad esitlesid end. Vahetasid metsnikuga mõned väheütlevad fraasid ja palusid siis sooja vett tõrkuma hakanud automootori jaoks. Kuni Sander kaevul käis, vahetasid ohvitserid esimesi muljeid ja tegid otsuse.
Kui metsnik tuppa tagasi tuli, ütles Vertmann otsekoheselt:
«Uno Sander, me ei hakka keerutama. Te jätsite meile esimesest pilgust meeldiva mulje. Me vajame väga tähtsas asjas teie abi. Mida te sellest arvate?»
Sander oli suur ja õlakas mees. Elmar võrdles teda mõttes lõviga. Metsniku heledates lainelistes juustes oli juba hõbeniite, heasüdamlikul näol mängles rahu-
233
lik naeratus. Ta tõusis, läks riiuli juurde, topp piibu täis ja läitis selle. Siis tõmbas sügava sõõmu, tuba täitsid kaugete maade aroomid.
«Tubakas on Havannast,» selgitas Sander. «Sõpradest meremehed pole mind unustanud. Nii, milles on siis asi?»

Elmar selgitas lühidalt. Kui Sanderi ammune tuttav saab teada, et metsnik on siia üle toodud, peaks ta mehele külla tulema. Vertmann võttis mapist kõhna ja piinatud näoga naise pildi ning näitas seda metsnikule. Sander popsutas tükk aega piipu, kuid jäi ükskõikseks.

«Pole kohanud,» ütles ta viimaks. «Ma ei tunne seda naist.»

Elmar peitis foto mappi ja muutus tõsiseks.

«Võib-olla on tegemist eksitusega, Sander. Võibolla pole Laine Ülemäe foto õige, või on teil nimekaim,» nentis ta.

Metsnik laiutas käsi.

«Uno Sandereid võib Eestis olla teisigi, ka Laine-sid leidub,» naljatas ta. «Aitaksin meeleldi, kuid...» Miski takistas tal lauset lõpetamast ja piipu hoidev käsi peatus õhus. «Vabandust... Te ütlesite, et Laine . . . Tahaksin veel kord pilku fotole heita.»

Ta uuris päevapilti lähemalt ja popsutas piipu.

«Kas ma olen pime... Või on see tõepoolest Laine? Tema silmad, aga kõik muu...» arutas ta endamisi ja pöördus siis ohvitseride poole. «See on tema! Mis küll see neetud sõda on teinud! Mis on temast saanud, kus ta elab?»

Ohvitserid ei vastanud kohe.

«Meil on raske teie tuju rikkuda,» ütles Elmar. «Aga nagu te teate, pole elu ükskordüks.»

Vertmann rääkis kõigest midagi varjamata. Metsnik ei seganud vahele, kuid jõudis selle aja jooksul juba teise portsu havanna tubakat piibukahasse

234

toppida. Ta imes piipu, hingas raskelt, sammus akna juurde ja vahtis välja. Näis, nagu koguks ta jõudu.

«Tema perekond oli väga-väga reaktsiooniline,» selgitas Sander. «Kogu jamps tema peas on pärit isalt, isa seisis ka sakslaste juures heas kirjas . . . Mis siis ikka. Redlich-Wendtist olen kuulnud ja valmis minema tema vastu kas või heinahanguga...»

«Lähete siiski raadiosaatjaga,» naeris Vertmann. «Lepime siis kokku, seltsimees Sander. Paneme teie jaoks üles kaks saatjat. Ühe kaevu, teise maja taha. Nende käsitsemine on elementaarselt lihtne.»

«Minu pärast võite kas või kogu metskonna radio-fitseerida,» pugistas Sander naeru. «Järelikult pean ületoomise eest siia kolkasse tänama teid, minu nähtamatud sõbrad?»

«Meid,» kinnitas Müüri. «Meil meeldib jahil käia ja tahtsime, et veel üks jahimees oleks käepärast.»

«Oodake, küll ma viin teid tedremängu vaatama,» lubas metsnik. «Ma olen siin juba sellised paigad üles otsinud, et hinge paneb kinni.» Lahkuti sõpradena.

Teras kuulas informatsiooni kohtumisest ära ja laskis Martale teatada Sanderi kohalemääramisest. Vastus tuli mõne päeva pärast: «Külalised on kadunud. Teie tervitused sain kätte ja andsin edasi naabritele. Laske metsamehel ümbruses rohkem ringi sõita. Onu nägi «postkasti» läheduses sekretäri, kes ajas juttu lombaka külaeidega. Püüan ta külla kutsuda. Olen terve.»

Ka Vasmanilt Rädikülast saabus teade. See kõlas nii:

«Seitsmeteistkümnenda kilomeetriposti juures on nähtud tundmatut meest ja naist. Nad läinud koidikul üksikult seisvast küünist metsa.»

«Niisiis Rädiküla kandis,» märkis Teras. «Kapten Kudinov, viige Märjamaalt Lihulasse rühm sõdureid, kuid paigutage nii, et nad eriti silma ei torkaks. See on Rädikülale siiski lähemal.»

235

Operatsiooniks, millele anti tingnimetus «Must Kinnas», oli kõik ette valmistatud. Oodati metsniku signaali. See saabus pühapäeva hommikul vara. Teras oli osale meestest vaba aja lubanud, kuid antud häire ei rikkunud kellegi tuju. Operatiivrühmas valitses elevus ja mingi pühapäevameeleolu. Mõne minutiga olid kaks sõiduautot tšekiste täis ja isegi radist kaasa võetud.

Enne seda oli metsniku majas leidnud aset vanade tuttavate uus tutvumine. Kui Sander koputuse peale ukse avas ja enda ees vanaeide näoga, võbisevate laugude ja põletikuliste silmadega väsinud, külmunud ja ärakurnatud naist nägi, haaras teda ahastus, vaatamata sellele, et ta oli Laine muutunud välimust endale korduvalt püüdnud ette kujutada.

«Laine!» karjatas ta. «Tilluke Laine! Sa oled ju ainult kolmekümne viiene! Mis nad on sinuga teinud!? ... Astu ometi sisse!»

«Tundsid ära?» ütles naine tasa. «See on hea. Ju sa siis ikka armastasid.»

Ta tuli tuppa, istus küdeva ahju kõrvale, surus põse vastu selle kahhelkülge ja küsis järsku: «Kas oled majas üksi?»

«Kes siin siis veel peaks olema?» imestas mees. «Mul jäigi ju naine võtmata, Laine. Elan vanapoisi elu. Kuidas sa mu üles leidsid? Kes ütles, et ma siin elan?»

«Kus tegijaid, seal nägijaid,» ütles Laine ja hakkas köhima. Heitis siis rätiku peast ja nööpis kasuka lahti. «Räägiti, et Uno Sanderist saanud nõukogude linnapea. Kas olid linnapea või luisatakse?»

«Olin, kuigi mitte just linnapea,» ütles Sander tõsiselt. «Kas tulid minu kohta andmeid korjama? Või vajad abi?»

«Abi, abi,» kordas Laine. Ja ütles siis ootamatult: «Minu suudlust ei tahaks nüüd vist vana surmgi.»

236

«Jäta,» ütles mees hellalt. «Su silmad on noored ja hääl endiselt kaunis. Sa olid ju kunagi hea laulja.»

Sander märkas porijälgi, mis olid sulanud Laine porikänkraiks muutunud jalatseist, ja seda, et naise vattpüksid olid läbimärjad. Ta tegi Lainele ettepaneku oma riided häbenemata ahju juures ära kuivatada.

«Annan sulle midagi sooja selga. Ja teen sooja vett.»

Metsnik väljus majast, kiirustas kaevu juurde, laskis keti lahti joosta ja võttis pange vett täis. Maja poole pilku heites nägi ta, et naine vaatas välja, nägu vastu aknaklaasi surutud. Vaadaku pealegi, sealt pole midagi näha. Mees kummardus sügavale kaevu ja vajutas saatja nuppu. Eetrisse voolasid monotoonsed signaalid, mis tähendasid: «Siin metsnik. Ta ilmus. Kiirustage!» Sander tõmbas kopsu õhku täis, vinnas pange kaevust välja ja täitis kaasavõetud ämbri veega. Siis tuli ta majja tagasi. Külaline istus ahju juures, nagu poleks sealt tõusnudki. Saapad olid pandud vastu plüti, sokid ja vattpüksid kuivasid nööril. Laine oli end suurrätti mässinud. Ta oli näost sinine ja lõdises, kuid silmad olid kuivad.

Metsnik ulatas naisele hommikumantli ja käskis selle selga panna, pani siis vee keema ja tegi kohvi. Uno Sander istus Laine kõrvale, võttis tema käed oma pihku, puhus neile sooja ja küsis: «Räägi, kuidas elad ja millega tegeled.» Naine heitis pilgu küsijale ja tõmbas käed tagasi. «Sa nagu ei teaks. Metsnik peab teadma kõike, mis sünnib tema

valdkonnas. Kõduneb puu või inimene... Aastaid on mööda läinud. Paljut sellest, mis tehtud, ei saa parandada. Et sinust lahti ütlesin, sellest on kahju. Kahetsen ka seda, et õpingud jäid pooleli. Ja et valisin ühise tee nõrkadega... Meil

237

pole vaja haletsust, kõik on pandud elu ja surma peale.»

«Jäta muremõtted, Laine! Kus sa elad?» Naine hakkas naerma, kibedalt ja kilavalt. «Sinu juures, metsas. Sinu metsas, Uno Sander.» Mehe pea vajus norgu ja ta ütles kurvalt: «Me ei unistanud sellisest elust, Laine.» «Siis olid unistused,» katkestas Laine rämedalt. «Nüüd peab tegutsema.»

«Mis tegutsemisest saab juttu olla?» sõnas Uno kindla häälega. «Kui sa enda kohta tühja ei rääkinud, siis on see mõttetus. Rahvas on endale saatuse valinud ja on õnnelik.»

«Valetad! Sul on paljasjalgsete mõtted, sa hoidsid nende poole juba vanasti,» ägas Laine.

«Kas ma vanasti valetasin?» küsis mees järsult. «Miks peaksin seda siis nüüd tegema?» Külaline jäi vait, teda šokeeris öeldu loogika. «Kuula mind ometi,» püüdis ta Sanderile selgitada. «Kus on kõik vana hea? Kuhu on jäänud hästi kasvatatud inimesed? Kus on lauakombed ja valged salvrätikud, ballid ja iludusvõistlused? Ja kuhu on jäänud meie kultuurieliit — Gustav Suits, Marie Under, Adson...?»

«Ära aja rumalat juttu!» katkestas Uno. «Vana ja hea pole üks ja seesama, Laine. Lapsed surid üüri-kasarmuis tuberkuloosi. Kas seda vana nutad sa taga? Sinu hallparunist papake mängis maha varandusi, mida sulased terahaaval talus kokku kraapisid, see oli teie seltskonnas igati šikk. Oh seda peenust ja elegantsi! Vaata parem ringi! Linnad kerkivad, maale tuleb nii palju masinaid... Ja kuidas linna- ja maalapsed haridust püüavad! Aga kust saadki sa seda metsas näha?»

«Tavaline punaste propaganda,» ütles naine peaaegu nutuselt. «Sinust oleks võinud saada teadusemees, aga mis sust sai...»

238

«Taeva pärast, jäta rumalused,» ei andnud Sander mahti jätkata. «Ma olen bioloogiakandidaat, olen esinenud Moskvas, Tartus, Siberis... Mida tead sa üldse meie maast ja elust?»

Naine vahtis metsnikule pärani silmadega otsa, kui tuppa astusid koputamata talle võõrad mehed. Ta tõmbas põuest püstoli, kuid Uno Sander haaras tugevasti kinni ta käest ja sundis püstolipärast lahti laskma.

.«Pole vaja, Laine. See ei päästa sind,» ütles metsnik rahulikult.

Laine hakkas visklema ja kisendama:

«Lurjus! Kuidas sa küll võisid! Minu eest tasutakse kätte.»

«Pole kedagi, kes tasuks,» tähendas Teras kindlalt. «Ei kedagi, endise bandejuhi kirjatark! Kusagil hulgub küll nagu hüään teie Redlich, kuid vaevalt suudab ta endagi nahka päästa.»

Naise ette astus Elmar Vertmann ja nõudis viisakalt:

«Palun, andke ära oma varupüstol ja puss. Ja kõik dokumendid, mis on teil kaasas. Kiiruga ei võtnud me kaasa naisterahvast teie läbiotsimiseks.»

Lainet hämmastas noormehe toon. Ta ulatas vaikides teise püstoli ja pussi.

«Kuulipildujat mul pole, pabereid kaasas ei kanna,» naeratas naine nukralt. «Muide, kas teie juures teenib palju selliseid üllate nägude ja hoolitsetud kätega poisse?»

«Hulgaliselt,» kinnitas Elmar. «Tõelised härrasmehed ongi nüüd meie juurde tulnud. Meil on ju nii meeldiv töö. Jalutad metsas, õpid tundma jalajälgi, sind tulistatakse puu tagant, sina lased vastu ... Täielik romantika, proua!»

Teras alustas ülekuulamist. Ta vestles kinnipeetuga üle kahe ja poole tunni, tehes ainult lühikese vaheaja, et naine võiks kuuma kohviga vaimu

239

kinnitada. Laine andis tunnistusi oma jõugu mineviku ja koosseisu kohta täiesti ükskõikselt, aga kui juttu tehti Redlich-Wendti praegusest asukohast, muigas ta põlastavalt ja vaikis.

Uno Sander palus polkovnikult luba sekkuda vestlusse, kuid Laine ei lasknud tal alustadagi.

«Ära näe vaeva. Võib-olla on sul isegi õigus. Kuid ka lõpp peab olema ilus.»

«Kurat võtaks!» ei pidanud Teras vastu. «Teile antakse võimalus pöörata eluratast õiges suunas, teie aga roniksite selle Redlichiga kas või põrgusse.»

«Redlich on tabamatu,» bravuuritses naine. «Meie sõbrad välismaal on lubanud talle abi.»

«Seda muidugi,» näägutas polkovnik. «Teie abikaasa pidi neid informeerima hauptsturmführeri ainulaadsusest ja tabamatusest, kuid toppas meie juures.»

«See on vale!» karjatas ülekuulatav. «Vale! Me saime Augusti läkituse Stokholmist.»

Ta vahtis abitult ringi, püüdes ümbritsevatelt nägudelt välja lugeda, et temaga kavaldatakse ja teda püütakse desinformeerida. Kuid näod olid tõsised ja polkovniku sõnad kordasid maksimaalse täpsusega seda, mida võisid teada ainult nemad kolm — Redlich, Laine ja August Ülemäe.

«Ta ei võinud, ta ei saanud teile seda välja anda,» kinnitas Laine nürimeelselt. «August teab, et Redlich on rahva sõber ja võitleb tema õnne eest, et ta pole mõrtsukas .. . August ei saanud...»

Akna taga tuututas auto. Metsamajakesse sisenes rutakalt Paul Müüri, tervitas polkovnikut, astus tema kõrvale ja sosistas midagi.

«Ei ole võimalik!» Teras kahvatas, tõusis ja avas vormikuue ülemise nööbi. «Ei või olla... Kas see pole eksitus, Müüri?»

«Leitnant Vasmani keha on juba Tallinnas,» informeeris Müüri. «Pole mingit lootust, et tegemist on eksitusega, seltsimees polkovnik.»

240

«Kalju,» ütles Teras kibeduse ja hellusega.

Ohvitserid tõusid kohtadelt. Tuppa sigines ränkraske vaikus.

«Kas üksikasjad on teada?» küsis Teras katkendlikult. Ta märkas, et leitnant heidab rahutuid pilke ülekuulatava suunas ja lõi käega. «Rääkige, see ei muuda praegu midagi.»

«Mõrvar on kohalik, tegi kingsepatööd,» teatas Müüri lühidalt. «Põgenedes jättis ta Vasmani juurde kirja: «Redlichi nii lihtsalt kätte ei saa, närakas.»»

«Seda ma kartsin!» Terasele tundus, et ta ei suuda end ohjeldada. «Oh sind, tuline hing... Ikkagi hakkasid seda kingseppa torkima, Kalju!»

Raevus pöördus ta Laine poole:

«Kuulsite? Mõistate? Redlichi järjekordne ohver. Langenud on üks meie paremaid ja õilsamaid kolleege. Just tema oli rahva tõeline sõber. Kuidas jääb nüüd nende Redlichi õnnekinkidega eesti rahvale? Temal, teil, kogu teie bandel on ju käed puhtad, proua? Ja te usute seda muinasjuttu, mille fašist Redlich-Wendt ise välja mõtles?»

Naine tõusis püsti, kuid Teras käskis tal raevuka käeviipega istuda.
«Oma seltsimeest mälestame ilma teie osavõtuta,» sõnas ta juba rahulikumalt. «Asugem uuesti protokolli juurde. Kus te pidite kohtuma Redlichiga?»
«Me ei vastuta inimeste eest, kes ei kuulu meie salka,» sosistas Laine oma mõtteid. «Redlich ei saanud sellist korraldust anda, Augustil polnud ka selleks õigust...»
Näis, nagu hakkaks ta sonima. «Kas te ei tunne vastutust vere eest Redlichi kätel?» katkestas naise soigumise Teras. «Teesklusele tuleks lõpp teha, Laine Piibeleht, Vaik või Ülemäe. Me teame ka teisi teie nimesid. Prokuratuur võib teile esitada süüdistuse paragrahvide järgi, mis näevad ette pikema vanglakaristuse. Aga teil on veel
241
aega mõelda. Otsustage ise oma saatus. Rädikülas, kuhu me nüüd sõidame, tutvustan teile mehe kirja.»
Teras ei lasknud naist silmist. Rädikülast kuuldes Laine võpatas, kuid kogus end kiiresti.
«Andke kiri siia!» nõudis ta ja sõnas otsekohe ükskõikselt: «Mis on mul Rädikülla asja?»
«Viibite seal Redlichi areteerimise juures,» vastas Teras kõigutamatu rahuga. «Muidugi võtab kohus arvesse, et teie ei aidanud tema jälgi leida... Ma tahan, et tabamatu näeks oma kaardiväe jäänuseid.»
«Ma ei sõida!» hüüdis Laine Ülemäe. «Viige mind vanglasse või tapalavale! Sinna ma ei sõida.»
«Niisiis, Rädikülla!» käsutas Teras. «Kapten Kudi-nov, valmistuge väljasõiduks ja teatage sellest roo-dukomandörile.»
«Teie... Minuta ei leia te kedagi,» sosistas kinni-peetu. «Lubage mul natuke mõelda.»
Ta vajus diivanilt põrandale, silmad pärani ja suunurgad tukslemas.
Teras tormas naise juurde ja katsus tema pulssi.
«Minestus. Vett ja sooja kummikotti, kui seda on majas!»
Veerand tunni pärast oli Laine jälle jalul. «Andke Augusti kiri mulle siin, just siin, palun,» anus ta.
Teras ulatas naisele kinnise ümbriku. Laine avas selle värisevi käsi, kirjaread hüplesid ta silme ees.
«Ma ei suuda,» oigas ta. «Uno, palun loe ette. Ei, mitte sina... Endine peigmees ei või lugeda mehe kirju.» Ta naeratas virilalt. «See on ühest romaanist, Uno. Teie, härrasmehest tšekist, lugege, palun, teie...»
Teras andis pilguga nõusoleku ja Elmar luges:
«Kallis Laine! Praegu on hilja vaielda. Tuleb tegutseda. Kui Sulle annavad sellise võimaluse inimesed, kes avasid mu silmad tänase Eesti osas, siis tegutse. Heida peast kogu see jamps, mida me
242
kummardasime, vaata elu kaine pilguga. Rahvas ei vaja metsavendi, ei Sind ega mind, ega ka mõrtsukat, kes alustas eesti kultuuri päästmisega ja lõpetas primitiivsete mõrvade, vägivalla ja röövimistega. Kelleks on ta meid muutnud? Mida me oleme saavutanud? Kui kõik see, mida me korda saatsime, on esile kutsunud taluperemeeste, linlaste ja meie ringkonna inimeste viha, sallimatuse ja hirmu, kas pole siis aeg need aastad elust maha kustutada, ausalt ja igaveseks? Ära haletse Tabamatut, mõtle endale, minule, meie isamaale. Ma armastan Sind, Laine, endist viisi ja tahan, et me saaksime kord jälle

õnnelikeks. Mina astusin sammu õnne suunas, tee seda ka Sina. Anna andeks. Kui Sa pead mu tegu reetmiseks, siis ei palu ma Sind rohkem. Jään ootama. Sinu August.»

Tuppa sigines vaikus.

«Mis kell on?» küsis Laine äkki.

«Kolmteist null-null,» ütles Teras.

«Kuusteist kolmkümmend ootab Redlich mind Muugal,» teatas naine ükskõikselt nagu päheõpitud teksti lugedes. «Kell kuusteist nelikümmend lahkub ta sealt.»

Elmar laskis vile kuuldavale.

«See on oma nelikümmed kilomeetrit, kui läbi metsa sõita. Teed mööda tuleb ligemale poole rohkem.»

Teras läks akna juurde, vaatas porist teed ja torises:

«Kallis aeg on käest lastud...» Ta pöördus järsku. «Kapten Kudinov, sõitke koos vanemleitnant Vert-manniga otse. Võtke villis, võib-olla pääsete sellega paremini läbi. Ajage jalule sõdurid. Mina sõidan ringiga, koos Redlichi sekretäriga.» Ta heitis pilgu Laine suunas. «Püüan jõuda Muuga tallu piiramise ajaks.»

Laine oli toibunud. Ta tõmbas riided selga ja mässis suurräti ümber.

243

«Ma olen valmis.»

Autos läksid ta keelepaelad lahti. Tundus, et kolossaalne närvipinge, mis oli jälitanud teda juba mitu kuud, nõuab lõõgastust. Laine meenutas noorusaastaid, inimesi, kes olid teda õpetanud ja kasvatanud. Ja jutust tuli välja nii, et mitte keegi peale Uno Sanderi ja nüüd ka tema mehe, ei olnud temaga otsekohene ja aus.

«Sellest jõuame veel rääkida,» katkestas polkovnik äkki naise sõnadevoolu. «Miks jäi teie pilk peatuma talul, millest me just mööda kihutasime?»

«Kuidas selle talu nimi on?» küsis Laine hajameelselt.

Polkovnik silmitses kaarti.

«Luiga,» nentis ta.

«Siin on meil varjupaik,» selgitas naine loiult. «Nii öelda varuvariant. Redlich võib oodata ka siin.»

Polkovnikut haaras tunne, et kurjategija võib ka sel korral põgenema pääseda. Ta oli bandejuhi abilise halvasti ja pealiskaudselt üle kuulanud.

Nad sõitsid üle risttee. Tee ääres seisis nõder vanamees.

«Volodja, pea kinni!» hüüdis Teras. «Vanaisa, mis talu see on?»

«Muuga,» kostis eemalt.

Kudinovi rühm ei olnud veel kohale jõudnud, kuid samas sõitis polkovniku sõiduauto kõrvale veoauto Lihulast. Seitse Kudinovi korraldusel saabunud sõdurit hüppasid kergelt teepeenrale.

«Poisid!» käsutas Teras. «Neljakesi Luiga tallu, see on siit mõnisada meetrit, seal metsatuka taga. Ülejäänud tulevad minuga. Piirame maja sisse. Volodja, sina vastutad peaga meie kaaslase eest!»

Polkovnik astus piki tara õueväravа suunas. Mootorimüra oli jalule ajanud tugeva kehaehitusega punasejuukselise mehe, kes tormas sokkides majast

244

välja ja hakkas jooksma läbi aia tiheda männiku suunas.

«Redlich!» kõlas autost hüsteeriline naisehääl. «Tabamatu!»

Mehe pea nõksatas, nagu kavatsenuks ta vaadata, kes teda hüüab, kuid mõtles siis ringi ja jätkas jooksmist. Teras tormas põgeneja teed tõkestama. Redlich taipas, et temast jõutakse ette, pöördus järsku, tõstis käe ja tulistas jooksul, kuid Teras kuulis ainult nõrka vilinat.

Esseslane oli nähtavasti otsustanud joosta maja taha, et tulistada sealt. Seal aga sattus ta vastamisi sõduriga, tulistas uuesti, ei tabanud, pööras ümber majanurga ja tormas pärimäge lähedal voolava oja poole.

«Mitte tulistada!» hüüdis teda jälitav Teras. «Võtta elusana!»

Samal hetkel aga raksatasid lasud maja tagant. Redlich hüppas koomiliselt üles ja varises äkki otse ojja.

«Mis sa tegid!» karjus Teras sõdurile.

Ta kummardus mahaniidetud Redlichi kohale. Ban-diidi pea oli ojas, punaste juuste pahmaka alt vahtisid veel tuhmumata silmad jultunult, nagu tahtes öelda: «Ma jätan teist üksnes tuha järele...»

Sõdurid tõid Laine kohale.

«Kas tema?» küsis polkovnik.

«Jah, Redlich,» kinnitas naine, kes jõllitas surnut meeleheite, viha ja tigedusega, justkui oleks bandiidi surm võtnud temalt võimaluse öelda tollele näkku kõik, millest naine oli mõelnud. Laine tahtis nüüd väga, et ütleja oleks olnud just tema, bandiidijuhi eilne mõttekaaslane ja tema abi naine.

«Kuidas siis nii?» pahandas Teras Redlichi tulistanud sõduriga. «Käsk oli ju jalgadesse tulistada.»

«Oli, seltsimees polkovnik,» vastas sõdur hingeldades.

245

«Aga mis sina tegid?»

«Läksin hoogu, seltsimees polkovnik.»

«Ah nii... Või hoogu. Küll pataljonikomandör selle hoo eest soolab.»

Endamisi aga mõtles polkovnik: «Kas ei läinud hoogu kingseppa jälitades ka tšekist Kalju Vasman?»

Teras jagas meestele korraldusi, ise aga kiirustas Tallinna.

Ministeeriumi koridoris tuli talle vastu väikest kasvu tõmmunahaline naine ja tervitas.

«Marta, kes teid talust ära tõi?»

«Toodi kindrali korraldusel, seltsimees polkovnik. Kohe kui olite teatanud operatsiooni lõppemisest, andis ta korralduse mind ära tuua. Mul on uus ülesanne. Ma käisin kindrali juures ära, nüüd ootab ta teid.»

«Soovin siis edu ja õnne.» Neiu naeratas.

«Aitäh! Te kaitsesite mind need nädalad hästi!»

«Kuidas te Madisega hüvasti jätsite?»

«Väga lihtsalt. Ütlesin, et peigmees kutsub Tallinna. Tänasin teda kõige eest ja soovisin, et ta kirjutaks pealinna, nõudmiseni. Lubasin teda kõigiti aidata, kui vaja. Küsis veel, kas tuleb kirjutada preili Passerile nõudmiseni. Ei tea, kas ta taipas õige, et need metsavendade sissekukkumised ei toimunud minuta. Ütlesin talle, et muidugi Passerile nõudmiseni. Et ma ju ei tea, kus hakkan elama. Soovitasin tal veel nende metsavendadega sekeldamine jätta. Elagu parem heade inimestega sõpruses, nii on parem ja kergem. Siis sõitsingi tulema.»

«Madisele nõuanded ei mõju. Aga mida kiiremini areneb Eestimaa, seda rutemini tulevad Madised meie poole üle,» sõnas polkovnik hüvastijätuks.

«Võib-olla jõuan teie uue operatsiooni ajaks tagasi,» naljatas neiu.

246

«Kindlasti!» toetas Teras, kes ei teadnud veel, mi* ootab teda kindrali kabinetis.

Seal ootas aga uus määramine, uus amet väljaspool Eestit.

Ministrit rõhus teade leitnant Kalju Vasmani surmast. Kindrali laud olid tursunud ja ta rääkis aeglaselt, raskelt hingeldades, käheda häälega:

«Milliseid inimesi me kaotame... Uusmaasaajaid, valdade partorge ja täitevkomiteede esimehi... Kalju on kogu aeg mu silme ees. Uskuge, ta oli isa täpne koopia. Jah... teie osakonda tuleks õnnitleda, kuid mul on leinameeleolu.»

Kindral pööras end tugitoolis, sirutas käe piibu järele, keerutas seda peos, kuid ei läitnud.

«Esitage mehed autasustamiseks... ja langenu nende hulgas. Mitmes bande see tal oli? Teine? Aga kui palju on neid olnud teil, seltsimees Teras? Ainult siin kümmekond... Teised inimesed meenutavad filme või loetud raamatuid, meie aga bandesid. See on saatus...»

Nad jätsid hüvasti. Teras pidi kohe Moskvasse lendama. Ta vaatas kindrali siniseid, nagu unistuse-vinega looritatud silmi ja nägi neis oma relvavendi: väsimatut kapten Kudinovit, leidlikku ja teravmeelset Elmar Vertmanni, kartmatut Alma Lüdigi, rõõm-sameelset ja leidlikku Martat, kes kodeeris võrratult radiogramme, õblukest Beljajevit, «põiksülda» Gav-rilovit ja vaikset, kommunistliku noore hingega tše-kisti Kalju Vasmanit...

Ta nägi Eestimaa teid, mis siuglesid taevasiniste järvede vahel või looklesid tihedasse männikusse.

Elus tuleb ette veel kõike: kohtumisi, otsinguid, ohte... Kuid siia, Eestisse, jäävad tema töö ja südamemured.

Leningrad—Tallinn—Pärnu 1974—1978

SISUKORD

Г. Таэвере, Р. Михайлов. Агония. На эстонском языке. Пере вод с русского: Г. Олевсоо. Художник-оформитель Х. Полберг. Тал II изд-во «Ээсти раамат».

Toimetaja H. Aasalo. Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa. Tehniline toimetaja E. Ai ui a. Korrektorid H. Loik ja L. Golberg.

И Б Лгг 1198. Laduda antud 15. 06. 79. Trükkida antud 11. 11. 79. Formaat 70x100/з2. Trükipaber nr. 1. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtriikk. Trükipoognaid 7,75. Tingtrükipoognaid 10.15. Arvestuspoognaid 11.20. Trükiarv 36 000. Tellimus nr. 2482. Hind 40 kop. Kirjastus «Eesti Raamat». 200090, Tallinn. Pärnu mnt. 10. H. Heidemanni nim. trükikoda, 202400, Tartu, Ülikooli 17/19. III.